

Universitat de Girona

HISTÒRIA SOCIAL DE L'ESCOLA A LA CATALUNYA CENTRAL. VIC 1830-1900

M. Teresa GODAYOL PUIG

ISBN: 978-84-690-6888-5

Dipòsit legal: GI-643-2007

FACULTAT DE LLETRES
UNIVERSITAT DE GIRONA

HISTÒRIA SOCIAL DE L'ESCOLA A LA CATALUNYA CENTRAL,
VIC 1830-1900

M. TERESA GODAYOL I PUIG

Tesi doctoral, 2006
Dirigida pel Dr. Joaquim M. Puigvert i Solà

In memoriam Joan Godayol Segalés
(1935-1966)

SUMARI

HISTÒRIA SOCIAL DE L'ESCOLA A LA CATALUNYA CENTRAL,
VIC 1830-1900

INTRODUCCIÓ	11
CAPÍTOL I: MÈTODE DE TREBALL I ESTAT DE LA QÜESTIÓ	
Les fonts	18
Hipòtesis i mètode d'investigació	23
La història social	27
La història de l'educació	30
El món universitari espanyol	35
Els museus i les societats pedagògiques	39
CAPÍTOL II: LA CATALUNYA CENTRAL I LA NOVA POLÍTICA EDUCATIVA DEL SEGLE XIX, 1830-1850	
El Vic conflictiu 1830-1860	46
La presa de posicions	53
Lenta aplicació de la normativa escolar	56
La nova política educativa i el bisbat	64
Altres municipis	71

CAPÍTOL III: EL PODER LOCAL I LES ELITS: AGRUPACIÓ I SOCIALITZACIÓ
1830-1900

La comissió local d'instrucció pública de Vic	76
El pensament educatiu	82
La visió del món	91
La defensa del catolicisme	97
El discurs de les elits locals durant el Sexenni i la Restauració	106
El finançament de les escoles, 1830-1900	120
Les despeses	125
Els ingressos	132
Les subvencions	134

CAPÍTOL IV: FAMÍLIA I ESCOLA 1830-1900

El paper de la dona-mare	140
La matrícula flotant	146
Les causes de la matrícula flotant	152
L'origen social de l'alumnat de l'escola municipal de Vic	165

CAPÍTOL V: L'EXERCICI DEL MAGISTERI 1830-1900	
La formació acadèmica	176
La pluriocupació	180
Precarietat salarial i estratègies municipals	185
La socialització del mestre en el context local	192
El cas de Vic	196
Orígen social dels i les mestres	208
CAPÍTOL VI: L'ARQUITECTURA ESCOLAR 1830-1930	
L'espai escolar. La primera època 1830-1868	216
Les condicions de vida	223
L'arquitectura escolar a Vic	229
La redefinició de l'espai escolar a finals de segle XIX	233
Les demandes per construir escoles	239
L'escola graduada a Vic, 1905	245
CAPÍTOL VII: CONCLUSIONS	253
ANNEXOS	269
BIBLIOGRAFIA	325

SUMARI D'IL·LUSTRACIONS

Taula 1. La comissió local d'Instrucció Pública	80
Taula 2. Despeses escolars 1838	124
Histograma 1.- Despeses del municipi de Vic a la 2a meitat del segle XIX	126
Histograma 2. Despeses en instrucció a Vic a la 2a meitat del segle XIX	128
Taula 3. Pressupost de l'escola superior de Sant Felip	130
Gràfic 1. Ingressos del municipi de Vic 1887/88	132
Taula 4. Matriculació i absentisme a les escoles municipals de Vic 1880-1889	148
Taula 5. La matrícula a les escoles municipals i privades de Vic	149
Taula 6. La matriculació femenina a les escoles de Vic	151
Histograma 3. Els oficis a Vic, 1860	159
Histograma 4. El clergat a Vic, 1860	160
Gràfic 2. Els oficis a Vic segons sexe, 1860	161
Gràfic 3. Percentatges d'alfabetització a Vic, 1860	163
Histograma 5. Les edats dels infants matriculats a les escoles municipals de Vic	166
Taula 7. Oficis dels pares dels infants matriculats a les escoles municipals de Vic	166
Taula 8. Classificació d'oficis segons la mensualitat escolar, 1865	169

Taula 9. L'origen social dels i les mestres	210
Il·lustració 1. Plànols de l'escola del Pla del Penedès, 1878	242
Il·lustració 2. Detall del grup escolar Sant Miquel dels Sants de Pericas, 1934	251
Il·lustració 3. Detall del grup escolar Jaume Balmes de Pericas, 1934	251

ABREVIATURES

ACSM : Arxiu Col·legi Sant Miquel

AEV : Arxiu Episcopal de Vic

AHDB : Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona

AHMV : Arxiu Històric Municipal de Vic

ASBV : Arxiu de la Secretaria del Bisbat. de Vic

ASV : Arxiu del Seminari de Vic

AHUB : Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona

BC : Biblioteca de Catalunya

JIM : Escola de Jesús i Maria

INTRODUCCIÓ

L'any 1999 vaig presentar un treball d'investigació a la Universitat de Girona titolat: "Didàctica de la ciència i educació eclesiàstica al segle XIX. El col·legi privat de segon ensenyament de Vic, 1844-1899". Aquest treball comptabilitzava els nou crèdits que em restaven per cloure els cursos de doctorat que havia començat a la facultat d'història de la mateixa universitat tres anys abans.¹

La realització d'aquest estudi sobre el col·legi privat de Vic fou el resultat de dos factors: el primer, derivat de la meva intenció de seguir els cursos de doctorat i de plantejar-me un tema d'estudi suggerent i poc investigat; el segon, fou l'interès creixent per la història de l'educació, potser pel fet que és la meva professió, ja que exerceixo com a docent en una escola de secundària i batxillerat ubicada també a Vic: el col·legi Sant Miquel dels Sants. Conversant amb els meus companys de treball, especulàvem entorn de la data de fundació de la nostra escola, i tothom afirmava que datava del segle XIX, però ningú sabia dir amb exactitud l'any de creació, i tampoc es coneixia com s'havia fundat i quin paper hi havia tingut el seminari de Vic, tan concorregut durant el vuitcents. Així doncs, en aquest context i disposant de les fonts documentals del seminari de Vic, a pocs metres del departament de ciències socials al qual pertanyo, vaig iniciar la immersió en el món educatiu vigatà del segle XIX.²

Els resultats del meu treball d'investigació van ser sorprenents, perquè qüestionaven un dels tòpics que més profundament té clavada la societat vigatana i per extensió tota la Plana de Vic: el tòpic sobre l'existència d'un catolicisme retrògrad i ranci que va endarrerir i marcar el caràcter de la població de la ciutat; una ciutat, val a dir-ho, fatigada de ser la "ciutat dels sants" en sentit pejoratiu i menystenidor.

Si bé és cert que el pes de l'església a Vic, capital de bisbat, ha estat aclaparador i que per tant el seu ascendent sobre la ciutadania ha estat notori, d'aquí no hem de deduir fàcilment que tal influència converteixi la comunitat que la viu en una societat aferrada al passat. Segurament hi té molt a veure en aquesta visió esbiaixada, el paper que l'església espanyola de forma oficial va tenir durant el primer franquisme, paper que explica que un cop traspassat el dictador, tot allò que emana de l'església és necessàriament negatiu i retrògrad.

---

¹ M. Teresa GODAYOL PUIG; *Didàctica de la ciència i educació eclesiàstica al segle XIX. El Col·legi Privat de Segon Ensenyament de Vic, 1844-1899*, [Treball d'investigació], Universitat de Girona, 1999.

² mgodayo@santmiquel dels sants.org

El col·legi privat que el seminari de Vic va crear el 1844 és una estratègia d'adaptació a aquest Estat que ha prohibit la formació de civils dins dels seminaris amb la idea de separar església i Estat. Els estudiants del col·legi, dits batxillers, i els estudiants del seminari, dits seminaristes, s'instruiran junts perquè compartiran aules i professorat. Aquí s'educaran els futurs professionals liberals, les elits dirigents locals i eclesiàstiques de bona part de la Catalunya interior; però es formaran entre les matèries curriculars pròpies del seminari com llatinitat o filosofia i els nous plans educatius que imposa l'Estat liberal als col·legis privats: així, tant batxillers com seminaristes aprendran física, ciències naturals i química i disposaran d'un laboratori i d'un museu d'història natural. La direcció del seminari té molta cura a formar el professorat, que a més d'ordenar-se per dir missa, també es llicencia a la Universitat de Barcelona en ciències, en dret, en filosofia i lletres o en altres carreres considerades no pròpiament eclesiàstiques.

A Vic, que no és capital de província, no li correspon, segons el Pla Pidal de 1845, un institut per a formar els batxillers; però de fet no cal, perquè el rector i el vicerector del seminari de Vic, que és capital de bisbat, ja busquen la seva pròpia fórmula partint de la mateixa legislació liberal que sí que permet a un particular obrir un col·legi privat de segon ensenyament. La vida d'aquest col·legi perdurà tot el segle XIX i un cop està ben encaminat, el seminari clausura el col·legi i passa el relleu a una altra escola de la ciutat regida pel mestre i prevere Miquel Vallbona. Es tracta del col·legi de Sant Miquel dels Sants fundat com a escola de primeres lletres el 1862. Vic no tindrà un institut públic fins el 1968.

El cas del seminari de Vic és un cas únic a la Catalunya decimonònica, i fins al present desconeixem si es van produir casos semblants a la resta del territori espanyol. El cert és que Vic disposava d'un seminari molt concorregut i d'uns homes d'església formats per adaptar-se i buscar maneres d'inserir-se i de romandre en un món canviant i bel·licós, perquè cal tenir present que Vic i el seu entorn són territori de frontera en les guerres carlines que per tres vegades colpeixen el país durant el segle XIX. I en aquest context, durant la primera guerra carlina, Ramon Rial, estudiós del seminari de Vic, constata com el vicerector Puigllat cedeix, en nombroses ocasions, molts espais del seminari a les tropes, i amb això no s'obliga pas a deixar d'impartir docència, sinó a usar qualsevol

indret del centre per continuar amb la ferma voluntat de mantenir la funció educativa, siguin quines siguin les circumstàncies del moment.³

La realització d'aquest treball d'investigació sobre el col·legi privat del seminari ha estat molt útil per analitzar les mentalitats de les elits dirigents de la ciutat de Vic i les seves realitzacions, i per analitzar com s'interpreten a elles mateixes i com interpreten el seu entorn. D'aquí en deriva una visió del món i una manera de justificar les accions que serà decisiva a l'hora d'encaixar les transformacions liberals amb l'entramat local.

Aquest treball també ha estat útil per descobrir aspectes desconeguts del passat de l'escola on treballa, Sant Miquel dels Sants; la riquesa de les fonts que han sortit a la llum, més per la seva qualitat que no pas per la quantitat, han permès historiar el nostre passat educatiu fins al punt que la direcció de l'escola va iniciar, l'any 2004, una línia de publicacions en format llibre i de caire anual anomenada Societat i Ensenyament a Vic. A través d'aquests llibres presentem, degudament contextualitzats, aspectes diversos de la història de la nostra escola.⁴

Des del Departament de ciències socials on treballa com a profesora d'història, hem obert una línia d'investigació anomenada Memòria de l'Escola dirigida als alumnes de batxillerat, que han de preparar un treball de recerca. És un projecte que vol redescobrir aspectes desconeguts de la vida social a les escoles del passat. Així, els estudiants interessats fan buidats de llibres de registre escolar, d'actes municipals i altres fonts documentals i també orals que es troben als arxius municipals. D'aquesta manera podem sumar esforços per mantenir viu el record del passat escolar dels municipis de la Plana de Vic.

Està molt clar, doncs, que tant la meua vida acadèmica com professional ha acabat pivotant entorn del tema educatiu i que la Història de l'Educació és l'àmbit que he escollit per realitzar la tesi doctoral .

---

³ Ramon RIAL CARBONELL; *L'ensenyament superior a la Catalunya central entre els segles XVII i XIX*, Col·lectània Sant Pacià, Barcelona, 2003, p.244.

⁴ M. Teresa GODAYOL PUIG; "El naixement de l'escola pública i la seva aplicació a Vic", a *Societat i Ensenyament a Vic. El Col·legi de Sant Miquel dels Sants*, Publicacions del Col·legi Sant Miquel dels Sants i Editorial Diac, Vic, 2004, p. 10 a 37. "La construcció històrica de l'espai escolar, a *Societat i Ensenyament a Vic. El Col·legi de Sant Miquel dels Sants*, Publicacions del Col·legi Sant Miquel dels Sants i Editorial Diac, Vic, 2005, p. 14 a 30.

La vida social a les escoles de primeres lletres ha estat l'objecte a investigar per a la realització de la tesi, perquè, a més de ser un camp poc explorat, encaixa a la perfecció amb el món local vigatà que vaig descobrir en l'elaboració del meu treball de recerca, ja que les elits locals formades al seminari i al col·legi privat decidiran sobre la manera de començar a instruir les classes populars. I la manera com ho faran deu molt a l'educació (tant la formal com la informal) que van rebre.

Sóc conscient que entro en una disciplina, la història de l'educació, que és un camp poc conegut per historiadors i historiadores, ja que més aviat és un camp abonat des de la pedagogia i les ciències de l'educació. Per tant, i reflexionant en veu alta, confesso que era per a mi una àrea totalment desconeguda. En la meva formació universitària a la facultat d'història de la Universitat de Barcelona no s'havia contemplat mai aquesta disciplina, i només en l'etapa de doctorat a la UdG i des de l'assignatura de "fonts i mètodes de la història política i cultural", vaig començar a estudiar la importància del sistema educatiu per l'Estat liberal al segle XIX.

L'anàlisi de revistes especialitzades d'història de l'educació i les lectures d'investigadors en aquest camp, m'han permès introduir-me i aprofundir en l'estudi de les relacions entre societat i educació.

La meva participació en Jornades com: IV Congrés de la CCEPC "Església, Societat i Poder" (Vic, 2004); o les XV Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans (Badalona, 2001) i les II Jornades sobre la Història de la Ciència i l'Ensenyament de (Barcelona, 2005) han completat la meva formació i m'han possibilitat donar a conèixer els resultats de les meves recerques.⁵

Per últim, només voldria dir que com a historiadora de l'educació em situo en la història externa, és a dir, investigant el fons humà, social, el fons de la vida quotidiana, el dia a dia del fet educatiu. L'altra història, la història interna, aquella que treballa el desenvolupament d'una disciplina a partir de les seves figures més rellevants i les seves aportacions, m'ha estat del tot necessària i indispensable; en primer lloc per enquadrar

---

⁵ M. Teresa GODAYOL PUIG; "La política educativa vuitcentista a Vic", dins *XV Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Badalona, 2001, versió CD rom. "Església i escola a Vic al segle XIX", dins *Església, Societat i Poder a les terres de parla catalana*, Actes del IV Congrés de la CCEPC, Publicacions de la CCEPC, Cossetània, Valls, 2005, p. 543 a 558. "Didàctica de la ciència i educació eclesiàstica a Vic durant el segle XIX", dins *II Jornades d'Història de la Ciència i de l'Ensenyament*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2005, en premsa.

la història social de l'ensenyament de les primeres lletres i en segon lloc per entendre el fons pedagògic que tot sistema educatiu porta incorporat.

Només em resta donar les gràcies a tot el personal dels arxius tant públics com privats que he consultat: per la seva eficàcia, per la seva paciència i per saber descobrir el lloc exacte on poden descansar els documents més enllà de la seva estricta catalogació.

Al director d'aquesta tesi, el professor Joaquim M. Puigvert, li dec un guiatge excel·lent, sempre atent i rigurós, sense escatimar temps ni tampoc comentaris. D'altra banda, també li dec l'ànim de continuar endavant en aquesta via tan solitària que és la investigació.

MÈTODE DE TREBALL I ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Les fonts

El coneixement de les escoles municipals en el seu origen i desenvolupament al segle XIX és un tema lent de resseguir per l'enorme dispersió de la documentació que en testimonia l'existència. Els llibres de registre, les memòries i la correspondència generada pels i les mestres i pels inspectors descansa, si no ha desaparegut, en diversos tipus d'arxius en funció del destinatari; si aquest era l'ajuntament, la documentació la trobem al mateix consistori; si el destinatari era l'administració provincial, localitzem la informació als arxius de la Diputació o bé als de la Universitat de Barcelona en el cas català, l'únic centre d'ensenyament superior a la Catalunya del segle XIX.

Patim una gran manca pel que fa a la catalogació i organització de la documentació que reposa als arxius històrics municipals en general, i pel que fa a l'àmbit educatiu en particular, aquesta manca és encara més notòria. Les escoles del passat importen poc o gens, i falten iniciatives puntuals que apleguin la informació que fa referència a aquesta temàtica des de dins dels mateixos arxius històrics. En conseqüència, l'investigador ha de girar i regirar totes les carpetes, capsos o caixes que, moltes vegades intuïtivament, li sembla que poden aportar quelcom a l'estudi del món escolar.

Els arxius municipals són el lloc on es concentra, si no s'ha perdut, la documentació de les escoles municipals, documentació composta per les actes de la junta local d'instrucció pública, pels llibres de matrícules, pels informes d'inspecció, pels informes dels mestres i per correspondència variada. En molts casos, aquestes fonts o bé s'han extraviat, o bé, per exemple, els llibres de registres han quedat a mans dels mestres i pertanyen a llegats particulars.

La Diputació de Barcelona, a través de l'Àrea de Cultura, per mitjà de l'Oficina de Patrimoni Cultural (OPC), ha desenvolupat progressivament des de l'any 1992 fins a l'actualitat un programa de suport als arxius municipals de la província de Barcelona. L'ampliació d'aquest programa ha comportat la consolidació d'un equip d'arxiviers que

han organitzat 163 fons documentals municipals de la província de Barcelona fins a trenta-u de desembre de 2003.⁶

Els arxius municipals acollits en aquest pla ofereixen a l'historiador de l'educació les fonts aplegades i ordenades, i per tant la informació que pertoca a un municipi en concret. Si tots els ajuntaments tinguessin aquest ordre, només caldria itinerar de lloc en lloc i començar el buidat de les fonts; l'investigador s'estalviaria moltes hores de recerca.

Coneixem una altra iniciativa que facilita la tasca investigadora tot aplegant la informació per circumscripcions més grans, és a dir per comarques.⁷ A l'arxiu històric comarcal de Figueres, a l'Alt Empordà, dorm el fons documental de les escoles primàries (1860-1992) d'aquesta comarca. Fons que en part s'ubica a l'arxiu comarcal de Figueres i en part als centres escolars de la comarca. Les sèries identificades pel que fa al segle XIX són: llibres d'actes de la junta municipal d'ensenyament primari, llibres de comptabilitat, plànols, llibres de registre de matrícules, registres d'assistència i llibres de visites d'inspecció. La iniciativa és lloable, ja que permet conservar el fons escolar i el posa a l'abast de forma accessible als investigadors del camp educatiu.

Els arxius de les diputacions i de les universitats són més rics que els arxius històrics municipals en relació al tema que ens ocupa. La qualitat i quantitat de la seva documentació són úniques per conèixer la problemàtica que gira entorn el tema escolar del segle XIX; i aquesta documentació també és rica pel que fa a la història de les professions perquè, i de forma tangencial, podem saber a partir dels expedients

---

⁶ A través de la pàgina web de la Diputació de Barcelona es pot accedir a la informació que fa referència a l'actuació sobre els arxius municipal: www.diba.es/opc. Antoni MAYANS PLUJÀ; *Els arxius parroquials, municipals i notarians de la Garrotxa. Una aproximació*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1987. Eina bàsica pels treballs d'investigació. Llibre envejable sobretot pel que fa a les fitxes de cada municipi i de cada parròquia, els arxius estan desordenats i descatalogats, almenys Mayans ordena el desordre. També especifica de cada tipus de documents si s'han treballat i què s'ha publicat. De les p. 197 a 275, l'autor realitza una fitxa sinopsi de cada municipi de la comarca; d'un total de 30 municipis, només 5 guarden documentació referida a instrucció pública del segle XIX; i 10 més la guarden pel que fa al segle XX.

⁷ Joan SERRA PERALS; *Les escoles de primària de la comarca de l'Alt Empordà. Una aproximació a l'estat dels seus fons i una intervenció arxivística en els fons dipositats a l'arxiu històric comarcal de Figueres*, Treball final per a l'obtenció del títol de Màster en Arxivística, dirigit per Èrika Serna Caba, Barcelona, novembre de 1999. L'autor, que ha visitat als directors dels centres escolars de la comarca, ha topat amb el poc interès que en general mostren aquests titulars, ja sigui per excés de feina o bé per desconeixement del seu fons. "Algunes de les escoles enquestades, sobretot en poblacions petites, el mestre de tota la vida s'havia endut a casa seva sinó tot el fons, part d'ell" p. 286. Quan un centre es tanca es produeix una confusió legal sobre la propietat del fons i una manca d'ordres concretes des de la Generalitat.

acadèmics l'origen, l'evolució social, les continuïtats i els canvis de les professions liberals del nostre país.⁸

Des de la llei Moyano (1857) i fins a la creació del Ministeri d'Instrucció Pública l'any 1900, la responsabilitat acadèmica de les escoles de primeres lletres del regne corresponia als rectors dels districtes universitaris. A Catalunya, el rector de la Universitat de Barcelona és el cap superior de tots els establiments escolars del territori, És per això que aquests centres hi envien periòdicament informes sobre el seu estat i desenvolupament. Aquesta informació es conserva actualment a l'arxiu històric de la Universitat de Barcelona, i forma una col·lecció de 1125 lligalls que sota l'epígraf: "Educació primària 1852-1930", ofereix documentació d'escoles públiques i privades de Catalunya, el gruix més important de la qual correspon als anys 1870- 1920.

A banda de la informació de tipus estadístic, a través d'aquestes fonts podem conèixer la vida social que protagonitzen els i les mestres amb la Junta local i amb les famílies ; els expedients de vacants; de jubilacions; els trasllats de places; les renúncies: els expedients personals ; els incidents entre els mestres i la junta i denúncies dels mestres a la junta i viceversa. Els informes que redacten els inspectors després de visitar les escoles de cada municipi i els expedients que envien les mateixes escoles a la universitat per complir els requisits legals també són una font de coneixement molt quantiosa encara poc explotada.

L'arxiu històric de la Diputació de Barcelona és l'altre espai d'investigació que, conjuntament amb l'arxiu de la universitat, ens proporciona abundosa informació. L'ordre i la catalogació caracteritzen aquest arxiu on trobem les actes de la Junta provincial d'instrucció pública: sollicituds financeres dels ajuntaments per adquirir material o millorar o construir local per l'ensenyança; demandes dels ajuntaments per reduir o minimitzar les despeses que els ocasiona la instrucció; expedients contra municipis perquè no compleixen amb les seves funcions escolars; denúncies de mestres

---

⁸ Els arxius universitaris també són una font valuosa per analitzar l'origen social de les professions liberals en auge durant la segona meitat del segle XIX i principis del segle XX. En aquesta línia han treballat expedients acadèmics del segle XIX, Joaquim M. PUIGVERT estudiant el cas dels professionals de la sanitat, i Shephen JACOBSON els advocats, v. Josep M. FRADERA [Coordinador]; *Societat, política i cultura a Catalunya, 1830-1880*, Quaderns d'Història núm. 6, Ajuntament de Barcelona, 2002. La Universitat de Barcelona va editar al 1979 una obra que recull la riquesa administrativa del seu fons fent una descripció de la vida acadèmica a mitjans segle XIX: Antonio PALOMEQUE TORRES; *La Universidad de Barcelona desde el Plan Pidal de 1845 a la Ley Moyano de 1857*, Ediciones de la Universidad de Barcelona, 1979.

per salaris impagats. Les demandes que llegim en aquesta documentació sovint van acompanyades de justificacions o argumentacions, moltes vegades de caire personal, que reforcen allò que s'està sol·licitant; en conseqüència, disposem de punts de vista individuals que s'aparten del que és estrictament estadístic i que enriqueixen molt més la font.

Aquest són els arxius de visita obligada per historiar el món de les escoles municipals i públiques, tot i que també hi trobem escoles de titularitat privada. Les escoles congregacionals i les escoles particulars religioses i particulars laiques hem de localitzar-les en arxius de titularitat privada, sempre de més difícil accés.

Els arxius episcopals, de propietat eclesiàstica, solen estar ben preparats per atendre les consultes dels investigadors. Aquests arxius són de visita obligada perquè contenen fonts de tipologia diversa que enllaça directament amb el món educatiu, i hi enllaça també de forma indirecta perquè al llarg del segle XIX, a l'estament eclesiàstic el preocupa profundament la temàtica escolar, i és per això que intervé obertament en la creació d'escoles i en les gestions escolars. La documentació parroquial ens informa de les escoles dominicals; els fons personals o familiars ens donen notícies de mecenatges o d'experiències escolars individuals; les visites pastorals ens descriuen la cultura material dels temples i les pràctiques morals dels feligresos; i els butlletins episcopals, amb les seves reflexions i opinions del moment, configuren una documentació de primera mà, útil i necessària per relacionar l'esfera eclesiàstica i el seu desenrotllament, amb la progressiva implantació d'espais educatius públics i privats.⁹

La Constitució de 1812, l'informe Quintana de 1814 o els reglaments educatius de 1821 van definint el sistema educatiu que de forma pública vol implantar el liberalisme per a tota Espanya. Aquesta tesi analitza els efectes que ocasionen aquests reglaments que segueixen als ja esmentats anteriorment. És per això que la cronologia de la qual partim és entorn de 1830-1833, un cop el nou sistema polític s'assenta definitivament.

Es tracta de veure com es van posar en pràctica aquestes novetats educatives a Catalunya i de quina manera van incidir en l'organització de la trama social en una àrea

---

⁹ Jordi FIGUEROLA GARRETA; "Els butlletins oficials eclesiàstics dels bisbats catalans: una publicació sovint oblidada", *Gazeta*, núm. 1, p. 149 a 162, 1994 [Actes de les Primeres Jornades d'Història de la Premsa, Societat Catalana de Comunicació].

local concreta, i com des d'aquest punt de vista local es perceben i s'interioritzen els canvis.

L'element educatiu esdevé una peça més en el nou sistema de vida que introdueix l'Estat liberal. A través d'ell, doncs, fem una anàlisi de com es viu, o com viuen els individus la progressiva introducció del liberalisme a partir de 1833.

El nou sistema escolar de titularitat municipal ens ofereix noves formes de sociabilitat, i la possibilitat d'analitzar els discursos i els valors que defensen les elits governants en un context espacial i temporal determinat. A l'escola intervenen col·lectius diversos com la família, les autoritats locals civils i eclesiàstiques, els i les mestres, els inspectors. Tots ells s'imbrinquen i es relacionen mútuament, els uns ajuden a construir als altres i viceversa. D'aquí deriva el títol que porta aquest treball: *Història social de l'escola (...)*, que fa referència als aspectes humans i quotidians; (...) a la Catalunya central (...), on especifiquem, amb aquesta localització territorial, que hem defugit els límits administratius de partit judicial i de província per centrar-nos en l'esfera personal que depassa les fronteres polítiques, i a més perquè hem treballat documentació de l'àrea catalana sense discriminar cap municipi. A les fonts documentals de l'arxiu de la Universitat de Barcelona, hi dormen gairebé totes les escoles dels pobles de Catalunya. Així és que únicament hem seleccionat una mostra de la geografia catalana, usant en la majoria de casos la seva proximitat a la ciutat de Vic, nucli que és l'eix central sobre el qual pivota aquest estudi. De la ciutat de Vic hem recollit tota la documentació relacionada amb les escoles de primeres lletres del segle XIX, amb la idea de poder retratar amb més exactitud, el panorama escolar de Vic en aquells anys.¹⁰ A l'annex d'aquest treball podem llegir una primera prosopografia de les i els mestres d'instrucció primària que impartiren docència fins a principis del segle XX; així com una relació de les escoles de primeres lletres que hi havia a la ciutat, tant municipals com particulars. La cronologia que acompanya aquest treball, doncs, es centra en el segle XIX: comencem als anys vint amb els primers decrets que obliguen els municipis a crear espais escolars; a partir d'aquí es va recorrent tota la centúria fins a l'inici del segle XX. No disposem d'una data clau de finalització perquè el treball és temàtic, res canvia al

---

¹⁰ Pere SOLÀ GUSSINYER; *Cultura popular, educació i societat al nord-est català (1887-1959)*, Universitat Autònoma de Barcelona, 1983. En aquest llibre, Solà parteix de la història social de l'educació, i a principis de la dècada dels vuitanta, afirma que: la història de l'educació és imprescindible per "entendre les mentalitats i el comportament de les generacions passades i presents" p. 525. Solà dona noms d'escoles vigatanes i les inclou en un estudi de la cultura popular al nord-est català.

1900. Així, i en funció de l'àmbit que es desenvolupa a cada capítol, el treball s'endinsa més o menys en el primer quart del segle XX.

L'objecte d'estudi d'aquest treball és l'ensenyament primari públic o les primeres lletres, el que avui anomenariem ensenyament obligatori. Les referències a l'ensenyança particular religiosa i a la particular laica són del tot obligades perquè el desenrotllament de l'escola pública ve condicionada per l'existència i posterior reformulació de l'ensenyament privat, les dues s'impliquen mútuament i en cap cas podem deslligar-les.

Hipòtesis i mètode d'investigació

Les hipòtesis que vertebraren la línia d'investigació d'aquest treball són les següents:

1.- Al llarg del segle XIX la progressiva instauració del primer sistema d'educació nacional es pot considerar com una intromissió en els afers locals, i per tant iniciaria nous conflictes que podrien complicar i no pas solucionar la suposada baixa escolarització dels nens i de les nenes d'aquest país.

2.- La construcció de l'Estat liberal es fa peça a peça des de les entitats locals d'acord amb les paraules de Ramón Villares quan afirma que: "*la construcción de la España liberal no solo se hizo desde el Estado, sino también desde la diversidad local*".¹¹

Volem posar de manifest com les oligarquies locals busquen estratègies per adaptar-se als canvis que comporta el nou estat, i evitar així la devaluació del seu *modus operandi* en matèria de govern ciutadà.

3.- El discurs de l'oligarquia local es pot veure modificat i adoptar característiques molt conservadores, molt progressistes o molt moderades, així com també pot redefinir-se la seva escala de valors.

4.- L'església com a institució es veuria obligada a intervenir en la configuració del nou sistema educatiu, ja sigui per convenciment o ja sigui de manera forçada com a estratègia d'adaptació. Cal plantejar-se i analitzar les diverses fórmules que pensa l'església no només per adaptar-se, sinó potser fins i tot per assolir quotes de poder i de direcció en el nou estat liberal.

---

¹¹ Ramón VILLARES; "La construcción de la España liberal: sobre las virtudes de la vida ascendente", dins *Actes del IV Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. El cor urbà dels conflictes*, L'Avenç, 1999, p. 74.

5.- Les elits locals s'impliquen poc i malament en la nova obligació de finançar i assegurar una plaça escolar per a tots els nens, i encara menys per a les nenes, del municipi. Manca voluntat política? Manca fe en el projecte d'instruir al poble? O manca interès en el fet que el poble assoleixi educació? O bé manquen diners tal i com reiteradament manifesten les mateixes elits locals?

6.- L'absentisme escolar és una de les característiques més òbvies del sistema escolar municipal del segle XIX. Aquesta situació s'explicaria possiblement per la precarietat familiar i el treball infantil que en deriva, però també per altres motius provinents de la transmissió de valors que es respira a les escoles municipals. Les vivències escolars de les mares i dels pares del segle XIX poden transmetre's per via generacional i podríem parlar d'experiències escolars heretades.

7.- El nou sistema escolar comporta l'aparició d'un col·lectiu nou que són els i les mestres, formats per l'Estat i que itineren d'un lloc a un altre. Caldrà veure com el mestre s'integra en un context local que no és el seu. La inserció pot ser difícil o impossible; en conseqüència, el mestre desenvoluparà fórmules de solució a la seva problemàtica. Caldrà valorar els efectes del sorgiment d'aquest nou grup de professionals per al col·lectiu mateix i en clau de gènere, i per a la resta de la societat.

A partir d'aquestes hipòtesis s'han establert les línies d'investigació següents:

A nivell històric general, durant el segle XIX es construeix a Espanya una nova forma de vida en tots els sentits que es coneix com Estat liberal. Es redactaran successives ordenacions legislatives que a mesura que es vagin aplicant generaran contradiccions i controvèrsies amb els pobles i ciutats del país.

Aquest treball pretén conèixer la creació i el desenvolupament del sistema escolar des del punt de vista dels municipis catalans en general i del municipi de Vic en particular. Plantegem unes línies generals bastant aproximades que permeten descriure una història conjunta més enllà, com dèiem, del tarannà propi de cada agrupació local que presenta uns trets econòmics i uns lligams de sociabilitat propis.

A nivell històric local aquest treball pren com a referència la ciutat de Vic i la seva experiència liberal al llarg del segle XIX. A través del desenvolupament de les escoles municipals a Vic, podem seguir els lligams de relació de l'ens local amb l'ens regional i estatal. La ciutat de Vic és un cas molt significatiu en comparació a d'altres municipis de les mateixes proporcions, perquè com a capital de bisbat va exercir durant el segle

XIX un rol molt especial degudament analitzat per la historiografia catalana, de tal manera que a finals de la centúria es configura el “vigatanisme”, que com a moviment ideològic aporta molts elements per a la definició del regionalisme i del catalanisme. Aprofundir i replantejar el protagonisme de l'església vigatana en aquest període pot contribuir a repensar el pes del catolicisme sobre la societat.

El procés de transmissió i de socialització de valors a través de l'educació formal genera polèmica entre els dos nivells d'autoritat: el poder civil i el poder eclesiàstic. A la pràctica es va resolent la tensió i els dos col·lectius es van reagrupant. Conèixer les escoles de Vic, el seu nom i el seu nombre serveix per enriquir el coneixement de la ciutat. D'altra banda, l'exposició d'una primera prosopografia del professorat que va exercir a la ciutat durant el segle XIX també és una aportació interessant.¹² El llenguatge i el discurs que deriva d'aquest procés d'engranatge entre l'àmbit local i l'àmbit estatal és més que un reflex del món local, és el mirall d'una època i d'una classe social que afronta el present amb el discurs com a arma defensiva.

Fins al present, la historiografia local ha tractat molt poc el tema de l'ensenyament a la ciutat de Vic, i quan ho ha fet el resultat ha estat inexacte i gens precís, amb la repetició d'afirmacions clàssiques, caient en alguns moments en l'hagiografia i sense passar per la fase de la comprovació ni la contrastació informativa.¹³

El mètode d'investigació que ha guiat aquest treball ha estat la consulta i lectura de les fonts escrites de caràcter bibliogràfic que versen sobre metodologia i recerca històrico-educativa que es fa a Espanya i a Europa. També hem consultat obres d'història general d'Espanya, de Catalunya i d'àmbit comarcal.

Les obres i articles que tracten històries escolars locals o regionals publicades al llarg dels anys vuitanta i fins al 2005, període en què finalitza la redacció d'aquest treball, han estat objecte d'atenta lectura i reflexió.

---

¹² Pedro CARASA SOTO; *Élites. Prosopografía contemporánea*, Universidad de Valladolid, Valladolid, 1994. Jacques OZOUF; *Nous les maîtres d'école. Autobiographies d'instituteurs de la Belle Epoque*, Gallimard, 1973.

¹³ Josep CASANOVAS PRAT; “L'eclosió de la història contemporània a Osona”, dins *AUSA*, núm. 148-149 monogràfic titulat Cinquanta anys de cultura a Osona, 2002, p. 85 a 95. L'autor destaca la renovació historiogràfica que es desenvolupa a Osona, i ressalta els treballs de Joan Soler i de M. Teresa Godayol..

Pel que fa als textos legals, decrets i lleis sobre ensenyament i instrucció, des de la Constitució de 1812 fins ben entrat el segle XX, han estat consultats, en la seva majoria, en les obres d'història de l'educació que, sovint, sobretot les de la primera època (anys setanta i vuitanta), citen i comenten àmpliament tot l'àmbit jurídic relacionat amb el món educatiu. Hem cregut oportú estendre'ns més vers la vessant social que no pas vers la part jurídica, la qual està prou contrastada i presenta una qualitat tan notable que ens permet eximir-nos d'aquesta tasca.

Els i les protagonistes de la nostra investigació són les persones que actuen com a mares, com a pares, com a estudiants, com a mestres, com a clergues, com a polítics i que interactuen entre ells en un context local afectat per una conjuntura històrica que al llarg de les pàgines següents es va desgranant.

La documentació escrita de l'àmbit escolar que ha servit de font primera és la que segueix: correspondència entre les administracions, entre l'administració i els mestres, i entre l'administració i l'estament eclesiàstic; els llibres d'actes del ple municipal de Vic i els llibres d'actes de la junta local d'instrucció pública; els llibres de registre de matrícules; les llibretes de comptabilitat; les memòries d'inspecció i de mestres; censos i padrons; estadístiques del bisbat de Vic; expedients acadèmics personals; expedients oficials d'escoles tant públiques com privades; expedients de renúncies, de trasllats, de greuges i de peticions.

Pel que fa a les fonts impreses de l'època, hem consultat obres pedagògiques, legislatives i llibres de text clau del període a estudiar, així com el butlletí episcopal, que al segle XIX publica periòdicament (des de 1855) el bisbat de Vic. La premsa local editada a Vic ha estat objecte de lectura, i hem seleccionat els articles d'opinió i les notícies que referenciaven el món escolar en tots els seus aspectes (*El Porvenir, El Eco de la Montaña, El Ausonense, El Domingo, La Patria, El Pueblo Vicense, El Seminarista español, El Diario de Vich, La Veu del Montserrat*).¹⁴

---

¹⁴ Bernat SUREDA; "El Boletín Oficial de Instrucción Pública y su importancia en la definición del pensamiento liberal en España", *Historia de la Educación*, núm. 2, 1983, p. 56 a 67.

La història social

La història de l'educació és una disciplina que s'inclou actualment en l'àmbit de la història social i de la història cultural. L'anàlisi dels grans moviments i de les classes socials es troba en procés de revisió perquè la historiografia ha assimilat, des dels anys seixanta a Europa i a partir dels vuitanta a Espanya, noves eines de treball que permeten aquest replantejament i obren noves perspectives de coneixement. Així, l'interès per l'individu com a subjecte històric on aquest esdevé independent de categories de classe social que el jutgin a priori, exemplifica la renovació en el treball historiogràfic de ja fa uns quants anys.¹⁵

L'objectiu ja no és tant trobar explicacions globals o grans conclusions sinó interpretar significats, reviure els processos de construcció cultural que condueixen a la idiosincràcia o manera de fer i pensar d'un col·lectiu determinat, atendre les dificultats per encaixar les peces de la història que sovint no encaixen; ens referim a les contradiccions que es poden donar entre allò que és general i la realitat més petita o viceversa.

D'uns anys ençà, s'ha dignificat la història local o microhistòria, segurament de la mà de noves generacions d'historiadors i historiadores formats a les universitats, que despleguen la realitat local i la contraposen amb la realitat més general o nacional. A més, ho fan usant noves formes d'agrupament com el gènere, s'interessen per la vida quotidiana, per la pobresa, per la marginació, per la infantesa.¹⁶

Possiblement, aquestes noves temàtiques i l'afecció pel món dels valors, de les actituds i de les pràctiques socials populars, s'assenten i són degudes a la progressiva introducció de l'Estat del benestar en els països de l'òrbita capitalista. A partir dels anys vuitanta, comencen a Espanya aquests tipus de treballs socioculturals en un context de renovació.

---

¹⁵ Gonzalo PASAMAR; *La historia contemporánea. Aspectos teóricos e historiográficos*, Síntesis, 2000. Carlos FORCADELL ÁLVAREZ; "La historia social en España. Edad contemporánea", dins Santiago CASTILLO; Roberto FERNÁNDEZ [Coord.]; *Historia social i ciencias sociales. Actas del IV Congreso de Historia Social de España*, Editorial Milenio, Lleida, 2001, vol I, p. 69 a 83.

¹⁶ COLOMINES A., OLMOS V.S. [Curadors]; *Les raons del passat. Tendències historiogràfiques actuals*, Afers, Barcelona, 1998. J. SERNA, A. PONS; *Cómo se escribe la microhistoria*, Frónesis, València, 2000.

Tot i així, historiar la cultura popular continua essent un tema secundari que després de vint anys del seu inici i desenrotllament manca de monografies ben fetes¹⁷.

La història social va ésser objecte a partir de 1979 d'un fort debat historiogràfic perquè voler sortir dels paràmetres analítics tradicionals era vist com un símptoma de crisi de la història social¹⁸.

El model de determinisme econòmic havia desil·lusionat i a més, els historiadors havien reduït el compromís polític i ideològic, situació que va menar a descobrir nous objectes d'investigació, a privilegiar l'antropologia i la lingüística i a allunyar-se de la sociologia i de l'economia. En aquest context, Stone va advertir el 1979 que la història social s'esmicolava. Deu anys més tard, Santos Julià considera que, després de l'article, el propi Stone reconeix que amb el nou enfocament s'ha recollit molt material, però que els indicadors usats són massa senzills per mesurar fenòmens socials.

En paral·lel, Gerard Noiriel defensa que la història social s'ha de concebre no com una ciència exacta que busca lleis objectives sinó com una ciència de la singularitat, de l'experiència viscuda, que interpreti, com dèiem anteriorment, el sentit de les accions. La història social que va començar essent analítica i quantitativa es reformula prenent com a objecte els petits grups. Els teòrics d'història social separen definitivament el que és la història social clàssica de la història social renovadora; consideren, a partir de la dècada de 1990, que la primera, la més clàssica, establia lleis i que la segona interpretava significats.

Tot i així, la història social més clàssica o quantitativa és important perquè com escriu Santos Julià: *“El conocimiento científico es acumulativo y quien desprecie el pasado del que viene está obligado a saltar sobre el vacío, un deporte propio de suicidas”*.¹⁹

La història social no està en crisi, senzillament està reinventant-se a partir del pluralisme epistemològic i del debat permanent enfocant a l'individu, a la dona i a l'home des dels intersticis de les complexes relacions socials; d'aquí la revalorització de la microhistòria.

---

¹⁷ Jorge URÍA [ed.]; *La cultura popular en la España contemporánea*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2003. En aquest llibre es fa un estat de la qüestió que Jorge Uría resumeix molt bé dient que la historiografia espanyola i la cultura popular viuen un “prolongado desencuentro” que caldria reconduir, p.14.

¹⁸ SANTOS JULIÀ; “La historia social y la historiografía española”, a *Ayer*, núm. 10, 1993, p. 29 a 46.

¹⁹ *Ibidem*, p. 33

A principis de la dècada dels noranta es produeix a Espanya història social, però poca en comparació amb Europa i sempre a partir de models teòrics que venen de fora. Falta diàleg entre la història com a disciplina i les ciències socials en general. Per valorar la tasca duta a terme a Espanya pel que fa a la nova història social, Santos Julià secciona els continguts de la revista *Història Social* de 1988 a 1992, i conclou que: manquen articles teòrics i per tant reflexió i debat amb altres ciències socials, la qual cosa és un reflex del que passa a les facultats d'història; no es fa teoria ni es promouen discussions entre sociòlegs, demògrafs i altres professionals de les ciències socials. En conseqüència, Espanya no té un corrent propi d'història social.

Gonzalo Pasamar, analitzant el treball historiogràfic d'àmbit espanyol, considera, entre altres coses, que tot i existir mitjans per investigar i informació, falta: “*tradición de reflexión teórica y de interés por la historia europea y mundial que le permita [a la historiografía espanyola] acceder plenamente a los foros internacionales*”.²⁰

La història social ha trencat unes formes elitistes de pensar i escriure el passat per introduir múltiples varietats d'enfocament i perspectiva. Actualment el moviment anomenat postmodernisme està qüestionant no només la història social sinó la història en la seva vessant científica. Aquest moviment considera que la investigació històrica no produeix una representació objectiva de la realitat social, perquè la narració històrica ens arriba per via del llenguatge, que és un factor actiu en la configuració de la imatge històrica que es produeix.

Els historiadors i les historiadores de l'Estat espanyol adopten una actitud més aviat crítica enfront d'aquest corrent. Argumenten que el debat genera confusió i fa perillar la història com a disciplina científica. Els historiadors de l'educació, Viñao, Novoa o Ruiz Berrio, estan atents al debat i implicats en l'exposició teòrica que qüestiona el moviment.²¹

---

²⁰ Gonzalo PASAMAR; *La historia contemporánea...* Op., Cit., p. 248.

²¹ Julián CASANOVA; *La historia social y los historiadores*, Crítica, Barcelona, 1991. Miquel Àngel CABRERA; “El debate postmoderno sobre el conocimiento histórico y su repercusión en España”, *Historia Social*, núm. 50, 2004, p. 141 a 164.

La història de l'educació

La història de l'educació ha estat objecte d'estudi al llarg de l'edat contemporània canviant, però, amb el pas del temps, l'enfocament del seu anàlisi. Alemanya fou el primer país a promoure el desenvolupament de la història de l'educació a partir de la història de la pedagogia en el tombant dels segles XVIII-XIX; ambdues estaven molt relacionades amb l'auge de les "ciències de l'esperit".²²

Amb menys ambició filosòfica i menys tradició, creix a la França del segle XIX l'interès per historiar l'educació. Els historiadors i erudits locals i regionals realitzen nombrosos estudis que faran d'aquest país el que disposa, a principis de segle XX, d'una vasta bibliografia en matèria d'educació a tots nivells. De ben segur que l'anomenada "guerra escolar" té molt a veure amb la citada extensió d'obres: els partidaris de la "revolució", delerosos de demostrar el progrés educatiu del país des de 1789, i els partidaris de minimitzar els efectes de tal revolució i delerosos de narrar la tasca educativa de les ordres religioses franceses.

En conjunt, entrant al segle XX es viu un creixent interès per la història de l'educació tant a Europa com a EEUU. En aquest darrer país, la història de l'educació com a disciplina acadèmica es reformula a partir de 1929 per buscar solucions a la problemàtica social nordamericana que deriva de la gran crisi.

Espanya, al llarg del segle XIX i principis del XX, viu també un creixent interès per estudiar la història de l'educació, amb una dedicació especial al coneixement d'autors i institucions significatives. Els partidaris de la pedagogia tradicional més relacionats amb l'església es consoliden enfront de la nova pedagogia, que ve inspirada pels homes de la ILE.²³

La segona meitat del segle XX és l'època de la major transformació per a la història de l'educació a tots els països fins a poder parlar de la nova història de l'educació. La dècada de 1960, a EEUU sorgeix un moviment revisionista a iniciativa de la

---

²² Javier LASPALAS; *Introducción a la historiografía de la educación*, Eunsa, Navarra, 2002. Aquest llibre ofereix un estat de la qüestió pel que fa a la història de l'educació.

²³ Francisco GINER DE LOS RIOS; *Educación y enseñanza. Obras completas*, Imprenta Julio Cosano, Madrid, 1925; Manuel Bartolomé COSSÍO; *La enseñanza primaria en España*, Madrid, R. Rojas, 1915, 2a edició.

historiografia, que denuncia que una part d'ella mateixa obvia aquesta matèria. Més endavant, a partir de 1980, els mateixos revisionistes seran criticats per manca d'objectivitat. Així, un sector lloa en excés l'escola pública i un altre sector viceversa. Darrerament, es situen en una etapa postrevisionista on prenen importància les experiències, els relats personals o les experiències educatives femenines.

A Gran Bretanya es produeix un debat semblant però mancat de comunicació entre educadors i historiadors. La fragmentació es manté però també s'ha innovat en punts de vista i temàtica, com a EEUU.

A França, la col·laboració entre historiadors i pedagogs és més intensa. L'impuls que s'ofereix des de l'Administració és fonamental per entendre la gran i qualitativa producció científica existent en aquest camp. Ja des de 1971, el Ministeri d'Educació francès nomena un alt funcionari encarregat de la història de l'educació. Aquest és el primer pas que té continuïtat amb el naixement de centres i revistes altament especialitzades, com la *Revue d'Histoire de l'Éducation* (1978) que, juntament amb el joc interdisciplinari de pedagogs, historiadors i sociòlegs, donen a França la bibliografia més extensa de totes les existents .

Igual que els dos països citats anteriorment, França ha desplegat noves línies d'investigació com el currículum, la infantesa o l'alfabetització. A Alemanya, en canvi, que havia estat el país timoner al segle XIX la història de l'educació es troba poc institucionalitzada en comparació amb França, si bé exerceix un paper notable.

Espanya, després de quaranta anys de Dictadura, recupera la investigació de corrents pedagògics i institucions docents, i veu sorgir a partir de 1979-80 societats que promouen debats entorn del tema educatiu, com la Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana (fundada el 1979 i legalitzada el 1983), o la Societat Espanyola d'Història de l'Educació (1989). El desenvolupament d'aquestes societats desencadena, a partir dels anys noranta i en línia amb Europa, una nova etapa amb el predomini de l'estudi del temps escolar, de l'espai o dels manuals.

A nivell internacional es publica una revista d'història de l'educació plurilingüe coneguda com *Paedagogica Historica* (1961) que publica la universitat de Gante. En ella coincideixen els millors autors en història de l'educació de tot el món, en especial

de França i els països que hem esmentat anteriorment. L'altre referent és la creació, el 1977, de l'ISCHE (International Standing Conference for the History of Education), una institució de caire internacional que promou l'intercanvi d'experiències i coordina treball conjunts entre les associacions científiques de molt països del món versats en la història de l'educació.

Com a conclusió general, podem dir que a partir de 1960 es produeix una renovació en la història de l'educació i s'abandona definitivament la idea de continuar essent una ciència al servei de l'Estat; les noves anàlisis busquen interconnectar escola i societat i viceversa, busquen desenvolupar subtemes com els manuals, els mestres, les nenes, les condicions de vida... Les noves línies de treball fomenten la creació de sectors específics com la història de les mentalitats educatives, la història social de l'educació, la història de l'alfabetització, la història del currículum, la història demogràfica de l'educació, la història de la formació dels mestres i la història de l'educació de les dones, entre d'altres.

En general, els impulsors d'aquesta renovació han estat els historiadors que, apuntant com a meta final l'objectiu de fer història total, consideren indispensable el contacte amb altres disciplines.

A partir d'aquesta dècada, la clàssica història de l'educació, la que estudia idees, política, i institucions, és substituïda per la història social de l'educació, que incideix més en el condicionants socials de l'escola. A partir de 1980, la història de la cultura remou l'ambient i permet l'enlairament de temes com la infantesa, les dones, la higiene, l'espai i el material, entre d'altres. El nou gir historiogràfic integra nous enfocaments i punts de vista per conèixer la realitat escolar des de dins. Així, per exemple, la nova història centra l'atenció en l'ús social de la capacitat de llegir i escriure o en les relacions entre lectors i textos. Roger Chartier, molt encertadament, considera que aquest nou enfocament, més exhaustiu, ens permet canviar d'una història social de la cultura a una història cultural de la societat.²⁴

---

²⁴ Antonio NOVOA; "El passat de l'educació: la construcció de noves històries", dins *Temps d'Educació* núm. 15, Universitat de Barcelona, 1996, p. 245 a 278. Roger CHARTIER; *El mundo como representación: Historia cultural. Entre la práctica y la representación*, Gedisa, 1992.

L'any 1994 els historiadors espanyols de l'educació que dirigien la nova investigació en aquest camp van publicar, gràcies a la iniciativa del CIDE (Centro de Investigación para el Desarrollo de la Educación), una obra que exposava l'estat de la investigació a l'Estat espanyol.²⁵ La lectura de les seves pàgines, àmpliament documentades amb noms i treballs concrets, ens mostra una panoràmica renovada, positiva i en creixement, més investigadors i més obertura temàtica i ideològica.

El llibre passa revista als canvis historiogràfics produïts a finals de la dècada dels anys vuitanta pel que fa als àmbits següents: alfabetització, estadística escolar, escola pública, educació popular, l'educació de les dones, la història del currículum, els i les mestres, els corrents pedagògics. Aquest llibre és d'una gran vàlua com a instrument historiogràfic de consulta per als investigadors del ram.

Els autors són conscients que la història de l'educació a Espanya es troba en estat embrionari però amb línies ben plantejades i amb criteri. La qualitat de la revista *Historia de la Educación*, creada el 1982 des de la Universitat de Salamanca, és el gran referent. Pensen que cal elaborar síntesis i comparacions, que cal clarificar conceptes com el d'educació popular, que cal fer més anàlisi de l'espai escolar i dels mètodes d'ensenyament, que cal més història de la cultura gràfica i escrita, i que calen més estudis interdisciplinars amb antropòlegs i lingüistes. A més, pel que sembla, l'escola privada és la gran desconeguda, sobretot la no confessional. La gran conclusió de tots els autors i autores que col·laboren en aquest llibre és la necessitat d'escriure obres de síntesi, perquè existeixen cada vegada més monografies.²⁶

Tres anys més tard, el 1997 el professor Viñao presenta un estat de la qüestió investigadora a territori espanyol, amb resultats realment bons tant pel que fa a la història de l'educació com a disciplina com en el camp de la investigació. Està creixent la història social de l'educació i per tant els treballs d'alfabetització i de tota la temàtica pròpia de la renovada història social. El professor Viñao és crític amb aspectes administratius que dificulten la tasca investigadora interdisciplinària, com la separació acadèmica entre facultats i departaments que entorpeixen trobades naturals i per tant debat, i a més destaca que les trobades entre historiadors i pedagogs s'emmarquen en

---

²⁵ J.L.GUEREÑA; J. RUIZ BERRIO; A. TIANA FERRER [eds.]; *Historia de la educación en la España Contemporánea. Diez años de investigación*, CIDE, Madrid, 1994. Podem llegir una ressenya d'aquest llibre a: *Historia de la Educación. Revista Interuniversitaria*, Universidad de Salamanca, vol. XIV-XV, 1996-96, p. 586-587.

²⁶ Deu anys després de la publicació d'aquest llibre editat pel CIDE, continuen faltant obres teòriques i de síntesi, tot i que s'ha avançat molt en l'anàlisi de les noves temàtiques.

congressos fora de l'àmbit espanyol. Així doncs, cal més col·laboració entre les facultats de ciències de l'educació i les facultats d'història.²⁷

El professor Marfany afirma recentment que la tensió entre les disciplines acadèmiques i les relacions jeràrquiques entre elles ha portat a la fragmentació més absoluta, “*al sacrifici dels guanys objectius del coneixement, [i en definitiva ha portat] a una imparable i incontrolada inflació bibliogràfica*”. En conseqüència, i seguint les paraules de Marfany: “*l’alternativa d’una història integral de la cultura [...] existeix només com a virtualitat*”.²⁸

Actualment, a la història de l'educació com escrivíem més amunt, li interessa l'experiència dels protagonistes, les idees pedagògiques, la cultura escolar.²⁹ La postmodernitat ha influenciat l'actual història de l'educació guiant-la cap el subjectivisme, amb la qual cosa es tendeix a renunciar a la comprensió global. Segurament aquesta afirmació de l'ascendent de la postmodernitat sobre la disciplina que ens ocupa és molt arriscada; però en tot cas queda clar que per fi acabem amb els silencis de l'escola i aportem noves metodologies com la biografia, la història oral o la microhistòria, que permeten reconstruir els contextos històrics amb més concreció.³⁰

Des de finals de la dècada dels noranta i entrant ja al nou mil·lenni s'usa amb insistència, en l'àmbit de la història de l'educació, la idea de recuperar “els silencis” del passat, de recuperar la història dels sense veu a partir de la microanàlisi local, una nova perspectiva molt en consonància, a l'Estat espanyol, amb la necessitat de refer l'etapa

---

²⁷ Antonio VIÑAO FRAGO; “La Historia de la Educación en España (1996)”, a *Ayer* núm. 26, 1997, p. 154 a 169. Un bon estat de la qüestió amb nombroses referències bibliogràfiques de les investigacions, congressos i publicacions realitzats en el camp d'història de l'educació a Espanya.

Juan José CASTILLO; “Historia Social y Sociología, *même combat*”, dins Santiago CASTILLO; Roberto FERNÁNDEZ [Coord.]; *Historia social i ciencias sociales. Actas del IV Congreso de Historia Social de España*, Editorial Milenio, Lleida, 2001, vol I, p. 101 a 129. L'autor destaca l'immersió que han fet els sociòlegs espanyols en la història del treball i no en la història de l'educació. Al 1993 es funda un Seminari per investigar les ciències socials del treball, d'aquí han sortit publicacions històriques d'alt nivell. Afirma que historiadors i sociòlegs treballen més distanciat, possiblement per una lluita d'influència pública i poders, el cert és que, afirma, a la facultat d'història de la Universitat Complutense de Madrid no hi ha cap assignatura ni matèria que entronqui amb la sociologia

²⁸ Joan-Lluís MARFANY; “La història de la cultura, de Catalunya estant”, dins Josep M. FRADERA i Enric UCELAY-DA CAL [ed.]; *Notícia nova de Catalunya. Consideracions crítiques sobre la historiografia catalana als anys cinquanta de Notícia de Catalunya de Jaume Vicens Vives*, CCCB, Barcelona, 2005, p. 164-65.

²⁹ *Educació i Història. Revista d'Història de l'Educació*, vol. 4 (1999-2000), Societat Catalana d'Història de l'Educació. Monogràfic dedicat a reflexionar sobre el present i el futur d'aquesta ciència.

³⁰ Javier LASPALAS; *Introducción a la historiografía de la educación*, Eunsa, Navarra, 2002.

franquista i donar protagonisme a les dones i els homes que van callar i carregar en somort el pes feixuc del mot vençuts.³¹

El món universitari espanyol

Les universitats espanyoles sumen entre privades i públiques un total de seixanta-set centres, la majoria de les quals disposa de facultat de Ciències de l'Educació. En aquestes facultats les línies de recerca van encaminades a investigar aspectes pedagògics de l'actualitat com per exemple noves tecnologies, material didàctic o formació de mestres. Algunes de les facultats de Ciències de l'Educació desenvolupen, a més, línies de recerca o bé tenen departaments específics que treballen la Teoria i la Història de l'Educació. En cap de les universitats espanyoles aquestes via d'investigació depèn de la facultat d'història; per tant, la història escolar de l'estat espanyol es construeix des de la ciència pedagògica i l'educativa. Però el problema no rau en la procedència de la investigació, sinó que rau en l'excessiva compartimentació de les facultats i en la manca de contactes que deriva d'aquesta situació.

Farem una breu ressenya de les universitats que des de les facultats de Ciències de l'Educació lideren la investigació espanyola pel que fa al camp que ens ocupa. De totes elles sorgeixen publicacions d'alt nivell, tant en forma de llibres com en forma d'articles publicats en revistes nacionals o internacionals especialitzades.

Des de les universitats del centre peninsular -la Universitat Complutense, la Universitat de Castella-La Manxa i la Universitat d'Alcalá de Henares- es desenvolupen projectes com la formació d'un futur Museu d'Història de l'Educació, que disposa d'un fons provinent de donacions particulars. Aquest embrió del que podria ser un Museu d'abast nacional es localitza a la Complutense, és dirigit pel professor Ruiz Berrio i disposa d'un espai permanent per a exposicions temporals destinat al públic en general.³²

---

³¹ Julio RUIZ BERRIO [Ed]; *La cultura escolar de Europa. Tendencias históricas emergentes*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2000.

³² Julio RUIZ BERRIO; "Pasado, presente y porvenir de los museos de educación", dins Agustín ESCOLANO BENITO, José María HERNÁNDEZ DÍAZ [Coord.]; *La memoria y el deseo. Cultura de la escuela y educación deseada*, Tirant lo Blanch, València, 2002, p.43 a 65.

També destaquem els innovadors treballs de gènere que duen a terme les Universitats d'Alcalá de Henares i de Castella-La Manxa, col·laborant i compartint un mateix programa d'estudi sobre la presència femenina en l'àmbit educatiu al territori castellà als segles XIX i XX. El projecte s'anomena "Mujeres y Educación" i dirigeixen els treballs M. del Mar del Pozo i Teresa Marín com a investigadores principals. També la Universitat de Saragossa desenvolupa una línia d'investigació semblant dirigida per M. Jesús Vicén.

Més al nord, les Universitats de Valladolid, Salamanca i la Pontifícia de Salamanca, a més de tenir centres d'investigació en història de l'educació amb professors com Escolano Benito per la primera, Leoncio Vega, Martín Fraile per la segona i Faubell per la Pontifícia, col·laboren en la publicació i edició de la Revista Interuniversitària *Història de la Educación*, nascuda el 1982, que és, a més d'una publicació excel·lent on publiquen investigadors del món universitari espanyol, l'òrgan d'expressió de la SEDHE (Sociedad Española de Historia de la Educación).

Des del País Basc, la Universitat del mateix nom presenta un alt nivell en investigació educativa sota la direcció de Paulí Dávila, que ha coordinat el 2004 una obra d'història de l'educació al País Basc contemporani. Està en vies de consolidació la iniciativa d'organitzar un museu pedagògic que mostri la trajectòria educativa del territori basc, projecte impulsat des del propi govern basc i des de l'associació Eusko Ikaskuntza.

La UNED, amb seu a Madrid coordina, sota la direcció dels professors Puelles Benítez i Alejandro Tiana, un ambiciós projecte d'investigació anomenat MANES (Manuales Escolares) on es cataloguen llibres de text usats a Espanya des del 1812 fins a l'actualitat. Mantenen en viu, a més, una excel·lent pàgina web on es poden consultar via digitalitzada alguns d'aquests manuals.

A la comunitat gallega, la universitat de Santiago de Compostela té un departament de Teoria i Història de l'Educació que, en col·laboració amb la resta d'universitats gallegues de A Corunya i la Universitat de Vigo, han fet realitat la posada en marxa des del mes d'octubre del 2004 del Museu Pedagògic de Galícia (MUPEGA).³³ És el primer

---

³³ Vicente PEÑA SAAVEDRA (Dir.); *Os museos da educación en internet*, Xunta de Galicia, Santiago de Compostela, 2004. Llibre excel·lent que conté informació i il·lustracions de tots els museus d'educació del món.

gran espai museístic del territori espanyol que de forma permanent i en exclusiva està dedicat al passat educatiu; en aquest cas, de les terres gallegues. També i seguint aquesta línia de cooperació universitària en l'àmbit gallec, publiquen des de 1997 i de forma anual, una revista d'història de l'educació de molta qualitat anomenada *Sarmiento*.

Al Principat d'Astúries, la Universitat d'Oviedo, des de la facultat de Ciències de l'Educació desenvolupa, de deu anys ençà, estudis i treballs coordinats per la professora Aida Terrón Bañuelos, que mostren una bona panoràmica de l'estat escolar de la regió pel que fa al segle XIX i XX.

A les universitats de parla catalana, la investigació en història de l'educació es situa en primera línia al costat dels treballs de les universitats de la resta de l'Estat. Catalunya ha estat capdavantera amb la formació el 1979 de la Societat Catalana d'Història de l'Educació, i amb els treballs de Jordi Monés.³⁴

La Universitat de les Illes Balears desenvolupa una ingent tasca investigadora en el camp educatiu que l'ha conduït a formar el febrer de 2002 el GEDHE (Grup d'Estudis Històrics de l'Educació) i publica trimestralment un butlletí informatiu d'història de l'educació indispensable per atendre les novetats del sector, que a més es presenta en format digitalitzat i consultable a través d'internet.

Les universitats del Principat que recerquen en història de l'educació són la Universitat de Barcelona, amb Conrad Vilanou i González-Agàpito, que publiquen la prestigiosa revista *Temps d'Educació* (TE)³⁵. Des de la Universitat Autònoma, treballa el professor Pere Solà Gussinyer, que fou un dels pioners a desenvolupar estudis relacionats amb l'associacionisme i l'educació informal, i que fou promotor en l'organització de les Jornades d'Història de l'Educació a finals de la dècada dels anys setanta.

A la Universitat de Girona, amb Salomó Marquès al capdavant, realitzen una important tasca de recuperació de la memòria escolar conjuntament amb l'alumnat de la facultat

---

³⁴ La Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana va dedicar el número 5 de l'any 2002 de la seva revista *Educació i Història*, a glossar la figura de Jordi Monés. Amb articles de reconeguts especialistes d'història de l'educació d'Espanya, es posa de relleu la influència i el mestratge de l'obra de Monés sobre el conjunt d'historiadors de l'educació de les terres de parla catalana.

³⁵ *Temps d'Educació* (TE) combina en els seus números articles sobre pedagogia i didàctica de l'actualitat amb estudis sobre història de la pedagogia.

de ciències de l'educació. Per altra banda, la Universitat Rovira i Virgili i la Universitat de Lleida treballen en la reconstrucció del mapa escolar del seu respectiu territori al segle XIX.³⁶

La Universitat de València es caracteritza per la quantitat i qualitat de les obres que publica des del departament d'història comparada i d'història de l'educació: el gènere, la infantesa i la pobresa constitueixen la clau entorn de la qual es mouen els seus investigadors i investigadores, com Irene Palacio, M. Carme Agulló o Alejandro Mayordomo, entre d'altres.

La Universitat de Múrcia té un grup d'investigació dirigit pel professor Viñao que actualment i fins a l'any 2007 desenvolupa una recerca, ara com ara innovadora per la manca d'estudis sobre el tema, referent a cultura material i arquitectura escolar.³⁷

Les Universitats de Sevilla, Màlaga i Granada duen a terme estudis amb investigadores capdavanteres en l'anàlisi de l'educació femenina. Consuelo Flecha per la primera i Ma. Carmen Sanchidrian i Mercedes Vico des de Màlaga. Pilar Ballarín, professora de Teoria i Història de l'Educació a la Universitat de Granada, dirigeix una línia d'investigació d'història de l'educació de les dones amb el suport de l'administració autonòmica.

El diagnòstic és doncs favorable i altament satisfactori. Resta, però, treballar més els aspectes metodològics, la globalitat i sobretot que els investigadors formats a les facultats d'història, és a dir pròpiament els historiadors i les historiadores, s'impliquin i s'interessin per la història de l'educació.

---

³⁶ La professora de la Universitat Rovira i Virgili M. Isabel Miró ha publicat conjuntament amb l'arxiver de la ciutat de Tarragona, un interessant llibre-guia que planteja les línies de recerca que en la història de l'educació a Tarragona es poden desenvolupar a partir de les fonts que es guarden a l'arxiu municipal. M. Isabel MIRÓ MONTOLIU i Jordi PIQUÉ PADRÓ; *Materials didàctics de l'Arxiu Històric de Tarragona. Guia didàctica per a la història i l'ensenyament a Tarragona*, Gràfiques Arrels, Tarragona, 2002.

³⁷ Antonio VIÑAO FRAGO; "Construcciones y edificios escolares durante el Sexenio democrático (1868-1874)", *Historia de la Educación. Revista Interuniversitaria*, Salamanca, núm. 12-13, 1993-94, p. 493 a 533. Per conèixer l'arquitectura escolar a les comarques gironines, vegeu: "L'arquitectura escolar pública", a *Revista de Girona*, p. 54 a 91, Girona, núm. 232, 2005.

Els Museus i les Societats Pedagògiques a Espanya

El primer museu a Espanya va ser el Museu Pedagògic creat el 1882 amb finançament públic i sota la direcció del pedagog Manuel Bartolomé Cossío, que el va pensar com un espai d'investigació educativa, a més de ser un espai galeria dels materials curriculars propis de l'educació. Va ser suprimit per decret franquista el 1939, i el seu fons va passar a una nova fundació anomenada "Instituto de Pedagogia San José de Calasanz" que al seu torn depenia del "Consejo Superior de Investigaciones Científicas". Aquest Institut va desaparèixer el 1981 i el seu llegat va passar a la nova biblioteca de la Residència d'Estudiants de Madrid, convertida en un centre de documentació que aplega trenta-cinc mil volums datats des del segle XVI fins al primer terç del segle XX.³⁸

Espanya no disposa de cap museu d'àmbit nacional referent al món educatiu. Els pedagogs que historien el passat educatiu del país tenen interès en el fet que un dia es faci realitat un museu d'aquestes característiques. L'interès més viu, ja comentat a l'apartat anterior, es centra a la universitat Complutense, amb un museu laboratori anomenat "Manuel Bartolomé Cossío", i que en paraules de Ruiz Berrio:

*"...es un museo al que le gustaría funcionar con una dinámica semejante al de Rouen (no lo digo precisamente por su financiación, porque hasta ahora no tiene presupuesto alguno) a la vez que cumplir otras misiones científico-docentes, ya que su incursión en una facultad de Educación-Centro de formación del profesorado así lo permite y, yo diría más, así lo exige".*³⁹

L'autor aposta per un museu-laboratori d'història de l'educació de caire estatal com el de Rouen a França, l'embrió del qual podria ser el fons de la Universitat Complutense

---

³⁸ Julio RUIZ BERRIO; "Pasado, presente y porvenir de los museos de educación", dins Agustín ESCOLANO BENITO, José María HERNÁNDEZ DÍAZ [Coord.]; *La memoria y el deseo*, Op., Cit., p.43 a 65, p. 50 i ss.

³⁹ *Ibidem*, p. 61.

de Madrid, que compta amb donacions i infraestructura, un laboratori-museu i un becari per informatitzar el fons.⁴⁰

Espanya ha perdut oportunitats com la de reconvertir les “Escoles Selgas” d'Oviedo, modèliques pels seus espais escolars i pel seu material, en un veritable Museu de l'Educació.⁴¹

Ja hem comentat anteriorment que a finals de l'any 2004 la Xunta gallega i les universitats del mateix territori han fet realitat la construcció i posada en funcionament d'un veritable museu pedagògic que mostra el passat escolar d'aquestes terres i que dóna a conèixer també el treball en història de l'educació que sorgeix de les seves universitats. Amb rigor intel·lectual i finançament econòmic aquest museu és fins a l'actualitat l'espai més ben acabat i interessant dels museus pedagògics d'Espanya.⁴²

Existeixen altres iniciatives més petites però també de qualitat. Un museu a Osca i un altre a Albacete són exemples d'espais escolars replantejats per fer honor a la memòria de l'escola gràcies a la iniciativa de mestres del propi centre amb l'ajuda financera de l'Ajuntament de la ciutat, de la Diputació, i diverses entitats privades.

L'anomenat “Museo del Niño” a Albacete està ubicat al centre públic Benjamín Palencia. A més de museu, és un centre de documentació històrica de l'escola, nascut el 1989; se'n poden visitar les sales on es reproduïx el món escolar de la província a partir d'una temàtica innovadora. Disposa també d'una pàgina web rica i en constant renovació.

El poble de Linás de Marcuello, a la província d'Osca i als peus de la serra de Loarre, trobem l'anomenat “Museo Pedagógico”. Aquest està ubicat a l'antiga escola del poble i dotat amb material documental, cultural i gràfic del passat. En aquest cas, el finançament prové de la diputació d'Osca, que l'ha convertit en un reclam turístic més d'aquest municipi de trenta-sis habitants.

---

⁴⁰ L'administració francesa impulsa des de 1979 un centre nacional d'investigació pedagògica, és l'anomenat Institut National de Recherche Pédagogique, que publica la revista *Histoire de l'Éducation*, i que dóna vida al Musée National de l'Éducation de Rouen.

⁴¹ Aida TERRÓN BAÑUELOS, Ángel MATO DÍAZ ; *Un modelo escolar integrador y reformista: la fundación escuelas selgas*, KRK, Oviedo, 1992.

⁴² PEÑA SAAVEDRA; *Os Museos...*, Op., Cit. Conté fitxes de tots els museus d'educació del món: 442 a Europa, 192 a Amèrica, 8 a Àsia, 40 a Oceania i 1 a l'Àfrica. Per Espanya l'autor comptabilitza i per tant fitxa 36 espais a tota la geografia espanyola habilitats o amb interès de convertir-se en museus; són iniciatives particulars, universitàries o públiques.

A la capital, Osca, podem visitar una altre museu conegut com “La Escuela de Ayer”, que s’ubica al centre de Professors y Recursos de la mateixa ciutat.

Entre altres iniciatives destacades hi ha la de poble d’Otones de Benjumea, a la província de Segòvia, que a través de l’associació cultural “El Corralón” ha creat dos museus, l’un pedagògic i l’altre etnogràfic, amb la intenció de recuperar el patrimoni cultural de la localitat. El Museo Pedagógico, inaugurat el 1996 i ubicat a l’edifici de l’antiga escola, recull i mostra la història de l’escola des de principis del segle XX fins a la seva supressió el 1971. En aquest museu hi trobem referències sobre els mestres, els llibres de text, els materials didàctics, els jocs i les joguines i el mobiliari escolar. Guarda un fons de més de mil tres-cents llibres i més de tres-cents objectes de la cultura material de l’escola.

Al País Basc, a Donostia, també existeix una iniciativa promoguda per la Societat d’Estudis Bascos amb finançament del Govern autonòmic, que té per objectiu la realització d’un museu pedagògic de les terres basques; de moment es troba en procés de classificació i catalogació.

A les Illes Balears, concretament a la ciutat d’Inca, a Mallorca, ja es pot visitar des de l’any 2001 i amb el suport del Govern balear un museu pedagògic que recull material escolar de la zona illenca i que reproduïx la vida i el passat d’aquesta comunitat. A més de museu, aquest centre és també un arxiu que treballa en col·laboració amb la universitat de les Illes per tal de revitalitzar i donar a conèixer aquest espai als estudiants illencs a partir de dossiers pedagògics. La finalitat no és altra que recuperar la memòria escolar.

Arreu de la geografia espanyola es poden visitar exposicions temporals organitzades per entitats privades d’àmbit cultural local amb la col·laboració, a voltes, de les institucions públiques més properes. Així, per exemple, el 1998 l’“Asociación Cultural Amigos del Museo Etnológico” del municipi toledà Santa Cruz de la Zarza va gestionar una exposició sobre material escolar del passat que van titular “Un Siglo de la Escuela”.

De més envergadura és l’exposició presentada i promoguda per l’Ajuntament de Barcelona i el Museu d’Història de Catalunya, que té com a títol: “Un Sigle d’Escola a

Barcelona". Durant el 2004 es va poder visitar a les dependències del Museu d'Història de la Ciutat i més endavant, el mes de març de 2005, es va traslladar a l'edifici cívic de la Farinera del Clot, també a Barcelona. L'exposició consta de material escolar i documentació escrita, gràfica i visual del món escolar de la Barcelona del segle XX, des del 1900 fins a l'any 2003. Un llibre recull aquesta mostra a més d'analitzar l'evolució del temps i l'espai escolar, la imatge del i la mestra, l'educació femenina i la llengua catalana entre altres àmbits relacionats amb el món educatiu.⁴³

Pel que fa a les associacions dedicades a l'estudi i a la investigació del món educatiu del passat, destaquem la Sociedad Española de Historia de la Educación (SEDHE) datada del 1989 i amb seu a la facultat d'educació de la UNED a Madrid. La seva junta directiva està integrada per especialistes d'història de l'educació de diverses universitats espanyoles.⁴⁴ El seu òrgan oficial és el Butlletí d'Història de l'Educació de periodicitat anual (consultable a través d'internet). El butlletí informa dels acords presos a les sessions de la junta i també dels col·loquis i congressos tant nacionals com internacionals referits a història educativa. Una part important del butlletí és ocupada amb una interessant bibliografia comentada dels llibres, revistes o iniciatives destacades que s'han publicat o realitzat sobre l'àmbit educatiu tant al país com a l'exterior. Aquesta publicació abasta l'àmbit espanyol, portuguès i iberoamericà.

L'òrgan de comunicació científic de la SEDHE és la revista editada per la Universitat de Salamanca: *Historia de la Educación* d'alt nivell i comentada anteriorment.

La Societat Catalana d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana es funda el 1979. És, per tant, la societat pionera de l'estat espanyol i una de les primeres d'Europa. Des del seu origen fins a l'actualitat convoca jornades sobre història educativa de les terres de parla catalana, també participa en congressos i exposicions organitzats per societats espanyoles i societats internacionals. Des de desembre de 2001 forma part de l'IEC, secció de Filosofia i Ciències Socials. El director és Jordi Monés i publiquen la revista *Educació i Història* de periodicitat anual, en la qual podem trobar

---

⁴³ VVAA; *Un segle d'Escola a Barcelona. Acció municipal i popular 1900-2003*, Edicions Octaedro, Barcelona, 2003.

⁴⁴ Al butlletí del mes de juny de 2004 podem llegir els noms dels membres que componen la junta directiva: Antonio Viñao de la Universitat de Múrcia, Aida Terrón de la Universitat d'Oviedo, Narciso de Gabriel per la Universitat A Coruña, Consuelo Flecha per la Universitat de Sevilla, Alejandro Mayordomo per la Universitat de València, Leoncio Vega per la Universitat de Salamanca i Juan Antonio García Fraile per la Universitat Complutense de Madrid.

articles, consultables via telemàtica, sobre història de l'educació i metodologia tant des de la vessant formal com des de la informal. Els treballs que s'hi presenten són signats per investigadors de parla catalana i d'arreu de l'Estat amb prestigi reconegut. La part final de la revista és reservada per a les tesis, recensions i publicacions del món educatiu.

La SEDHE i la Societat Catalana d'Història de l'Educació pertanyen a l'ISCHE (International Standing Conference for de History of Education, 1978), associació que reuneix estudiosos de la història de l'educació de les universitats de diversos països del món. Aquesta associació internacional permet el contacte i l'intercanvi d'experiències i de coneixements d'un territori a un altre. Congressos previstos: Ginebra 2004, Sydney 2005, Suècia 2006, Canadà 2007, Letònia 2008, Sudàfrica 2009.

Bona situació, bona salut i dinamisme presents a tota la geografia espanyola, amb congressos d'àmbit local, i que solen abastar la circumscripció de les comunitats autònomes perquè sovint es pot finançar amb diners del govern autònom.

A gairebé tot el territori estatal es fan jornades sobre història de l'educació. Exemples recents són: a Andalusia el mes d'octubre de 2004, o a Sevilla l'abril del mateix any, o bé el congrés d'història de la infantesa celebrat al País Basc l'estiu de 2005.

França i Espanya treballen en col.laboració a través de CIREMIA (Centre de Recherche sur l'Education dans le Monde Ibérique et Ibéroamericain) que porta el professor Guereña des de la Universitat de Tours.

A Espanya li falta tanmateix més implicació d'historiadors i sociòlegs per poder parlar d'interdisciplinarietat i de ciències socials en joc. Solà Gussinyer ja declarava el 1978 que un dels problemes per historiar l'educació era la divisió entre historiadors i pedagogs, allò que anomenava partió empobridora i irracional, i feia un clam a la col.laboració i renovació en el camp de les mentalitats i la història de la cultura.⁴⁵ Jordi Monés insistia en el mateix l'any següent.⁴⁶

---

⁴⁵ *2es Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Publicacions del Departament de Pedagogia, Facultat de Filosofia i Lletres, Ciutat de Mallorca, 1978, p. 82 a 84

⁴⁶ *3es Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Escola universitària de formació del professorat, Girona, 1979.

LA CATALUNYA CENTRAL I LA NOVA POLÍTICA
EDUCATIVA
DEL SEGLE XIX, 1830-1850

El Vic conflictiu, 1830-1860⁴⁷

Amb l'arribada dels primers governs liberals a principis del segle XIX, s'enceten els canvis legislatius que han de registrar i permetre notables transformacions en l'organització de l'Estat i del país en totes les seves dimensions. Les fites del nou estat liberal, apuntalat en el moderantisme a partir de 1844, són la democratització política en el sentit censatari del terme i la unitat i la centralització en tots els seus aspectes.⁴⁸

Objectius, doncs, prou ambiciosos, que requereixen una immediata intervenció legislativa. L'àmbit educatiu, nascut amb la constitució de 1812, és un dels prioritaris i, com la resta d'àmbits, es repensa de nou i es revisa cada vegada que es produeix un recanvi polític a l'esfera governamental.

L'informe Quintana, debatut a les Corts el setembre de 1813 és el primer pas de cara a redactar el Reglament d'Instrucció Pública de 1821, que no assoleix l'aplicació però serà la base del Pla i Reglament d'Escoles de Primeres Lletres del Regne publicat el 1825; més endavant, el 1836, es publica un altre pla, i finalment es conclourà d'una forma ja bastant definitiva dos anys més tard, amb la Llei d'Instrucció Primària de 1838, una llei refermada en els seus continguts bàsics pel Pla Pidal de 1845, i més endavant per la Llei Moyano de 1857, que definitivament dota el sistema educatiu estatal d'una estructura prou sòlida per finalitzar la centúria.

El tema educatiu implica tots els pobles, ciutats i per tant ajuntaments de l'Estat, que es convertiran o s'hauran de convertir en executors de la nova política educativa.

Durant els anys d'aplicació dels reglaments i lleis esmentats més amunt, que són les dècades de 1820, 1830 i 1840 del segle XIX, la situació general a Catalunya i a la zona

---

⁴⁷ D'aquest capítol en endavant, la documentació d'època que reproduïm respecta l'ortografia original.

⁴⁸ La formació dels estats liberals és un tema clau per la historiografia en general i per l'espanyola en particular. Pel que fa a l'Estat espanyol són imprescindibles les lectures de les obres de Miguel Artola i de Josep Fontana, historiadors que des dels anys setanta han abordat la formació de l'Estat liberal des de l'àmbit polític, econòmic i social, en el marc de les transformacions ocasionades durant el període anomenat Antic Règim. Josep FONTANA; *La crisis del Antiguo Régimen 1808-1833*, Crítica, 1979. Miguel ARTOLA; *La burguesia revolucionaria 1808-1869*, Alianza, 1973. Des dels anys noranta ençà, la historiografia aporta nous elements més culturals i associatius enmig d'un procés de reformulació historiogràfica cap a la història social, a tall d'exemple podem citar: Isabel BURDIÉL, Manuel PÉREZ LEDESMA; *Liberales, agitadores y conspiradores: biografías heterodoxas del siglo XIX*, Madrid, Espasa-Calpe, 2000. Juan Pablo FUSI, Jordi PALAFOX; *España (1808-1896): el desafío de la modernidad*, Espasa-Calpe, 2003.

de Vic en particular, estan condicionades pels conflictes derivats de les transformacions polítiques i socials viscudes des de principis de segle.⁴⁹

La problemàtica que té plantejada la ciutat de Vic en aquesta conjuntura es centra en les disputes polítiques entre els liberals i els absolutistes. Mentre el consistori intenta casar les novetats legislatives del liberalisme amb la realitat local, el bisbat de Vic, amb seu a la mateixa ciutat, busca estratègies per mantenir la direcció dels feligresos i la influència que a tots nivells ostenta fins ara.

Amb tot, la qüestió més greu i que afecta tota la població no és altra que la guerra. La primera guerra carlina, que ocupa els anys 1833-1840, és el tema principal que llegim a les actes de l'Ajuntament en tots aquests anys. Aquest conflicte implica tota la població, tant si aquesta adopta una actitud participativa com passiva. Molts habitants intenten restar al marge de les obligacions extraordinàries que comporta la situació bèl·lica, com pagar els impostos extraordinaris o formar part de la milícia nacional. El mestre Joan Albanell sol·licita, per exemple, exempció de la contribució de guerra: “...por su poca renta..” , i li ho rebaixen fins a 5 rals.⁵⁰

La mestra Isabel Lluch:

“...que por tener enseñanza de niñas de diez á diez y ocho años pide se le tenga consideracion en la carga de alojamientos...[acorden]...tenerla [la consideració] en quanto lo permitan las circunstancias”.⁵¹

Joan Rogés demana permís per obrir un institut de segona ensenyança i espera de part de l'Ajuntament:

“...toda la proteccion...declarando á este [es refereix a l'institut] libre del servicio de alojamiento”.⁵²

El professor d'instrucció primària Joan Giol demana que “...se le releve del servicio de alojamiento por no tener el local suficiente en la casa que pasa á habitar...”.⁵³

I el mestre Manuel Martínez també intenta evitar l'allotjament argumentant que:

---

⁴⁹ Valentí GIRBAU TÀPIAS; *Església i societat a la Catalunya central. El bisbat de Vic a l'època del bisbe Veyan 1784-1815*, Herder, 1996.

Jordi FIGUEROLA GARRETA; *Església i societat a principis del segle XIX*, Eumo, Vic, 1988.

Maties RAMISA VERDAGUER; *La Guerra del Francès al corregiment de Vic (1808-1814)*, Eumo, Vic, 1992.

⁵⁰ *Llibre d'Actes 1830-1837*, sessió del dia 20-I-1837, AHMV. Ramon ARNABAT MATA [et alt.]; “El carlisme en el segle XIX: ideologia i conflictivitat social”, *Recerques*, núm. 34, 1997.

⁵¹ *Llibre d'Actes 1838-1839*, sessió del dia 23/IX/1839, AHMV.

⁵² *Llibre d'Actes 1842-1844*, sessió del dia 23/VIII/1844, AHMV.

⁵³ *Llibre d'Actes 1845-1847*, sessió del dia 25/VII/1845, AHMV.

*“...teniendo en su casa escuela elemental completa, á la que concurren sesenta niños, y con separacion doce niñas, y siendo el local de la misma muy reducido, cuando se le pone alojamiento debe tener los alojados en el mismo puesto donde se hallan los niños resultando de ahí que estos aprenden espresiones poco decorosas que propalan los soldados por mucho que sea la disciplina y subordinacion del Ejercito, y pide que... se le ecsima de alojamiento: Se acordó que se le tenga la posible consideracion dandose al efecto las ordenes oportunas á los Alguasiles”.*⁵⁴

Les actes municipals d'aquests anys són plenes de demandes d'aquest tipus, nombrosos habitants sol·liciten a l'Ajuntament ésser exempts de la càrrega d'allotjament. Les justificacions que argumenten els vigatans i les vigatanes ens descriuen situacions personals ben diverses: s'argumenta manca d'espai i per tant impossibilitat de rebre un soldat a casa; també s'explicita a voltes que l'habitatge és pobre i en conseqüència poc digne per a un membre del cos militar; una altra justificació freqüent és la que referencia una malaltia del qui allotja, la qual cosa dificulta l'atenció als soldats i oficials; i encara un darrer argument força recurrent és el que manifesta que a la casa hi viu una dona sola o bé una mare i una filla, situació que pot facilitar l'abús per part dels soldats.

Sovint trobem que una veïna o un veí utilitza dos o més d'aquests arguments per evitar l'allotjament, com és el cas de Teresa Rogés:

*“... en que espone que se halla viuda y sola y que tiene que adquirirse su preciosa subsistencia yendo á trabajar en los campos; y pide que se le exima de alojamiento por tener casi de continuo cerrada la casa por las causas referidas...[l'ajuntament resol que] no puede eximirse á la recurrente de la carga de alojamiento la cual siempre debe ser vecinal repartida en justa proporcion”.*⁵⁵

La majoria de respostes de l'Ajuntament són d'aquest estil. Malgrat la problemàtica de subsistència que expressa per exemple Teresa Rogés, aquesta ha de complir amb la seva obligació. Només en algun cas l'Ajuntament acorda estudiar-ho o bé acceptar l'exempció. Les exposicions veïnals ens permeten certificar la gran incomoditat que causa la presència d'estranyos a la pròpia llar. Si a això hi afegim que aquesta realitat és deguda a la guerra amb tot el que comporta de violència, de mort i de despesa

---

⁵⁴ *Llibre d'Actes 1848-1852*, sessió del dia 7/I/1850, AHMV.

⁵⁵ *Ibidem.*, sessió del dia 17/VIII/1849, AHMV.

extraordinària planant sobre una vida familiar pobra, entenem que bona part dels habitants s'excusen i protesten, i que tal situació enrareix forçosament el clima de vida ciutadana i la visió que el poble té de les autoritats locals.

Per la seva banda, els militars es queixen del tracte que reben per part de la població: “...varios Sr. Oficiales se quejan de los indecentes é incomodos alojamientos que se les facilitan...”.⁵⁶

Per solucionar-ho, el consistori acorda crear una comissió de polítics que supervisin la qualitat dels allotjaments. És evident que entre els soldats i el veïnat existeix una barrera difícil de franquejar causada per la pròpia insolvència familiar i les dificultats de la vida en temps de guerra.

Una altra de les càrregues a suportar per la població en temps de guerra és la pressió fiscal. L'Ajuntament actua en aquests casos de recaptador i alhora ell mateix rep la pressió de les autoritats militars de la zona, apressades per la necessitat del diner.

El setembre de 1839, el comandant general de la tercera divisió amb seu a la Plana envia un ofici al consistori de Vic manifestant:

“... que desde el dia anterior se hallan sin socorro las tropas á su mando [en conseqüència demana] para que se sirva auxiliarle en tan critica situacion adelantandarle algunas cantidades con que poder conllevar las primeras atenciones... aumentando con ello un nuevo servicio de los muchos que para la Patria tiene contrahidas [el consistori resol]... entregar bajo recibo competente la cantidad de veinte y ocho mil reales vellon...”.⁵⁷

Anys més tard, continua la mateixa problemàtica, i l'Ajuntament es queixa:

“Atendida la falta de fondos... para poder acudir á las graves atenciones que en el dia le rodean se acordó publicar un Bando mandando que todos los que se hallen adeudando contribuciones atrasadas las satisfagan dentro tercero dia pasado...[o de lo contrari s'adoptaran]... medidas coactivas”.⁵⁸

El 1839 la penúria domèstica dels habitants arriba a situacions extremes que fan difícil el pagament dels tributs de guerra, en aquest context, l'Ajuntament informa el comandant de la divisió establerta a Vic que no pot:

---

⁵⁶ *Ibidem*, sessió del dia 14/X/1850, AHMV.

⁵⁷ *Llibre d'Actes 1838-1839*, sessió del dia 19/IX/1839, AHMV.

⁵⁸ *Llibre d'Actes 1845-1847*, sessió del dia 30/X/1846, AHMV.

*“...soportar por mas tiempo tan penosa carga por hallarse en un estado de completa penuria, sin fondos algunos, y sin que le quede recurso ni arbitrio para continuar con semejantes desembolsos, y serle imposible poder exigir de este Vecindario nuevos sacrificios por el lastimoso estado de miseria en que se halla [i acaba]... se acerca á V.E. con la mayor confianza exponiendo sensillamente el agovio en que se encuentra...”*⁵⁹

Mesos més tard i davant de les continuades demandes dels generals, l'Ajuntament apel·la al patriotisme dels estaments benestants:

*“...la desastrosa guerra que por desgracia se alimenta aun en este Principado... no ha dudado un momento en visitar [l'Ajuntament] á diferentes particulares de esta poblacion excitando su patriotico celo al efecto de que sacasen á la Corporacion de los apuros en que se ha visto envuelta...”*⁶⁰

Els anys del Trienni esparterista (1840-1843) són els més complexos, difícils i menys estudiats de la història contemporània del nostre país. La guerra, les dificultats de l'Estat per centralitzar el poder i la presència constant de l'element militar, condicionen un context en el qual les classes populars es veuen obligades a allistar-se com a voluntàries, i a més els ciutadans, com a part integrant de la població activa, pateixen la crisi laboral conseqüència de la reducció de l'activitat comercial.

A Barcelona, el dia 13 de novembre de 1842 s'enceta la revolució amb una baralla popular contra els rigors militars i també contra les negociacions comercials d'Espartero amb Anglaterra, i contra la llei de reclutament. La revolució acaba adoptant un caire interclassista liderat pel partit popular republicà.⁶¹

La culminació d'aquesta situació esclata a Vic, pocs dies després de l'alçament de Barcelona, quan es produeix una revolta contra l'Ajuntament protagonitzada en la seva majoria per teixidors. És aquesta la cara més evident del Vic conflictiu.

---

⁵⁹ *Llibre d'Actes 1838-1839*, sessió del dia 11/XI/1839, AHMV.

⁶⁰ *Llibre d'Actes 1840-1841*, sessió del dia 03/VII/1840, AHMV.

⁶¹ Josep FONTANA; “Revolució liberal i revolta popular (1833-1843)”, a *Història de Catalunya* [dirigida per Pierre Vilar], Edicions 62, Vol. V, cap. VIII, p. 245 a 294. Manuel RISQUES; “La insurrecció de Barcelona pel novembre de 1842. La seva dinàmica social”, a *Recerques*, núm. 10, 1980, p. 93 a 112. Anna M. GARCÍA ROVIRA; *La revolució liberal a Espanya i les classes populars*, Eumo Editorial, Vic, 1989, 423 p. Lluís COSTA FERNÁNDEZ; *Història de Girona*, Ateneu d'Acció Cultural, Girona, 1990.

A les set de la tarda, uns dos-cents homes reunits a la plaça: “... *muchos de ellos carlistas indultados*” -segons el secretari de l'Ajuntament- es manifesten exclamant: “... *Mueran als Castellans, y vamos á la Catedral á tocar á Somaten...*”.⁶²

La milícia nacional es presenta a la plaça i una delegació de l'Ajuntament demana quines són les peticions als insurrectes, que són les següents: abolicció de les quintes, repartiment de municions, guàrdies a les portes, impedir l'entrada a la ciutat de l'exèrcit, i negativa a pagar contribucions. Una comissió dels revoltats entra a la sala capitular on exposa les demandes a més de dir: “...*que querian conformarse con lo que hiciera la Capital*”.⁶³

També es convida a la reunió els representants de les Companyies que vénen a refermar aquestes demandes.

En conseqüència, a trenc d'alba, els oficials i la tropa del regiment d'Àfrica marxen de la ciutat custodiats per l'Ajuntament i així s'eviten mals majors. L'Ajuntament toca generala per reunir els caps de família, ciutadans honrats per mitjà dels alcaldes de barri i redactar un ban a fi de sofocar la rebel·lió. En paral·lel, es practiquen algunes detencions i s'expulsen: “...*de las filas aquellos Nacionales que no mereciesen la confianza de sus Gefes...*”.⁶⁴

El dia 20, l'Ajuntament acorda enviar aliments als pobles del partit judicial de Vic, i d'aquest dia endavant no sorgeix més el problema dels revoltats.

Els anys crítics del Trienni esparterista (1840-1843) també ho són per a Vic, on, com hem vist, es produeixen fets semblants als ocorreguts a Barcelona, connectats amb les mateixes demandes i amb la consciència per part dels revoltats de Vic de seguir els moviments de Barcelona. La tensió entre els jornalers de la ciutat -molts d'ells membres de l'Associació de Teixidors de Vic i l'Ajuntament fou constant en aquest període. Després dels fets de novembre, les autoritats tanquen el local de l'associació fins que aquesta és dissolta a principis de 1843.

Genís Barnosell, que ha treballat exhaustivament el cas del teixidors de Vic per aquest període, constata que el novembre de 1842 és un període d'alta afiliació al sindicat; almenys la meitat dels teixidors jornalers de la ciutat participaven de les seves activitats. L'hostilitat de l'alcaldia de Vic, més opressora que la de Barcelona, i els problemes

---

⁶² *Llibre d'Actes 1842-1844*, sessió del dia 18/XI/1842, AHMV.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Llibre d'Actes 1842-1844*, sessió del dia 18/XI/1842, AHMV.

econòmics que patia l'Associació de Teixidors de Vic en un context de crisi industrial, acaben per desmuntar els ànims dels associats.⁶⁵

Un altre factor que altera la vida quotidiana és la presència constant de soldats a la ciutat. Des de l'estiu de 1837 els milicians, aquarterats a la Galera, s'ensinistren al pati del seminari tridentí. De tot plegat se'n lamenta l'Ajuntament:

*“Visto un oficio del Sor. Gobernador del trece del actual solicitando de nuevo las llaves del patio del Colegio de S. Justo para almacenar los granos y harinas de nuevo prevista. Se acordó secundar los deseos de su Señoría manifestandole los perjuicios que se causan al Seminario colocandoles la Artilleria en la entrada del mismo, y dejando aparte la consideracion que se deberia tener su Rector por el largo tiempo que se le tiene ocupado la mayor parte del edificio, puede venir tiempo en que el Ayuntamiento tenga que menester algun local para almacenar, y no se sabrá de que hechar mano”.*⁶⁶

Jaume Collell (Vic 1846-1932), intel·lectual i home d'església, ens recorda a les seves memòries d'infantesa l'efecte d'una ciutat convertida en campament militar durant molts anys:

“...De tropas n'anavan y venian á totes hores;...D'allotjats no n'estavam may sense [parla de casa seva], y jo á quatre anys ja sabia lo qu'eran els tochs de diana, golpes, generala y la marxa real del corneta de guardia quan pasava un Combregar....

Un dia ...va arribar una forta columna de tropa y'ls meus pares ja's vegeren á sobre l'obligat allotjament d'un cabl ab dos o tres individuos...A cua d'ull me els vaig mirar com mostravan á n'el pare la boleta d'allotjament, com començavan á descarregarse de la motxilla y corretjam y demanavan la cama per anarhi á deixar l'armament.

A més de marcar la vida domèstica, la guerra condiciona també els jocs infantils i les converses dels adults:

“Com no sentiam á parlar de res mes que de soldats y matiners; ... nosaltres, els noys, després començarem á jugarhi á soldats y matiners, y armats de canyes y de bastons, ens separavam en dues colles, y vinga rondar pels carrers...cridant alto y quién vive? Y perseguintnos fins que'n feyam algún de presoner que'l passavam per concell de guerra

---

⁶⁵ Genís BARNOSELL JORDÀ; *Orígens del sindicalisme català*, Eumo, Vic, 1999, p. 89 a 116. Només aquest autor ha tractat amb la rigurositat deguda el cas de l'Associació de Teixidors de Vic nascuda al 1840. La resta d'associacions i confraries del segle XIX, si bé en coneixem el nom i la cronologia aproximada, resten encara per estudiar.

⁶⁶ *Llibre d'Actes 1838-1839*, sessió del dia 14/IX/1838, AHMV

y'l fusellavam...tal com sentiam explicarho á la gent gran que's reunia á la hora de la mitx-diada pel veynat".⁶⁷

Més enllà de la Plana de Vic, i en un context nacional, la primera guerra carlina és un conflicte també internacional. Rússia, Prússia i Àustria envien suport financer al pretendent carlí, mentre que Anglaterra, Portugal i França signen amb Espanya una quàdruple Aliança per equilibrar les forces a Europa. Gràcies a la constant correspondència diplomàtica sabem que la primera carlinada és vista des de fora com un conflicte extremadament cruel i violent, caracteritzat per les represàlies i les venjances de tot tipus en ambdós bàndols.⁶⁸ El carlisme, més que una alternativa al liberalisme s'interpreta com un revulsiu de les limitacions i els fracassos del propi liberalisme.

La presa de posicions

Des d'una perspectiva cronològica més àmplia, Vic i la seva àrea d'influència viuen també la resta de novetats i canvis propis del segle XIX que, com apuntàvem al principi, promouen debat i presa de posicions per part dels sectors dirigents.

Aquestes novetats no es viuen a banda de la guerra sinó que s'interconnecten profundament. Amb un escenari problemàtic com el que hem descrit, els canvis es viuen de forma traumàtica perquè contribueixen a desequilibrar encara més la vida quotidiana, i expliquen també el to del debat polític i de la presa de posicions.⁶⁹

L'Ajuntament de Vic, configurat el mes de març de 1833, es manifesta majoritàriament liberal i partidari de la causa d'Isabell II, tant de paraules com en els fets posteriors de lliuta envers l'alçament carlí del dia 5 d'octubre a Prats de Lluçanès. És un consistori

---

⁶⁷ Jaume COLLELL BANCELLS; *Memòries d'un noi de Vic*, Patronat d'Estudis Osonencs, Vic, 1996, pàgines 8 a 11. Collell publica aquestes memòries per primera vegada l'any 1908.

⁶⁸ Ignasi TERRADAS SABORIT; *El Cavaller de Vidrà. De l'ordre i el desordre conservadors a la muntanya catalana*, PAM, 2000. Una obra excel·lent per conèixer com es viu el carlisme des de l'àmbit familiar i local, i com condiona el sentit de les seves vides, p. 319 a 331. Jordi CANAL MORELL; *El carlisme català dins l'Espanya de la Restauració. Un assaig de modernització política (1888-1900)*, Eumo, Vic, 1998. Antoni PLADEVALL I FONT; *La tercera guerra carlina vista per un liberal. Extractes de la crònica de Joan Camps i Prat, de Seva (1824-1905)*, Patronat d'Estudis Osonencs, 2000.

⁶⁹ Pere ANGUERA; *Déu, Fam i Rei. El primer carlisme a Catalunya*, PAM, 1995. L'autor, a partir d'una extensa documentació, retrata el personal carlí com un conjunt de pagesos empobrits i elements "marginats i marginals" de la ciutat, que es mouen més per la destrucció del seu model de vida, degut a les transformacions liberals, que no pas per l'ideari carlí p. 422. Al capítol VI (p.425-506), s'analitzen els efectes que sobre les poblacions, un cop passada la guerra, van tenir els assassinats, segrestos, impostos, robatoris i sabotatges de què foren objecte moltes famílies per part dels carlins.

integrat pels cognoms de les clàssiques famílies que durant l'antic règim dominen l'escena política local. Són famílies rendistes i senyorials que opten pel liberalisme. Hi trobem, també, famílies de nova ascensió relacionades amb les professions liberals i el comerç. Tot i així, l'Ajuntament és nou pel que fa a la línia política que pren, el liberalisme, més que no pas per les persones que l'integren.⁷⁰

Aquest consistori recela del bisbat per la seva actitud procarlina; alguns seminaristes i clergues prenen o han pres les armes contra el liberalisme i molts d'altres s'inhibeixen de la milícia urbana. El bisbe Corcuera, que ocupa la Seu vigatana de 1825 a 1835, és de tarannà absolutista, però procura mantenir una postura de no enfrontament amb les autoritats polítiques locals, es mostra prudent i més aviat distant. Tant el consistori com el bisbat busquen l'equilibri i l'entesa, ja que se saben poderosos reconeixent l'un el rol de l'altre. En conseqüència, l'actitud més adequada és la de mantenir un pont de diàleg malgrat les malfiances que puguin sorgir. Així, per exemple, el bisbe Corcuera és un dels candidats a formar part de la Junta Governativa carlina que hauria de coordinar les accions d'aquests; la proposta, però, no va més enllà i l'Ajuntament procura que durant la guerra no es produeixin aldarulls contra els convents de Vic, i així s'evita encendre el foc de la disputa i donar motius als partidaris del carlisme.⁷¹

L'ambient de sospita mútua és extrapolable a la resta de famílies de la ciutat i de la Plana en general, de manera que els homes s'identifiquen en un o altre bàndol i si no ho fan per ideologia ho acaben fent per obligació o per necessitat mitjançant el seu alistament a la milícia nacional. La pugna ideològica ente el nou i el vell món es viu a

---

⁷⁰ Disposem pel que fa a la primera guerra carlina a Vic, d'un estudi excel·lent, minuciós i detallat de la vida política de la ciutat durant aquesta guerra, estudi que és alhora una anàlisi de com s'aplicava a nivell local l'anomenada revolució liberal espanyola. Joan PORTET PUJOL; *La Milícia Nacional de Vic durant la Primera Guerra Carlina*, Patronat d'Estudis Osonencs, Vic, 2003. Els catorze homes que prenen possessió dels càrrecs consistorials el dia 26 de març de 1833 són: M.J. de Parrella, noble, hisendat; J. de Codina, noble hisendat; LL. d'Abadal, cavaller, hisendat; R. Coll Pradell, advocat, hisendat; M Font, advocat, hisendat; F. Sobrerriba, hisendat; P. Quadras, escultor; J. Genís, adober; S. Mas, botiguer; A. Ricart, guarnicioner; M. Riera, ciutadà honrat, hisendat; A. Subirachs, adroguer; J. Calderó, hisendat, doctor en lleis; R. Clarà, escrivà. Els dos darrers poden ser considerats les persones més properes al realisme però segurament de forma moderada. Cal tenir en compte els lligams familiars de J. Calderó, casat amb una filla de Joan Vila, el propietari del Cavaller de Vidrà, carlí que morirà a l'exili el 1836. Pàgines 20 i 21, notes 17 i 19.

⁷¹ "Quan el dia 6 de desembre de 1833 es va fer a Vic l'acte solemne de proclamació de la reina Isabel II, no varen tocar en cap moment les campanes de la Catedral ni les de l'església de la Pietat, que varen restar mudes fins i tot quan el regidor degà ordenà al campaner que les toqués", p. 25, a Joan PORTET PUJOL; *La Milícia Nacional de Vic durant la Primera Guerra Carlina*, Patronat d'Estudis Osonencs, Vic, 2003, veuré també p. 104 i 121 referents a les actituds de prudència de l'església i de l'Ajuntament de Vic.

Osona, frontera de lluita entre liberals i carlins, amb desconcert de cara al futur i enmig de la penúria econòmica en part derivada de la pròpia guerra.

A Espanya, en general, les ordes regulars ubicades moltes a zones urbanes i per tant a territori liberal s'uneixen a l'alçament carlí, mentre que d'altres romanen passives a l'espera de com es desenrotllen els esdeveniments. Els bisbes no es precipiten en les seves decisions i opten per la no intervenció directa. Els anys de 1834 a 1840 regna la confusió en el si de l'estament eclesiàtic i continua entre la massa de la població la fe cristiana amb la pervivència, per exemple, de processons religioses. Després del Trienni esparterista (1840-1843), l'església i el nou Estat liberal iniciaran un dur procés d'adaptació de l'una envers l'altre.⁷²

El nou Ajuntament de Vic, com dèiem liberal, controla la ciutat, controla la milícia i controla l'execució d'un nou projecte educatiu.

D'aquí neix el desig i la necessitat de trobar un consens, un terme mig que permeti la continuïtat de la vida social en allò que és més bàsic. Vic continuarà formant capellans des del seu seminari ubicat al bell mig de la ciutat, i amb més força que la centúria passada, i a més a més es convertirà en la seu dels estudis preuniversitaris de la comarca.

La idea i la necessitat de progressar són presents entre la intel·lectualitat vigatana reunida entorn el Círcol Literari a partir de 1862, que es planteja ja a la segona meitat de segle quan el fenomen industrial es mostra irreversible (el tipus de desenvolupament més adient a la capacitat i realitat vigatana).

A finals de segle es troba aquesta nova via en la modernització agropecuària i el pas del ferrocarril per la ciutat. Paral·lelament, les fàbriques instal·lades a les ribes del riu Ter, a Torelló, Manlleu i Roda de Ter, han comportat el creixement d'aquests municipis i la seva conversió en centres d'obrerisme dinàmic. Manlleu, per exemple, amb poc més de quatre mil habitants el 1857, gairebé ratlla els sis mil habitants l'any 1900.

---

⁷² William J. CALLAHAN; *Iglesia, poder y sociedad en España, 1750-1874*, Nerea, Madrid, 1989, capítol 5.

Vic, en canvi i pel que fa als mateixos anys, perd població, i davalla de tretze mil set-cents a onze mil sis-cents habitants a l'inici del segle XX.⁷³

Lenta aplicació de la normativa escolar

Tres són les reformes educatives que diferents governs introdueixen entre els anys 1820 i 1830. El Pla i Reglament d'Escoles de Primeres Lletres del Regne, publicat el 1825 en el marc de l'absolutisme polític i vigent tot el regnat de Ferran VIIè, ratifica la idea del Pla de 1821 en el sentit que han de ser el ajuntaments els executors de la política educativa. Es pretén centralitzar, uniformitar i controlar a través de les juntes provincials.

El context polític del país en aquests anys, debatent-se ideològicament entre el liberalisme i l'absolutisme, portarà a l'elaboració de l'anomenat projecte del Duc de Rivas el 1836, un cop mort el rei i desencadenat bèl·licament el debat polític entre els uns i els altres. Entre la guerra i el malestar governamental, aquest projecte no s'aplicarà, i dos anys més tard, el 1838, s'aprova la Llei d'Instrucció Primària, que acaba de refermar els principis bàsics que esmentàvem més amunt.

En aquesta conjuntura tan canviant en matèria legislativa a partir de 1833, l'àmbit educatiu s'implanta de forma lenta i irregular. Així mateix ho explicita Manuel de Puelles fent referència a l'Estat espanyol en general:

*"...su implantación debió de ser trabajosa y lenta, pues, según las estimaciones de Moureau, el analfabetismo que en 1841 alcanzaba al 91% de la población, en el censo de 1860 se ha reducido solamente a un 81%".*⁷⁴

A la zona de Vic no serà d'altra manera. Les dificultats referides amb anterioritat i la manca de seguretat política i de control perquè la prioritat és la guerra, determinen la lenta aplicació dels decrets educatius.

Aquests decrets, d'altra banda, preocupen relativament les autoritats locals perquè en cap moment, llegint les actes del ple municipal, es fa referència a tots aquests plans i reglaments.

---

⁷³ Joaquim ALBAREDA SALVADÓ; *La industrialització a la Plana de Vic*, Patronat d'Estudis Osonencs, Vic, 1981. Santi PONCE VIVET; *Transformacions agrícoles i canvi social a la Comarca d'Osona. Segles XVIII-XX*, Eumo, Vic, 1999. VVAA; *Història d'Osona*; Eumo Editorial, Vic, 1984.

⁷⁴ Manuel DE PUELLES BENÍTEZ; *Educación e ideología en la España Contemporánea*, Tecnos, Madrid, 1999, p. 96.

La ciutat de Vic, a principis de la dècada de 1820 presenta una situació escolar precària; oficialment funcionen dues escoles per a nens. Una, coneguda com l'escola de primeres lletres del seminari, depèn d'aquesta institució i per tant del bisbat des del 1770, any en què es formula un pacte entre l'Ajuntament i el bisbe. En aquest acord, el primer cedeix al segon l'edifici dels jesuïtes expulsats de la ciutat, a canvi que el bisbat mantingui una escola per als nens de la ciutat tal i com havia creat l'orde jesuïta. L'altra escola, anomenada de Jesús i Maria, també per a nens, provenia de 1794 i era conseqüència d'un llegat del prevere Antoni Bosch. L'administració d'aquesta escola corresponia al bisbe, a dos domers i dos regidors municipals. En aquell mateix any, 1794, l'Ajuntament busca la implantació a la ciutat de les Escoles Pies, intent que no es complirà però que es repetirà posteriorment.⁷⁵

Després de la publicació del Reglament de 1825, comissionats de l'Ajuntament contacten amb el bisbe Corcuera per tractar la qüestió educativa. D'entrada reconeixen la migradesa escolar del moment:

*"...el estado de decadencia y abandono en que se halla el ramo mas importante y esencial de la instrucción [situació que perjudicarà en un futur tant l'Estat com l'Església] ...cuando llegue el tiempo que necesiten del apoyo de su talento, esfuerzos y piedad".*⁷⁶

La Junta inspectora d'escoles de Vic considera del tot necessari: *"... reparar los estragos, la malignidad, la irreligion y las maquinaciones [que] de tantos impios y malvados han causado en nuestra amada Patria, de algunos años a esta parte".*⁷⁷

En conseqüència es busca el suport de la diòcesi per recuperar la direcció local dels esdeveniments mitjançant la instrucció. Aquests comissionats, després de reconèixer que l'única escola que funciona a Vic és la de primeres lletres del seminari, demanen al bisbe que expliqui com es finança aquesta escola i quina és la destinació de les quatre mil lliures que envia anualment la Universitat de Cervera: *"...que estan aplicadas al*

---

⁷⁵ Antoni PLADEVALL ARUMÍ; *La Il·lustració a Vic. Les aportacions de Francesc de Veyan i Mola i Llucià Gallissà i Costa*, Galerada, Cabrera de Mar, 2000, p. 38.

⁷⁶ *Lligall Escoles primàries 1840-1872*, carta de la Junta Inspectora d'escoles de Vic al bisbe, 31/I/1826, AHMV.

⁷⁷ *Ibidem*;

Colegio Tridentino para los diferentes ramos de la instrucción entre los que se cuenta particularmente con el de primeras letras".⁷⁸

Pocs dies després, el bisbe respon confirmant en primer lloc la pobresa escolar de la ciutat:

"...puedo asegurarle que una de las cosas que mas me ha llamado la atencion al hacerme cargo del gobierno de este obispado ha sido el malisimo estado en que se halla... la primera educacion [que segons el bisbe respon a dues causes]... primeramente de la expulsion de los P.P. Jesuitas que la tenian á su cargo...y la desempeñaban no precisamente por el salario...sino como oficio y obligacion de su Instituto...y posteriormente por la venta de las fincas de la Obra Pia destinada á la Escuela de Jesus y de Maria, y el ningun pago de sus intereses...".⁷⁹

Respecte a la demanda de l'Ajuntament sobre el finançament de l'escola de primeres lletres, explica que no reben rendes de cap tipus excepte de la Universitat de Cervera, diners necessaris per al funcionament del seminari i de l'escola, la qual no pot ja admetre més nens per manca d'espai.

Així doncs, només el seminari manté una escola de primeres lletres per als nens de la ciutat. En la carta mencionada, després de criticar la mala gestió de l'escola de Jesús i Maria culpant-ne directament el consistori, el bisbe s'ofereix per millorar el ram de la instrucció.

Consistori i diòcesi pacten que el seminari continuarà amb l'exercici de l'escola de primeres lletres; que l'escola de Jesús i Maria serà d'administració municipal; que el bisbe participarà en l'elecció dels mestres i auxiliars de les escoles municipals i que l'Ajuntament es compromet a crear dues escoles més per a la ciutat.

Les negociacions es materialitzen amb lentitud, durant tot l'any 1826 i a principis del següent, però no pas perquè esdevinguin el tema prioritari de les autoritats sinó perquè altres problemàtiques requereixen l'atenció principal de la ciutat. En aquest any, el ple municipal debat el tema educatiu dues vegades i a l'any següent només surt el tema en quatre sessions.

---

⁷⁸ *Ibidem*; L'any 1770, el seminari passa a ocupar l'edifici que fins aquest moment era el col·legi jesuïta de Sant Andreu i hereta les rendes que pertanyien a l'orde dels jesuïtes, 600 lliures anuals provinents de les finques rústiques cedides per Ignàcia Ribas i 400 lliures anuals satisfetes per la Universitat de Cervera.

⁷⁹ *Lligall Escoles primàries 1840-1872*, carta del bisbe Corcuera a la Junta Inspectorada d'escoles de Vic, 10/II/1826, AHMV.

Durant deu anys, de 1830 a 1840 aproximadament, la qüestió escolar progressa però amb dificultats. El 1834 l'ajuntament continua reconeixent la decadència de l'escola de Jesús i Maria: “...á la que solo concurre un corto numero de niños...”.⁸⁰

L'any 1830, neix una nova escola municipal que s'ubica a l'edifici conegut com la Galera i que és un quarter militar de propietat municipal. Així, en aquests anys de guerra civil els nens comparteixen l'espai amb els soldats. A l'escola de primeres lletres del seminari succeeix el mateix, perquè el claustre és escollit com: “... el local mas á proposito para ejercitarse los Milicianos que componen la partida de Artilleria en el manejo de su Arma...”.⁸¹

L'any 1829, l'Ajuntament està molt ocupat expedint certificats de noblesa, rebent demandes que intenten eximir-se del fisc al·legant qüestions d'edat, o bé per haver cedit casa destinada a usos militars, o encara, per misèria particular derivada del no cobrament de censos.

Dos anys més tard, la vida quotidiana en general, continua essent difícil. Per paliar-ne els efectes, el consistori proposa empedrar els carrers més concorreguts de la ciutat: “...socorriendo de este modo las necesidades á los muchos indigentes que actualmente existen por falta de trabajo”.⁸²

Tot i així, i malgrat la problemàtica financera, es crea una nova escola no pas de primeres lletres, sinó destinada a formar artesans i menestrals en les arts del dibuix i la comptabilitat. És l'anomenada escola de matemàtiques i de dibuix que comença a funcionar el 1837. El naixement d'aquesta escola potser té a veure amb l'intent de formar petits oficis per fer front, precisament, a la manca de treball a la ciutat.

L'entesa entre el bisbat i l'Ajuntament es manifesta en aquesta escola i també a les escoles de primeres lletres; mestres i ajudants són reclutats entre l'estament eclesiàstic i l'estament civil. Així són nomenats mestres, entre d'altres, el prevere Domènec Vila, el clergue Joan Albanell, l'acòlit Josep Padrós, el filòsof Jaume Balmes, els civils Abdó Argerich i Joan Giol entre d'altres, a més de Josep Lafuente, qui en particular:

“...es á satisfaccion de este Ayuntamiento admitir en su lugar [una plaça d'ajudant] á D. José Lafuente familiar de su Yllma”.⁸³

---

⁸⁰ *Llibre d'Actes 1830-1837*, sessió del dia 27/VI/1834, AHMV.

⁸¹ *Ibidem*, sessió del dia 14/VII/1837, AHMV.

⁸² *Ibidem*, sessió del dia 12/III/1831, AHMV.

⁸³ *Ibidem*, sessió del dia 26/IV/1830, AHMV.

Després de la Llei d'Instrucció Primària de 1838, l'estat de les escoles municipals a la ciutat no garanteix cap nivell educatiu per als nens i encara menys per a les nenes.

Un informe de l'any 1839 especifica que a l'escola de la Galera hi assisteixen 286 nens, a la de Jesús i Maria 275, a la del Seminari 175, i que només les germanes beates imparteixen docència a 26 nenes previ pagament de 2 rals per aprendre a escriure, i 4 rals per aprendre a llegir.⁸⁴

A banda de la quantitat desorbitada d'alumnes, descomptant fins i tot l'absentisme, i de la profunda diferència per sexes, la pobra situació escolar és obertament reconeguda per la pròpia junta d'instrucció de la ciutat. Admeten que l'excés de nens determina que els dos mestres tinguin greus dificultats per complir les seves funcions, i que el local sigui insuficient i incòmode:

*"...los gases que impregnan su atmosfera van opuestos á la salud deviendo advertirse que si esto sucede en la estacion actual con la muy calurosa deberá aumentarse la insalubridad".*⁸⁵

És aquí quan estudien la possibilitat d'obrir una nova escola. Quatre anys més tard continuen autocriticant la qüestió escolar i afirmant la conveniència i la urgència d'aquesta nova escola al barri jornalero de la ciutat. El problema, segons declaren, és la manca de mitjans.

Les autoritats provincials que vetllen pel compliment de la legislació educativa a nivell local toleren aquesta lentitud i la consideren normal en funció de les circumstàncies del moment i de la novetat i esforç econòmic que suposa l'execució dels nous reglaments. La Comissió Provincial d'Instrucció Pública de Barcelona, que de fet és un organisme jove i per tant inexpert, i del qual depèn la ciutat de Vic, felicita amb aquestes paraules la voluntat que, si més no en teoria, està demostrant la comissió d'instrucció de Vic:

"Esta Comision [es refereix a la Comissió d'Instrucció de la Província de Barcelona]... ha sabido... los esfuerzos de esa Comision local para promover este ramo importantisimo en esa Ciudad y sus nobles esfuerzos para llevarla al grado de perfeccion posibles, y no puede menos de tributar á todos sus individuos las mas espresivas gracias por una conducta tan digna esperando que seguirá con constancia en la carrera que se ha trazado para mejorar la educacion de la infancia y el estado

---

⁸⁴ Lligall *Escoles primàries 1840-1872*, full solt "Estado de las escuelas de 1eras letras de la Ciudad", setembre de 1839, AHMV.

⁸⁵ *Llibre d'Actes 1840-1841*, sessió del dia 21/XII/1840, AHMV.

moral de la sociedad... La misma [La Comissió Provincial] espera con confianza que cuando vuestro presidente pase a visitar esa Ciudad quedará completamente satisfecho de los resultados felices que se deben esperar y que podrá hacer la descripcion mas halagueña del estado brillante en que la educacion se halla organizada en esa Ciudad. Tan elevanes servicios seran comunicados al Gobierno de SM para su satisfaccion, y para que dandoles la publicidad posible sirva de estimulo á las demas Comisiones del Reino.”⁸⁶

El 184, Vic és un exemple per a d'altres municipis; l'absoluta precarietat escolar és doncs normal a la majoria de pobles i ciutats del país. El que compta després de més de deu anys de renovació escolar és més la voluntat que no pas la realitat.

Entre el plantejament d'una tercera escola masculina i la realitat passaran de nou uns quants anys. El 1845 es presenta l'anomenat projecte de Joan Rogés, que per primera vegada fa una proposta de conjunt que abarca tota la ciutat. Rogés, llavors professor de matemàtiques de l'escola de dibuix del col·legi privat de segon ensenyament de Vic i del Seminari⁸⁷, envia el pla d'instrucció a la inspecció d'escoles de la província de Barcelona, i és el propi inspector que recomana a la comissió local d'instrucció primària de Vic que considerin aquest projecte:

“... espero que VS se sirva rehunir la Comision Local de Instrucción Primaria, y esponer en su consideracion las adjuntas reflexiones asi que el proyecto de enseñanza que las acompaña, con el objeto de que sometidas a su examen pueda juzgar de la conveniencia y posibilidad de su ejecucion...”.⁸⁸

I demana també que es tinguin presents les virtuts de Joan Rogés:

“... es muy provechoso por otra parte el pensamiento del Sr. Rogés para desecharlo, seria en mi concepto muy ventajoso para esta Ciudad el aprovecharse de él y de los conocimientos nada comun es que distinguen á dicho Señor, modificando su proyecto de enseñanza y sujetar los demas establecimientos mencionados al siguiente plan de instrucción”.⁸⁹

---

⁸⁶ Lligall *Ensenyament 1840-1850. Extra inventari*. Carta de la Comissió Provincial d'Instrucció de Barcelona a la Comissió local d'Instrucció de Vic, 25/VIII/1841, AHMV.

⁸⁷ M. Teresa GODAYOL PUIG; *Didàctica de la ciència...*, Op., Cit.

⁸⁸ Lligall *Escoles Primàries 1840-1872*, Plec: “Instrucción Pública. Escuelas”, carta de l'inspector d'escoles de la província de Barcelona al president de la comissió local d'instrucció primària de Vic, 18/VIII/1845, AHMV.

⁸⁹ *Ibidem*.

Rogés contempla la creació d'una nova escola al barri jornalero ubicat a llevant de la ciutat, l'ampliació de l'escola de la Galera i de l'escola de Sant Felip i l'obertura d'una escola primària superior. També pressuposta a nivell salarial les despeses que ocasionaria la nova infraestructura escolar.

El ressò d'aquest pla en el si de la comissió local i de l'Ajuntament sembla que fou menor, i no trobem el més mínim comentari respecte el projecte a les actes de la comissió de 1845. Però en canvi, el curiós del cas és que la proposta de Rogés acabarà aplicant-se en la seva totalitat pocs anys després. Potser és que el plantejament de Rogés és tan evident i raonat que no calen més comentaris o potser una vegada més aquesta situació ens evidencia tensions personals que a nivell local determinen els destins de les persones i del col·lectiu en conjunt.

Rogés, nascut i format a Barcelona, s'instal·la a Vic a principis de la dècada de 1840 per exercir la docència, com apuntàvem anteriorment, a l'escola municipal de dibuix i a dues escoles de govern eclesiàstic, i així entra en contacte amb els cercles directius de la ciutat. L'any 1842 és escollit professor de matemàtiques en substitució de Jaume Balmes: "...por sus buenas circunstancias y meritos".⁹⁰ Dos anys més tard, el 1844, Rogés demana permís a l'Ajuntament per obrir un institut de segona ensenyança anomenat Instituto Ausonense. La resposta és positiva i a més es declara que li donaran tota la protecció necessària, com per exemple l'exempció del servei d'allotjament.⁹¹

És en aquest moment quan sorgeix la tensió i desapareixen les facilitats, perquè aquest institut de segon ensenyament seria la competència del col·legi de segon ensenyament que el seminari pretén desenvolupar a partir de 1844 a fi de mantenir la instrucció dels batxillers, tant els que pensen seguir carrera eclesiàstica com carrera civil.

Desconeixem amb exactitud el tema, però si que sabem que l'Institut previst per Rogés no va obrir mai les seves portes i que el col·legi del seminari va impartir docència fins a finals de segle. El 1846, Rogés demana a l'Ajuntament que li expedeixi un títol de professor de matemàtiques i l'eximeixi de contribucions. Però aquesta demanda la tramet per mitjà del rector del seminari, Jaume Soler, igual que havia fet a l'hora de presentar el projecte d'instrucció per la ciutat. Llavors, però, no fou a través del rector sinó mitjançant l'inspector provincial. En aquest cas, el consistori respon: "...

---

⁹⁰ *Llibre d'Actes 1842-1844*, sessió del dia 29/VIII/1842, AHMV.

⁹¹ *Ibidem*, sessió del dia 23/VIII/1844, AHMV.

Igualmente dice que halla fuera del caso é inoportuno despues de tantos años la pretension de Rogés y muy extraño el conducto de que se ha valido para su direccion. [I respecte a les demandes acorda que]...no cree oportuno, que se espida a favor de Rogés el titulo de Profesor de Matematicas que pide, ni incumbe al Ayuntamiento espedirlo; que respecto á ser ecsimido de alojamiento tampoco puede acceder...y por lo que hace referencia á ser ecsimido del pago de Contribuciones, se las ecsigirá el Ayuntamiento si como dice el mismo Roges la ley le ecsime tanto si desempeña como no la Catedra de Matematicas en el Colegio pero que ni en uno ni en otro puede declararse inmune de tributos sino esta aceptuado por la ley”.⁹²

Passés el que passés, Joan Rogés, professor del seminari, del col·legi privat, de l'escola de dibuix i autor de dos projectes d'ensenyament que s'executaran en els propers anys, acaba marxant de la ciutat i no en trobem cap notícia fins que el programa de festes de Sant Tomàs de 1859 anuncia la seva defunció.⁹³

Quatre anys més tard de la seva mort, un article a primera pàgina de *El Eco de la Montaña* publicat a Vic, analitza el tema educatiu i recorda amb aquestes paraules Joan Rogés:

“...el modesto y simpatico Juan Rogés que dejó en esta ciudad tan grato recuerdo, y cuya memoria han de bendecir muchas familias que á su enseñanza deben que sus hijos ganen hoy cómodamente la subsistencia y ocupen posiciones envidiables”.⁹⁴

---

⁹² *Llibre d'Actes 1845-1847*, sessió del dia 30/XI/1846, AHMV. Vegeu l'entrada Joan Rogés Moragas a: Ignasi ROVIRÓ ALEMANY; *Diccionari de filòsofs, teòlegs i mestres del seminari de Vic (1749-1968)*, Patronat d'Estudis Osonencs, Vic, 2000, p.260.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ *El Eco de la Montaña*, 15/XI/1863, AEV.

La nova política educativa i el bisbat

Amb la nova política educativa, l'actitud de la diòcesi de Vic és participativa i pactista amb les autoritats polítiques de la ciutat, com ja comentàvem a l'apartat anterior. Aquesta posició, d'altra banda, no és pas nova sinó que representa la continuïtat d'un diàleg polític-eclesiàstic que deriva de temps pretèrits.

Ja des de l'època de l'Escola eclesiàstica vigatana, fundada entorn del segle IX, i la posterior conversió en Universitat Literària (1599-1717), el bisbe, el capítol i el consell de la ciutat treballen conjuntament en el desenvolupament d'aquest centre educatiu, tant pel que fa al tema del finançament com al de l'elecció dels mestres. Entenen, però, que el govern primer d'aquesta institució correspon al bisbe i capítol. Amb l'abolició de la Universitat (1717), l'orde jesuïta obre un col·legi conegut com a Sant Andreu que ve a suplir la pèrdua d'oferta educativa a la ciutat. El 1749 el bisbat estableix, després de nombrosos intents, un centre d'ensenyament superior, el seminari completa el cicle estudiantil que es comença amb les primeres lletres al col·legi de Sant Andreu.

El seminari, considerat l'hereu de la Universitat literària, hereta també l'ensenyança de les primeres lletres com a conseqüència d'un tracte amb el consistori i a partir de l'expulsió dels jesuïtes el 1767. I seguint el mateix tracte, el bisbat rep l'edifici dels jesuïtes al carrer de Sant Just amb les rendes corresponents, i on trasllada el seminari el 1770 abandonant l'antic edifici fora muralles, que es convertirà en caserna militar.⁹⁵

Les primeres lletres, impartides al seminari, al col·legi de Jesús i Maria i amb particulars, romanen bàsicament sota influència eclesiàstica.

La nova política educativa del liberalisme amenaça els interessos culturals i ideològics de l'església espanyola; les escoles, a partir d'ara municipals, supliran, en teoria, l'ensenyament de primeres lletres que fins al present imparteix l'església a través de les parròquies. L'educació es converteix al segle XIX en un tema estel·lar en el qual totes les famílies liberals volen deixar petja, i l'església, al seu torn, desenvolupa fórmules per adaptar-se al nou marc educatiu. L'estat liberal, com a legislador que és, estableix la configuració dels valors, les pautes de conducta i la visió del món que les nenes i els

---

⁹⁵ Josep GUDIOL CUNILL; *La Universitat Literària de Vic*, Patronat d'Estudis Osonencs, Vic, 1991. Ramon RIAL CARBONELL; *Seminari Conciliar de Vic. Aproximació a la seva història 1749-1999*, Seminari Conciliar de Vic, 1999. *L'ensenyament superior a la Catalunya central entre els segles XVII i XIX*, Col·lectània Sant Pacià, Barcelona, 2003.

nens han d'adquirir, en darrera instància, per solidificar el propi liberalisme: l'objectiu és formar una ciutadania a la mida de l'Estat.

A nivell estatal i malgrat les tensions i el malestar polític i eclesial, l'apropament entre aquests dos sectors acabarà resultant. Callahan qualifica el binomi Estat i església fins al 1868 d'etapa daurada.⁹⁶

A nivell local també es produeix entesa i adaptació, tant pel que fa al consistori, que haurà d'esmerçar diners i dedicació, com pel que fa al bisbat, que haurà de pensar estratègies que permetin canviar però mantenint allò que és essencial: la instrucció del jovent.

Les escoles de primeres lletres establertes pel Govern tindran mestres de formació acadèmica, però a la pràctica també exerciran d'ensenyants els rectors o els vicaris.

El que preocupa el Govern és saber si realment aquests ensenyants clergues s'adaptaran a les directrius estatals. El 1831, encara a les beceroles del nou sistema educatiu, l'inspector general d'instrucció pública reconeix el mal estat de les escoles i n'exposa els motius al bisbe de Vic:

La culpa recau en la desídia dels rectors que, segons explica: "... *no han tratado este asunto con el ardor que debian: indiferentes o tibios la mayor parte en el desempeño de las obligaciones que les corresponden como vocales de las Juntas de pueblo...; y hasta tal grado ha llegado el descuido que esa Junta sabe (aunque con dolor solo lo confio á la circunspeccion de V.S.Y.) que hay Curas Parrocos que ni llegan á tener el Reglamento, y si lo tienen no han querido tomarse el sencillo trabajo ni siquiera de leerlo. [Adverteix que cal vetllar perquè els mestres tinguin títol i visitar les escoles] ... y observando si se usa en ellos el Metodo y libros señalados sin tolerar la menor contravencion, y ultimamente sirvase V.S.Y. advertirles que celen la exacta observancia del Plan, usando al efecto de las atribuciones que el mismo les concede....[I pel que fa als ajuntaments, l'inspector els acusa de descuit]... *La ignorancia de una buena parte de los Bayles Presidentes de las Juntas de escuelas agrava la culpa que contraen los Parrocos no acudiendo á ilustrarlos con sus luces y á dirigirlos al buen cumplimiento del Reglamento... Los Parrocos, Illmo. Sor., tienen ya la mision divina de guiar á sus feligreses por el camino de la virtud, y el Estado les ha confiado la de civilizarlos y**

---

⁹⁶ William J. CALLAHAN; *Iglesia,poder...* Op. Cit., p. 203 i ss.

*hacerlos vasallos utiles y sumisos. [En conseqüència i en to de suau amenaça, adverteix al bisbe] La Junta todo lo espera del acreditado celo de V.S.Y. y presiente ya con sumo agrado que con las medidas que V.S.Y. sabrá tomar no se verá nunca en la precision de elevar al conocimiento de S. M. Las quejas que de su acuerdo tengo ahora el disgusto de haber de dar á V.S.Y".*⁹⁷

Des de l'Administració es busca el compliment de les lleis. El poder civil sap que per arribar a la població cal la col·laboració de l'agent eclesiàstic, que és el transmissor de coneixements i actituds. Si el liberalisme vol introduir modificacions o canvis, és necessari comptar amb la participació d'aquest agent sota el guiatge dels qui en són responsables: els bisbes. La política reconeix que als llocs d'alta pràctica religiosa s'ha de mantenir el culte, la caritat, les processons i tots els elements rituals que alimenten l'univers mental dels seus habitants, i que és precisament a través d'aquests canals per on s'han d'introduir les noves pautes de conducta i de saber.

Les pretensions liberals de construir un educació igual per a tots sota tutela estatal són de difícil execució, no tan sols per la magnitud del projecte, sinó perquè cal no oblidar que fins al present, l'església controlava el tema educatiu per mitjà d'una xarxa parroquial molt ben cohesionada i fixada a través dels anys, la qual cosa la convertia en mestra i guia del dia a dia local mentre que l'Estat ocupava a aquest nivell un segon terme.⁹⁸

L'Estat, doncs, necessita la col·laboració eclesiàstica en tots els sentits; també com a font d'informació ciutadana és imprescindible. El mateix any 1831, l'inspector contacta amb el bisbe de Vic per informar-se sobre les activitats d'un feligrès:

"... Para evacuar cierto informe que me pide el Excmo. Sor. Presidente de la Inspeccion General de instruccion publica del Reyno, espero que V.S.Y. se servirá informarme con toda reserva si D. Antonio Fortuny y Pou, natural de Sta. Coloma de Centellas, que en tiempo del gobierno anarquico perteneció a la llamada milicia nacional de esa ciudad, ha dado pruebas de amor al Rey N.S. y de reconocer los

---

⁹⁷ *Correspondència General 518/1 a 3*. Subcarpeta: "Correspondencia, ordenes y documentos de la Junta Superior de Escuelas del Reyno (1825-1832)". Carta de l'inspector general al bisbe de Vic 06-VIII-1831, AEV.

⁹⁸ Joaquim M. PUIGVERT SOLÀ; *Església, territori i sociabilitat (s. XVII-XIX)*, Eumo. Vic, 2001. A la pàgina 20, l'autor explica com, per exemple, l'administració reial del segle XVIII va buscar la cooperació eclesial per elaborar censos de població, i que l'aparell burocràtic d'aquests estats no estava preparat per dirigir i/o controlar uniformement tot el territori.

*derechos de su Soberania, si ha desmerecido la confianza publica, y si habrá inconveniente en expedirle el titulo que solicita de Maestro de primeras letras... ”.*⁹⁹

Durant el Trienni liberal (1820-1823), el bisbe de Vic Raimon Strauch, conscient de la importància de les missions, va pensar a fer-ne ús per influenciar la població.¹⁰⁰

El bisbat es conforma amb la nova política educativa, assajant i realitzant al llarg de tota la centúria fórmules i estratègies per mantenir-se essencial en l'ensenyament i la cultura a tota la diòcesi.

El baix clergat, segons la carta de l'inspector general, no treballa en la introducció del nou model d'escola. Pel que sembla, li manca implicació i li sobra indiferència i fredor. Tenir el reglament i no llegir-se'l, tal i com especifica la carta, pot significar moltes coses. Per exemple, el rector no està d'acord amb els canvis i els obvia perquè el sistema de control és molt feble i es troba emparat pel poder de la jerarquia eclesiàstica a nivell estatal. A més, la inestabilitat política des de la guerra del francès comporta que la legislació, sigui de l'àmbit que sigui, es concebi com a molt mòbil i per tant no cal llegir un reglament que pot deixar d'existir en poc temps. D'altra banda, els rectors i vicaris que fins ara imparteixen docència valoren poc els suposats beneficis que l'escola liberal ha d'aportar al poble, i no creuen ni veuen què hi pot guanyar la població canviant tot el sistema. En tot cas, si miren el cantó de les pèrdues, són ells mateixos els qui, amb el canvi, hi perden més, no tan sols consideració social sinó també subsistència domèstica, situació que agraujaria la precarietat de vida de bona part del baix clergat.¹⁰¹ Finalment alguns d'ells potser pensen que la no lectura del reglament és una postura de resistència que, encara que petita, es suma al ferment revolucionari que viuen determinats sectors eclesials en aquest anys. La desídia i la comoditat de continuar com sempre fins que sigui irremeiable, completen el rosari causal que explica el comportament del baix clergat davant les transformacions del liberalisme.

Respecte la realitat social del baix clergat ens falten encara molts estudis, sobretot pel que fa al clergat rural, a la mentalitat i circumstàncies personals dels rectors i vicaris, i

---

⁹⁹ *Correspondència General 518/1 a 3*. Subcarpeta: “Correspondencia, ordenes y documentos de la Junta Superior de Escuelas del Reyno (1825-1832)”. Carta de l'inspector general al bisbe de Vic 14-VI-1831, AEV

¹⁰⁰ Jordi FIGUEROLA GARRETA; *Església i societat a principis del segle XIX*, Eumo, Vic, 1988, p. 60 i 61.

¹⁰¹ William J. CALLAHAN; *Iglesia, poder....*, Op., Cit. A les pàgines 141 i 142, l'autor afirma que durant el segle XIX, la situació del baix clergat es caracteritza pel declivi intel·lectual i per la desequilibrada distribució dels recursos.

les fórmules d'adaptació d'aquest col·lectiu i les seves parròquies envers els canvis polítics del segle XIX.¹⁰²

Si el tema de les primeres lletres queda resolt, com hem vist, amb l'obertura d'escoles municipals amb el vist-i-plau diocesà, més problemàtic es perfila l'ensenyament secundari per al bisbat vigatà. Els mesos d'abril i setembre de 1843, el Govern decreta que els alumnes matriculats als seminaris només poden cursar carrera eclesiàstica. Queden prou clares les pretensions governamentals: que els seminaris formin eclesiàstics i que els civils siguin formats en els centres creats ad hoc, els instituts.¹⁰³

És en aquest moment quan el seminari de Vic posa en pràctica el pla per salvar la situació. L'artífex no és altre que Marià Puigllat, vicerector del seminari (1834-1850) i auspicat pel rector, Jaume Soler (1844-1850). L'estratègia consisteix a acollir-se a un decret de 12 d'agost de 1838 que possibilita la instal·lació privada d'un col·legi d'humanitats. Els requisits són els següents: un director de vint-i-i cinc anys de bona moral, i la presentació d'un local saludable.¹⁰⁴ Els col·legis d'humanitats són centres de segon ensenyament privats on es formen batxillers que podran accedir al món professional o bé a la universitat. Lògicament i en un marc liberal, aquests centres han de seguir les directrius educatives que dicta el Govern i restar sota supervisió de la universitat més propera, en aquest cas la de Barcelona.

Puigllat i Soler no dubten a usar la coneixença del professor de la Universitat Joan de Zafont amb qui els unia una vella amistat, escriu Zafont a Soler:

---

¹⁰² Coincideixen a afirmar la manca d'estudis històrics d'aquestes característiques: CALLAHAN; *Iglesia...* p. 216; PUIGVERT SOLÀ; *Església...* p. 195; VVAA; *Historia de la Acción Educativa de la Iglesia en España*, BAC, Madrid, 1997, Vol. II, p. 38.

¹⁰³ M. Teresa GODAYOL PUIG; *Didàctica de la ciència i educació eclesiàstica al segle XIX. El Col·legi Privat de Segon Ensenyament de Vic, 1844-1899*, [Treball d'investigació], Universitat de Girona, 1999.

¹⁰⁴ Marià Puigllat i Amigó (Tona, 1804-Roma, 1870). Bisbe de Lleida (1862-1870) i rector del seminari de Vic (1850-1862). Jaume Soler Roquer (Sant Joan de les Abadesses 1799-Sogorb 1851). Bisbe de Terol (1850-1851) i rector del seminari de Vic (1844-1850). Vegeu les entrades Puigllat i Soler Roquer a Ignasi ROVIRÓ ALEMANY; *Diccionari...*, Op., Cit., p. 242 a 246 i 286-287 respectivament.

“...y prometo que siempre me seran gratos los momentos que pueda emplear en obsequio de ese mi estimado Colegio [i afegeix amb modèstia] del que he chupado la primera leche de mi poco saber”.¹⁰⁵

Un cop obtinguda l'aprobació universitària en conformitat amb la llei, es va definint el projecte educatiu. El director del nou col·legi, que sobre el paper actua en nom particular, és Marià Aguilar, prevere. Per això, en la carta del dia 19, que escriu Puigllat des de Barcelona, demana que l'Ajuntament enviï un certificat per acreditar l'honorabilitat del nou director, és a dir que sigui persona “*de buena vida y costumbres*”.¹⁰⁶

Es decideix també la ubicació del col·legi, que no serà altra que el propi seminari:

“*Con estos Señores de la Universidad hemos convenido en que dicho local sea el de las aulas de gramatica de la calle de S. Hipolito, porque así sonara mejor la separacion del del Seminario, y tanto el Sr. Zafont como los demas Señores quedan contentos en proteger este instituto*”.¹⁰⁷

El curs 1844-1845 comença la seva vida el col·legi d'humanitats de Vic, però el pla Pidal de 1845 complica la qüestió. Marià Puigllat, sense desfermar cap guerra ni cap campanya de descrèdit i actuant dins el nou marc constitucional, busca en el propi pla una esclatxa de llum per reconvertir el col·legi d'humanitats en col·legi de segona ensenyança. La complicació ve determinada pels condicionats exigits: es demana un dipòsit de sis mil rals; que el director sigui doctor en lletres o en ciències; i que el professorat sigui llicenciat o regent en la seva assignatura.

El tema clau són els diners necessaris per efectuar el dipòsit i per finançar la convalidació civil de les titulacions del professorat, a qui abans caldrà convèncer. El rector del seminari, Soler, tracta la qüestió dels sis mil rals amb l'alcalde, que es compromet a reunir-los organitzant una recapta en tots els ajuntaments del partit judicial.

Soler també es fa càrrec d'obsequiar el comissari de policia i l'arquebisbe de Tarragona, i de contactar amb Madrid, on Jaume Balmes, coetani i company d'estudis, pot agilitzar

---

¹⁰⁵ *Lligall Colegio de 2da. Enseñanza*, carta de Joan de Zafont a Jaume Soler 24/X/1844, ASV. Joan de Zafont, monjo benet i abat de Sant Pau del Camp era al 1844 catedràtic de filosofia a la Universitat de Barcelona. Havia estudiat al seminari de Vic amb Marià Puigllat i Jaume Soler. Josep FONTANA; *Història de Catalunya*, Vol. V, Edicions 62, Barcelona, 1988, p. 289.

¹⁰⁶ *Lligall Colegio de 2da. Enseñanza*, carta de Marià Puigllat a Jaume Soler 19/X/1844, ASV.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

la burocràcia en benefici del nou col·legi, mentre Puigllat realitza els tràmits burocràtics a Barcelona.

Peça a peça es va construint el col·legi privat. Per Jaume Soler és inqüestionable el recolzament de la Universitat de Barcelona i la gestió de Puigllat a qui dona àmplia autonomia i llibertat:

“... axis suplico que nos pare en pallas, sino que fassa tot lo que conega”.¹⁰⁸

A principis de novembre, un cop assolits els permisos i validades algunes titulacions, el nou col·legi ja és a punt: *“los examinats per comensar Filosofia son ja mes de 130; y ni ha de guapos”*.¹⁰⁹

A Catalunya, el 1845 comptabilitzem 9 col·legis privats ubicats al litoral, i a la ciutat de Barcelona en funcionen 6, que són: les Escoles Pies; el col·legi Barcelonès, dirigit pel prevere Salvador Mestres; el col·legi Mestres, dirigit pel també prevere Francesc Mestres; el col·legi de Mas i Artigas; el col·legi del Sr. Figueras i el col·legi Carreras. A fora de la capital hi ha dues Escoles Pies més, una a Mataró i l'altra a Sabadell. A Vilanova i la Geltrú funciona el col·legi de Josep Isern, i a Vilafranca del Penedès el col·legi privat de Ramon Miret. D'aquesta manera, el col·legi de Vic, anomenat també de Marià Aguilar, és el primer d'aquestes característiques que s'estableix a la Catalunya més d'interior.¹¹⁰

---

¹⁰⁸ *Ibidem*, carta de Jaume Soler a Marià Puigllat, 16/X/1845, ASV.

¹⁰⁹ *Ibidem*, carta 13/XI/1845.

¹¹⁰ *Lligall* 40/6/1/3, AHUB.

Altres municipis

Durant els anys 30 i 40 del segle XIX, l'estat de les escoles, allà on existeixen, és en la majoria de casos nefast. Aquesta situació respon, entre d'altres, a diverses causes: el desenvolupament i les conseqüències de la primera guerra carlina, com succeeix a Vic, dificulten la implantació escolar, així com la topografia del territori, l'apatia política, la baixa formació dels mestres que desacredita l'ofici, i també el poc interès per part de les famílies a l'hora de portar els seus fills, i encara menys les filles, a l'escola.

Una inspecció realitzada el mes d'agost de 1841 a bona part del territori català retrata amb exactitud l'estat de la qüestió.¹¹¹ L'inspector, Laureano Figuerola, no es cansa d'assenyalar la necessitat d'obligar els pobles a crear escola. Si per una banda, Figuerola destaca l'interès que mostren les autoritats vigatanes, per l'altra, critica amb contundència la desídia de Manresa, resultat de “... *la educacion individual, reservada y jesuítica que habian recibido de los hijos de S. Ignacio de Loyola...*”¹¹². És a dir, que en aquest cas l'existència d'un centre religiós que cobreix les necessitats educatives d'una minoria impedeix la planificació d'escoles municipals, i segons explica l'inspector, l'Ajuntament de Manresa li ha demanat ajuda a l'hora de projectar aquesta planificació, i aquesta demanda la considera “... *vergonzosa [i que]... revela el malestar que aflige á nuestra patria...*”¹¹³

Una de les poques excepcions a la manca d'escolarització en general és el poble de Centelles.

Si seguim el recorregut pels partits judicials de l'inspector i ens atenem a les seves valoracions, veurem sorgir la multiplicitat de circumstàncies, esmentades anteriorment, que descriuen el panorama educatiu als inicis del liberalisme a l'Estat.

El municipi de Centelles és dels pocs que surten ben parats en aquest informe. Gairebé tots els nens assiteixen a l'escola, i és per això que en to d'admiració recalca Figuerola:

---

¹¹¹ El 21 d'abril de 1839 es reglamenten les comissions d'instrucció primària emmarcades en el Pla d'Instrucció Pública de 1838. El nou reglament especifica, entre altres coses, que s'ha de crear una inspecció per visitar els establiments docents. A partir d'una Ordre de 25 d'abril de 1841 la inspecció pren caire d'obligatorietat i es regula. Els inspectors hauran de redactar memòries per a la Comissió provincial d'Instrucció Pública. Aquestes memòries o informes es recollien en format llibre en els anomenats: Boletín Oficial de Instrucción Pública. Aquests butlletins són una font molt rica per als historiadors de l'educació, i són usades per la majoria d'ells.

¹¹² *Boletín Oficial de Instrucción Pública*, Madrid, 1842, En la Imprenta Nacional, AHMV.

¹¹³ *Ibidem*.

“...cuando antes la educacion se hallaba en el mayor abandono. Este hecho, comparable solo á los que se realizan en Prusia, es el mayor elogio que puede hacerse del celo que la comision y el maestro demuestran”.¹¹⁴

La majoria de pobles reben un rosari de crítiques de molt variada índole. Torelló i Roda de Ter, del Partit Judicial de Vic, són: *“... poblaciones ricas e importantes, en donde la indiferencia y el egoismo de los pueblos industriales los domina...”*.¹¹⁵ La poca escolarització de les zones properes al Barcelonès també és deguda a la industrialització, i afirma l'inspector: *“Las fábricas dejan vacias las escuelas”*.¹¹⁶

A Igualada, ni la Junta local d'instrucció ni l'Ajuntament han volgut entrevistar-se amb l'inspector: *“... por mas esfuerzos que hiciese”*.¹¹⁷ Tot i així, aquest municipi, capital del partit judicial del mateix nom, té dues escoles públiques amb alumnes molt brillants gràcies, segons sembla, al mestre, un exescolapi anomenat Marià Ferrer.

Al Figaró, del partit judicial de Granollers, els veïns paguen al rector perquè ensenyi als nens *“... en donde y como mejor le parece...”*.¹¹⁸

A Traiguera, del partit de Sant Mateu (Castelló de la Plana), el mestre simplement no ensenya: *“... está encargado de la secretaria del Ayuntamiento, y deja los niños á la disposicion de un simple pasante, no acercándose á la escuela para nada”*.¹¹⁹

A Cervera, el mestre que no té títol, cobra: *“... la retribucion anual de una mesura de trigo por cada niño, y además lo que percibe de la iglesia”*.¹²⁰

Cinc anys més tard, el 1846, el municipi de Sentfores, al partit de Vic, afirma no tenir cap escola i n'exposa el perquè:

“... á motivo de componerse cuasi todo de casas de campo á exsepcion del pequeño caserio de la Guixa y los pocos niños que hay en el por ser tan sercano á la Ciudad de Vich, va alguno á las escuelas de dicha Ciudad, y los restantes que sus Padres por presicion se ven obligados á Vivir en Casas de Campo aisladas, tienen que ocupar sus hijos a pasar sus ganados, y asi es que tampoco no hirian á la Escuela Publica si la

---

¹¹⁴ Joan SOLER MATA; *Educació i Ensenyament a Centelles (1813-1932)*, Tesi de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1991. Durant la dècada de 1840 el municipi de Centelles respon a les exigències educatives de l'Estat, però el pas dels anys va demostrar que en realitat a les classes dirigents centellenques els interessa ben poc l'ensenyament públic, fins al punt que l'Ajuntament prefereix finançar l'escola religiosa en detriment de la municipal, p. 65.

¹¹⁵ *Boletín Oficial...*, Op. Cit.

¹¹⁶ *Ibidem.*

¹¹⁷ *Ibidem.*

¹¹⁸ *Ibidem.*

¹¹⁹ *Ibidem.*

¹²⁰ *Ibidem.*

hubiere, pero hay seis de particulares que la una es del Sor Economo que enseña gratuitamente á todos los que gusten concurrir, y los cinco restantes son Estudiantes que cursan su carrera al colegio Tridentino de la Ciudad de Vich, y estos son mantenidos por particulares paraque les enseñen sus hijos, y otros particulares que estan havenidos con aquellos."¹²¹

Aquesta exposició ens revela com el sistema educatiu d'antic règim, a base de l'ecònom i de l'estudiant-mestre, que en definitiva és el de sempre per als seus pobladors, està estructurat i adaptat a les necessitats de la zona. Sentfores no té escola municipal, perquè entre altres coses no la necessita. Serà el liberalisme qui els capgirarà l'entramat educatiu, perquè ho diu molt clar l'alcalde del poble: no els cal una escola; cap nen hi assistirà pel caire ramader dels seus habitants.

Sense voler justificar l'alt índex d'analfabetisme del moment, cal pensar que la demanda d'instrucció per part de les famílies sovint es satisfieia amb una oferta que provenia de la pròpia església. Al poble de Sentfores, l'ecònom ensenya: "...*gratuitamente á todos los que gusten concurrir*", i a Orís i Saderra: "...*el Parroco enseña gratuitamente algunos niños*".¹²²

A Vidrà (Girona) , el rector Joan Coll deixa els rèdits dels censals per fundar una escola l'any 1719 i que el 1915 encara funciona. A Balenyà, a la Plana de Vic, el rector Reguer funda el 1874 una escola dirigida per un prevere i que es sosté amb donacions voluntàries.¹²³

En aquests primers anys d'aplicació de la reforma educativa el panorama es mostra desolador no pas perquè als nens els manqui instrucció, sinó perquè els manca el tipus d'escola municipal que desitja el nou estat liberal.

Després dels decrets educatius, la majoria de pobles continuen amb el sistema de sempre. Transformar-lo significa canviar la manera de pensar la instrucció, significa passar d'un sistema on cada família es finança l'educació del seus fills. Una situació desigual que beneficia els qui més tenen però que en definitiva encamina cada individu a exercir una determinada professió en la vida i ocupar un estatus social concret.

---

¹²¹ Lligall *Ensenyament 1840-1850 Extra Inventari*, Plec: "No tienen escuelas 1846", AHMV.

¹²² Lligall *Ensenyament 1840-1850*, Op., Cit.

¹²³ *Testament de Joan Coll 20/II/1719, Reseña de las obligaciones que se compromete cumplir D. Modesto Coll i Viladevall, 9/XI/1915 a Arxiu Parroquial de Vidrà (Q.1. Magisteri 1742-1923); Acta de fundació instituida per Miquel Reguer, doctor en sagrada teologia, prevere i rector de la parròquia de Sant Fruitós de Balenyà el 18/XI/1874 [és una còpia feta pel rector que el succeí Eduard Baucells amb data de 1924] a Arxiu Parroquial de Balenyà (M/6 1861 i 1926), AEV.*

Signifiva, doncs, passar a una nova situació que se suposa més igualitària i on tots els contribuents col·laboren a mantenir una educació bàsica mínima per a tothom. En aquests anys d'iniciació a la reforma escolar i ateses les circumstàncies, les autoritats locals, i perquè no moltes famílies, veuen amb desconfiança els guanys que aquests canvis els poden aportar.

EL PODER LOCAL I LES ELITS:
AGRUPACIÓ I SOCIALITZACIÓ 1830-1900

La comissió local d'instrucció pública de Vic

El 30 de març de 1849 un Reial Decret estableix la formació d'un cos d'inspecció estatal per visitar periòdicament les escoles i donar notícia de l'estat d'aquestes. Neix així un nou organisme públic que actua d'intermediari entre les juntes locals, el govern provincial i el govern central.¹²⁴

Les juntes o comissions locals d'instrucció pública, contemplades al Reglament General d'Instrucció de 1821, són plenament regulades als plans de 1834, 1836 i 1838. Les funcions bàsiques de les comissions són vigilar la conducta dels mestres, atendre les seves necessitats d'habitatge, pagar els salaris i mantenir la infraestructura escolar.

El pla Pidal de 1845 manté en conjunt els mateixos deures a les juntes locals i la mateixa composició: l'alcalde, un eclesiàstic, un regidor i dues persones més. La llei Moyano de 1857 acaba per consagrar-les, afegeix a la junta un pare de família més i conserva les ja clàssiques funcions d'informadores del Govern, vigies i administradores de les escoles del municipi.

A Vic, coneixem la Junta local a través de les seves actes amb continuïtat al llarg de tot el segle XIX des de l'any 1851 (exceptuant els buits corresponents a 1853, 1854, 1855, 1874 i 1875).¹²⁵

Els homes que componen la Junta d'instrucció en aquests anys, a banda de l'alcalde i de l'eclesiàstic designat pel bisbe, provenen d'un cercle on la majoria tenen formació acadèmica i posició econòmica. El farmacèutic i professor del seminari Josep Giró; el metge, escriptor i cronista Joaquim Salarich; el farmacèutic i també escriptor Martí Genís Aguilar; i cognoms de propietaris agrícoles com Joaquim de Rocafiguera o Joaquim d'Abadal Calderó exemplifiquen l'estil de la comissió d'instrucció pública de Vic.¹²⁶

---

¹²⁴ Alfredo MAYORGA MANRIQUE; *La inspección educativa. Siglo y medio de la inspección educativa en España 1849-1999*, Santillana, Madrid, 2000.

¹²⁵ Per salvar els buits documentals anteriors a les actes de la junta local de 1851, s'han consultat les actes del ple municipal des de 1825. Desconeixem l'existència d'actes pròpiament de la junta local d'instrucció anteriors a 1851. Amb el nom "Acuerdos de la Comision de Escuelas" trobem les actes de la Junta formades de fulls solts aplegats per anys, de 1851 a 1892, i guardats amb altra informació referent a la instrucció pública de l'època. A partir de 1893 i fins a 1898 continuen les actes en la mateixa forma i mantingudes en un altre lligall anomenat *Escoles varia*. El segle XX comença sense que sapiguem res de la junta fins al 1907, en què les actes s'apleguen en llibres formalitzats per aquestes reunions.

¹²⁶ A banda de l'alcalde i de l'eclesiàstic, els homes que integren la junta d'instrucció local de Vic entre els anys 1851 i 1898 foren els següents: Marià d'Oriola, Domènec Soler, Ramon Spá, Josep Giró Turà,

La direcció política de la ciutat és assumida durant tots aquests anys per aquest nucli d'homes educats al seminari i al seu col·legi privat, centres que al seu torn són reformats i conduïts pel vicerector primer i després rector del seminari Marià Puigllat, qui al llarg de la dècada dels quaranta acomoda les futures generacions al nou món industrialista que de manera inevitable remou els fonaments socials. El conservadorisme i el catolicisme propis de l'estament eclesiàstic, s'uneix a la voluntat d'incorporar les transformacions de l'època en el seu propi entorn, definint la idiosincràcia d'aquest cercle d'homes que dirigeix la vida ciutadana en tots els seus àmbits.¹²⁷

El progrés en termes de capitalització agrícola i industrial forma part dels seus projectes de futur aquesta línia busquen el pas del ferrocarril per la ciutat i la dinamització del sector porcí i agrícola de la Plana de Vic, mentre que l'aventura industrial es desplaça cap al sector nord de la comarca seguint el curs del riu Ter.

Joaquim de Rocafiguera, Feu, Francesc Campà, Francesc de Ferrer i de Parrella, Josep d'Espona, Mascaró, Joaquim Capdevila, Miquel Bassols, Joaquim Salarich, Vendrell, Serdà, Gabriel Josep Minguell, Pere Bach, Josep Pascual Elias, Joan Soler, Josep Font, Salvi Almató, Miquel Bach, Francesc Bach, Lluçia Cortinas, Joan d'Abadal, Lluís de Mas, Ramon Constans, Ramon Reguer, Pere Dachs Ferreras, Joan Ignasi Puiggarí, Antoni Valls Miquelarena, Francesc Vilanova, Vicenç Serra, Ramon Capdevila, Joan Josep Canudas, Josep Català, Ramon Estury, Joan Ribas, Miquel Mestanza, Joan Casas Paris, Miquel Genís Quintana, Francesc Casassas, Cañellas, Josep Giralt Degollades, Josep Ramon Serra Nogué, Josep Genís Mas, Joan Vila Magem, Fàbregas, Joan Fatjó Vilas, Pius Mas, Marià Subirachs Clarà, Francesc Masferrer Arquimbau, Mascaró, Fortuny, Serradora, Josep Camps Trias, Josep Font i Manxarell, Josep Ramon Serra Xicota, Josep Coderch, Francesc de Febrer i d'Armenteras, Blanch, Joaquim d'Abadal Calderó, Bertran, Riera, Ramon Pietx, Miquel Rota Torrents, Joan Calderó Vila, Ramon Bassols Roure.

¹²⁷ Recenentment s'ha publicat un llibre sobre la política vigatana del tombant de segle XIX-XX, Xavier TORNAFOCH; *Catalanisme, carlisme i republicanisme a Vic (1899-1909)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002. Té la virtut d'omplir el buit existent en aquest camp i ho fa amb encert. Té però el defecte, segurament inconscient, de revisar amb poca cura el que s'ha escrit d'història local referent a l'època que ell estudia. És així com erròniament afirma a la pàgina 62: "*L'origen intel·lectual d'aquest grup de catalanistes* [parla dels fundadors de la societat Catalunya Vella tots ells socis també del Círcol Literari], *cal cercar-lo en l'Institut Lliure de Segon Ensenyament fundat a Vic durant el Sexenni Revolucionari*". L'institut lliure de segon ensenyament té una vida massa curta com per poder ser l'origen de cap col·lectiu polític ideològic. Una altra cosa és que la posada en marxa d'aquest institut és una mostra més de les activitats culturals i docents que duen a terme els joves formats de la ciutat amb inquietuds literàries i polítiques, joves civils i eclesiàstics que conformen una generació intel·lectualment educada al col·legi privat del seminari de Vic. D'aquest centre surten les generacions que a finals de segle fan política a Vic i de les quals parla X. Tornafoch. Aquest autor, en la seva tesi doctoral presentada a la Universitat Autònoma el 2003, torna a insistir, a la pàgina 82, en la mateixa afirmació, ara però, amb l'agreujant que ho corrobora citant la tesina de llicenciatura que, qui subscriu, va defensar l'any 1999. Nego tal afirmació, en cap moment arribo a la conclusió, ni tan sols m'hi apropo, que els catalanistes vigatans de finals de segle es formessin a cap Institut Lliure, ans al contrari, aquestes generacions es van formar al col·legi privat del Seminari de Vic, que precisament és el que dona títol a la meua tesina de llicenciatura: M. Teresa GODAYOL PUIG; *Didàctica de la ciència i educació eclesiàstica al segle XIX. El Col·legi Privat de Segon Ensenyament de Vic, 1844-1899*, [Treball d'investigació], Universitat de Girona, 1999.

Aquest sector dirigent l'integren tant civils com eclesiàstics, molts dels quals provenen de famílies propietàries i d'altres de famílies mitjanes o bé humils. Aquest darrer és el cas de nois ascendits per mitjà de les beques que ofereix el seminari per als pobres. Amb clara predisposició d'adaptar-se sense perdre però el timó de la nau tot mantenint l'ordre, la propietat i la família, són conscients que per assolir els seus objectius és imprescindible la formació. En conseqüència, desenvolupen un projecte cultural educatiu que, malgrat la problemàtica d'execució, és prou sòlid per fixar via generacional una pròpia visió del món.¹²⁸

L'estil de vida, la idea del món present i futur d'aquest grup timoner queda reflectida en les seves realitzacions. L'any 1860 funden un centre cultural anomenat el Círcol Literari, dedicat a la promoció de les lletres i del pensament mitjançant uns cicles de conferències. En elles es debaten qüestions de l'època com els avantatges del ferrocarril, de les Caixes d'Estalvis, de l'estat de l'agricultura, o temàtica més social com les diferències entre dona i home. Organitzen commemoracions a Jaume Balmes i al patró de la ciutat Sant Miquel dels Sants. Potencien la formació de l'entitat Catalunya Vella, de la societat coral l'Ausetana Euterpense i de l'anomenada Acadèmia Catalana que imparteix classes de llengua i de gramàtica. Les sessions musicals i poètiques completen les activitats del Círcol Literari tot amenitzant les vetllades.¹²⁹

---

¹²⁸ El personal polític de l'Ajuntament de Vic està format per grans propietaris d'origen agrícola i assentats a Vic. Es caracteritzen per una forta endogàmia de grup; alguns d'ells compren béns desamortitzats i tendeixen a emparentar-se amb el patriciat urbà dedicat al comerç, a la indústria i a la professió de metge i advocat. Santi PONCE VIVET; *Transformacions agrícoles...*, Op., Cit., pàgines 52 a 54 i 191.

L'altre grup el forma una burgesia mitjana dedicada al món del comerç, de la indústria o de les professions liberals. Pel que sembla, aquesta composició social de l'Ajuntament vigatà a mitjan segle XIX, és molt semblat a la composició dels primers anys del mateix segle. Maties RAMISA VERDAGUER; "Poder local a la ciutat de Vic durant el primer terç del segle XIX", *II Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Formes i relacions del poder local a l'època contemporània*, L'Avenç, 1993, pp. 293 a 302.

En aquest grup que podem anomenar burgesia mitjana s'incorporen nous comerciants d'idees liberals que dirigeixen la Milícia Urbana i que no formen part de la vella oligarquia vigatana. Joan PORTET PUJOL; *La Milícia Nacional de Vic...*, Op., Cit. p. 133. A Catalunya, les professions liberals predominen als ajuntaments grans, mentre que als petits predominen els hisendats i pagesos, vegeu: Ramon ARNABAT; "Elits i control de les institucions polítiques locals durant el procés de la revolució liberal a Catalunya « , *III Jornades sobre Sistemes Agraris, Organització Social i Poder Local als Països Catalans*, , IEI, Lleida, 2002, p. 283-327.

¹²⁹ Miquel SALARICH TORRENTS; *Història del Círcol Literari de Vich*, Patronat d'Estudis Ausonencs, Vic, 1962. ¹²⁹ J. ALBAREDA, C. MONTES; "Dues associacions per a dues societats diferenciades de l'interior de Catalunya. El Círcol Literari de Vic i el Progrés de Manlleu (segle XIX)," *Espai i Temps d'Oci a la Història, XI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Govern Balear, Palma de Mallorca, 1993, pp. 95 a 104.

¹²⁹ El Círcol Literari, pel seu perfil apolític, pel seu caire lúdic a base de vetllades literàries i musicals, i per l'obsessiva voluntat de dignificar el treball obrer per la via de la instrucció, s'inscriu com a precursora de les societats catalanistes que proliferaran a finals del segle XIX. Joan Lluís MARFANY; *La cultura del catalanisme*, Empúries, Barcelona, 1996, 2a edició, pàgines 102, 182 i 256.

També i de forma regular, promouen el desenvolupament de la virtut de l'esforç paternal i de l'esforç filial amb el sistema de premis. Així, el 1863 es premia el pare o mare que amb menys mitjans econòmics es sacrifici pel bé educatiu del seu fill; es premia la filla o fill que en iguals circumstàncies paupèrrimes atengui millor els seus progenitors, i en tercer lloc s'obsequia els pobres més necessitats de la ciutat.

El Círcol és una forma de catolicisme social molt estesa a l'Estat espanyol al segle XIX i desenvolupada també pels grups de poder benestants d'ascendent catòlic. Els cercles catòlics d'arreu de l'Estat inicien aquesta promoció cultural a la dècada dels quaranta amb una clara voluntat redemptora i objectiu caritatiu; es difonen per mitjà de la premsa i les seves realitzacions pràctiques consistiran en l'establiment d'escoles dominicals.

Des de la fundació del Círcol i fins a finals de segle, diversos periòdics en segueixen la línia de pensament, i per tant en són òrgans difusors. De fet, la majoria dels seus redactors i col.laboradors són socis de l'entitat. *El Ausonense* (1861-1863), *El Eco de la Montaña* (1863-1868), *El Pueblo Vicense* (1868-1869), *La Veu del Montserrat* (1878-1902)¹³⁰ són els noms d'aquests periòdics sorgits dels homes del Círcol ens permeten conèixer la valoració que fan de la seva època.

Dels seixanta- nou homes que durant la segona meitat del segle XIX formen part de la comissió local d'instrucció pública que consten a la nota 54, en coneixem la posició social i la trajectòria de gairebé la meitat, concretament un 47%.

A la següent taula podem observar la seva distribució per categories socio-professionals tal i com la historiografia local els defineix:

---

¹³⁰ Concepció MIRALPEIX BALLÚS; *La premsa de la ciutat de Vic al segle XIX*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1981, 284 p. Maties RAMISA VERDAGUER; *Els orígens del catalanisme conservador i la Veu del Montserrat*, Eumo, Vic, 1985.

Taula 1. La comissió local d'Instrucció Pública¹³¹

	Professions liberals	Hisendats	Fabricants
%	63%	32%	7%

D'entre les professions liberals destaca en primeríssim lloc la d'advocat i la de notari, que constitueixen el 60% del total, seguida per la de metge i farmacèutic; també hi ha un botànic, un secretari i un sastre. La majoria són membres del Círcol Literari i alguns d'ells exerceixen altres càrrecs polítics a l'Ajuntament com l'advocat Josep Font i Manxarell (1839-1911), alcalde en diverses ocasions a partir de 1868; el farmacèutic i professor del seminari i del col·legi privat Josep Giró (1813-1881), alcalde entre 1863 i 1865; o el sastre Miquel Mestanza (1826-1900), regidor en nombroses ocasions i gairebé perpetu a finals de segle.

Un altre grup de membres de la comissió local d'instrucció pública, a més de posseir una titulació acadèmica i ser socis del Círcol, estan estretament relacionats amb el món periodístic local. L'advocat Miquel Bach (1810-¿) va fundar el periòdic *El Montañés* a més d'exercir com a regidor municipal. Ramon Bassols (1847-1908), també advocat, és poeta i articulista als diaris locals *La Veu del Montserrat* i *La Plana de Vich*. Una trajectòria similar és la de Francesc de Febrer (1850-1890), advocat, fiscal municipal, jutge interí i literat que col·labora amb la premsa vigatana. Igualment podríem definir Francesc Masferrer (1851-1907), advocat i poeta, soci fundador de l'Esbart de Vic, conferenciant i articulista a diverses revistes de la Renaixença.

En relació amb el món de la docència i de la cultura destaca el metge Francesc Campà (1838-1892), que va arribar a càtedra d'obstetrícia a les facultats de Barcelona i València a més de ser autor de nombrosos treballs de la seva especialitat. Un altre metge, Josep Salarich (1849-1930), destaca com a escriptor i articulista a la revista mèdica de Barcelona entre d'altres, a més de ser un membre actiu del Círcol, regidor municipal i tinent d'alcalde.

El botànic Joan Ignasi Puiggarí, instal·lat al Brasil des de 1877 i que treballa en el camp dels líquens, acaba donant nom a un espècie nova: "...ha trobat noves espècies de líquens i moltes i ha determinat un nou gènere que porta el seu nom "Puiggaria".

¹³¹ Elaboració pròpia a partir de: Miquel S. SALARICH TORRENTS; *Història del Círcol Literari*, Patronat d'Estudis Osonencs, Vic, 1962. Miquel S. SALARICH TORRENTS i Miquel YLLA-CATALÀ GENÍS; *Vigatans Il·lustres*, Patronat d'Estudis Osonencs, Vic, 1983. Santi PONCE VIVET; *Transformacions agrícoles...*, Op. Cit.

Aquest metge comparteix els estudis científics amb els botànics Geheeb, Hampe i Duby".¹³²

Pel que fa al grup anomenat hisendat, que representa el 34% de la mostra, hi trobem els principals propietaris de la comarca.¹³³ Molts d'ells poden tenir titulació acadèmica, però el seu rang social deriva no pas d'un títol sinó d'una categoria econòmica. La majoria són membres del Círcol i també membres de l'IACSI (Institut Agrícola Català de Sant Isidre) com Joan d'Abadal (1813-1891), el qual a més va ser alcalde i jutge de pau. El seu fill, Joaquim d'Abadal (1856-1917) va presidir el Círcol, va ser soci fundador de la societat arqueològica i del Museu episcopal de Vic entre d'altres; s'inicia en els negocis industrials i a partir de 1906 passa a residir a Barcelona. A la seva mort, és el segon propietari amb més patrimoni de la comarca quant a contribució rústica.

Altres propietaris presenten característiques socials molt similars, també estan relacionats amb l'ambient cultural de la ciutat i són homes actius en la vida política local, a banda de la comissió local d'instrucció pública: Joaquim de Rocafiguera ocupa el 1850 el lloc de novè major contribuent d'Osona; Josep d'Espona ocupa el lloc dotzè; Ramon Reguer és el trenta-quatrè i l'advocat Geroni Serdà el quaranta-setè.

---

¹³² *La Veu del Montserrat*, 19/VII/1879.

¹³³ Sobre l'origen socioeconòmic del grup anomenat "hisendats" disposem dels acurats treballs que per a la regió de Girona ha publicat Rosa CONGOST; "De pagesos a Hisendats: Reflexions sobre l'anàlisi dels grups socials dominants. La regió de Girona (1780-1840)", *Recerques* núm. 35, 1998, p. 51-72.

El pensament educatiu

A les institucions i actes commemoratius descrits en línies anteriors, cal sumar-hi la posta en marxa de les escoles municipals, una execució que també es fonamenta en la caritat. De la mateixa manera que es premia el pare més pobre, aquestes elits s'esforcen per oferir escolarització al poble més o menys necessitat.

La caritat actua com a fórmula per reproduir el poder sobre unes classes subalternes amb la finalitat que aquestes continuïn immerses en l'anomenada "cultura de la pobresa". L'elit guanya i reforça el seu prestigi i posició i alhora obté més rendibilitat exercint la beneficència que no pas enfrontant-se a la veritable arrel del problema.¹³⁴

L'home amb més projecció de la ciutat i figura indiscutible de la intel·lectualitat vigatana del moment no és altre que Joaquim Salarich, que combina la professió de metge amb la d'articulista i escriptor.¹³⁵ Ell representa millor que ningú, pel nombre dels seus escrits, com interpreten el context històric les elits ciutadanes. És soci del Círcol, principal impulsor, redactor i director del periòdic *El Ausonenese*, redactor d'*El Eco de la Montaña* amb el pseudònim de "Pitágoras", col·laborador d'*El Pueblo Vicense i la Veu del Montserrat* i autor de diversos estudis socioeconòmics de la ciutat. També és membre de la comissió local d'instrucció pública en els anys centrals del segle XIX. Conjuntament amb Josep Giró, també soci del Círcol i membre de la comissió, redacten el 1859 una memòria sobre l'estat de l'ensenyança amb una clara conclusió: la instrucció no funciona.

Consideren que malgrat l'esforç i el sacrifici de les autoritats, les escoles de primeres lletres de la ciutat estan fracassant, i la culpa recau en els mestres:

"... *topando siempre con un Magisterio inadicto á los grandes intereses que envuelve el negocio para la Ciudad y para el Estado...*".¹³⁶

---

¹³⁴ Ángel BAHAMONDE (Coord.); *Historia de España siglo XX (1875-1939)*, Cátedra, Madrid, 2000. Cap. I a cura de Pedro CARASA, p. 219 a 222.

¹³⁵ Joaquim Salarich Verdaguer (1849-1930), pertanyia a una família modesta. El seu pare va passar de jornaler a administrador dels béns de la família Morgadès de Vic. L'any 1837 va abandonar la carrera eclesiàstica a causa dels esdeveniments polítics que es vivien des de 1833, i va ingressar a la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona. *Vicgrafies. Revista de biografies vigatanes*, núm. 1, CESO, Vic, juny 2005, p. 7.

¹³⁶ *Lligall Instrucció Pública: reglaments, exàmens i inventaris varis 1856-1883*, Plec: "Inventarios, memoriales y otros antecedentes", AHMV. Molts anys abans, Jaume Balmes des de la seva obra *El Criterio* ja afirmava que el magisteri: "...se desempeña como a la aventura y sólo mientras se espera otra colocación mejor. [Considerava que el problema estava]... en las leyes, que no los protegen lo bastante y no cuidan de brindarles con el aliciente y estímulo que el hombre necesita en todo". Jaume BALMES URPIÀ; *El Criterio*, Editorial Balmes, Girona, 11ena edició, 1996, nota de la pàgina 184.

Afirmen que molts mestres canvien de destinació a mig curs:

*"...todos han dimitido por intereses particulares y de familia...postergando los deberes patrio que tienen contraidos por su carácter".*¹³⁷

En conseqüència, expressen que les autoritats han perdut la paciència i que la situació és de tanta gravetat que fins i tot han arribat a plantejar-se: *"... si obra alguna prevencion ó enemistad contra Vich en las esferas del Gobierno, y que se deba á esta circunstancia el mal estado del Magisterio"*.¹³⁸

La Junta local d'Instrucció Pública de Vic s'atribueix totes les virtuts i cap culpa ja que la ciutat: *"... escede á todas las poblaciones de España en su generoso desprendimiento en bien de la enseñanza..."*.¹³⁹

Endevinem que la tensió amb els mestres és en aquests moments màxima i que per la seva banda, la junta ha perdut la paciència i està disposada a tot, a visitar el rector de la Universitat de Barcelona, el governador de la província i: *"... Apersonarse con las personas elevadas de la Junta provincial...oir sus consejos, y si se habla de la ley y que se ha seguido la ley, se responde que la ley no es improvida para dejar abandonados burlados y fatigados á los pueblos; y que en todo caso persona de mucha influencia en la Junta provincial deben dar torcida via á los negocios que si los Maestros aventureros no hallaran eco entre algunas personas subalternas del ramo que quizás los protejen ó aconsejan, la moral de los Maestros y la suerte de la enseñanza estarian en mejor esfera"*.¹⁴⁰

La Junta provincial i el rector de la Universitat de Barcelona són per a la junta de Vic vies per lamentar-se, però en paral·lel es busca una solució:

"Visitar al P.P. Escolapio y tratar con él latamente de los negocios de la enseñanza para la eventualidad de que la Ciudad debiera acudir á los auxilios de esta Orden benemerita para encargarle la enseñanza según lo permitan las circunstancias y la legislacion".¹⁴¹

Així doncs, la generositat i el sacrifici sense contrapartida és la bandera de combat d'unes autoritats locals en rebel·lió envers el magisteri i la legislació estatal. Estem

---

¹³⁷ *Ibidem.*

¹³⁸ *Ibidem.*

¹³⁹ *Ibidem.*

¹⁴⁰ *Ibidem.*

¹⁴¹ *Ibidem.* La possibilitat que les Escoles Pies s'instal·lin a la ciutat de Vic per impartir docència ja es documenta a l'any 1794. Antoni PLADEVALL ARUMÍ; *La Il·lustració a Vic. Les aportacions de Francesc de Veyan i Mola i Lluçà Gallissà i Costa*, Galerada, Cabrera de Mar, 2000, pàgina 38 nota 57.

davant d'una actitud que sembla forassenyada: homes amb capacitat de raonar es mostren incapaçs de veure la realitat com un tot més globalitzat, tenen dificultats per encaixar la reforma escolar amb la realitat social i els seus propis interessos, i la sortida fàcil és la crítica a les parts d'aquest tot, que d'altra banda encara no està prou ben definit. La proposta d'anar a buscar solucions educativen amb el escolapis no és exclusiva de Vic. Sembla que és un tipus de demanda nova que prové de grups socials semiburgesos i en vies de consolidar-se com a burgesia industrial. Els escolapis aportarien prestigi i ordre, alhora que impartirien la docència en llengua castellana, la qual cosa és vista com a necessària per conèixer el mercat castellà. Un altre avantatge per al municipi seria que resultarien més econòmics que les escoles municipals.¹⁴²

A banda de la qüestió de la qualitat del magisteri, consideren que en conjunt l'ensenyament primari no funciona, fins al punt de qualificar-lo com un gran problema social, bàsicament perquè imparteix en excés continguts i poca moral:

*"... salen los niños de las escuelas con superficiales noticias de mil cosas inútiles, con una noción de moral religiosa que saben de rutina sin profundizar..."*¹⁴³

La qüestió principal passa per conèixer el significat del verb funcionar. La Junta d'instrucció entén per no funcionar l'absència de valors morals com l'amor al treball i l'amor al dret de propietat. Des del seu punt de vista la nova escola prioritza continguts i menysté la moralitat. Si el nen assumís des de l'escola primària l'amor al treball i a la propietat, seria capaç, arribat a l'edat adulta, de respectar i reconèixer l'ordre i la jerarquia:

*"Haciéndole reconocer [a l'obrer] la necesidad y el papel que representan las clases acomodadas."*¹⁴⁴

Els fills de la classe obrera: *"...que mañana han de ser obreros tambien..."*,¹⁴⁵ són els principals destinataris de la nova educació, perquè a l'obrer li falta educació moral, i aquesta vida depravada comporta: *"...profundo malestar de las clases trabajadoras, y los numerosos crímenes que las estadísticas de los países civilizados nos revelan, todo*

---

¹⁴² Joan-Lluís MARFANY; *La llengua maltractada*, Empúries, Barcelona, 2001, p. 276 a 286.

¹⁴³ *El Eco de la Montaña*, 15/VI/1865, AEV. *El Eco de la Montaña*, 15/VI/1865, AEV. Aquest periòdic (1863-1868) és editat per Josep Soler signa com a secretari de redacció i responsable dels articles no signats en Joan Soler. Els principals redactors són Antoni Soler, Joaquim Salarich -que empra el pseudònim de Pitàgoras- el mestre Gregori Artizà i Jaume Collell. *El Eco de la Montaña* és el continuador del periòdic *El Ausonense* (1861-1863) protegit pel Círcol Literari. Concepció MIRALPEIX BALLÚS; *La premsa...*, Op., Cit., p. 99.

¹⁴⁴ "Del malestar que se nota en las clases trabajadoras I", *El Eco de la Montaña*, 6/VIII/1865, AEV

¹⁴⁵ *Ibidem*.

tiene su fundamento en lo descuidada que ha estado durante mucho tiempo la educacion moral del pueblo".¹⁴⁶

La Junta d'instrucció pública de Vic considera que un dels valors fonamentals que l'escola ha d'ensenyar és l'acceptació del propi destí, la qual cosa permet assolir el tan desitjat ordre social. L'obrer ha d'acceptar el lloc que li pertoca ocupar dins l'entramat social:

"Por esta razon debe principiarse la educacion del obrero haciéndole ver la necesidad que tiene de trabajar, no sólo para ganar su subsistencia y la de su familia, sino para cumplir con la ley que impuso el Criador á todo el linaje humano y contribuir al sosten de esa reunion ordenada y armónica de seres inteligentes y libres que llamamos sociedad".¹⁴⁷

L'obrer és vist, pels homes de la Junta municipal, com un depravat inconscient a qui per designació divina li ha tocat exercir aquest rol a la terra. El treball, doncs, és inevitable i no es pot defugir: *"Reconocida la necesidad el trabajo...se hace preciso que elija [l'home] aquel oficio ó profesion que más acorde esté en él, y que mejor le permita desplegar sus facultades"*.¹⁴⁸

La instrucció segons la capacitat de cada individu és un dels principis teòrics que inspira el liberalisme i que a la pràctica s'executa en poques ocasions. El legislador incorpora una frontera pecuniària entre la primera i la segona ensenyança barrant el pas a la capacitació i prioritant la posició econòmica familiar, cosa que certament es reconeix però no es discuteix:

"...se necesita [fent referència a l'estudi] una voluntad perseverante, caudal de tiempo, estudios y dinero para vencer los obstáculos que irremisiblemente se ha de tropezar para conquistar una posicion modesta en la mayoria de los hombres".¹⁴⁹

El dret a la propietat: *"...tan injustamente atacado en nuestros dias..."*,¹⁵⁰ és l'altre pilar social que cal estimar i inculcar entre la classe obrera com a garantia de benestar. No a les revolucions polítiques per millorar les condicions morals dels pobles i sí a la revolució de principis: *"...de doctrinas que basten á destruir el mal efecto que han*

---

¹⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁴⁷ "Del malestar que se nota en las clases trabajadoras. II", *El Eco de la Montaña*, 15/VIII/1865, AEV

¹⁴⁸ "Eleccion de carrera" *El Eco de la Montaña*, 2/VIII/1866, AEV

¹⁴⁹ *Ibidem*.

¹⁵⁰ Del malestar que se nota en las clases trabajadoras. III", *El Eco de la Montaña*, 24/VIII/1865, AEV.

producido las ideas disolventes proclamadas por los que pretenden que la sociedad podria existir borrando de su fundamento el sagrado derecho de la propiedad".¹⁵¹

A més de ser un ésser viciat, l'obrer és un ignorant que desconeix que els deures morals vénen de Déu, i fruit d'aquesta desconeixença neix: "... *la aversion de las clases trabajadoras hacia todo lo grande... De ahí ese odio á las clases acomodadas, á la aristocracia de talento y de riqueza, á los gobiernos mismos, en una palabra á todo aquello que pudiera contribuir de una ó de otra manera á impedir la propagacion de las doctrinas socialistas y comunistas*".¹⁵²

Des del centre del poder local es visualitza un poble irrespectuós, sempre disposat a la disbauxa i al desordre i ignorant de la realitat. Les guerres carlines i la implantació d'un nou règim en un context de revolució liberal provoquen malestar popular i actituds de resistència, i provoquen alhora que les autoritats deambulin entre la por a una revolució des de baix i l'intent de trobar una sortida beneficiosa per a tots. Vic és, recordem-ho, escenari de tot plegat, i és així com les seves classes dirigents s'aferran a la voluntat de mantenir inalterables les creences a través de l'escola, únic mitjà per formar les generacions futures, perquè no podem oblidar que la guerra civil i la revolució són un episodi llarg i amb conseqüències irreversibles.¹⁵³

Educació moral, doncs, per als treballadors, com a única via per sortir de la ignorància i per conèixer i adaptar-se en aquell punt del conjunt social que per voluntat de Déu els ha tocat de viure.

Es creu que l'obrer és un ser inferior però en tot cas se li reconeix la capacitat d'aprendre un ofici:

"La humanidad está condenada por Dios al esfuerzo y al trabajo; pero si ello es verdad, tambien lo es que este inconveniente lo compense la utilidad que proporciona la instrucción".¹⁵⁴

Reconeixement que, és clar, beneficia l'amo: "... *que la diferencia del jornal de un obrero ignorante a un obrero inteligente.*"¹⁵⁵

---

¹⁵¹ *Ibídem.*

¹⁵² *Ibídem.*

¹⁵³ José Antonio Piqueras considera que la burgesia (referint-se a València) preocupada per la "misèria moral" dels treballadors, busca fórmules per inculcar-los sentiments religiosos i ètics mentre obvia la misèria material dels treballadors, que és la veritable arrel del problema. J.A. PIQUERAS; *El Taller y la escuela*, Siglo XXI, Madrid, 1988. Anna Maria GARCÍA ROVIRA; "Significat de la revolució liberal" a Josep M. FRADERA [Coord.]; *Societat, Política i cultura a Catalunya, 1830-1880*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 2002, p. 19 a 34.

¹⁵⁴ "Instrucción en la clase trabajadora", *El Eco de la Montaña*, 24/VI/1868,AEV.

La instrucció popular ha de prioritzar l'ensenyança dels valors per sobre dels continguts, i ha de fonamentar per sobre de tot els valors d'argumentació catòlica amb uns deures morals on la religió ocupa un lloc preferent. Les autoritats han de procurar el compliment i la correcta execució de la legislació educativa que oficialitza l'ensenyament religiós. L'obrer, a més de treballador, és ciutadà actiu, i per immersir-lo també en aquesta faceta són imprescindibles les associacions, que s'agrupi per l'oci, per l'estalvi, per la malaltia: “... *para instruirse, para crear talleres, para socorrerse mutuamente en sus enfermedades, para dar dote á sus hijas, carrera á sus hijos, para tener ahorros en la vejez, dejar viudedad á su esposa, y para otras cien mil fases que presenta la vida del trabajador*”.¹⁵⁶

Aquests són els objectius de la instrucció primària per als nens: amor al treball, respecte a la propietat privada, temor a Déu, que castiga la desobediència, i associació per neutralitzar els pensaments radicals que fan perillar l'ordre benestant.

Els mestres han de transmetre aquests valors a través del seu propi exemple tant a dins de l'escola com en la seva vida quotidiana.

Les nenes es preparen per al seu paper de mares. La maternitat és la via per assolir la felicitat: “...*sabido es que la madre mas dichosa sera la mas dichosa de las mujeres*”.¹⁵⁷

Cultivant la intel·ligència de les nenes i avesant-les a l'estudi de les ciències cometem un error perquè, si bé obtindran una vida agradable, no per això esdevindran més felices. La felicitat femenina s'aconsegueix desenvolupant des de la infantesa tres virtuts: la dolcesa, la modèstia i la resignació. Déu ha confiat grans labors a la dona:

“...*niña, alegrar las horas de su madre; joven, derramar en torno suyo paz y dulzura; esposa, mitigar las amarguras de su marido, y madre, guiar á sus hijos por la senda de la virtud*”.¹⁵⁸

El rol social de la dona que defensen les elits vigatanes casa a la perfecció amb el manteniment de l'ordre enfront de les transformacions del segle. La família continua plantejant-se com un binomi de dos, on cada membre representa el seu paper protagonista. L'home, primer nen, es forma per al treball fora de casa tant en l'àmbit laboral com social en el seu paper de ciutadà. La dona, primer nena, es forma pel treball

---

¹⁵⁵ *Ibidem*.

¹⁵⁶ “La juventud estudiosa y la clase obrera”, *El Eco de la Montaña*, 8/IX/1864,AEV.

¹⁵⁷ “La mejor educacion”, *El Eco de la Montaña*, 25/III/1866,AEV.

¹⁵⁸ *Ibidem*.

dins de la llar, tant el domèstic com el filial. Aquest nucli volgut per Déu és indestructible i garantia indiscutible de l'ordre social.¹⁵⁹

La instrucció primària forma la classe treballadora i l'educació secundària, pensada en exclusiva per als nois de mitjana i alta posició, i té com a objectiu preparar els professionals que necessita el país. Aquesta fita, expressada clarament en el pla Pidal de 1845, és compartida també per les elits de Vic:

*“... es propia [l'educació secundària] especialmente de las clases medias, ora pretendan solo adquirir los elementos del saber indispensables en la sociedad á toda persona regularmente educada, ora intenten allanarse el camino para estudios mayores...”*¹⁶⁰

El nou ritme industrial que es viu a la Catalunya litoral és el que, segons els dirigents locals, ha de traçar la línia formativa dels treballadors i dels professionals relacionats amb els canvis del sector primari i secundari.

Es lamenten molt que el 1852 la ciutat tanqui l'escola de matemàtiques i dibuix, plataforma per qualificar obrers i plataforma que prepara els joves per a la formació universitària. És tanta la importància que atribueixen a aquesta escola que consideren que si amb diner municipal no es pot finançar: *“... debieran cuando menos los particulares tratar de llenar este vacio promoviendo el establecimiento de una cátedra particular, y procurando que un buen profesor de Matemáticas preparara á la juventud para que pudiera facilmente dedicarse á las distintas carreras á que sirve de base su estudio”*¹⁶¹.

Des del periòdic *El Eco de la Montaña* es fa una defensa de les carreres considerades del futur com l'enginyeria de camins, de mines, de monts, industrial i arquitectura:

---

¹⁵⁹ Montserrat CARBONELL ESTELLER; *Sobreviure a Barcelona: dones, pobresa i assistència al segle XVIII*, Eumo, Vic, 1996. Esther CORTADA ANDREU; *Les mestres d'escola pública a Catalunya 1857-1900. La definició d'un model professional entre la domesticitat i la transgressió*, microfites, UB, 2001. Consuelo FLECHA GARCÍA; *Las primeras universitarias españolas*, Narcea, Madrid, 1996. A. GARCÍA; “L'església i el treball femení”, dins RIQUER B. (dir.) *L'època dels nous moviments socials 1900-1930*, volum 8, *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1995, p. 180-181. Carme SANMARTÍ ROSET; “Les dones: família i sentiment religiós”, IV Congrés de la CCEPC *Església, societat i poder a les terres de parla catalana*, Universitat de Vic, 2004, p. 353 a 367.

¹⁶⁰ *Gaceta de Madrid*, 25/IX/1845, AHMV.

¹⁶¹ Sense títol. *El Eco de la Montaña*, 10/XII/1863, AEV.

“...Ingenieros industriales. Importante para todos los paises, pero especialmente para nuestra provincia que bien puede decirse el emporio de la industria española...”.¹⁶²

Es queixen que falta protecció del Govern envers els enginyers:

“... y no les sirve un titulo adquirido con numerosos sacrificios para obtener ventaja alguna sobre las personas prácticas que tienen algunos conocimientos no siempre exactos, casi nunca completos sobre las materias objeto de su carrera”.¹⁶³

La majoria d'enginyers treballen als ferrocarrils, a les oficines de l'Estat o bé amb particulars, però el Govern no fomenta aquests estudis ni tampoc actua sobre les empreses privades perquè requereixin els seus serveis, és a dir que el Govern obvia les carreres i professions que són considerades des d'*El Eco* com a dinamitzadores de l'economia espanyola.

Tot i així, aquests estudis tenen una demanda elevada entre els joves. Des del diari s'alerta que no poden caure en l'error d'escollir enginyeria perquè està de moda:

“...y hace pocos años las carreras de militar ó ingenieros han gozado del triste privilegio de absorber á la juventud... y decimos triste... el excesivo número habia de producir su decaimiento rapido”.¹⁶⁴

Es constata la diferència entre la demanda i l'oferta causada en part, segons el periòdic, perquè el Govern no estimula l'exercici de l'enginyeria, perquè alguns pares que no són rics treballen al màxim per donar estudis als seus fills, buscant en conseqüència l'ascens social. La voluntat de millorar la posició social per via dels estudis, el periòdic la considera natural però no per això acceptable. Així doncs, cal que les famílies amb pocs recursos s'abstinguin d'empènyer els seus fills cap a l'enginyeria ja que, en darrera instància, s'equivoquen:

“Se comprende perfectamente la natural tendencia del hombre á elevarse desde una clase inferior á otra superior... Es necesario decir á los padres, y muy especialmente á los que no son ricos... que aquel sentimiento se mantenga dentro de sus justos límites, que se despoje de toda exageración, de todo entusiasmo”.¹⁶⁵

Quan han finalitzat els estudis, els joves professionals es troben sense feina:

---

¹⁶² Sense títol. *El Eco de la Montaña*, 31/XII/1863, AEV.

¹⁶³ Sense títol. *El Eco de la Montaña*, 10/XII/1863, AEV.

¹⁶⁴ “Elección de carrera”, *El Eco de la Montaña*, 2/VIII/1866, AEV.

¹⁶⁵ “Errores de los padres”, *El Eco de la Montaña*, 21/II/1867, AEV.

*“...son muchos los llamados y pocos los escogidos...Sucede que, como los pretendientes á la grandeza, al esplendor, á la fortuna son muchos y los pedestales son pocos, pocos son tambien los que se elevan, muchos los que caen”.*¹⁶⁶

De nou el pensament basat en el conservadurisme i la reacció contra els canvis socials; la classe treballadora, que és bàsicament desgraciada, ocupa el darrer escalafó i com a màxim pot accedir a la instrucció primària gràcies a la caritat dels rics. La burgesia mitjana, petita propietària, ha de mantenir-se al segon escalafó controlant el desig d'ascendir perquè es poden trobar amb la realitat d'un descens, tal i com amenaça l'articulista del periòdic.

Ramon Garrabou es sorprèn de que els enginyers com a professionals, amics i deixebles de la ciència adoptin una actitud ignorant enfront les teories socialistes i actuïn de forma paternalista amb l'obrerisme per justificar les explotacions socials del sistema capitalista.

---

¹⁶⁶ *Ibidem.*

La visió del món

Per aquesta generació d'homes nascuts amb el segle i educats en els temps del primer liberalisme, les activitats del seu entorn viuen un estat de xoc i de crisi. Aquesta visió insegura del món proper deriva del context violent i canviant en el que han crescut i romanen immersos; les guerres civils i les postguerres que es viuen al propi territori comporten un constant sentiment de preocupació, decepció i una gran necessitat d'ordre i estabilitat.¹⁶⁷

L'elit local de Vic mostra una consciència clara de la situació d'endarreriment, sobretot econòmica, de la Plana de Vic en relació a Catalunya, però de nou, com en el tema de la instrucció, no en fan una anàlisi global sinó que ho dramatitzen. Així, a banda de pensar que potser existeix una conspiració per enfonsar la ciutat tal i com vèiem en el comentari del memorial de 1859, publiquen un article a primera plana d'*El Ausonense* titulat "Levantate y anda".¹⁶⁸ L'article retrata un Vic pretèrit de glòria i esplendor, i que ha caigut en letargia: "...enarbola con mano osada y firme el estandarte de su regeneracion social".¹⁶⁹

Consciència d'endarreriment però ahora creença, no queda altra cosa, en una revitalització inevitable; aquest és el refugi d'una classe dirigent local que, conscient del seu paper i en un mar de dubtes, busca la confiança en la regeneració social malgrat que: "...*Vich se muere, háse dicho en pleno parlamento, por esto no necesita ferrocarriles*".¹⁷⁰

L'articulista redacta exhibint un patriotisme local de clara tendència organicista. La pàtria està en perill i algú impedeix el seu resorgiment negant, per exemple, el pas del tren per la ciutat, amb la qual cosa es priven els avenços i s'atia: "...*la desunion entre nuestros conciudadanos porque conocia, que el dia en que nos unamos serémos fuertes,*

---

¹⁶⁷ Josep M. FRADERA; *Cultura nacional en una societat dividida*, Curial, Barcelona, 1992. A la pàgina 146, l'autor afirma que la literatura en català dels anys quaranta i seixanta del segle XIX "mostra una desesperada recerca d'uns principis d'estabilitat i d'ordre, una mena de moralitat aliena als conflictes humans que derivaven del canvi històric que es produïa". Les poblacions i àrees de Catalunya que es veuen immerses de ple a les guerres carlines estan més sensibilitzades i preocupades pel manteniment de l'ordre que no pas les poblacions allunyades dels escenaris de guerra. A Vidrà, durant la darrera carlinada, el poble es manifesta anticarlí "no tant per conviccions liberals sinó per exigències d'ordre públic", a: Ignasi TERRADAS SABORIT; *El Cavaller de Vidrà. De l'ordre i el desordre conservadors a la muntanya catalana*, PAM, 2000, p. 337.

¹⁶⁸ "Levantate y anda", *El Ausonense* 2/V/1861, AEV. Aquest periòdic (1861-1863) es publica a Vic a l'ampara del Círcol Literari i a instàncies d'un dels seus socis, Joaquim Salarich. Els articles gairebé mai no es signen però els autors majoritaris són el mateix Salarich, l'advocat Antoni Soler i Marià Fàbregas. Concepció MIRALPEIX BALLÚS; *La premsa...*, Op., Cit., p. 93.

¹⁶⁹ "Levantate y anda", *El Ausonense*, Op. Cit.

¹⁷⁰ *Ibidem*.

y podremos luchar contra la desgracia que nos limita el horizonte con un círculo al parecer inquebrantable."¹⁷¹

Per *El Ausonense*, la fórmula de regenerar la comarca passa per: "...estender facilitar y regularizar la instrucción primaria, y de establecer, como es debido los caminos vecinales, proceden los progresos morales, intelectuales, comerciales, industriales, pecuarios y agrícolas del país".¹⁷²

De nou es clama al Govern, ara perquè redacti un bon projecte de llei referent a camins veïnals que: "...seria favorablemente acogido por las poblaciones rurales mas directamente interesadas que las capitales, por grande que sea [es refereix al nombre d'habitants] el de estas".¹⁷³

Falta un Govern decidit que aposti per aquells territoris allunyats dels centres més dinàmics i que inverteixi en comunicacions terrestres, només així: "...llegarán á igualarse los precios, el mercado será universal, encontrarán salida los productos agrícolas, y no permanecerán los labradores ni los ganaderos sumidos en la miseria en medio de la abundancia".¹⁷⁴

Durant la dècada dels anys seixanta, després de l'expansió industrial i vitícola que permet consolidar el comerç exterior, es viuen uns anys crítics. La burgesia catalana preocupada per aquesta situació, impulsa la comunicació ferroviària pensant que ha d'abaratir despeses, facilitar l'expansió i la difusió agrícola i industrial per tot Catalunya.¹⁷⁵ Des de Vic, en aquests moments, es comparteix la mateixa visió i es culpabilitza el Govern i la política en general:

"Lástima da ver que nadie, que digamos se ocupa seriamente de esta cuestion madre (...) Pocas veces, empero, se han ocupado de ella [l'educació] los hombres de estado".¹⁷⁶ I agefeix que quan se n'ocupa ho fa per interessos particulars.

Tampoc descuida els mitjans de comunicació:

"...apenas ningun periódico (a no ser del ramo) se digna descender en terreno tan útil como productivo".¹⁷⁷

---

¹⁷¹ *Ibidem*

¹⁷² "La agricultura y los caminos vecinales", *El Ausonense*, 27/II/1862, AEV.

¹⁷³ *Ibidem*

¹⁷⁴ *Ibidem*

¹⁷⁵ Pere PASCUAL DOMÈNECH; *Agricultura i Industrialització a la Catalunya del segle XIX*, Crítica, Barcelona, 1990. A partir de 1866, la burgesia se sent fracassada respecte el projecte industrialitzador iniciat anys enrera; a finals de segle el sistema econòmic "es veié abocat, per efecte de diverses causes, a una profunda desestructuració", situació nova que determina l'actitud conservadora de la burgesia durant el període de la Restauració, p. 313 i 314.

¹⁷⁶ "De la educación", *El Ausonense*, 27/XI/1862, AEV.

¹⁷⁷ *Ibidem*

Les elits locals, amb aquesta visió maniquea de la realitat, reuneixen a tota la població de Vic en un projecte comú, com podria ser defensar el pas del ferrocarril per la ciutat. Així, es defineix un sentit d'identitat col·lectiva, de pertinença a una pàtria local, més gran o més petita, tant se val, però de pertinença a un lloc concret. Amb aquest sentir unànim es fonamenta l'ordre i l'estabilitat que possibiliten a l'elit local controlar i mantenir el bon govern de la ciutat enfront de les guerres civils, però també enfront del nou ordre social que amb l'obrerisme va eclosionant i que va perfilant les grans contradiccions socials del nou sistema.

El periòdic *El Porvenir*, de línia més progressista, també s'ocupa d'analitzar l'entorn socioeconòmic de Vic. Difereix d'*El Eco de la Montaña* en el fet que no fa ús d'un patriotisme local tan acusat i empalagós, i en canvi adopta un to més tècnic i menys dramàtic.

El Porvenir es declara catòlic i apolític, defensor de la religió i de la llibertat, i busca la reunió d'aquests dos principis:

“Son ideas nobles, santas, inmortales, y que debiendo vivir juntas hasta el fin sobre la tierra, solo esperan conocerse mejor para darse el abrazo fraternal, el ósculo eterno que labrará la dicha y paz del mundo”.¹⁷⁸

En oposició al conservadurisme de *l'Eco*, li aconsella el gener de 1867:

“... no pretenda representar los sentimientos religiosos del país, que nadie piensa ni quiere lastimar, porque seria facil comprometer con sus torpezas é imprudencias á personas dignísimas; ni mucho menos pretenda representar la opinión pública de Vich, porque todo el mundo conoce y sabe demasiado cuales son las desinteresadas miras del Eco. Deje de ser el quijote de la Religion, que para nada le necesita, y conténtese... con pedir sillas para la Catedral, que es todo lo más á que puede aspirar en asunto tan sagrado”.¹⁷⁹

En relació a l'estat socioeconòmic de Vic, els progressistes pensen que falta esperit d'iniciativa i camins de ferro. La situació general, però, és crítica però es pot regenerar:

---

¹⁷⁸ “La fama de los catalanes”, *El Porvenir*, 28/VIII/1867, AEV. Periòdic editat a Vic (1866-1869), portaveu dels progressistes en oposició al conservadurisme de *l'Eco de la Montaña*, declarat catòlic i apolític. En desconeixem el nom dels redactors, però sovint hi col·labora en Josep Serra Campdelacreu, Joaquim Salarich, Martí Genís i Francesc Camprodon, entre d'altres. Concepció MIRALPEIX BALLÚS; *La premsa...*, Op., Cit., p.121.

¹⁷⁹ “La Caridad”, *El Porvenir*, 9/I/1867, AEV.

“... nuestra ciudad no se halla en el cacareado estado de atraso y abatimiento que se ha querido suponer, que no es un anacronismo viviente, no un sarcasmo para el siglo XIX como se ha dicho... tiene elementos para progresar y es una de las primeras poblaciones”.¹⁸⁰

L'agricultura és l'activitat que presenta major rutina i decaïment tant a Osona com a Catalunya, i això és deu: “... á ese afan de los grandes propietarios de vivir en las grandes poblaciones lejos de las tierras que constituyen su patrimonio”.¹⁸¹

Uns anys abans, també el periòdic *El Ausonense* coincideix a criticar que els propietaris rurals, a qui el propi periòdic anomena patricis o veïns acomodats, marxen durant l'estació del fred i la boira a buscar: “... diversiones, bienestar y expansion”.¹⁸²

Aquests propietaris, segons opina *El Porvenir*, envien els seus fills a buscar títols acadèmics: “... de la toga de abogado... que solo satisfacen la voluntad de sus padres, y apartan á los hijos de la casa que les vió nacer para darles en el seno de una capital aspiraciones que no siempre ven realizadas”.¹⁸³

Seria més profitós, segons aquest periòdic, que els nois estudiessin a les escoles agrícoles o a les granges model per tal d'eixamplar el seu saber en aquest camp, i conèixer el que es fa en d'altres indrets per poder assajar millores:

“.. ya aclimatando nuevas semillas, ya variando la calidad de los abonos, ya introduciendo nuevos sistemas de cultivo, ya haciendo nuevas plantaciones...”¹⁸⁴

Els capitals que inútilment gasten a les grans ciutats o que per avarícia acumulen, caldria invertir-los en benefici del l'arrendatari. Joaquim Salarich, en el seu “Censo de Vich”, insiteix molt en la necessitat de disposar d'un espai d'instrucció agrícola. A Sant Julià de Vilatorrada es va inaugurar a principis de segle XX un camp d'experimentació agrícola permanent subvencionat per la “Càtedra Agrícola Pere el Gran” de la Diputació de Barcelona. Pel que sembla serà un ensenyament específic per als fills dels

---

¹⁸⁰ “Vich en su presente”, *El Porvenir*, 25/VIII/1866, AEV.

¹⁸¹ “Una palabra a los propietarios rurales”, *El Porvenir*, 8/IX/1866, AEV.

¹⁸² “La emigración”, *El Ausonense*, 8/XII/1861, AEV. Referent al tema de l'absentisme vegeu: Rosa CONGOST, Gabriel JOVER i Giuliana BIAGIOLI (ed.), *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània. Masos, possessions, poderi*, Girona, CCG Edicions, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines i Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona, 2003. Mònica BOSCH PORTELL; *Casa Carles. Evolució socio-econòmica d'una família d'hisendats gironins a la primera meitat del segle XIX*, treball de 9 crèdits del doctorat d'Història, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives de la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona, 1993.

¹⁸³ “Una palabra a los propietarios rurales”, *El Porvenir*, 8/IX/1866, AEV.

¹⁸⁴ *Ibidem*

propietaris. Aquest espai instructiu sorgeix en un context de modernització protagonitzat per la producció porcina, la lletera, la cerealícola i les patates.¹⁸⁵

A mitjan segle XIX, consideren que les vies de comunicació deficitàries o inexistents són un obstacle per al desenvolupament:

*“...nosotros [es refereix a Catalunya] que estamos tocando, como quien dice á la frontera pirenaica, estamos atascados en Gerona, y no podemos ir a Francia ni ponernos en comunicaci3n directa con Europa. [Contiua exposant que tenim camins de ferro per anar a Sarrià però en manquen per transportar el carbó d'Ogassa i Surroca]... Si esto es inteligencia, mas nos valdria ser idiotas”.*¹⁸⁶

Pel que fa a la instrucció, *El Porvenir* tracta aquest tema només en un article, i en fa una anàlisi molt positiva. S'enorgulleixen de la quantitat i qualitat de les escoles de la ciutat i ho usen com a argument per confirmar que la ciutat de Vic no està endarrerida en cap sentit. La majoria de nenes i nens estan escolaritzats, si ho comparem amb altres poblacions, i si:

*“Mil veces se ha dicho que la instrucci3n es el mejor bar3metro del verdadero adelanto de los pueblos... Sin una instrucci3n... son tambien imposibles los adelantos materiales y el verdadero desarrollo industrial y mercantil... Siendo pues esto así, á los que continuamente tachan á nuestra ciudad de atrasada y estacionaria, les rogaríamos nos siguieran en el camino que vamos á emprender, y nos dijeran al llegar á su término, si Vich ha progresado ó no en el ramo de la enseñanza, ó si en él se halla tambien en el atraso y estacionamiento que la suponen”.*¹⁸⁷

No és tanta la distància que separa els progressistes i els conservadors de Vic; més que els principis ideològics és el to del discurs el que els diferencia. Els valors catòlics com

---

¹⁸⁵ Santi PONCE VIVET; *Transformacions ...*, Op., Cit., p. 96 i s. Joaquim SALARICH VERDAGUER; *Censo de Vich*, Impremta de Joaquim Bosch, Barcelona, 1857. Al mateix municipi de Sant Julià de Vilatorrada, s'inaugura el 1894 una escola agrícola “per òrfens de la classe pagesa”, ubicada a l'edifici conventual dels PP de la Sagrada Família, fundats pel pare Manyanet, i que fins a l'estat present es coneixia com a Col·legi d'Òrfens Pobres. L'escola serà dirigida per aquests religiosos a partir d'una fundació de Josep Puig Cunyer, el qual va deixar clar que l'escola era per a nois pobres i orfes. Tres anys després de la inauguració oficial, molt solemne i amb representació de tots els estaments vigatans, *La Veu del Montserrat* en publica un article de dues pàgines: *La Veu del Montserrat*, 27/III/1897, AEV. Per conèixer de quina manera es fomenta l'agricultura i l'ensenyament des de l'IACSI, vegeu: Montserrat CAMINAL; “L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre: els seus homes i les seves activitats (1851-1901)”, *Recerques* núm. 22, 1989, p. 117-135.

¹⁸⁶ “La fama de los catalanes”, *El Porvenir*, 2/VIII/1867, AEV.

¹⁸⁷ *El Porvenir*, 29/IX/1866, AEV.

a timoners i màstil de l'ordre i la moral socials són presents a les dues tendències, encara que el conservadurisme ho expressa amb més contundència i repetides vegades. Els progressistes s'autoproclamen també catòlics fent ús, en més ocasions, del concepte de llibertat. En realitat, ambdues tendències prioritzen la necessitat de salvar el més bàsic de l'antic ordre per incorporar les novetats del liberalisme.

Desconeixem amb exactitud els noms dels redactors d'*El Porvenir* per aprofundir en l'imaginari social i nivell de vida, però coneixem que els col·laboradors de la secció literària no són altres que la secció jove del Círcol Literari i formadors de l'Esbart de Vic: Francesc Camprodon, Josep Serra Campdelacreu, Martí Genís i Joaquim Salarich,¹⁸⁸ educats al seminari i al col·legi privat, continuadors al capdavant de la tasca dels homes que han endegat l'escolarització municipal i les transformacions liberals a la ciutat.

El progressisme radical el coneixem a través del periòdic *El Vagabundo*, publicat a Vic i subtitulat com a polític, literari, criminal, músic, mèdic i agrícola. Va ser un periòdic de vida curta; van aparèixer només catorze números el mes d'octubre de 1836, un nombre suficient, però, per saber-ne de l'existència i que molt possiblement és un progressisme en línia amb el periòdic barceloní *El Sancho Gobernador*. A l'exemplar del dia quatre d'octubre, *El Vagabundo* anuncia a tots els interessats l'oportunitat de subscriure's al periòdic barceloní dirigint-se a la llibreria que Felip Tolosa regenta al carrer de Sant Hipòlit de Vic. El progressisme de Vic, alimentat pels sectors de teixidors i jornalers de la ciutat, és lògicament reprobat pels eclesiàstics. Així n'opina Jaume Collell:

“El títol y el subtítol indican un desvergonyiment que esvera. Es lliberal y de l'escorça més amarga”.¹⁸⁹

---

¹⁸⁸ L'Esbart de Vic va néixer el 1867 i en paraules de l'historiador vigatà Eduard Junyent eren: “un grup de joves universitaris, de seminaristes i de lletraferits, que havien captat l'alenada de la Renaixença i que aixecaren la veu poètica en les reunions i esbartades celebrades a la Font del Desmai [Folgueroles-Osona]”. Eudard JUNYENT; *La Ciutat de Vic i la seva història*, Curial, Barcelona, 1980, p. 316. La font del Desmai fou l'escenari de les reunions que feien Jacint Verdaguer i els seus amics per parlar i discutir sobre poesia, amb la qual cosa contribuïren en gran mesura a la renovació literària de la Renaixença.

¹⁸⁹ Concepció MIRALPEIX BALLÚS; *La premsa...*, Op., Cit., p. 75, 76, 77 i 78.

La defensa del catolicisme

La fórmula argumentativa que usa la classe dirigent vigatana i que es desprèn de la lectura de la premsa, sigui aquesta més o menys conservadora, és una fórmula netament balmesiana. S'accepta el món nou, el progrés, la indústria i alhora es defensa la religió, un dels elements socials que més perillen en el mar de les transformacions liberals. La religió exerceix una funció social imprescindible i útil per a les generacions presents i futures, i instrueix en les virtuts morals que han d'encaminar a la societat industrial i sobretot a la classe treballadora; aporta, doncs, educació moral i actua de pont entre els uns i els altres.¹⁹⁰

A diferència de Jaume Balmes, a la intel·lectualitat vigatana li manca visió de conjunt, poder d'anàlisi i lucidesa en les argumentacions. El camp de la moral és l'únic lloc des d'on visualitzen i expliquen el seu entorn. Així, per exemple: els obrers tendeixen al mal i s'han d'encaminar, Madrid tendeix a dificultar la nostra prosperitat i per tant ens hem de defensar.

L'elit vigatana es mostra victimista i heroica. En conjunt segueix i admira Balmes; alguns d'ells en són coetanis, d'altres coneguts o amics, però en cap cas poden igualar-ne la talla intel·lectual.

La visió utilitària de la religió i la funció social d'aquesta és també la línia d'opinió del setmanari *El Seminarista Español*, publicat des del seminari de Vic i contemporani de l'*Eco* i *El Porvenir*. El pensament eclesiàstic de la ciutat, en clara consonància amb el pensament civil, a través de la seva publicació vol arribar a tots els seminaristes del país per inculcar la necessitat de defensar els valors catòlics i el renovat paper de l'església amb el diàleg i sense escàndols:

“...No estamos en tiempos de escandalizarnos... seria una imprudencia mayúscula retraernos de la discusion por escandalizados. Por grandes que sean los errores, por ofensivas que sean á oídos católicos ciertas teorías, conviene hacerles frente, y no abandonarles el campo en que pudieran parecer triunfantes (...). Esquivar la discusion

---

¹⁹⁰ Josep M. FRADERA; *Jaume Balmes. Els fonaments racionals d'una política catòlica*, Eumo, Vic, 1996.

*podria dar indicio de que se la teme; y no debemos temerla ni rechazarla los que amamos buscar en todo la verdad...".*¹⁹¹

Es defensa la convivència entre el clergat i el progrés i sobretot la seva compatibilitat. Així afirmen:

*"...la intransigencia absoluta es á veces mala consejera; transigir no significa siempre humillacion; tambien suele ser prenda de cordura".*¹⁹²

Defineixen el clergat com un element social més que coopera "... á la homogeneidad, al ordenamiento y á la economia de ese todo apellidado sociedad..."¹⁹³

S'insisteix en la idea d'acceptació del progrés i del fet que pot aportar molts avantatges per a l'església i la seva missió evangelitzadora: és la idea de col·locar el liberalisme al servei de l'església que els redactors d'El Seminarista Español han après molt bé al seminari de Vic i al col·legi privat:

"... figurémonos la red de alambres eléctricos esparramados por todo el mundo, sin exceptuar las profundidades del Océano; y habremos concebido la facilidad con que el espíritu católico podrá transmitir su accion y su influencia á todas partes..." [el transport ha de servir també]: *"... transportando misioneros católicos á comarcas sumidas en la ignorancia y en la barbarie...Y vendrá dia en que la voz del Sumo Pontífice transmitida con rapidez real y verdaderamente eléctrica á todas las naciones haga más rápida la eficacia de la influencia católica en todas partes..."*¹⁹⁴

En els anys centrals del segle XIX, els opositors a l'església han convertit la religió en enemiga del progrés; es crea la imatge d'una església ancorada en el passat i retrògada en tots els aspectes. Aquesta imatge ve reafirmada per la intransigència d'un sector eclesial a acceptar tot allò que prové del liberalisme i pel constant descrèdit, per part de l'esquerra liberal, contra el clergat. El conservadurisme catòlic, representat per Manuel Ortí Lara, protagonitza al 1867 una crítica a les Escoles Normals perquè forgen: *"enemigos del culto divino... y en suma corruptores de la niñez"*¹⁹⁵

---

¹⁹¹ "La libertad de cultos en España considerada como medio Económico", *El Seminarista Español*, 30/VI/1867, AEV. Periòdic editat a Vic (1863-1864, 1866-1868) de caire religiós, instructiu i destinat als alumnes dels seminaris. Concepció MIRALPEIX BALLÚS; *La premsa...*, Op., Cit., p. 103.

¹⁹² "EL clero en sus relaciones con la sociedad", *El Seminarista Español*, 4/III/1866, AEV.

¹⁹³ *Ibidem*.

¹⁹⁴ "El clero en sus relaciones con la sociedad", *El Seminarista Español*, 11/III/1866, AEV.

¹⁹⁵ Paulí DÁVILA BALSERA; *La honrada medianía: génesis y formación del magisterio español*, PPU, Barcelona, 1994, p. 80.

Així, els defensors de la religió i partidaris del consens es veuen obligats a reafirmar-se constantment en el seu aliatge amb el progrés, aleshores escriuen:

*“Para parecer ilustrado, no se ha de hablar nunca de Clero, no se ha de tomar su defensa; se puede hablar de moral, pero no de Religion...[i el més trist és que aquesta idea]...se ha infiltrado en círculos sociales; tiene eco en los mas humildes villorios; trasciende al hogar doméstico, de donde se va alejando cada dia más la influencia del Clero”.*¹⁹⁶

És imprescindible, doncs, que els futurs rectors i membres del clergat coneguin la realitat en la qual hauran de treballar: seran menyspreats i titllats d'antiprogressistes, i en conseqüència la lluita ha de fonamentar-se en el treball diari:

*“... será preciso que busqueis al enemigo frente á frente. Y en la cátedra, y en el púlpito, y en los círculos literarios y sociales tendreis ancho campo para demostrar que la ilustracion verdadera, no anda reñida con la moral, ni se ha hecho incompatible con el traje, ni con el nombre, ni con los hábitos, ni con las ideas, ni con los derechos, ni con los deberes del Clero...”*¹⁹⁷.

Encara que el Concordat de Roma de 1851 pacifiqués les relacions entre l'Estat i l'Església, aquesta viu en bona part supeditada a l'autoritat política i se sap objecte de l'hostilitat i descrèdit que bull en determinats sectors socials. A Vic mateix, ciutat d'alta pràctica religiosa, el periòdic progressista *El Vagabundo*, és també, segons el canonge Collell, anticlerical:

*“... tant com tenia mala lletra tenia de pocasolta tot parlant de frares, que era son tema preferent”.*¹⁹⁸

El progressisme vigatà fa mofa del clergat però no necessàriament de la religió catòlica, a la qual considera manipulada per la política:

“La religion catolica fielmente observada es la mas suave, y que mas facilmente puede guardarse; pues se conforma con los principios del derecho natural. Si muchos la tienen por cruel y rigida, es porque se predica demasiadamente rara, y se le acriminan muchas cosas que no manda. Por otra parte mirada con frialdad precipita á un sin fin

---

¹⁹⁶ “El clero en sus relaciones con la sociedad”, *El Seminarista Español*, 8/IV/1866, AEV.

¹⁹⁷ *Ibidem*.

¹⁹⁸ Concepció MIRALPEIX BALLÚS; *La prems...*, Op., Cit., p. 76.

de vicios. En nuestro infeliz suelo existen los dos extremos, y esto causa consecuencias las mas veces funestas".¹⁹⁹

A l'època del Sexenni (1868-1874), el president de la Junta Revolucionària de Vic, l'advocat Ramon Valls, que era seguit pels teixidors de la ciutat, tenia fama d'atrevit i en la seva oratòria ridiculitzava els capellans:

"Crech jo que tenia fé ab Deu encara qu'ho dissimulava molt, he dit sempre que si no hagés tingut fé no hauría parlat tant y tant del infern, del purgatori y dels capellans per ferne mofa".²⁰⁰

La religió és usada tant des de la dreta com des de l'esquerra. Així, pel corrent catòlic, la religió ha de guiar les futures generacions, i pel corrent més progressista atacar la religió és una manera d'augmentar el nombre de seguidors.²⁰¹

El Seminarista Español, conscient de la valoració social (sobretot del baix clergat), considera de màxima importància destacar la funció social que l'església ha tingut en el passat i té en el present, i com en particular ha difós la cultura també entre els més pobres:

"He aquí como el Clero se anticipó hasta á las mas modernas exigencias del progreso social".²⁰²

El crescut interès polític per l'ensenyament popular no és un invent del nou segle, sinó que: *"...fue una idea sugerida y planteada por la Iglesia , ántes de que por nadie"*.²⁰³

I a més, tots aquells que titllen l'església de retrògrada justament s'han format gràcies a ella:

"Se empieza á dar el repugnante espectáculo de que los discípulos hagan menosprecio y escarnio del maestro".²⁰⁴

---

¹⁹⁹ "De la religión", *El Vagabundo*, 30/X/1836, AEV.

²⁰⁰ *Memories de un menestral vigata. Los ultims XXX anys. Ratlles dedicades per un oficial sabater que no sap d'escriurer á un fill seu estudiant de segon any de Teologia*. Reproducció prohibida. Barcelona, Impremta Antoniana, 1899. Amb aquest títol es publiquen les memòries d'un menestral al periòdic *La Plana de Vich*. Al llarg de vint-i-set capítols, l'autor reproduceix la vida política a la ciutat de Vic entre 1869 i 1899. És una prosa àgil i plena d'enginy amb la dificultat afegida que quan fa referència als polítics locals els anomena amb un sobrenom. És una font documental inèdita que es mereixeria una bona transcripció i anàlisi, AEV.

²⁰¹ Ramon ARNABAT; *La revolució de 1820 i el Trienni Liberal a Catalunya*, Eumo, Vic, 2001. Joan BADA; Clericalismo y anticlericalismo, Madrid, BAC, 2002. Josep M: FRADERA; "La religió, entre el vell món i el nou", *Quaderns d'Història* 6, Barcelona, 2002, p.112. Emilio LA PARRA; "Anticlericalismo", dins Javier FERNÁNDEZ, Juan Francisco FUENTES; *Diccionario político y social del siglo XIX español*, Alianza, Madrid, 2002, p. 69 a 91. Emilio LA PARRA, M. anuel SUÁREZ; *El anticlericalismo español contemporáneo*, Biblioteca Nueva, Madrid, 1998.

²⁰² "El clero en sus relaciones con la sociedad", *El Seminarista Español*, 4/III/1866, AEV.

²⁰³ "La primera enseñanza", *El Seminarista Español*, 12/VII/1868, AEV.

I ara volen aïllar a l'església:

“... se la quiere concretar á la iglesia, como al militar se le concreta al ejercicio de las armas...”.

Però al militar se li reconeix el dret d'actuar com a ciutadà:”...Solo al Clero se le encuentra mal en todas partes fuera de la iglesia...”.²⁰⁵

L'anàlisi més brillant del pensament eclesiàstic, la podem llegir a les planes del setmanari religiós *El Domingo*, publicat a Vic entre 1869 i 1874. Aquest setmanari el funda i dirigeix Ramon Sala Fugurull i en són redactors Andreu Duran, Antoni Anglada i Lluís Suaña, tots quatre, i en particular Sala, són en aquests anys les plomes més incisives del cercle lletrat de la ciutat.²⁰⁶

Anglada, Duran, Sala i Suaña tenen molt en comú pel que fa a la seva educació: són la generació fruit del projecte que Marià Puigllat va endegar al seminari i al col·legi privat, la formació d'un clergat apte per conduir els feligresos en el món de la modernitat, clergues preparats a les pròpies universitats del liberalisme, instruïts en les arts de la publicística i totalment implicats en la vida cultural i civil de la ciutat.

Encara que d'edats diferents, tots ells van estudiar al seminari i al col·legi privat, van ordenar-se sacerdots, i van seguir estudis a la Universitat per retornar com a professors del mateix seminari i del col·legi privat.²⁰⁷

El capital que inverteix Puigllat en la formació civil d'aquest professorat és altament rendible, perquè un cop formats retornen per transmetre les seves experiències a les noves generacions d'homes que estudien al seminari i al col·legi i constituïran el grup dominant de poder tant eclesiàstic com civil. Aquesta política de promoció dóna qualitat al professorat i per tant a la institució de la qual emergeix aquest nou planter humà,

---

²⁰⁴ “El clero en sus relaciones con la sociedad”, *El Seminarista Español*, 11/III/1866, AEV.

²⁰⁵ “El clero en sus relaciones con la sociedad”, *El Seminarista Español*, 18/III/1866, AEV.

²⁰⁶ Antoni Anglada Pujals (1837-1870): Sacerdot i llicenciat en dret. Professor del col·legi privat de segon ensenyament del seminari. Andreu Duran Marquet (1833-1909). Prevere i llicenciat en teologia i en filosofia i lletres. Professor del seminari de Vic i del col·legi privat. Ramon Sala Fugurull (1823-1899). Sacerdot i llicenciat en teologia. Director del col·legi privat del seminari (1870-74) i director de *La Veu del Montserrat*. Lluís Suaña Castellet (1821-1876). Sacerdot i llicenciat en teologia i en filosofia i lletres. Professor del seminari i del col·legi privat, en fou director de 1776 a 1880. Veure: M. Teresa GODAYOL PUIG; *Didàctica de la ciència...*, Op., Cit., annex I, p. 1 a 9.

²⁰⁷ M. Teresa GODAYOL PUIG; *Didàctica de la ciència...*, Op., Cit.. Els sacerdots universitaris es llicencien en filosofia i lletres, ciències, dret o teologia, p. 170 a 175. Ignasi ROVIRÓ ALEMANY; *Diccionari de filòsofs...* Op., Cit.

disposat a entendre el seu entorn i a dialogar sense perdre mai el paper directiu que correspon a l'església en el marc local.²⁰⁸

El benefici social que s'obté invertint en aquesta formació clerical i civil capaç d'entendre el seu entorn pren forma amb el Círcol Literari, la premsa vigatana de finals de segle i les institucions culturals educatives.

El setmanari *El Domingo* neix i creix entre el 1869 i 1874, els anys més radicals del liberalisme del segle XIX, el període en el qual els acords presos al Concordat de Roma de 1851 es troben més amenaçats des de la legalitat. Durant la revolució de 1868 les autoritats de Vic expulsen els claretians i comença un període polític perillós per als interessos eclesiàstics. A moltes diòcesis es produeixen moviments anticlericals mentre que el catolicisme civil i eclesiàstic crea, el mes de desembre de 1868, l'Associació de Catòlics d'Espanya per promoure entre d'altres la lluita contra la tolerància religiosa i la llibertat d'ensenyament.

Quan el 1870 una ordre del Govern obliga els bisbes i sacerdots a jurar la constitució, una onada d'indignació plana per tot el país, i encara més quan s'ordena el registre civil per naixements, defuncions i matrimonis, o quan es legalitza el matrimoni civil o quan l'Administració es fa càrrec dels cementiris. Des de l'àmbit local, aquestes ordres generen moltes tensions entre el clergat parroquial, que sovint es nega a complir-les, i el veïnat, que insisteix precisament en el fet que el clergat acati les noves possibilitats que en matèria de tolerància legisla el nou Govern. Fins i tot el clergat de tendència liberal, que s'expressa a través del periòdic *La Armonia del Catolicismo y la Libertad*, es mostra decebut per la manca de tacte i per la indiferència que expressa el Govern a l'hora de tractar la temàtica catòlica.²⁰⁹

En el marc local de Vic, la guerra no impedeix que les autoritats polítiques i eclesiàstiques continuïn aplicant el seu compromís de pacte, aprofitant ara el nou marc legal per estrènyer les col·laboracions culturals i educatives.

---

²⁰⁸ Ignasi ROVIRÓ ALEMANY; "Marià Puigllat i Amigó (1804-1870): De la consolidació del Tomisme a Vic a la vigatanització de Lleida", Revista *Ausa* n.140-141, 1998.

²⁰⁹ William J. CALLAHAN; *Iglesia...*, Op., Cit, p. 241 i s. L'autor afirma a la pàgina 263 que: "La Iglesia sufrió una conmoción notable entre 1868 y 1874 [...] fue peor entre 1868 y 1874 que durante la revolución de 1854-1856, pero mucho mejor que en la década 1833-1843".

Sala Fugurull i els seus redactors qüestionen el liberalisme amb contundència. Per ells, la bandera del progrés enarborada reiteradament per aquesta ideologia és considerada un retrocés perquè nega el passat sense el qual el present no té sentit, segons considera Sala.

El liberalisme també és ambiciós i materialista:

*“...sediento de oro y de riquezas i materialista pone la economia sobre toda otra ciencia y cuenta los hombres como los dollars y schellines”.*²¹⁰

L'altre gran principi liberal, la llibertat, no es respecta com a tal segons *El Domingo*, perquè l'Estat liberal obliga tots el nens a una mateixa educació, i nega així el dret individual i familiar:

*“...Sirva de elocuente ejemplo la despótica pretension de quitar á los padres el derecho de enseñar á sus hijos lo que estimen bien, obligando á todos á una enseñanza estereotipada, frecuentemente execrada y aborrecida”.*²¹¹

Es critica el principi de sobirania popular i es titlla la seva defensa d'antimonàrquica i de convertir el rei en un simple funcionari. Amb aquestes paraules s'expressa el periòdic:

*“La escuela liberal pone en el pueblo la fuente de la autoridad; de aquí que proclame el régimen popular donde quien gobierna es un mandatario, y los reyes no son otra cosa que los primeros funcionarios de la administracion. Conceptos absurdos y sacrílegos, que profanan la potestad divina del rey y la destruyen”.*²¹²

El més greu, però, és l'anticatolicisme manifest en l'àmbit educatiu:

*“Así profana la instruccion de la que destierra el catecismo católico, [en l'àmbit matrimonial] profana el matrimonio, reduciendolo á la funesta máscara de un contrato civil, [i en l'àmbit caritatiu]... profana la beneficencia, alejando de ella al sacerdote”.*²¹³

---

²¹⁰ “La escuela católica y la escuela liberal”, *El Domingo*, 8/III/1874, AEV. Periòdic editat a Vic (1869-1874) amb l'objectiu, tal i com s'escriu al seu encapçalament, de: “sostener la fe y la piedad de los verdaderos católicos”. Concepció MIRALPEIX BALLÚS; *La premsa...*, OP., Cit., p. 133.

²¹¹ “La escuela católica y la escuela liberal”, *El Domingo*, 8/III/1874, AEV.

²¹² *Ibidem*.

²¹³ *Ibidem*

En definitiva, el liberalisme nega l'autoritat de l'Església i vol supeditar-la a l'Estat deixant la societat sense ordre ni control. Aquesta situació és considerada molt greu pel catolicisme, perquè l'Església ha estat designada per Déu, que l'ha convertida en un poder espiritual per sobre del poder terrenal, que és l'Estat. Per tant, el principi de sobirania popular: "... *legítima la deslealtad, la apostasía política... y condenan la sociedad á la incertidumbre, al espanto continuo y á las más horribles y sangrientas catástrofes*".²¹⁴

Una mostra que, segons *El Domingo*, el liberalisme busca la consecució del caos és l'atac frontal a la institució familiar, un atac que es centra en la voluntat de posicionar a la dona: "...*al lado del hombre en el manejo de los negocios, y esta utopía, que llama con el lisonjero nombre de emancipacion de la mujer, por demás perniciosa para el matrimonio, atácale violentamente en sus fundamentos...*[a la dona li corresponen les tasques domèstiques, en cas contrari]... *se corrompe, se prostituye, y esta gangrena comunícate á la sociedad civil, de la qual es como el tronco*".²¹⁵

Les paraules d'*El Domingo* tenen sentit en el seu context més immediat el març de 1874, dos mesos després de la dimissió de Castelar com a president de la 1a República i de l'inici de la dissolució d'aquesta. L'experiència del Sexenni i l'encara vigent Constitució de 1869 que permet la llibertat de culte i d'ensenyament, explica la redacció combativa d'*El Domingo* contra el liberalisme progressista, demòcrata i republicà. *El Domingo* expressa una mentalitat molt conservadora i propera al moviment neocatòlic que, originat des del liberalisme moderat i formulat per Donoso Cortés el 1851, s'uneix al carlisme durant el Sexenni, mentre espera que la radicalització política provoqui una reacció social que liquidi el sistema parlamentari.²¹⁶

La premsa es converteix en aquests anys del Sexenni en una eina de lluita per a totes les ideologies polítiques; la seva presència, si bé per una banda testimonia la llibertat de premsa, per l'altra, contribueix a radicalitzar postures. L'auge de la publicística

---

²¹⁴ *Ibidem*

²¹⁵ *Ibidem*

²¹⁶ Begoña URIGÜEN; *Orígenes y evolución de la derecha española: el neocatolicismo*, CSIC, Madrid, 1986. Referent a l'actitud carlina enfront de la revolució de setembre de 68 i la decisió d'iniciar de nou la via bèl·lica el 1872, vegeu: Lluís FERRAN TOLEDANO; *Entre el sermó i el trabuc. El carlisme català contra la revolució setembrina (1868-1872)*, Pagès editors, Lleida, 2001. Jordi CANAL MORELL; *El carlismo*, Alianza, Madrid, 2000.

anticlerical, i en particular de la premsa republicana que en forma d'acudit ridiculitza l'estament eclesiàstic, provoca malestar i animadversió entre els sectors catòlics.²¹⁷ No ens resulta estrany, doncs, que *El Domingo* consideri que la llibertat i la igualtat són valors usats pel liberalisme per provocar la revolució des de la base de la societat. La solució que es planteja per evitar la penetració d'uns valors tergiversats passa sobretot per l'acció de pares i mestres; donat que “la revolució” té per màquina de guerra l'ensenyança gratuïta i obligatòria que prepara les futures generacions, cal estar alerta i ensenyar als infants el temor a Déu:

“...muy particularmente infundibles sentimientos de piedad y de temor a Dios aun antes que os hayan llamado la atencion los extravíos de vuestros tiernos niños”.²¹⁸

A *El Domingo*, Ramon Sala Fugurull i els seus col·laboradors defensen a ultrança el catolicisme a través de la publicística, i ho fan de manera més contundent quan les circumstàncies ho requereixen.²¹⁹

---

²¹⁷ Marició JANUÉ MIRET, Borja DE RIQUER, Pere GABRIEL, Josep PICH, Isidre MOLAS; *La Diputació revolucionària 1868-1874*, Diputació de Barcelona, 2003, p. 92 Pere Gabriel destaca l'impacte popular de la premsa satírica mig política i mig literària. Algunes d'aquestes publicacions tindran una vida llarga, com *La Campana de Gràcia o l'Esquella de la Torratxa*. Emilio LA PARRA, Manuel SUÁREZ [Eds.]; *El anticlericalismo español contemporáneo*, Biblioteca Nueva, Madrid, 1998, p. 117 s'afirma que durant el Sexenni, la premsa republicana i obrera reproduïa el clergat com un fre a la democràcia, com a culpable de la ignorància del poble, i com a defensor de la monarquia.

²¹⁸ *El Domingo*, 11/IX/1874, AEV.

²¹⁹ Referent al desenvolupament del llibre religiós sota impuls eclesiàstic, vegeu: Juan Carlos SÁNCHEZ ILLÁN; “La edición del libro religioso”, dins Jesús A. MARTÍNEZ MARTÍN (dir); *Historia de la edición en España 1836-1936*, Marcial Pons, Madrid, 2001, p. 355 a 372.

El discurs de les elits locals durant el Sexenni i la Restauració

A finals del segle XIX, l'elit eclesiàstic-civil de la ciutat de Vic es troba plenament diferenciada de la resta de grups socials política, intel·lectual i econòmicament.

Els homes que integren aquest grup comparteixen un mateix currículum acadèmic des del col·legi privat i el seminari fins a l'acabament, en molts casos, a la Universitat de Barcelona.

La majoria combinen les tasques de propietaris agrícoles i professions liberals. Alguns són homes que pertanyen a famílies terratinents amb titulació universitària, i d'altres són homes que des de la titulació i l'exercici d'una professió liberal han esdevingut també propietaris agrícoles.²²⁰

Aquesta elit, eclesiàstica i civil, s'autoreprodueix en gran mesura però manté la fórmula pròpia del seminari i el col·legi privat de promocionar i integrar en el seu cercle els més capaços d'entre la població subalterna.²²¹ La xarxa de captació passa per les escoles municipals, l'escola d'adults i l'escola de matemàtiques i dibuix. Desenvolupen sense èxit durant el Sexenni democràtic l'ambiciós projecte de retenir des de la municipalitat, la formació universitària i el batxillerat amb l'Establiment Lliure i l'anomenada Universitat Lliure.

La revolució de setembre de 1868 marca l'inici a l'Estat espanyol d'un temps polític dins el qual les diverses opcions de la família liberal començaran la carrera per poder adquirir tanta quota de poder com sigui possible.²²² El resultat final d'aquesta cursa serà la consolidació del sistema palamentari que, en format caciquil, refermarà la constitució de 1876. A Vic, els esdeveniments del mes de setembre de 1868 i posteriors, els podem

---

²²⁰ Rosa CONGOST, Lluís TO (curadors); *Homes, masos, història: la Catalunya del nord-est (ss. XII-XIX)*, Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona, PAM, 1999. Mònica BOSCH PORTELL; "Els hisendats com a classe dirigent", *L'Avenç* núm. 270, juny 2002, pp. 52-55.

²²¹ Pere SOLÀ GUSSINYER; "Las élites y su hegemonía ideológica en el medio rural catalan (1874-1975). Algunas reflexiones sobre sus vínculos con la red asociativa y la cultura popular", a Santiago CASTILLO, Roberto FERNÁNDEZ (coord.); *Campesinos, artesanos, trabajadores*, Editorial Milenio, Lleida, 2001, p. 277 a 289.

²²² Per conèixer les accions i contradiccions dels partits polítics, i sobretot dels republicans, a partir de la revolució setembrina a Barcelona ciutat i província, vegeu Marició JANUÉ MIRET; *Els polítics en temps de revolució. La vida política a Barcelona durant el Sexenni revolucionari*, Eumo, Vic, 2002. Marició JANUÉ MIRET, Borja DE RIQUER, Pere GABRIEL, Josep PICH, Isidre MOLAS; *La Diputació revolucionària 1868-1874*, Diputació de Barcelona, 2003.

seguir a través de les memòries d'un menestral anòmin publicades a les acaballes del segle XIX i fins ara desconegudes.²²³

*“Una tarde del mes de Setembre de 1868 estava en mon tamboret clavatejant un parell de sabates per lo Senyor Alcalde (...) quen en la Rambla sentí gran bullanga, crits de visca!... colps de bombo y estrépit de música...La canalla corrent á corre cuyta y la música s'acostava.- Es l'Himne de Riego? Diu un trompón de la Banda municipal que passa corrent. ¿L'Himne de Riego?... tenía 34 anys y may n'havía sentit parlar. Alló era un deliri. Los fadrins no estaban quiets en los tamborets, y fins les mosses de la cusidora vehina esberades no sabían si correr ó ballar la polka...¿Qué hi ha? No sé ahont vaig sentir la paraula Revolució! ...¿De que's tractava? Ja'm vagá de saberho”.*²²⁴

Durant aquest dia el moviment dins de l'Ajuntament fou un constat anar i venir de polítics, però en canvi l'home que controla la situació, el republicà més conegut de la ciutat, l'advocat Ramon Valls resta a casa seva amb els seus homes més propers: dos advocats, un sastre, un traginer i un procurador²²⁵ :

“Ramon Valls mentres tant per rentar-se les mans dels primers escándols, tení reunits á casa seva tots los de la flamarada, dos advocats qu'acababan la carrera, l'un d'idees republicanas y homes de justicia que ab la politica s'ha fet pobre y no ha faltat may á ses conviccions y l'altre... de l'altra no vull parlarne per ara, porque ha arribat á seguir i resseguir tots los partits y fins totes les confreries, un sastre que no hi há mes que dir qu'era y es sastre y morira regidor, un traginer qu'arribá a general, un

---

²²³ Existeix un buit considerable pel que fa a l'ambient polític social a la ciutat de Vic durant el Sexenni, és per això que hem considerat del tot necessari començar a recrear, a partir de les Memòries d'un menestral de la ciutat i de les actes municipals, els esdeveniments i les estratègies de la classe dirigent política i religiosa per discórrer en aquest nou context.

²²⁴ *Memòries de un menestral vigata. Los últims XXX anys. Ratlles dedi[e]ades per un oficial sabater que no sap escriurer á un fill seu estudiant de segon any de Teologia*, Imp. Antoniana, [carrer] Gerona, 1899. Aquest és el títol complert d'unes memòries que es van publicar per capítols al periòdic vigatà La Plana de Vich entre 1899 i 1904. L'autor fa un recorregut per la vida política de Vic des de 1868 fins a finals de segle i descriu amb sobrenoms els caps polítics locals i les seves facècies. La prosa de l'autor és àgil, punyent, ben argumentada i fins i tot, en alguns moments, humorística; talment sembla que aquest autor coneix l'ambient polític i sobretot l'entramat caciquil que es viu a la ciutat. Caldria treballar en profunditat aquestes memòries, només el llibre de MIRALPEIX les cita a la pàgina 235 quan descriu La Plana de Vich com un periòdic apolític i anticaciquil. Concepció MIRALPEIX BALLÚS; *La premsa a la ciutat...*, Op. Cit.

²²⁵ Ramon Valls i Graell. Advocat. Fou alcalde constitucional (1859-1863) i presidí la Junta Revolucionària de Vic el 1868. Soci fundador del Círcol Literari, signà el permís municipal de constitució. Dominador del vers satíric, publicà molts anys la Contracrida de les Festes, que era una rèplica a la Crida oficial. Miquel S. SALARICH TORRENTS, Miquel YLLA-CATALÀ GENÍS; *Vigatans...*, Op., Cit., p. 316.

*procurador qu'hagué de fugir de Vich etz..., reunir als de la flamarada per fer la Junta revolucionaria".*²²⁶

La Junta revolucionària entra aquest mateix dia a l'Ajuntament sense trobar entebancs, mentre que el nou alcalde, Ramon Valls, clama per l'ordre i intenta aturar cremes i saqueigs: "*Salvem los convents, cridaba Valls, que jo tinch molta clientela amiga de l'Iglesia! Som com som; mes tinch de viurer*".²²⁷

Aquesta Junta executa pocs canvis i es limita a mantenir la situació malgrat el que les aparences poguéssin assenyalar: "*Visca la llibertat; á baix la tiranía, quatre crits, molts cops de bombo, molta por en los convents y... res mes. Esperem órdres de Barcelona*".²²⁸

Els partidaris del carlisme a la ciutat es mobilitzen i es reordenen de nou. Segons les memòries del menestral vigatà, la resurrecció del carlisme és: "... *deguda en gran part á la persecució religiosa semi-oficial, semidemagògica [i possiblement com a resposta a la creació a Vic de la partida de la Porra] En Vich, com en totes parts pera detenir la propaganda tradicionalista. Los prohoms de la revolucioó crearen la partida de la porra!*"²²⁹

Jacint Macià Pujol, advocat de família hisendada, funda el primer centre carlí a Vic, que pel que sembla té partidaris entre els col·lectius jornalers: "... *menestrals y obrers, que ara escoltaven la veu dels senyors, ara sentían ferits los sentiments religiosos fundaren devant de la Pietat lo primer centre carlista. Ab l'entusiasme propi de les épques revolucionàries de gom a gom s'ompliren les grans sales de casa Selles, y en ellas comenzaren a llampegar les boines vermelles y á sentirse arengues fogoses qu'acaben totes ab lo crit de Viva Carlos VII! [i també s'afegien al sentir carlí] ... estudiants del Seminari, hortelans y pagesos, paletes y manobres, gent de cor noble y de fe sencera, que per defensar la religió (poch se parlava encara dels furs de la terra) estaven sempre a punt de jugar-se la vida*".²³⁰

A Vic, la situació arriba a límits molt tensos, com l'assassinat del Dr. Casas l'abril de 1871, que testimonia el retorn d'una nova guerra, la tercera guerra carlina. La tensió va

---

²²⁶ *Memòries de un menestral ...*, Op., Cit...

²²⁷ *Ibidem.*

²²⁸ *Ibidem.*

²²⁹ *Ibidem.*

²³⁰ *Ibidem.*

en augment i es mostra polaritzada ente els homes de la porra i els carlins de la ciutat. Segons el nostre memorialista, els primers foren els culpables de la mort del doctor Casas; esdeveniments que els ciutadans partidaris del liberalisme van denunciar com a defensors de l'ordre i de la llibertat. Pel que fa als ciutadans allistats a les files del carlisme, a banda dels convençuts ideològicament trobem els que: *“buscaven ó un destino de capitá, ó una pubilla pagesa, ó la bossa d'un oncle rector, á altres miserias. Eixos últims són avui nocedalins”*.²³¹

Els republicans són retratats com a partidaris d'un futur il·lusori i convençuts dels valors democràtics: *“com a obrers de bona voluntat y de cor generós, encara que alguns un xic massa olvidats de ses católiques creencies: en son desitx d'anar avant y sempre avant varen posarse al costat de la democracia”*.²³²

A Vic, els polítics republicans que retrata el memorialista anònim tendeixen al moderantisme i al respecte a l'ordre burgès. Ramon Valls i Josep Bach Serra, els principals homes de la junta revolucionària de 1868, representen, dins l'interclassisme republicà, la professió d'advocat, una feina que els permet viure i els permet ocupar una determinada posició social dins l'entramat urbà, sempre darrere les grans famílies hisendades.²³³

Tota manera, el que esdevé la principal qüestió a la ciutat és la tercera guerra carlina, conflicte que impedeix o dificulta la realització d'empreses en altres àmbits, tal com va succeir durat la primera guerra (1833-1840). Les classes culturalment dominants, que són aquelles que pertanyen al Círcol i al jove Esbart de Vic, intenten en aquest context assolir grans fites educatives que han de satisfer les seves pròpies necessitats de classe emergent, i han de permetre solidificar l'ordre social, desballestat, des del seu punt de vista, més que mai en aquests anys del Sexenni.²³⁴

---

²³¹ *Ibidem.*

²³² *Ibidem.*

²³³ Marició JANUÉ MIRET, Borja DE RIQUER, Pere GABRIEL, Josep PICH, Isidre MOLAS; *La Diputació...*, Op., Cit., p. 89 i 90: “la presència d'algun gran comerciant, industrial important o professional liberal d'èxit i relació intensa amb l'elit econòmica i social de la societat burgesa del moment, era una excepció, i, a més, força conjuntural”.

²³⁴ Mantenir l'ordre social és la gran obsessió de tots els consistoris abans, durant i després de la revolució de 1868. L'Ajuntament de Barcelona, davant l'evident misèria a tots nivells de la classe obrera a mitjan segle XIX, abans de plantejar la introducció a la ciutat de millores sanitàries, per exemple, s'entossudeix a reprimir i buscar maneres per sotmetre moralment els pobres. Marició JANUÉ MIRET, Borja DE RIQUER, Pere GABRIEL, Josep PICH, Isidre MOLAS; *La Diputació...*, Op., Cit., p. 87. També a Barcelona, però des de l'òptica del bisbe J. Costa i Borràs, s'opina, quan es produeix la primera vaga obrera el 1854, que el problema obrer és simplement una qüestió d'ordre públic. Emilio LA PARRA, Manuel SUÁREZ [Eds.]; *El anticlericalismo español contemporáneo*, Biblioteca Nueva, Madrid, 1998, p. 104.

Les realitzacions educatives d'aquesta elit dominant no s'encaminen vers la millora del sistema educatiu de primeres lletres, sinó vers la creació d'un Institut Lliure de segona ensenyança primer, i d'una Universitat Lliure després. Semblaria que durant el Sexenni, els republicans i demòcrates, un cop assolides les regnes del poder polític, executarien amb rapidesa millores en el sistema educatiu per afavorir veritablement les classes més humils i per regenerar la situació dels mestres del país. En realitat, però, a nivell municipal i en el cas de Vic, el republicanisme té poca força i la majoria d'aquells que en representen els ideals prefereixen usar el poder per consolidar la seva trajectòria professional i social.

A la ciutat de Reus, els republicans que van dominar la municipalitat durant el Sexenni poca cosa van fer per millorar la qualitat de l'ensenyament primari, situació que podem fer extensible a tota la comarca del Baix Camp. Així, els locals escolars van romandre en mal estat, i les condicions laborals dels mestres continuaren precàries. La burgesia reusenca esdevé, doncs, com la vigatana, reformista i no pas revolucionària com el poble esperava d'ella.²³⁵

A Vic, l'Institut Lliure de finançament municipal comença a funcionar el 1869 amb la idea de formar batxillers, i complementa l'oferta de batxillerat que imparteix en paral·lel el col·legi privat del Seminari de forma privada. La Universitat Lliure, també de finançament municipal, és un projecte de l'any 1873 que no arriba a executar-se però que existeix com a tal amb tota mena de detalls. En l'organització d'aquests tres centres, l'institut, la universitat i el col·legi del seminari, col·laboren l'Ajuntament i la diòcesi compartint el professorat, format per homes que al seu torn havien estat educats al propi seminari o al seu col·legi privat. Així, per exemple, el director de l'Institut Lliure és el 1869 mossèn Antoni Cortès, el qual alhora exerceix de professor del col·legi privat i també del seminari.²³⁶

La llista de professors que haurien impartit docència a la Universitat Lliure de Vic explicita encara més la voluntat eclesiàstica i política de Vic de compartir i dirigir la formació universitària de les futures elits que els hauran de substituir. Per part de l'estament civil destaquen noms com Josep Font i Manxarell, Calderó, Josep Salarich, Manuel Galadies, Martí Genís, Marià Fàbregas o Marià Subirachs entre d'altres; i per

---

²³⁵ Pere ANGUERA NOLLA; *La burgesia reformista. Reus en els fets de l'any 1868*, Associació d'Estudis Reusencs, Reus, 1980. Joan VERNET BORRÀS; *Anar a escola i a soldat a Reus i al Baix Camp durant el Sexenni Democràtic (1868-1874)*, Edicions del Centre de Lectura de Reus, 2002.

²³⁶ Maite GODAYOL PUIG; "La Universitat a Vic el 1873 », *Revista AUSA*, núm. 140-141, 1998, pp. 157-170.

part de l'estament eclesiàstic figures de la talla de Jaume Collell, el qual a més exercia de vicedirector de l'Institut Lliure, Lluís Suaña, Andreu Duran o el mateix Antoni Cortès.

De nou coneixem les mateixes personalitats de la vida cultural lligades al Círcol, a l'Esbart de Vic i a la premsa local.

A finals de l'any 1874 quan a nivell estatal es produeix un cop d'estat que clou el Sexenni, es tanca l'Institut Lliure i el projecte universitari resta definitivament sense la possibilitat, ara legal, de fer-se realitat. Romandran el Seminari i el col·legi privat, que no podrà unir-se, tal i com s'havia pensat, amb l'Institut Lliure.

La tercera guerra carlina (1872-1876) possiblement explica la manca de realització del projecte universitari. El setge carlí preocupa enormement les autoritats de la ciutat durant l'estiu i la tardor de 1873. La guerra i les contribucions omplen, tal com succeí durant la primera carlinada, les pàgines de les actes municipals. El degoteig polític dins el consistori es converteix en una constant, fins al punt que els més compromesos abandonen els càrrecs al·legant motius polítics o de salut.

A finals de segle, durant l'etapa de la Restauració (1875-1901), la *Veu del Montserrat*, convertit en el periòdic per excel·lència dels lectors vigatans, ens permet conèixer el discurs i la mentalitat de l'elitista Círcol Literari, i com aquest es capaç de crear una escenografia apta de relació amb la resta de grups socials.

La festa del sant vigatà, Sant Miquel dels Sants, busca el desenvolupament de la identitat pàtria, i la irradiació de l'esperit de misericòrdia i de solidaritat. En aquest dia, les famílies més adinerades i en particular la família Safont, convertida en mecenes de la ciutat, fan caritat i bones obres:

*“Ayer a las ocho tuvo lugar la misa celebrada en sufragio de los ascendientes y parientes de D. Jaime Safont, á la que debieron asistir cuantos pobres lo habian solicitado, pues el número de ellos era extraordinario. A todos se les dió al salir la limosna de 4 rs.(...)”*²³⁷

---

²³⁷ *El Ausonense*, 31/VIII/1861, AEV.

Per les festes de canonització del sant s'ornamenten els carrers amb catifes de flors i altars que commemoren escenes de la vida del Sant, i al vespre, amb llums d'oli, s'il·luminen la catedral, el seminari i les cases nobles.²³⁸

L'escenografia és principal per contribuir a l'ambientació religiosa de la ciutat i per fer respirar a tot el col·lectiu la idea d'ordre i de justícia volguda per Déu i consagrada pels homes a través de la classe dirigent. El clericalisme s'ha convertit definitivament en un element de cohesió d'aquesta elit i en un element vertebrador de la societat vigatana.

Molt crítics amb el seu món, conservadors i catòlics, allunyats del carlisme i del liberalisme, hi conviuen amb un constant enfrontament, en una situació de lluita i supervivència. Els enemics es troben arreu: políticament són França i Madrid i socialment són els mestres, les famílies i els pobres en general.

El veïnatge amb França és un veritable problema i a més un perill molt seriós pel que fa a la institució eclesiàstica. El canonge Collell escriu des de *La Veu*:

*“Poden estar contents los demagogos francesos; poden fregarse las mans de satisfacció en Ferry y tots los que han decretat y executat la expulsió de las ordres religiosas y han llansat lo Sant Cristo de las escolas per posarhi la espitragada imatge de la República. [I conclou fent referència a l'escola laica decretada des del govern francès] La Fransa n'es l'anima vilis; y es de tèmer que de la insensata prova n'eixirá tan perduda que'l salvarla hage de ser obra de miracle, com la resurrecció de Llátzer”.*²³⁹

França porta a la pràctica la teoria liberal sobre l'ensenyament basada en tres conceptes: laïcisme, obligatorietat i gratuïtat.²⁴⁰ *La Veu*, de tarannà catòlic, opina que l'escola laica té per objectiu allunyar l'individu de Déu, que es presenta de forma gratuïta: “*per ignalar a tothom devant del poder dominador del Estat*”, i que, a més, s'imposa com a obligatòria: “*per a que ningú s'escape de la influencia enmatzinadora de las doctrinas*

---

²³⁸ *El Ausonense*, 28/VIII/1862, AEV.

²³⁹ “L'ideal de l'escola làica”, *La Veu del Montserrat*, 22/VII/1882, AEV.

²⁴⁰ El ministre francès d'Instrucció Pública entre 1879-1883, Jules Ferry, trenca amb el sistema escolar introduint el principi del laïcisme i de la raó com a fonament científic. Amb Ferry comença l'escola republicana que pretén, a més de laïcitzar, reforçar la identitat nacional a partir de la unitat lingüística, la geografia i la història. Pierre ALBERTINI; *L'École en France XIX-XX siècle, de la maternelle à l'université*, Hachette, Paris, 1992. Mona OZOUF; *L'École, L'Église et la République 1871-1914*, Éditions Cane/Jean Offredo, Paris, 1982, el capítol 4, p. 103 a 124, explica els continguts de l'escola laica i afirma: « Ainsi la patrie joue, dans l'école laïque, le rôle réservé à Dieu dans l'école congréganiste », p.114.

impías”. El liberalisme vol arraconar l'església tot faltant al principi bàsic que ell mateix defensa: la llibertat. Des d'aquesta òptica, el liberalisme és autoritari perquè no respecta el dret d'escollir. Pel que fa a aquest punt i en relació amb França, Collell opina: “*Si algú creu que exagero, miri compadescut la pobre França. Horrorisa y fa plorar tanta miseria!*”²⁴¹

El perill liberal s'articula a la pràctica en una davallada de les vocacions sacerdotals. Així, des de l'òptica catòlica, la causa no és altra que la: “... *revolució mansa y la revolució fera, (que) conjuradas en coartar, destorbar y fins anul-lar, si possible fos, la influencia de la Iglesia en la societat, han fet de manera que's vegés cada dia mes reduhida la esfera de sa acció, privantla de tots los recursos humans que ab lo decurs del temps havia anat adquirint...*”²⁴²

L'articulista afirma que la carrera eclesiàstica és ara per a les famílies un gravamen o bé una sortida poc atractiva, i encaminen els fills vers el negoci i la indústria. Sense recursos, l'església no pot mantenir els fills de famílies pobres. L'actitud resignada d'aquest autor li fa dir:

“... *com sempre la viva y fecunda Caritat que la santa Iglesia dú en ses entranyas, ha proporcionat lo remey á tal necessitat...*”²⁴³ i és així com han nascut els col·legis per a estudiants pobres. Després d'exposar una breu història del col·legi de Sant Josep de Vic fundat el 1861 amb aquesta finalitat, acaba anunciant la continuïtat d'aquest escrit i conclou: “... *segurs de que'ls ha de plaure [als lectors] tenir conexement de com aquí's treballa per contrarestar la funesta influencia de la Revolució que porta, com á altre de sos mes tristos noms, lo de anticlerical*”²⁴⁴

La idea que el liberalisme va minant la moral ciutadana a través de dues estratègies que l'articulista anomena revolució mansa i revolució fera continua viva anys més tard. El 1883 podem llegir a *La Veu* que a França es desenvolupa una guerra oberta contra els principis de la religió. Oberta significa que no s'amaga, que és visible i que és per tant un enemic definit amb noms i cognoms: és la revolució fera. El problema a Espanya és que la “guerra” o “l'enemic” també hi és present però actua d'amagat, és el que la

---

²⁴¹ « Sobre la qüestió fonamental de l'ensenyansa primaria », *La Veu del Montserrat*, 22/III/1884, AEV.

²⁴² “Els Col·legis d'estudiants pobres”, *La Veu del Montserrat*, 08/XI/1879, AEV.

²⁴³ *Ibidem*.

²⁴⁴ *Ibidem*. Referent a l'empobriment del baix clergat al llarg del segle XIX, vegeu: Joaquim M. PUIGVERT SOLÀ; *Església, Territori i sociabilitat (s. XVII-XIX)*, Eumo, Vic, 2001, p. 214 a 220.

premsa anomena la revolució mansa, la qual, molt a prop del poble i emergint d'ell mateix, esdevé tant o més nociva que el propi liberalisme. I des de *La Veu* s'alerta els pares que cuidin sobretot l'escola dels seus fills.²⁴⁵

Un dels possibles artífexs de l'anomenada revolució mansa no és altre que el/la mestre/a. Pel seu caràcter de funcionari i per la seva extracció social, els mestres són el punt de mira de l'elit vigatana:

*“Fora de desitjar que’ls mestres de primera educació no sòls professassen principis religiosos y morals, sino que també’ls posassen en pràctica, es dir que sería menester buscar pera aquets destins hòmens sincerament morigerats... Qui no está adherit de cor á las creencias religiosas podrá aparentar religiositat per interés propi, per consideració als demás, y pot-ser fins pel desitx de que’ls altres, sobre tot los de tendra edat, no s’aparten de la fe que ell té perduda. Mes, com la veritat es l’estat normal del home y la ficció continuada no es possible, resulta que á lo millor s’oblidan esta classe d’actors de que están representant son paper, y parlan y obran conforme á llurs erradas doctrinas... una expressió, un gesto que se li escaparà al mestre en l’acte d’ensenyar la doctrina cristiana ò la pràctica d’algun acte religiós, bastará pot-ser pera fer brotar en aquellas ánimas tendras un pensament maligne que després se convertirà en dubte ò en desenvolta impietat”.*²⁴⁶

I conclou ras i curt Francesc Masferrer²⁴⁷:

*“Ni’ls mestres son lo que deurian ser, ni respon l’ensenyança primaria actual als desigs de las personas que s’interessen pe’l pervindre de la joventut y de la patria”*²⁴⁸.

La Veu del Montserrat defensa la necessitat de tenir un col·lectiu de mestres abnegat i pietós. El laïcisme francès defensa més i menys el mateix, tenir un cos de mestres estatals dirigit no per la religió catòlica, sinó per la política. Tal i com afirma Christophe Charle els mestres a França són la “version laïque du clergé traditionnel”.²⁴⁹

Després de culpabilitzar França, el liberalisme i els mestres, resta encara un altre defecte causant de les misèries finiseculars: la manca de moral, una insuficiència observable sobretot entre la classe jornalera:

---

²⁴⁵ “Sobre la ensenyansa”, *La Veu del Montserrat*, 31/III/1883, AEV.

²⁴⁶ *Ibidem*.

²⁴⁷ Francesc Masferrer Arquimbau (Vic, 1851-1907), llicenciat en dret i poeta. Membre de l’Esbart de Vic, articulista de nombroses revistes i conferenciant al Círcol Literari. Miquel S. SALARICH TORRENTS, Miquel YLLA-CATALÀ GENÍS; *Vigatans...*, *Op.*, *Cit.*, p. 289.

²⁴⁸ « Sobre la qüestió fonamental de l’ensenyansa primaria », *La Veu del Montserrat*, 22/III/1884, AEV.

²⁴⁹ Christophe CHARLE; *Histoire sociale de la France au XIXe siècle*, Éditions du Seuil, 1991, p. 201.

“Tenim cada día més concurregudas las escuelas, però notam com ensemps descuydan més los pares l'educació de sos fills. Se contentan ab enviar los noys á estudi y no's paran á mirar si lo que á estudi aprenen está conforme á la religió que d'ells han rebuda y á la moral que'ls practican”.²⁵⁰

Des de l'elit es continua valorant el poble com amoral, però ara, a més, és indiferent envers l'aprenentatge moral dels seus fills. Segurament algunes famílies no s'ho qüestionen i escolaritzen els fills quan els convé per tenir-los situats, però també és cert que moltes famílies discrepen, dubten o fins i tot rebutgen l'escola pública perquè prové del Govern i de l'Església, que la usen com a forma de domini social. La imatge que projecten les classes dirigents sobre el poble vol amagar l'opinió d'unes classes subalternes tractades des de la caritat i el paternalisme:

“pobres jornalers [es pregunta Dolors Moncerdá des de La Veu]... avuy que la destructora ventada del dupte arreballa á las pobres classes desheretadas la benefactora rosada de las crehencias religiosas, que al mateix temps que'ls hi donava forsa per creuhar entre espinas lo cami de la vida, cicatrisava sas feridas ab la afalagadora esperansa de alcansar pera tota una eternitat, la ventura de que's veyan privats en sa passatjera estada en la terra”.²⁵¹

El discurs sobre la ignorància del pobre com a causant de la seva perdició continua vigent a finals de segle. Una anàlisi més coherent i global de la situació que passi necessàriament per l'anomenat problema social no forma part del discurs de les classes dirigents i benestants; prefereixen resoldre com sempre i donar resposta al context local amb les argumentacions clàssiques.

Les idees de l'elit vigatana són doncs poc innovadores. La idea d'un ordre social basat en la desigualtat, de la propietat com un dret natural i la idea de la llibertat religiosa com un mal casa a la perfecció amb el pensament de la cultura oficial. No és estrany que els articles i notícies de la premsa vigatana tant del Sexenni com de la Restauració obvien sempre parlar de corrents ideològics extraoficials com el positivisme i el krausisme primer i el regeneracionisme després. Aquests periòdics tampoc es fan ressò, ni tan sols per fer-ne crítica, del moviment renovador que estan introduint en l'educació els homes de la ILE a partir de 1876, ni tampoc del moviment catòlic de renovació pedagògica

---

²⁵⁰ “Sobre l'ensenyansa”, *La Veu del Montserrat*, 31/III/1883, AEV.

²⁵¹ “Influencia dels Jochs de la infantesa”, *La Veu del Montserrat*, 01/VII/1882, AEV.

que desenvolupa el pare Andrés Manjón (1846-1923) a Granada, o el del pare Pedro Poveda (1874-1936) a Guadix; moviments, en definitiva, enquadrats en l'anomenada Escola Nova que va sorgir a Europa entorn del 1889.

Els regeneracionistes consideren que una de les solucions al problema social del país passa necessàriament per reformar en quantitat i qualitat l'escola primària. D'aquí que la pedagogia es converteixi en un tema estelar per aquest nou grup d'intel·lectuals.²⁵²

Els regeneracionistes no volen ser polítics; amb ells sorgeix una nova casta intel·lectual que principalment des dels ateneus i casinos i de vegades des de les universitats debaten a bastament sobre el tema social.²⁵³ La clàssica elit de les idees que sustenta el règim es veu desbordada per aquest moviment i per d'altres com l'obrerisme i el regionalisme.

Des de Vic, malgrat el discurs clàssic s'aposta per una novetat que és l'escola en català, encara que no té cap realització pràctica. A Catalunya, la primera escola nova d'aquest tipus es crea el 1898 amb el nom de col·legi de Sant Jordi, dirigit per Francesc Flos i Calcat (1856-1929).²⁵⁴

El 1886 *La Veu* reproduïx escrits de Flos i Calcat²⁵⁵ defensant l'establiment d'escoles catalanes com a: “*base principal y necesaria per la propagació de la causa regional*”, Francesc Flos opina que quan el poder dominant de l'Estat respon a les demandes catalanes [es refereix a les actuacions del catalanisme progressista] ho fa amb: “*befa y menyspreu*”, i que això és intolerable. En conseqüència, des de Catalunya cal fer-se respectar i potenciar la llengua. La visió d'un govern liberal perniciosos pels interessos catalans la comparteix Flos a la perfecció amb l'elit vigatana, que de la ploma de Francesc Masferrer opina:

---

²⁵² Antonio ROMERO i Rita MARISCAL; *Literatura, educación y pedagogia lingüística en la crisis de fin de siglo*, Grupo Editorial Universitario, 1999. Al Cap. I, els autors, a banda de caracteritzar l'Escola Nova i els seus ideòlegs, comparen les semblances pedagògiques entre Manjón i la IIE i les corresponents diferències ideològiques.

²⁵³ María del Mar DEL POZO ANDRÉS; *Currículum e identidad nacional. Regeneracionismos, nacionalismos y escuela pública (1890-1939)*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2000. L'autora es planteja fins a quin punt el debat regeneracionista sobre l'educació és fonamental en el procés de reflexió de la generació del 98, o bé tot aquest debat és només una moda necessària perquè un intel·lectual sigui “modern” i assoleixi, per tant, influència en el si de l'opinió pública. En aquesta obra també es planteja la valoració i participació dels mestres en aquest moviment renovador. Francisco VILLACORTA BAÑOS; *Profesionales y burócratas*, Siglo XXI, Madrid, 1989. Al capítol 2, s'exposa com des del punt de vista legal i corporatiu els mestres de l'ensenyament primari s'associen en relació a la capacitat de pressió del reformisme pedagògic.

²⁵⁴ Josep GONZÁLEZ-AGAPITO [pròleg i tria de textos]; *L'Escola Nova Catalana 1900-1939*, Eumo, Vic, 1992. Lluís DURAN SOLÀ; *Pàtria i escola: L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, Afers, 1997. David PUJOL FABRELLES; *Els orígens de l'escola catalana*, CEAC, Barcelona, 1998.

²⁵⁵ “Las escuelas catalanas consideradas pedagógicamente”, *La Veu del Montserrat*, 24 i 31/VII, 07 i 11/VIII 1886, AEV.

*“...Los espanyols podem dormir tranquils; Madrid sent y pensa pera nosaltres; no’ns cuydem, donchs, sinó de treballar y pagar...[sic] No’s pot ensenyar altra cosa que lo que Madrid mana y en la forma y manera que disposa, ni pot haverhi altres mestres tant sabis y tant escoltats com los que Madrid nombra.”*²⁵⁶

Des de Vic, Masferrer ho té molt clar: la solució general és descentralització i, per a l'escola, escola religiosa i catalana:

*“ Som ciutadans del cel, el destí de l’home és estimar i servir a Déu ”.*²⁵⁷

Segons Masferrer, les escoles primàries haurien de ser parroquials i no pas municipals; Masferrer diu que està demostrat que els pares encarreguen l’educació dels seus fills a un ministre de Déu, i en conseqüència trobem moltes escoles dirigides per Reclama que l’ensenyament a més de religió sigui català per raó de naturalesa, i si la tirania estatal ens ho impedeix: *“ ...no podrá lograr... qu’en lo sant raconet de la familia deixem de parlar la llengua qu’hem mamat... ”.*²⁵⁸

Els nois no poden aprendre el món real amb unes paraules que no identifiquen. Si Catalunya és rica en llengua, literatura i història, cal ensenyar-ho en català. Només així pot arrelar el saber i l’entusiasme: *“... Ho demanan los interessos dels noys, ho demanan los interessos de Catalunya, y res absolutament poden perdre [sic] los interessos de la nacionalitat espanyola, que no es castellana, ni catalana, ni andalusa, ni navarra, sinó que representa quelcom superior, qu’ha creat l’historia, unint y lligant en una sola pàtria diferents pobles, distintos costums y diversos llenguatjes”.*²⁵⁹

Per ser bon català, a més d’estimar la família, que simbolitza l’ordre establert, cal sumar-hi la militància cristiana:²⁶⁰

*“L’ensenyança primària te com objecte importantíssim, además dels altres de qu’hem parlat, fomentar l’amor de família y fer entendre bé lo qu’ha d’èsser la casa d’un bon cristià, y, referintnos á Catalunya, d’un català verdader...”.*²⁶¹

---

²⁵⁶ “Sobre la qüestió fonamental de l’ensenyansa primària”, *La Veu del Montserrat*, 22/III/1884, AEV.

²⁵⁷ “Sobre la qüestió fonamental de l’ensenyansa primària”, *La Veu del Montserrat*, 29/III/1884, AEV.

²⁵⁸ “Sobre la qüestió fonamental de l’ensenyansa primària”, *La Veu del Montserrat*, 19/IV/1884, AEV.

²⁵⁹ *La Veu del Montserrat*, 19/IV/1884, AEV. Aquest periòdic exemplifica la tesi del doble patriotisme elaborada per JM Fradera: Josep M. FRADERA; *Cultura nacional en una societat dividida*, Curial, Barcelona, 1992, Capítol I: “El llenguatge del doble patriotisme”, p. 23 a 31.

²⁶⁰ Joan-Lluís MARFANY; *La cultura...*, Op., Cit.

²⁶¹ “Sobre la qüestió fonamental de l’ensenyansa primària”, *La Veu del Montserrat*, 21/VI/1884, AEV.

Des de *La Veu* sentim l'alenar del pensament catòlic ciutadà profundament influenciat pel pensament religiós, amb un llenguatge paternal i combatiu contra el liberalisme. L'Estat liberal és sentit com un pes que oprimeix la ciutat i la ciutadania i que per tant es contradiu amb el valor que enarbora, la llibertat: “... *los que preconisan l'instrucció obligatoria son los lliberals, que'ns han pres totas las llibertats y tots los drets, fins lo dret de viure, agobiantnos ab contribucions... D'aquesta generació que han fet los lliberals podem estarne cofats: qui no es anarquista es socialista y'l que no porta sas ideas tant enllá sol esser un indiferent que tant se li'n dona si'l mon vá bé com malament, que no creu en Déu ni en lo diable y que constituheix d'aquesta manera'l personatge més odiós de l'actual societat, primer responsable sens cap mena de dubte dels mals que á tothora'ns cal deplorar. Sí. La lectura fácil i generalisada ha produhit á dalt gent egoista è inepta y á baix son contrast natural, lo socialista y anarquista...*”.

Els liberals, doncs, han fet socialistes, anarquistes i indiferents. *La Veu del Montserrat* qüestiona indirectament la llibertat de premsa opinant que molts llibres més valdria cremar-los: “... *Aixís potser se perdrá l'afició á llegir, y un dels medis més actius de propagació de la cisanya social, com es la premsa impía, quedaría anulat en suprimint tota lectura...*”²⁶²

Aquest pensament acalorat contra el liberalisme i en part influenciat pels corrents més dretans del catolicisme, es circumscriu en uns anys molt marcats pel procés de formació del moviment integrista per una banda, i pel procés de refeta interna del carlisme per l'altra.²⁶³ El mes d'octubre de 1884, Sardà i Salvany publica el llibre *El liberalismo es pecado*, mentre la jerarquia eclesiàstica s'aboca a fortes lluites ideològiques. El bisbe de Vic, Morgades, fa una crida al clergat per aturar una nova escalada integrista intentant allunyar-lo de la política. Triomfarà l'opció moderada i conciliadora de Josep Morgades que, en aquest context tant remogut, emprèn accions de tipus regionalista com a estratègia per mantenir la dignitat i la influència eclesiàstica; en definitiva per recristianitzar a la societat.²⁶⁴ Des de Vic, i durant aquests anys vuitanta, la premsa catòlica i conservadora que exemplifica *La Veu* tendeix a ser molt crítica amb l'Estat. Són uns anys de reformulació mental de part d'aquest sector local dirigent que clou a

---

²⁶² “L'instrucció primària”, *La Veu del Montserrat*, 21/XII/1895, AEV.

²⁶³ Joan BONET BALTA, Casimir MARTÍ; *L'integrisme a Catalunya. Les grans polèmiques 1881-1888*, Vicens Vives, Barcelona, 1990. Jordi CANAL MORELL; *El carlisme català dins l'Espanya de la Restauració. Un assaig de modernització política (1888-1900)*, Eumo, Vic, 1998.

²⁶⁴ Jordi FIGUEROLA GARRETA; *El bisbe Morgades i la formació de l'església catalana contemporània*, PAM, 1994, p. 168 i ss.

finals de segle amb l'adopció del catalanisme, que serà la via política i cultural als mals que pateixen les classes dominants o que tenen por de partir en aquestes anys de canvi social.

La intel·lectualitat vigatana i el bisbe Morgades comparteixen plenament l'opinió referent al fracàs de l'escola pública; els primers des de *La Veu* i el prelat des del Butlletí Eclesiàstic culpabilitzen els mestres perquè no disposen de la formació adequada ni del salari adient, ni de locals, ni d'inspeccions eficaces. El bisbe, en definitiva, arremet contra l'Estat, que és qui vetlla per la formació dels mestres, qui en fixa el salari i qui controla o ha de controlar que la instrucció es desenvolupi amb mínimes garanties.²⁶⁵

---

²⁶⁵ Joaquim M. PUIGVERT SOLÀ (ed.); *Les visites pastorals. Dels orígens medievals a l'època contemporània*, Biblioteca d'Història Rural, Girona, 2003, p. 169.

El finançament de les escoles, 1830-1900

El tema de les finances municipals és el gran desconegut de la historiografia en general. Pel que fa a la ciutat de Vic no disposem de cap treball que tracti la qüestió fiscal per a cap període històric. Igualment, obres de referència sobre la història de Vic i de la comarca l'obliden a les seves pàgines.

Tal i com afirma Jordi Casas: “No deixa d'estranyar que un aspecte tan important per entendre la constitució del municipi liberal i la seva inserció en el nou Estat en construcció hagi merescut tan poca atenció per part dels historiadors”.²⁶⁶

També és possible pensar amb les dificultats que la historiografia hagi pogut trobar per part dels ajuntaments, alguns molt gelosos amb les llibretes de comptes, que, encara que antigues, podrien destapar algun assumpte, perquè no, polèmic. Ens correspon als historiadors desencallar aquesta situació per poder analitzar i valorar l'afirmació generalitzada i admesa que els municipis del segle XIX foren durant tota la centúria pobres i deficitaris.

El liberalisme moderat preveu transformar els municipis en peces clau i indispensables per a l'Estat; en peces petites executores a nivell local de la nova política escolar que vol unificar la instrucció bàsica i convertir-la en gratuïta per als més pobres i obligatòria per a tots els nens. Les nenes, en canvi, són oblidades legislativament fins a la Llei Moyano de 1857, any en què s'obliga tots els ajuntaments a crear escoles per a elles, alhora que es planteja l'obertura de la primera escola Normal femenina per a formar les mestres.

La implicació local ha de ser doncs absoluta, i les possibles desviacions que puguin aparèixer seran corregides per la jerarquia administrativa que posiciona els ajuntaments per sota de les diputacions i de les inspeccions provincials. És així com els municipis perden autonomia en el camp educatiu, una pèrdua que també es produeix en altres àmbits a mesura que es consolida l'Estat liberal (1843-1868).²⁶⁷

---

²⁶⁶ Jordi CASAS; “La hisenda municipal liberal a Catalunya durant la primera meitat del segle XIX”, a VVAA; *III Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Funcionament de les finances locals al llarg de la història*, L'Avenç, Barcelona, 1996, pàg. 85.

²⁶⁷ Francisco COMÍN COMÍN; *Historia de la Hacienda pública, II*. Barcelona: Editorial Crítica, 1996. Jordi CASAS ROCA; “La Hisenda municipal liberal a Catalunya durant la primera meitat del segle XIX”, dins: *III Congrés Internacional d'Història local de Catalunya*, Barcelona: L'Avenç, 1996, p. 85-107.

La qüestió més preocupant per al municipi a l'hora d'aplicar i mantenir les noves competències educatives és la qüestió de qui pagarà.²⁶⁸ La hisenda liberal diposita el tema a mans dels ajuntaments, i aquests es veuen obligats a reinventar fórmules per obtenir ingressos destinats a la instrucció. De fet, el liberalisme, preveient la gratuïtat només per als més pobres, entén que molts alumnes pagaran retribució, i aquest efectiu serà una font de finançament. Però la morositat en un marc de precarietat i la nebulosa línia que separa les famílies pobres de les que no ho són convertiran aquesta suposada font d'ingrés més en un maldecap que en una realitat.²⁶⁹

Recollim tot al llarg de la centúria nombroses queixes dels mestres pel que fa al nombre de famílies deutores. Valgui el testimoni del mestre Mariano Zaldo, mestre de Vic; ell mateix tramet una carta a la junta local amb data 14/X/1884, exposant el següent: d'un total de 70 alumnes matriculats, més de 30 es qualifiquen com a pobres i 22 són morosos; així, només percep ingressos d'uns 20 alumnes. El mestre es queixa en primer lloc de que a la seva escola el nombre de pobres és més elevat que a les altres escoles públiques de la ciutat, cosa que atribueix a l'assistència dels nens de Casa Caritat i a l'excés de certificats de pobresa que no es corresponen amb la realitat. En segon lloc, argumenta que segons unes Reials Ordres que ell mateix reproduïx, és el municipi qui ha de cobrar les mensualitats dels alumnes i entregar els diners als mestres en concepte de salari.

Desconeixem la resposta de la Junta local, però sí que coneixem la insistència del mestre uns mesos més tard via carta de 29/I/1885, on acaba demanant: "... *apoyo y proteccion, no solo para que la ley se cumpla, sino para que no puedan menguar los legitimos derechos del infraescrito*".²⁷⁰

Molt abans de la llei Moyano de 1857, quan es comencen a aplicar els primers plans educatius, l'Ajuntament de Vic ja es lamenta, el 1832, que els càlculs de l'Estat no

---

²⁶⁸ Art. 97 de la llei Moyano: "Son escuelas públicas de primera enseñanza las que se sostienen con fondos públicos, obras pías u otras fundaciones destinadas al efecto. Estas escuelas estarán á cargo de los respectivos pueblos, que incluirán en sus presupuestos municipales como gasto obligatorio, la cantidad necesaria para atender á ellas", *Ley de Instrucción Pública*, Tomo LXXIII, Imprenta del Ministerio de Gracia y Justicia, 1857, p. 285.

²⁶⁹ Art. 9 de la llei Moyano: "La primera enseñanza elemental se dará gratuitamente en las escuelas públicas á los niños cuyos padres, tutores o encargados no puedan pagarla, mediante certificacion expedida al efecto por el respectivo Cura párroco y visada por el Alcalde del pueblo", *Ibidem*, p. 267.

²⁷⁰ *Lligall: Instrucción Pública correspondencia desde 1882 a 1891*, Plec 1884 i Plec 1885, AHMV.

quadren a nivell local, que la junta inspectora d'escoles de la província aprova un salari anual de 10.600 rals per a dos mestres i dos passants a Vic, suma que la junta considera excessiva, sobretot perquè de les famílies només “*deben deducirse 2.400 reales con que sean de retribucion los Padres de los niños pudientes*”.²⁷¹

En conseqüència l'Ajuntament acorda presentar-se a la Direcció General de Propis manifestant el greu perjudici: “... *que resulta contra el fondo de otro ramo al tener que pagar del mismo las dotaciones de los Maestros y Pasantes...*”.²⁷²

La Contaduria de Propis respon dos mesos més tard dient que allà on no arribin les famílies es complementi amb el fons de Propis de la ciutat. És a dir que la qüestió no té contrapartida; el municipi ha de complir amb el precepte i reformular, com dèiem anteriorment, les seves fonts d'ingressos.

Durant aquest període de trànsit, al llarg dels anys trenta del segle XIX, vers l'estabilització del liberalisme, el finançament escolar prové dels Propis i també del manteniment dels drets municipals sobre el consum. És així com a l'inici de l'aventura escolar, l'Ajuntament de Vic ja havia proposat, concretament el 1826, aplicar 3 diners per lliura de carn: “... *que se mata para vender en esta Ciudad, con cuyo producto se calcula que habria lo bastante para establecer por ahora dos Escuelas...*”.²⁷³

A partir de 1836, l'anomenat fons de Propis també s'usa, amb el permís de la Diputació, per obrir una escola de dibuix i de matemàtiques, i a més s'explicita que es desvien 12.000 rals per atendre les despeses de l'escola. Els majors contribuents acorden executar-ho:

“... *atendidas las ventajas y utilidad que indispensablemente debe reportar dicho Establecimiento en el adelantamiento de las ciencias y artes ...*”.²⁷⁴

La novetat és ara el desenvolupament, a més de les quatre escoles de primeres lletres, d'una escola de dibuix i matemàtiques, que, com els altres centres d'instrucció, és finançada amb diner públic i conduïda per professorat eclesiàstic o relacionat amb aquest estament.

---

²⁷¹ *Llibre d'Actes 1825 a 1829*: 28/IX/1832, AHMV.

²⁷² *Ibidem*, 17/XII/1832.

²⁷³ *Ibidem*, 10/XI/1826.

²⁷⁴ *Ibidem*, 20/VI/1836.

Així doncs, altra volta tenim l'exemple de cooperació entre els poders locals que no acaba aquí, sinó al contrari, s'enforteix i s'estreny a mesura que avança el segle i s'afermen les conviccions del liberalisme moderat pel que fa a l'educació.

La imposició de nous arbitris, en un marc de precarietat accentuat per la primera guerra carlina, obliga l'Ajuntament a reordenar les despeses. Així, per exemple, suspèn el sou del porter de seguretat pública:

*“Habiendo transcurido una serie de meses desde que se remitió al M Y S Gefe Superior Politico el Presupuestos de gastos de la Seguridad Publica sin haber merecido su aprobacion, teniendo en consecuencia que cargar cada mes el Ayuntamiento con crecidos gastos para suplir el deficit que resulta, y siendo indispensable economisar cuanto sea posible por la falta de fondos en que se halla: Se acordó suprimir el sueldo de Portero de Seguridad publica previniendo á los alguaciles que turnen por su orden en este servicio”.*²⁷⁵

Les queixes municipals per manca de fons són presents tota la centúria, i així com en el capítol del Vic conflictiu hem seguit aquesta qüestió, també a finals de segle les lamentacions continuen. Ara, però, el problema és el deute:

*“Espera esta junta local que VE se dignará aprobar las economias que propone, por exigirlas la penuria de fondos y falta de recursos con que lucha la hacienda municipal agobiada por el peso enorme de las deudas que la oprimen”.*²⁷⁶

Tornem a insistir en el fet que durant els anys quaranta i cinquanta les guerres carlines dificulten tots els aspectes de la vida quotidiana i per tant també el finançament escolar. A tall d'exemple, el setembre de 1839 l'Ajuntament entrega vint-i-vuit mil rals al comandant de la tercera divisió destacada a Vic:

“Visto un oficio del Exmo. Sor. Comandante Gral. de la 3ra Division del Exercito de operaciones fcha el dia de ayer manifestando que desde el dia anterior se hallan sin socorro las tropas a su mando, dirigiendose en consecuencia á este Cuerpo Municipal para que se sirva auxiliarle en tan critica situacion adelantandole algunas cantidades con que poder conllevar las primeras atenciones a las fuerzas a su mando, aumentando

---

²⁷⁵ Llibre d'Actes 1842-1844, sessió del dia 21/I/1842, AHMV.

²⁷⁶ Lligall Instrucción Pública, Correspondencia desde 1882 a 1891, “Plec 1882”, carta de la junta local d'instrucció pública de Vic a la Junta provincial de Barcelona, 02-VI-1882, AHMV.

*con ello un nuevo servicio á los muchos que para la Patria tiene contrahidas...se resolvió y acordó entregar bajo recibo competente la cantidad de veinte y ocho mil reales vellon”.*²⁷⁷

En canvi, tot just feia un any, el 1838, el pressupost municipal per a la instrucció havia sumat poc més de tres mil rals cada trimestre, que representen dotze mil rals anuals, la meitat dels diners que s'entreguen a l'exèrcit el mes de setembre de 1839.

Taula 2. Despeses escolars 1838²⁷⁸

Escuela de la Galera

Por mi salario	1000 rs
Por el de los tres pasantes	975 rs
Por tinta, yeso mate, cuatro escobas y espuerta	30 rs 14 mv
Por vidrios de las ventanas	20 rs

Escuela de Jesus y Maria

Por el salario del Maestro	1000 rs
Por el pasante	325 r
Total	3350 rs 14 mv
De cuya cantidad extraida la de	2050 rs que en virtud de la Libranza he recibido
Resta la de	1300 rs 14 mv

[signa el mestre] Abdon Faz 17-IV-1838

Les dificultats per finançar les escoles són en general verídiques. Això explica que en algunes ocasions, sobretot quan es tracta de renovar la infraestructura i de fer obres la solució és pagar-ho a terminis. N'és un exemple l'any 1852, quan s'inverteixen uns diners per renovar la infraestructura de l'escola de Casa Caritat, diners que l'Ajuntament abonarà a terminis durant dos anys.²⁷⁹

²⁷⁷ *Llibre d'Actes 1838-1839*, sessió del dia 19/IX/1839, AHMV.

²⁷⁸ *Lligall Escoles Primàries 1840-1872*, full solt, AHMV.

²⁷⁹ Compte de lo que Ramon Anglada ha treballat per Orde del MY Junta de Escuelas en lo any 1852. A saber: per Fer 10 taulas de cosi per la costura de San domingo de 22 pams de llarch y tres de alsada y tres cuarts de ample ancoxinadas per tres dotsenas y mitga de pots de 12 pams de pollancre á 64 la dotsena--- 224 rs

Les despeses

Per treballar el tema financer escolar disposem de les anomenades llibretes de despeses dels anys 1858, 1859, 1860, 1861, 1862/63, 1864/65, 1865/66, 1867/68. Per a aquests mateixos anys, però, no hem localitzat les llibretes anàlogues d'ingressos. Només podem treballar amb la sèrie completa d'entrades i sortides que corresponen a un període més tardà: concretament al 1872/73, 1877/78 i 1887/1888.²⁸⁰

L'Ajuntament de Vic engloba en cinc àmbits diferents les inversions o despeses generals anuals: el pagament de censos a la província i a l'ésglésia; la partida destinada a presó i monts; la inversió en obres públiques; la despesa d'instrucció i beneficència; la despesa en policia i seguretat urbana i tot el que comporta el funcionament administratiu del propi consistori.

El següent histograma ens permet visualitzar el repartiment de les sis partides al llarg dels períodes esmentats anteriorment.

L'apartat d'instrucció i beneficència ocupa un lloc prou destacat en el pressupost municipal de tots els períodes. En conjunt, aquesta partida representa de promig un 27,2% sobre el total de despeses del municipi. L'any que s'inverteix més és el de 1862/63, amb un 36,3%, i l'any de menor inversió correspon al de 1887/88, amb un 16,4%, un percentatge baix si considerem els períodes anteriors, i que s'explica per l'increment de la despesa provincial que prové de pagar endarreriments a hisenda (vint-i-quatre mil pessetes).

Jordi Casas ofereix dades sobre les despeses dels municipis catalans a l'època liberal assenyalant per als municipis mitjans, que seria el cas de Vic, una despesa en

---

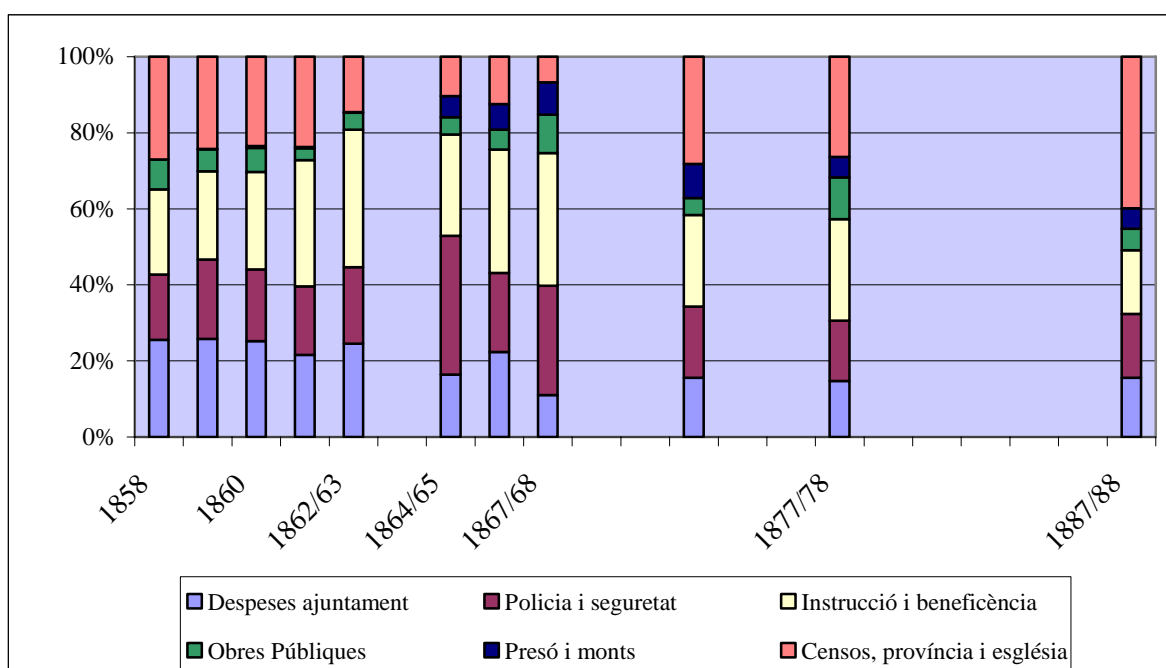
per tres rrobas de pel per ancoxinar las ditas taulas á 10 r la rroba-----30 rs
per 43 pams de bayeta berda---160 rs
per las animas de 12 canas de coto á 4 r la cana-----48 rs
per dos miles de tatxas grogas---34 rs
Per dos peces de beta per clava las tatxes-12 rs
Per tres cens claus dinals----9 rs
Per Fer al plata Forma per 8 cabirons de 16 pams á 6 rs cada un---48 rs
per al sostre y daban de dit plata Forma per 26 pots de 12 pams á 4 r una---104 rs
per Fer tres escalas dos de buyt pams y una de 5 pams per 14 pots de 12 pams á 4 r cada una---56 rs
Continua amb un escritori de sis calaixos 84 rs,
Trenta cistells a 70 rs, cinc pissarres, una de 6 pams de llarg per 5 d'ample i quatre de 4 pams, llistons per penjar cartells 4 rs.
Tot seguit especifica cada dia del mes el que valen les hores:
"dia 12 dos jornals á 10 rs---20 rs

Lligall Escoles Primàries 1840-1872, full solt, AHMV.

²⁸⁰ *Libreta de gastos para 1858; Libreta de gastos para 1859; Libreta de gastos para 1861; Libreta de gastos para 1862; Presupuesto municipal para 1864-1865; Presupuesto municipal para 1865-1866; Presupuesto municipal para 1867-1868; Presupuestos 1870-1878; Presupuestos 1883-1889; AHMV.*

ensenyament primari del 21,20% sobre el total general, i per als municipis petits i grans un percentatge de 15% aproximadament.²⁸¹ Així doncs, Vic es situaria per sobre de la mitja catalana gràcies a la voluntat, l'interès i la consciència clara que instruir, tal i com deia Gil de Zárata, és dominar, i les autoritats locals, obsessionades per l'ordre, entenen que l'escola municipal ha de ser un camí per assolir aquest objectiu.

Histograma 1. Despeses del municipi de Vic a la 2a meitat del segle XIX²⁸²

Podem observar en el gràfic que la gran majoria de les despeses de l'Ajuntament de Vic corresponen a serveis públics: la seguretat, l'enllumenat, la neteja, els camins, les fonts i el clavegueram entre d'altres. La majoria de municipis de l'Estat van ser incapaçs de

²⁸¹ Jordi CASAS; "La hisenda municipal liberal a Catalunya durant la primera meitat del segle XIX", a VVAA; *III Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Funcionament de les finances locals al llarg de la història*, L'Avenç, Barcelona, 1996, p. 107.

²⁸² Elaboració pròpia a partir de les llibretes citades a la nota 276.

fer-hi front, la qual cosa explica la precària situació de la infraestructura municipal del segle XIX.²⁸³ La incapacitat i la manca de voluntat política tant de l'Estat com de les autoritats locals per reorganitzar els ingressos en funció de les noves despeses que exigeix l'estat liberal, expliquen en molts casos la precarietat dels serveis públics i les diferències entre els municipis. Els homes que governen Vic mostren un elevat interès per l'escolarització popular.

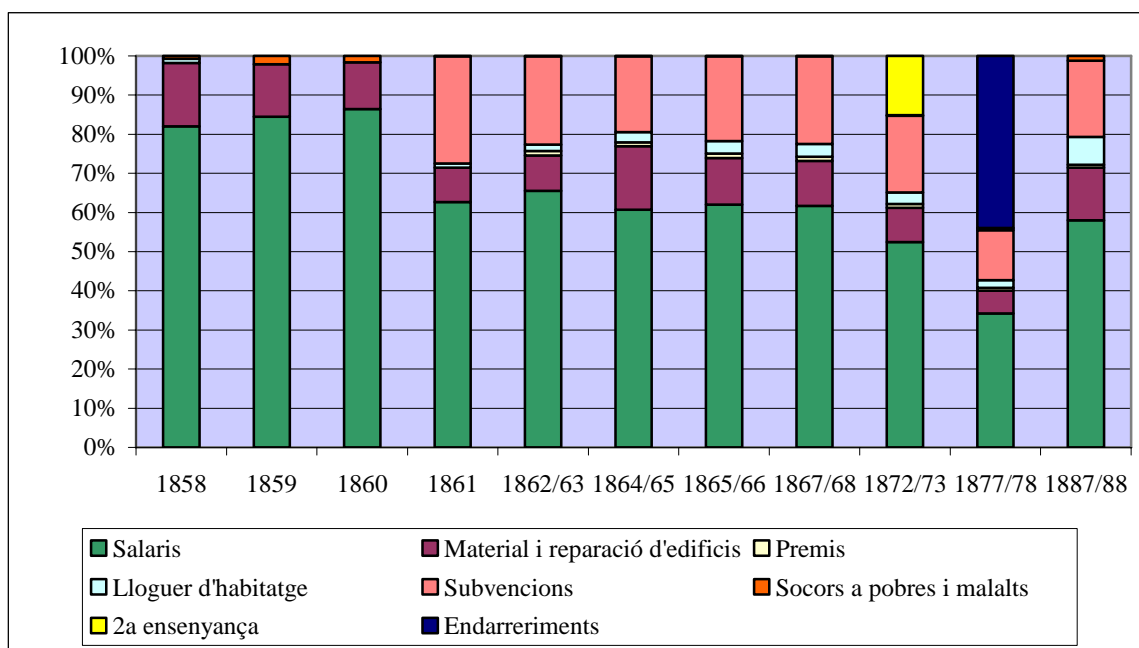
---

²⁸³ Les hisendes locals a partir de la reforma municipal de 1845 van perdre ingressos i autonomia, i van augmentar en despeses. L'Estat és conscient de la impossibilitat de finançar adequadament tots els serveis i en particular l'escola: "El gobierno central se desentendió de sus compromisos para suministrar determinados servicios públicos, a sabiendas de que iban a ser desatendidos por unas corporaciones locales pobres en recursos. No hay que estrañarse, por tanto, de la escasa dotación y el mal estado de los caminos vecinales, comarcales y provinciales; de las deficiencias de la educación primaria y secundaria; del abandono de los pósitos; de la insuficiencia de la sanidad y la beneficencia, y de los pésimos servicios municipales denunciados por los contemporáneos y la historiografía" (p. 203). Francisco COMÍN; *Historia de la Hacienda pública, II España (1808-1995)*, Crítica, Barcelona, 1996, p.193 i ss. Comín insisteix, doncs, en la manca de recursos; Clara Núñez, a més de reafirmar-se en aquesta escassetat, incorpora l'actitud poc voluntariosa per part de les autoritats governamentals, més interessades en l'educació universitària que no pas en la primària: "Esta falta de atención y de debate en torno a la instrucción primaria contribuiría a que gran número de los problemas que la aquejaban no fueran debidamente afrontados hasta que la situación alcanzara proporciones alarmantes" (p. 213). Clara Eugenia NÚÑEZ; *La fuente de la riqueza. Educación y desarrollo económico en la España contemporánea*, Alianza, Madrid, 1992.

El pressupost destinat a instrucció està format de diverses partides tal i com observem a l'histograma següent:

Histograma 2. Despeses en instrucció del municipi de Vic a la 2a meitat del segle XIX²⁸⁴

La partida més gran en termes generals correspon als salaris dels i les mestres, el qual possiblement inclou en els primers períodes el lloguer dels seus habitatges mentre que ens els anys següents se'ns mostra desglossat. Així, de 1858 a 1860, els salaris representen un 80% del total de despeses en instrucció, en canvi en els anys posteriors no depassa el 60%.

Les subvencions, que apareixen com a partida força important a partir de la dècada dels seixanta, i que representen un 30% del total, són els diners destinats a Casa Caritat, que atén els pobres de la ciutat i alhora exerceix de centre escolar també per als mateixos

²⁸⁴ Elaboració pròpia a partir de les llibretes citades a la nota 278.

pobres. El salari de les mestres de Casa Caritat compta a partir de 1861 en la forma de subvencions, la qual cosa fa disminuir el gruix dels sous en conjunt.²⁸⁵

El curs 1872/73 observem una partida destinada a la segona ensenyança que correspon a l'anomenat establiment lliure, que forma batxillers a càrrec del municipi i que és possible en el marc del Sexenni democràtic. També destaca considerablement una partida -ja en època de la Restauració destinada als endarreriments- de gairebé el 50%, i que en concret satisfà pagaments a personal i material, per tant entenem que és un deute amb els mestres de la ciutat. Si bé la ciutat de Vic no destaca com a malpagadora amb els mestres, a vegades aquests avançaven diners per fer front a les despeses escolars.

Cada mestre disposa d'un pressupost anual per gestionar la seva escola.²⁸⁶ Així, per exemple, l'escola superior té un pressupost pel que fa als períodes esmentats a la taula de 406 pessetes anuals, diners que majoritàriament són destinats a material i neteja primer, i a pobres després. A finals de segle, un 18% del pressupost es destina, en virtut de la llei de 16/VII/1887, a drets d'habilitació, a l'Estat i a la guerra.

---

²⁸⁵ La institució benèfica anomenada Casa Caritat i instal·lada a l'antic convent de Sant Domènec disposa de diversos recursos per al seu manteniment. Segons l'estat dels comptes de 1854, ingressen: per rifa 13.000 rals; pels banys 4.500 rals; per donatius 12.500 rals; per finques 14.000 rals; per subvenció provincial 20.000 rals i els seus residents paguen entre tots 2.200 rals. A partir de 1861, els diners provinents de la província passen a pagar-se des de l'Ajuntament. *Lligall 783, Beneficència, AHDB; Libreta de gastos para 1861* [i ss.], AHMV.

²⁸⁶ Per les dades de 1879/80 i 1887/88 *Lligall Instrucció Pública 1878-1892*; Per les dades de 1899/00 *Lligall Instrucció Pública 1894/1926*, AHMV.

Taula 3. Pressupost de l'escola superior de Sant Felip²⁸⁷

	Material i neteja		Pobres		Imprevistos		Impostos	
	Ptes	%	Ptes	%	Ptes	%	Ptes	%
1879/80	324'5	79	58'50	14'4	23'75	5'9	-	-
1887/88	315'2	77'7	90'99	22'4	-	-	-	-
	6							
1898/99	203	50	125'71	31	2	0'5	75'54	18'6

S'estableix una diferència entre el pressupost de les escoles elementals i l'escola superior. Mentre que la darrera percep poc més de 400 ptes anuals, les elementals, amb molts més alumnes, reben una quantitat inferior: 343 pessetes. L'escola superior, com a graó previ al batxillerat, ostenta major consideració social i per tant major pressupost i major salari per al mestre. Per altra banda, observem una diferència de gènere perceptible fins a finals de segle: les escoles elementals de nenes es pressuposten amb menor quantia, 229 ptes, i el salari de la mestra també és inferior al del seu homònim masculí. La quantitat per escola s'igualava a partir del curs 1884/85.

La partida més gran, el mestre la dedica al manteniment del local. A tall d'exemple, el mestre de l'escola superior de Sant Felip, Vicenç Gimeno, inverteix el curs 1898/99 203 ptes per mantenir l'aula. La meitat d'aquests diners, 103 ptes, es gasten per escombrar, pintar i pagar el combustible per l'estufa, i amb la resta es compra material per als alumnes: dos pupitres, un almanac de paret, un quadre de meteors, un quadre de geografia física, un estoig de matemàtiques, una col·lecció de làmines d'agricultura i un retrat del rei. Per als pobres destina unes 125 ptes amb les quals es compren llibretes, tinta i llibres de text; en aquest apartat, també s'hi comptabilitzen els premis, que suposen una quarta part del total de la partida.

El capital de què disposa cada mestre gira entorn de les 340 ptes per les escoles elementals i 400 ptes per als pàrvuls i l'escola superior. Són quantitats que depassen les

²⁸⁷ Elaboració pròpia a partir de la documentació citada a la nota 282.

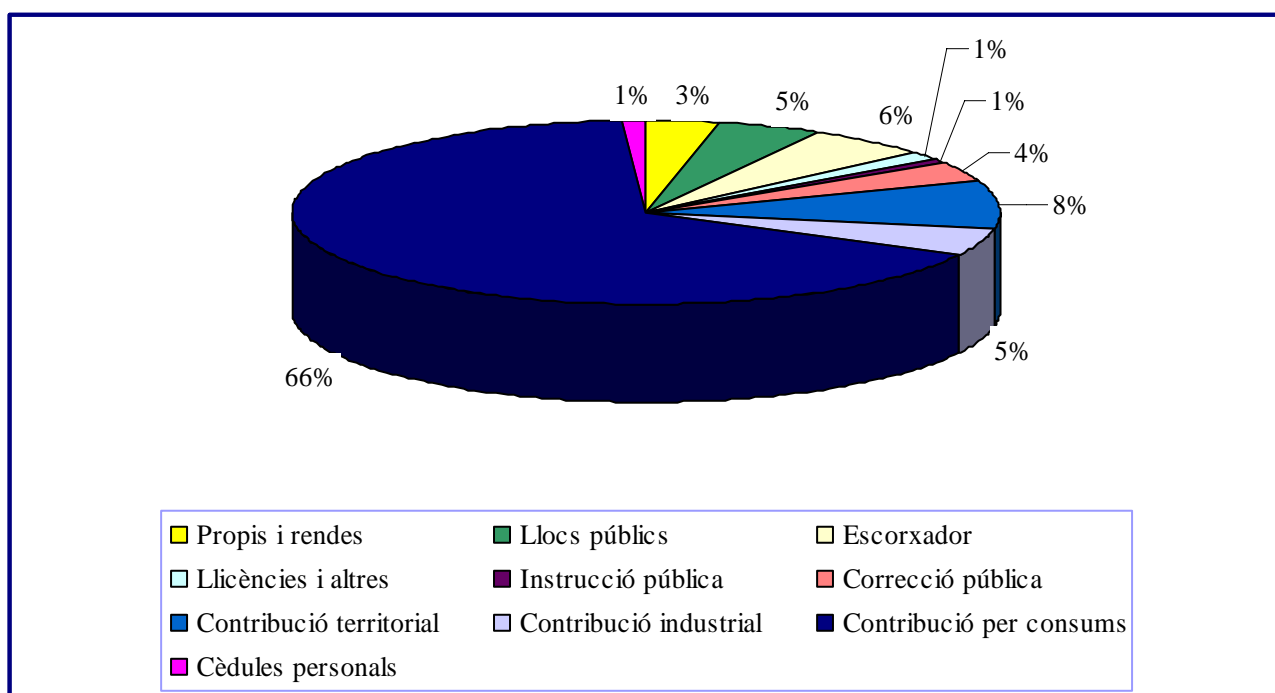
250 ptes que l'Ajuntament inverteix l'any 1877 per mantenir les fonts i canonades de la ciutat, o les 200 ptes necessàries per cuidar l'arbrat deu anys més tard. Són també quantitats inferiors a les 500 ptes que el 1877 paga el municipi per les subscripcions a la Gaceta i mobiliari per a l'Ajuntament.

És, doncs, una quantitat que si hagués estat major hauria permès l'adquisició de més material i la millora infraestructural, però més diners no significa necessàriament més qualitat del magisteri ni més assistència a les aules. Constatem que a les escoles de Vic s'inverteix una quantitat digna per desenvolupar la instrucció tenint sempre present la presència necessària d'altres factors (com el perfil del mestre, de les famílies i de les autoritats) per poder afirmar el desenvolupament d'un bon magisteri.

Els ingressos

La hisenda municipal d'antic règim recapta el gruix de les seves entrades de les taxes que graven els articles de consum. Així, ja hem vist com la ciutat de Vic per iniciar-se en el foment de les escoles i per tant per finançar-les, imposa un nou arbitri sobre la carn. El liberalisme elimina aquests tipus d'impostos perquè els considera ineficaços davant la implantació del capitalisme. D'aquesta manera, procedeix a la reforma del sistema tributari. A partir de la reforma de 1845, els ingressos dels ajuntaments provenen majoritàriament de tres grans contribucions: la territorial, la industrial i la de consums.

Gràfic 1. Ingressos del municipi de Vic, 1887/88²⁸⁸

Aquest gràfic sectorial ens permet confirmar com les entrades a la hisenda municipal provenen en un 75% aproximadament de les contribucions, la partida més gran de les quals correspon al comerç. L'Ajuntament recapta les tres contribucions i es queda un 80% de la comercial i un 6% de la industrial i de la territorial respectivament. La resta

²⁸⁸ Elaboració pròpia a partir del *Lligal Presupuestos 1883-1889*, AHMV.

d'ingressos provenen de propis i rendes de béns desamortitzats que en conjunt representen un petit 3%, mentre que el 20% restant torna a provenir de la pròpia ciutadania: els que paguen drets d'escorxador, els que paguen llicència per tenir una parada al mercat i encara hi hem d'incloure la venda de nínxols, els certificats municipals, les llicències d'obres i els carros de transport.

Els ingressos en concepte d'instrucció són netament inferiors a les despeses perquè aquesta partida no prové de les contribucions dels alumnes, que aquí no hi consten, sinó que és el producte de la renda que proporciona el llegat d'Antoni Bosch de 1794, a partir del qual es va crear l'escola de Jesús i Maria. Aquest any s'ingressen 836 pessetes de renda, mentre que només els salaris dels mestres sumen més de 14.000 pessetes.

Pel que fa al tema de la presó del partit judicial, la diferència no és tan abusiva; l'any 1887 ingressen unes 5.800 pessetes i en gasten poc més de 8.000. Per drets d'escorxador s'ingressen 9.000 pessetes i mantenir-ne la infraestructura costa molt menys, 190 pessetes, tot i que falta consignar en aquest pressupost el sou del guàrdia de l'escorxador. A l'apartat del mercat i que correspon a les parades també, igual que l'escorxador, es produeix superàvit, s'ingressen per drets de parada més de 7.000 pessetes i en canvi pagar el veterinari, l'inspector i el recaptador val 2.338 ptes. Són les úniques partides positives del pressupost d'aquest any.

Desconeixem l'existència d'endeutament per part de l'Ajuntament de Vic. Segons els pressupostos, sempre quadren els ingressos amb les despeses. El frau fiscal, tant per part de la ciutadania com de la hisenda local envers la hisenda central, no el podem seguir a través d'aquesta font oficial que és el pressupost. Les ocultacions a nivell de cens i de morositat "d'aquells que tenen capacitat política per evadir els impostos" i que l'Administració no penalitza, són característiques notables de la majoria de municipis de l'Estat.²⁸⁹

---

²⁸⁹ Francisco COMÍN COMÍN; *Historia de la Hacienda...*, Op., Cit., p. 93 i ss.

Les subvencions

L'estiu de 1859, l'Ajuntament de Vic sol·licita a la Diputació de Barcelona una subvenció de 70.000 rals per invertir en infraestructura escolar. El mes de setembre arriba la reposta concedint tan sols la meitat de la demanda, 34.000 rals: "... *habida consideracion á que el Ayuntamiento en medio de sus apuros no puede disponer de fondos para gastos extraordinarios*".²⁹⁰

Passat un any, a finals del mes de desembre de 1860, un comissionat de l'Ajuntament de Vic es trasllada a Barcelona per cobrar 10.000 rals en concepte de subvenció estatal. El que falta fins als 34.000 rals aprovats desconeixem si es va cobrar, i en aquest cas tampoc sabem on van anar a parar aquests diners; o bé si el Govern s'hi va repensar i va reduir l'ajuda.

Amb els deu mil rals, el fuster repassa pissarres, portes i finestres; el serraller posa panys i una barana a l'escola de nenes; el paleta construeix i arranja lavabos escolars i col·loca una vorera davant l'escola de Sant Felip; i el pintor emblanquina i pinta aules. Així doncs, i en conjunt, la meitat de la subvenció s'usa en obres de remodelació, la majoria de les quals es destinen a l'escola de pàrvules de Casa Caritat. Amb la meitat restant es compra material com làmines d'història natural, mapes i instruments musicals. Destaca l'adquisició d'un piano que s'instal·la a l'escola de Casa Caritat, la seva compra i transport sumen aproximadament 3.500 rals.²⁹¹

Sol·licituds monetàries d'aquest estil, dels ajuntaments cap a les diputacions, són freqüents a l'època encara que no sempre es concedeix el que es demana. La legislació educativa del segle XIX obliga tots els municipis a pressupostar la instrucció de primeres lletres. La llei Moyano de 1857 preveu a l'article 97 el cas que es produeixi una situació de penúria: "*Todos los años, sin embargo, se consignará en el presupuesto general del Estado la cantidad de un millon de reales, por lo menos, para auxiliar á los pueblos que no puedan costear por sí solos los gastos de la primera enseñanza*".²⁹²

No ens ha d'estranyar que les ajudes públiques es requereixin reiteradament per part dels pobles argumentant pobresa de recursos; no hi ha res a predre i sí quelcom a guanyar. L'Ajuntament de Vic es queixa repetides vegades, sobretot els primers anys

---

²⁹⁰ Lligall *Diputació Provincial de Barcelona Topogràfic 951*, Plec: "Instrucción Pública. Expediente de este negociado de los años 1845 y de 1857 a 1869", AHDB.

²⁹¹ Lligall *Escoles primàries 1840-1872*, AHMV.

²⁹² *Colección Legislativa...*, Op., Cit., p. 266 a 318.

d'aplicació de les lleis educatives, de la manca de recursos i de la impossibilitat de fer-hi front tenint en compte la situació bèl·lica de la zona.

La raó adduïda pels municipis respecte a la pròpia migradesa econòmica tant llegida a la documentació de l'època, no els eximeix en absolut de l'obligació de finançar l'escolarització popular. Així, a l'empara de la legislació educativa, els pobles de l'Estat tramen estratègies per minimitzar el pressupost educatiu. La maniobra més recurrent és aquella en la qual els municipis fan ocultació de cens, és a dir falsegen a la baixa el nombre d'habitants del municipi i d'aquesta manera paguen menys salari al mestre.

En funció del nombre d'habitants els mestres cobren una o altra quantitat. S'entén que com més gran és el municipi major salari reben els mestres. Per exemple, en un poble que té entre 500 i 1.000 censats, al mestre li correspon un sou anual de 3.300 rals, en canvi si té censats de 1.000 a 3.000 vilatans, el salari del mestre és de 4.400 rals.

L'arxiu de la Diputació de Barcelona guarda nombrosos testimonis de pobles de tots els indrets de la província que durant la segona meitat del segle XIX demanen una rebaixa en la categoria escolar. L'excusa primera de la majoria d'aquestes sol·licituds rau en el padró d'habitants.

El 1881, Seva, Sant Boi de Lluçanès, El Brull, Sant Martí de Centelles, Santa Maria de Besora, Sant Joan de Fàbregues, Vallcebre, Muntanyola, tots ells del partit judicial de Vic, juguen amb el cens per rebaixar la dotació dels mestres, per suprimir escola si és necessari i en definitiva, per reduir el dèficit municipal. Sant Pere de Torelló, també del partit judicial de Vic, exemplifica la situació i la relació entre l'Ajuntament i la Diputació.

L'Ajuntament de Sant Pere de Torelló vol rebaixar el salari dels mestres al·legant que en realitat el cens és de 895 ànimes i que per tant, segons la llei Moyano li correspon pagar meys.²⁹³ La Diputació, que coneix les estratagemes dels Ajuntaments, respon que li sobta aquesta demanda tenint en compte: "... *que los presupuestos ordinarios de San Pedro de Torelló se hallan nivelados lo cual demuestra que el estado de la Hacienda*

---

²⁹³ Durant el segle XIX Sant Pere de Torelló disminueix de població a causa del creixement industrial de Sant Feliu de Torelló. Tot i així, el nombre d'habitants de Sant Pere va superar sempre la quantitat de 1.000. El 1857 el cens dóna una xifra de 2.081 habitants, i el 1877 s'ha produït un descens a 1.491 habitants per arribar al mínim secular el 1897, amb 1.461 habitants. Santi PONCE VIVET; *Transformacions agrícoles...*, Op., Cit., p.228.

municipal consiente que las escuelas continuen, en adelante, con la misma categoria que hoy tienen".²⁹⁴

A més, continua opinant la Diputació, cal considerar que des de 1857, quan la llei Moyano va regular els salaris dels mestres, el nivell de vida ha pujat i en canvi els salaris s'han mantingut inalterables, i demanar ara, més de vint anys després, una reducció salarial atempta a la dignitat i independència del professorat. I encara un tercer argument: "*...puede sospecharse que en el pueblo de que se trata ha habido ocultacion de vecindario; y en que dada la poblacion con que figura, solo le faltan 105 habitantes para corresponderles las dos escuelas que hoy sostiene con el sueldo mínimo de 825 y 550 pesetas respectivamente*".²⁹⁵

A la fi es resol que malgrat la sospita d'ocultació, aquesta no es pot comprovar i que atenit-se a la legalitat s'ha de concedir la rebaixa salarial que es demana. Es denega, però, la sol·licitud de reduir a incompleta l'escola elemental de nens del poble.

A Copons (Anoia), el 1870 es busca la reducció de la categoria de l'escola al·legant la baixa assistència de nens i el dèficit municipal. Les Franqueses del Vallès, Martorells, també al Vallès, i Lluçà, al Lluçanès, demanen el mateix; i a més afegixen que no paguen el professor, i que, en el cas de Martorells el poble obre expedient contra el mestre. Mataró vol suprimir l'escola superior perquè no té alumnes, per la competència de les privades i perquè el cens està per sota dels 10.000 habitants.

Rubí (Vallès) també vol suprimir l'escola pública amb el mateix argument que Mataró, i aquí el mestre tampoc cobra en virtut de la pobresa municipal; Rubí acompanya la seva sol·licitud amb nombroses signatures de veïns.

A Sant Pere de Ribes (Garraf) fan exactament el mateix. A Sant Pere de Riudevitlles (Anoia) suposem que també, perquè en aquest cas són els mestres del poble els que denuncien l'Ajuntament no els paga els salaris. Vic intenta suprimir l'escola elemental de la Mercè i substituir-la per dos mestres auxiliars que anirien a reforçar l'augment d'alumnes de l'escola elemental de Sant Felip i de Caputxins, i la Diputació ho denega.²⁹⁶

---

²⁹⁴ Lligall 2279, Plec: "Informe de los expedientes promovidos por varios Ayuntamientos solicitando la supresion de escuelas públicas ó la rebaja de categorias de las mismas", carta de la secció de foment de la Diputació de Barcelona a la comissió local d'instrucció pública de Sant Pere de Torelló 18/XII/1882, AHDB.

²⁹⁵ *Ibidem*.

²⁹⁶ Lligall 953, AHDB.

Entre 1893 i 1907, continuen arribant sol·licituds de les viles catalanes i continuen usant un estil idèntic que les anteriors: Montornès (Vallès), Viver (Castelló), Montmajor (Berguedà), Espunyola (Berguedà), Aguilar de Segarra (Bages), Canet de Mar (Maresme), Gràcia (Barcelona), Sant Andreu del Palomar (Barcelona). I ja al tombant de segle les peticions persisteixen: Tous (Castelló), L'Esquirol (Osona), El Papiol (Baix Llobregat), Fogars de Monclús (Vallès), Sant Sadurní d'Anoia (Alt Penedès), L'Estany (Bages), Talamanca (Bages). Les raons sempre giren entorn del dèficit pressupostari però hi afegixen causes circumstancials. Així, Pierola (Anoia), Fonollosa (Bages) i Calders (Bages) fonamenten la misèria municipal en la crisi de la fil·loxera.²⁹⁷

D'altres pobles tenen perfectament assumida la funció escolar a Ripollet (Vallès) l'escola és el 1870 totalment gratuïta, i també a Vandellós (Baix Camp) i al municipi de Verdú (L'Urgell).²⁹⁸

Sampedor (Bages) demana suprimir una plaça d'ajudant de l'escola elemental per crear al seu lloc una escola de pàrvuls; i l'Hospitalet de Llobregat (Barcelonès) vol convertir l'escola incompleta d'ambdós sexes en dues escoles: una de nens i una de nenes. En aquest darrer cas s'argumenta la nombrosa assistència.²⁹⁹

---

²⁹⁷ Lligall 2367, Plec: "Informe de los expedientes promovidos por varios Ayuntamientos solicitando la supresion de Escuelas públicas ó la rebaja de categoria de las mismas", AHDB. L'estratègia d'ocultar cens per rebaixar la categoria escolar i en conseqüència el salari dels mestres també es constata a la resta del territori espanyol: Ignacio MARTÍN JIMÉNEZ, "Ser Maestro en la España del XIX", *Historia Social*, núm. 33, 1999, p. 3 a 23.

²⁹⁸ Lligall *Inspecciones a escuelas de las 4 provincias*. Vacarissas-Viella (1876-1896), 19/4/6/6, AHUB.

²⁹⁹ Lligall 2367 i 953, AHDB.

FAMÍLIA I ESCOLA, 1830-1900

Les autoritats de Vic implicades en la qüestió escolar pensen que la difusió d'escoles municipals per a les classes populars és un bon instrument de moralització. És així com es desplega una oferta escolar davant la qual moltes famílies es poden sentir “moralment obligades” a matricular-hi els seus fills.³⁰⁰

L'escola ha d'arribar a tothom, a les classes més humils i en particular a la dona:

*“La moralidad de las clases proletarias [es pot llegir a l'Eco de la Montaña el 1866] está fuertemente encadenada con la mejora de la instruccion de las mujeres: no será posible la primera sin la realizacion de la segunda”.*³⁰¹

Així doncs, el pensament catòlic de les classes dirigents entén que l'escola ha de mantenir l'ordre social i en particular l'ordre de gènere. La dona ha de romandre inalterable en el seu paper de mare i esposa; els canvis que comporta el nou món no poden afectar aquest rol heretat.

El paper de la dona-mare

La dona actua com a element generacional de transmissió de valors i coneixements, cuida i guia els seus fills i per tant té un fort poder d'inculcació sobre la família.

Amb una mare interessada en l'escolarització dels seus fills i filles s'obté una assistència més regular a l'escola i una millor predisposició vers l'aprenentatge, i augmenta en definitiva la qualitat familiar i social.³⁰²

Mariano Carderera (1816-1893), pedagog docent, publicista i inspector, va escriure al 1854 un Diccionari d'educació que compendia els saber pedagògic europeu de la seva època. Fidel a la mentalitat masclista imperant en el seu context, Carderera parteix de la desigualtat de gènere; l'home és per als negocis i la dona per a la família, i destaca el paper de la dona com a mare i la seva influència en la percepció que han de tenir-ne els seus fills i escriu: “... un niño al cuidado de una madre inteligente y virtuosa, será

---

³⁰⁰ Carmen SARASÚA GARCÍA; “El acceso de niñas y niños a los recursos educativos en la España rural del siglo XIX” p.549 a 609, dins José Miguel MARTÍNEZ CARRIÓN; *El nivel de vida en la España rural, siglos XVIII-XX*, Universidad de Alicante, 2002. A la pàgina 551, l'autora afirma que a les zones rurals amb forta implantació catòlica, una causa important que explica l'escolarització de nenes i nens, passa per l'obligació moral de les famílies que els seus fills/es es formin com a bons cristians i per tant que aprenguin el catecisme, matèria que és clau a l'ensenyament primari.

³⁰¹ “Economía domestica. Instrucción de la mujer”, *Eco de la Montaña*, 13/V/1866, AEV.

³⁰² Clara Eugenia NÚÑEZ; *La fuente de la riqueza...*, Op., Cit., p. 197 i ss. L'autora relaciona l'analfabetisme femení amb el grau de desenvolupament econòmic del país, i considera que la manca d'educació de les dones frena aquest desenvolupament.

virtuoso como ella; un niño bajo la vigilancia de una madre embrutecida por el vicio, será depravado como ella".³⁰³

El discurs masclista que domina a finals de segle XIX es basa en la creença que el paper de la dona és la maternitat i que a més, aquesta és una tasca de primer ordre de la qual es dubta que la dona tingui la capacitat de realitzar-la correctament. En un context de renovació higienística i sanitària i en relació amb la lluita contra la mortalitat infantil, el discurs dominant emfatitza la imatge de la dona-mare. Així, la classe mèdica adoctrina les dones i contribueix a renovar el discurs de la domesticitat, que consolida un model femení supeditat en exclusiva a la funció materna. El discurs és doble perquè, a més, es reforça la inferioritat de la dona i per tant el poder masculí.³⁰⁴

És difícil resseguir la història de les relacions entre una mare i la seva descendència, però sí que podem afirmar que el lligam mare/filla, i el lligam mare/fill s'articula diferent en funció del gènere. El treball domèstic, que forma part del rol femení en el si de la llar, s'aprèn de forma oral al costat de la mare, de l'àvia, de la germana o bé d'una altra dona. A l'escola, les nenes complementen la seva formació com a dones, mentre que la formació bàsica continua essent a la llar familiar. En cap cas l'escola és valorada com a mitjà de promoció femenina. Per tant, l'absència de les nenes a l'escola pot ser altament justificable. Les nenes de famílies benestants queden exemptes de l'aprenentatge de les tasques domèstiques per raó de classe, i l'escola és per a elles un espai d'instrucció en arts manuals, musicals o pictòriques, un espai de vida catòlica que les distingeix i les prepara per casar-se amb un home d'igual condició.

Fent ús d'experiències pròpies relatades en forma de memòria ens apropem a la figura d'un fadrí fill d'un masover, Narcís Ciurana, nascut a Franciac (La Selva) el 1871³⁰⁵. Ell ens parla del pare com un home: "*crudo y husurero*", que només té als fills per treballar i que gairebé no els escolaritza. La mare, en aquest cas, sembla una dona

---

³⁰³ Buenaventura DELGADO; *Historia de la infancia*, Ariel, Barcelona, 2000, p. 184. Mª Jesús VICÉN FERRANDO, Diego AÍSA MOREU; *Fuentes documentales de la obra pedagógica de Mariano Carderera y Potó*, Escuela Universitaria del Profesorado de E.G.B. de Huesca, 1995.

³⁰⁴ Irene PALACIO LIS; *Mujeres ignorantes: madres culpables. Adoctrinamiento y divulgación materno-infantil en la primera mitad del siglo XX*, Universitat de València, 2003.

³⁰⁵ Narcís FIGUERAS i Joaquim M. PUIGVERT; *Tribulacions d'un masover fadrí*, Taller d'Història de Maçanet de la Selva i Centre d'Estudis Selvatans, 1998.

bondadosa i resignada al marit però que segurament matitza l'extrema duresa de la figura paterna en benefici dels fills:

*“Desde el dia que nací [h]asta la edad de 10 o 11 años no puedo decir mal ni bien de la vida que [h]e pasado pero sí que [h]ay una cosa que tengo que apresiarla y esto es que Dios toca el corazón de mi padre de hacerme llegar a la escuela para aprender de hablar un poco y decir bien las palabras, esto sí que lo apresio y aun tampoco no tengo que apresiarlo mucho porque ninguna peseta le [h]a costado; tal ves si hubiese tenido que pagar alguna cosa a la escuela yo <yo> no hubiera llegado”.*³⁰⁶

Quan té vint anys, Narcís Ciurana queda lliure del servei de quintes i expressa:

*“... y por voluntad de Dios trayó un número muy alto, quedando perfectamente libre, sin gastar un solo céntimo, no más que cuatro reales el día del sorteo porque mi cariñosa madre deció a mi padre con lágrimas a los ojos: “A lo menos dale cuatro reales a Narciso para hir a comer, que no ves que no tiene ningún céntimo porque nunca le das ninguno”.*³⁰⁷

La intervenció de la mare perquè el fill rebí alguna paga la trobem reiteradament:

“Y mi estimada madre dijo a mi padre [¿] De donde quieres que trae lo[s] céntimos si nunca le das ninguno?”.

Ciurana relata que són deu germans i que ell segueix l'hereu i tres nenes, aleshores expressa:

*“Después yo hizo cinco y al momento de nacer yo mi padre, al saber que [h]abía nacido un niño se pu[s]jo a saltar y bailar, porque vio que tendría un ayudante para trabajar”*³⁰⁸

La família Ciurana presenta un pater familias amb la idea clara que són una unitat de producció a les ordres del cap de casa i amb la finalitat de mantenir i millorar aquesta mateixa unitat. La mare exerceix el seu paper maternal i en la mesura que pot suavitza la rigidesa afectiva entre el pare i la seva descendència. Tot i així, en unitats d'aquest tipus és el pare qui determina el futur i les relacions dels seus fills i filles.

Les memòries de l'empordanesa Isabel Piferrer (Sant Llorenç de les Arenes 1814-1883) i del seu fill Josep Anglada, ens permeten conèixer la idea que tenen els progenitors

---

³⁰⁶ *Ibidem*, p. 64.

³⁰⁷ *Ibidem*, p. 75.

³⁰⁸ *Ibidem*, p. 83.

respecte la instrucció de la seva descendència. El pare d'Isabel, en Josep Piferrer, nascut el 1770 en família molt humil, va aprendre a llegir i a escriure de gran. Ell mateix, convertit en pare, procura estudis per als seus fills varons. Així, Isabel parla en les seves memòries del germà notari i del germà advocat. En canvi per a les filles traça una educació pensada per col·locar-les amb un marit pagès o bé propietari. Isabel va aprendre a menar el ramat i a exercir totes les tasques domèstiques. Als cinc anys comença a llegir a casa del rector i més tard el seu pare completa la formació ensenyant-li aritmètica i escriptura. Isabel es casa el 1839 amb l'hereu Llorenç Anglada de Vilert (Pla de l'Estany), i a banda de dirigir amb bon encert l'heretat, ella mateixa ensenya les primeres lletres al seus fills i condueix la seva instrucció malgrat el cost econòmic. Així ho testimonia el seu fill Josep:

*“... la madre me enseñó nociones de agrimensura... procurando por todos los medios que supo, fomentar mi afición al estudio, ya comprandome libros, ya suscribiendome a publicaciones isntructivas, ya, en fin comprandome tantas plumas, papel y cuanto podia apetecerme para instruirme, sin escasearme nada ni un céntimo para èsto, por màs que tuviera que luchar con la escasez de recursos; a èsto y a mi particular afición al estudio debo toda la instrucción de què dispongo”.*³⁰⁹

Les circumstàncies familiars, la personalitat dels seus membres, la relació dels cònjuges i el paper de cada un d'ells dins la unitat familiar, expliquen que Isabel va créixer en una família on la instrucció la decidia el pare; en canvi, quan Isabel funda la seva pròpia família, ella mateixa decideix prioritzar l'educació dels seus fills, de la mateixa manera que decideix i governa la resta d'àmbits familiars. En aquests casos, quan la dona governa la família, la inserció dels fills i filles a l'escola es produeix en un pla d'igualtat i amb la mínima distinció de gènere.

Irene Rocas (1861-1947), una altra dona empordanesa, tingué, com Isabel Piferrer, un fort ascendent sobre l'educació dels seus fills i filles. Nascuda a Llofriu i educada a l'escola religiosa de Palafrugell fins als 12 anys, no va poder, però, continuar estudiant:

*“Quin deliri tenia jo per a ser mestra! Hauria estat el goig mes grant de la meua vida i no vaig poguer veure complaguts els meus ideals tan bonics”*³¹⁰.

---

³⁰⁹ Albert COMPTE FREIXENET; “Vida rural a les terres marginals de l'Empordà durant la primera meitat del segle XIX”, Revista *Annals* núm. 26, Figueres, 1993 p. 177 a 232.

³¹⁰ Dolors GRAU FERRANDO; *Memòries d'Irene Rocas (1861-1910)*, Arxiu Municipal de Palafrugell, 1999, p.20.

Va exercir com a mestressa de casa i va prioritzar especialment l'educació de les seves filles i fills, primer traslladant-se a Olot i després d'enviudar, el 1906, a Barcelona, on preveia un futur millor per a la família. Amb tota la família instal·lada a Barcelona (excepte la filla i el fill grans, que viuen a Argentina) Irene es relaciona amb cercles catalanistes i feministes, i coneix Carme Karr i Rossend Serra Pagès a qui un dia, conversant, va dir:

*“... que jo som l'única mare barcelonina que m'interesso per la bona educació de les meues filles: puig totes les altres mares tansols se preocupan de bulscalshi un marit costi lo que costi i res mes. M'ha fet gracia i fins n'he estat tota contenta que una pagesa com som jo m'hagi sentit distingida de la bulgaritat de mares barcelonines”.*³¹¹

De nou observem que a les llars on la mare té la possibilitat d'intervenir en la presa de decisions sobre l'escolarització de les filles i els fills, ho fa sense distingir el gènere. L'observació de Serra Pagès està plena de contingut, el futur de les noies es preveu dins el matrimoni i per tant la preocupació és buscar un bon marit, bo en diner, posició i caràcter.

Encara que moltes mares volen per a les seves filles la reproducció del seu propi paper, el cas d'Irene Rocas o d'Isabel Piferrer ens mostra l'existència de dones anònimes que defugen el discurs dominant, que pensen diferent i actuen en funció del sentit comú i de les circumstàncies que les envolten, protagonitzant, igual que els homes, el canvi social que mena cap al segle XX.³¹²

El discurs dominant, que condemna el gènere femení a un sol rol, depèn en bona mesura de com l'església treballa amb el liberalisme per mantenir l'estabilitat social i familiar. En aquest context, la Seu de Vic i l'Ajuntament impulsaran l'eclosió de nombroses congregacions masculines i en especial de femenines. A finals de segle, les monges seran l'eina bàsica, i en alguns municipis molt desitjada, per reconduir les feligreses al veritable camí de Déu, que en termes de gènere significa maridatge i maternitat. Així i

---

³¹¹ *Ibidem*, p. 122.

³¹² Pilar BALLARÍN DOMINGO; *La educación de las mujeres en la España contemporánea (siglos XIX-XX)*, Síntesis, Madrid, 2001.

com afirma Carme Sanmartí: "...la pietat era una activitat fonamentalment femenina i no s'hauria vist bé que un home la seguís."³¹³

La dona obrera d'un municipi fabril com Manlleu viu un estat de contradicció entre l'ideari progressista i laic que respira a la fàbrica, i l'ideari catòlic partidari de la tradició familiar que es respira a la parròquia, perquè la dona és la que transmet el pensament de la rectoria a la unitat familiar.

Segons una estadística del Bisbat de Vic realitzada l'any 1892, la majoria de municipis amb un promig de mil habitants, si exceptuem les capitals, ofereixen una escola religiosa femenina regentada per dues, tres o quatre monges.³¹⁴

Entre els municipis que no en tenen, com per exemple Òdena, amb 1300 habitants, el rector demana al bisbe la instal·lació d'una ordre femenina i d'un centre catòlic perquè: "... hay poca fe y corrupción de costumbres", i a Tous, amb 1000 habitants, es fa la mateixa petició argumentant que: "los bailes son los que aman con frenesí y que mas estragos causa en las conciencias de mis feligreses".³¹⁵

Així doncs, l'escola particular religiosa ha de servir per mantenir la fe i sobretot els costums i la idiosincràcia familiar.³¹⁶

Es funden congregacions femenines des de la Catalunya interior: Vic, Olot, Igualada, La Garriga, Figueres, Cervera, Tortosa, Aiguafreda, congregacions que es difonen des del seu lloc d'origen cap a Barcelona i zones industrialitzades. En conseqüència, el pensament catòlic s'estén des de l'interior vers el litoral, des de la muntanya allunyada del progrés cap als nuclis de la costa, més abocats a la modernitat i a les noves ideologies.³¹⁷

---

³¹³ Carme SANMARTÍ; "Les dones...", Op., Cit., p. 354. Veure també Rosa Mª CAPEL MARTÍNEZ; *El trabajo y la educación de la mujer en España (1900-1930)*, Ministerio de Cultura, Madrid, 1986, p. 315 i ss.

³¹⁴ Aquesta estadística ha estat objecte d'estudi, vegeu: Joaquim ALBAREDA, M. Teresa COLLELL, Antoni TORT; "Ensenyament, cultura popular i religiositat al bisbat de Vic a inicis de segle. (Dades estadístiques del bisbat dels anys 1892 i 1909)", *Actes de les 7es Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, Escola i Estat*, Eumo, Vic, 1985, p. 445 a 477. Joaquim ALBAREDA SALVADÓ; "L'escola laica a la Plana de Vic a principis de segle", dins *5es. Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Vic, 1982.

³¹⁵ *Llibre: Estadística del Bisbat de Vic 1892*, ASBV.

³¹⁶ *Ibidem*.

³¹⁷ Ana YETANO LAGUNA; "Congregaciones religiosas. Orígenes rurales y actuación urbana en el marco de la configuración de la Cataluña y el Euzcadi contemporáneo", *I Coloquio Vasco-Catalan de Historia*, 1982.

La matrícula flotant

La matrícula flotant, és a dir els períodes d'absència (durant el curs escolar) de les nenes i els nens matriculats a les escoles municipals, a Vic és una realitat, com a la resta de l'Estat durant el segle XIX.

Tant els informes de la junta d'instrucció pública com els informes dels mestres que treballen a l'escola pública a Vic ens palesen una situació de reiterada manca d'assistència per part d'un grup important d'alumnes.

El mes de setembre de 1851, un membre de la junta d'instrucció pública de Vic, Ramon Spa, després de visitar les escoles municipals observa: "... *bastante falta de asistencia por parte de los alumnos*". Però en canvi el mes següent, el mateix Spa "... *halló en las mismas [es refereix a les escoles] mas concurrencia*".³¹⁸

Trenta anys més tard, la mestra de l'escola de nenes dita de Santa Maria, Francesca Gasch, informa que durant sis mesos, de gener a juny de 1884, li han faltat a classe un promig de cinc nenes sobre una matrícula entorn d'unes vint alumnes, el 25% del total de matriculades.

I la mestra Teresa Rossell, amb molta més concurrència, fa els càlculs ella mateixa i afirma: "*La escuela Municipal de niñas, llamada de Capuchinos, tiene siempre de 130 á 140 niñas matriculadas con una presencia diaria de 110 á 120.*"³¹⁹

Cinquanta anys més tard de la primera data, ja entrat el segle XX, la mestra Rosa Magriñà expressa una situació semblant però empitjorada amb més absències:

"*Con una matrícula de 190 alumnos, temporada ha habido que han asistido unos 30 y 35*".

Les paraules de la mestra Rosa Mª Creus resumeixen a la perfecció el problema de la manca d'assistència, ja consolidada el 1910:

"... *Lo dije el año pasado, y lo repito ahora; la matrícula flotante, el continuo trasiego de alumnas, durante todo el curso, hasta en los últimos meses, este mismo mes, es el mayor obstáculo á mi labor escolar, y aunque sea triste consignarlo, va tomando un*

---

³¹⁸Lligall *Instrucción Pública. Circulares, certificados, actas y otros antecedentes 1851-96*. Plec: "Acuerdos de la Comisión de Escuelas 1851-52". Actes dels dies 20/IX/1851 i 20/XI/1851, AHMV.

³¹⁹Lligall *Instrucción Pública, correspondencia desde 1882 a 1891*. Plec 1884, informe de la mestra Francesca Gasch a la junta local de Vic 13.XI-1884. "Plec: 1887": carta de Teresa Rossell a la junta 18-V-1887, AHMV.

*carácter tan marcadamente endémico que constituye mi constante preocupación. ¡Qué bien se haría á la enseñanza popular cortando este mal, de raíz! Y algo podría hacerse para conseguir al menos aliviarlo algun tanto.*³²⁰

La matrícula flotant és, doncs, un fet normal i una realitat a tenir present en el desenvolupament del curs escolar perquè necessàriament el condiciona. Hem recollit en una taula les dades que donen els mateixos mestres de la ciutat de Vic a la dècada dels anys vuitanta del segle XIX per constatar la permanència d'aquest problema, que a més s'entén també en clau de gènere. Les dades que aportem corresponen al nombre de nenes i nens matriculats a les escoles municipals. Sabem, tanmateix, que una part del total d'infants no es matriculen ni a l'escola pública ni a la privada. Així, segons una estadística de 1883, a la ciutat de Vic es troben censats 483 nens i 420 nenes en edat escolar, dels quals estan inscrits 334 nens i 309 nenes. Per tant, un 30'9% i un 26'5% de nens i nenes respectivament no estan matriculats a cap escola de la ciutat.³²¹

.

---

³²⁰ *Llibre d'actes de la Junta d'Instrucció Pública* (Secció de vigilància 1908). [14-9] Informe de Rosa Magriñà a la junta local 1908. Memòria de la professora Rosa M. Creus Brú, 22-VI-1910, AHMV.

³²¹ *Lligall Instrucció Pública: reglaments, exàmens i inventaris varis. 1856-1883*. Plec: "Programas para los exámenes generales de 1863". Carta de la junta local a la junta provincial a 21/V/1883. La junta de Vic envia aquesta carta segons mana el reial decret de 23 de febrer de 1883, el cens de nenes i nens residents a Vic en edat escolar segons la llei de 09-IX-1857, AHMV.

La taula següent mostra els percentatges de nens i nenes matriculats a les escoles municipals de Vic, així com el nombre i percentatge d'infants que, si bé han estat matriculats, no hi assisteixen: és l'anomenat absentisme escolar.

Taula 4. Matriculació i absentisme a les escoles municipals de Vic 1880-1889³²²

	Nenes matriculades	Nens matriculats	Total	NO assistència Total	NO assistència de Nenes	NO assistència de Nens
1881/82	138 (36 %)	252 (65 %)	390	-	43 (32 %)	-
1882/83	128 (42 %)	177 (58 %)	305	-	38 (30 %)	-
1883/84	142 (34 %)	280 (67 %)	422	-	-	-
1884/85	164 (40%)	246 (60%)	410	58 (14.2%)	35 (22 %)	23 (10 %)
1885/86	172 (37.4%)	288 (62.6%)	460	-	-	-
1886/87	248 (47.6%)	273 (52.4%)	521	82 (15.8%)	54 (22 %)	28 (11 %)
1887/88	273 (47.4%)	303 (52.6%)	576	83 (14.4%)	55 (21 %)	28 (10 %)
1888/89	278 (45.3%)	336 (54.8%)	614	84 (13.7%)	54 (20 %)	30 (9 %)

La diferència de gènere és molt clara. Per una banda, les nenes augmenten la matriculació fins que gairebé s'equilibren amb el nombre de nens matriculats. En total, el nombre d'infants matriculats (comptant nenes i nens) evoluciona de 390 a 614 en set anys. Desconeixem el nombre exacte de nens i nenes que habitaven la ciutat en aquestes dades, però segons una estadística publicada uns anys abans, els infants de 6 a 10 anys sumaven un total de 1.282. Així doncs, és lògic pensar que durant els anys que abarca la taula estadística, a Vic es depassi el miler d'infants de la franja 6 a 10 anys, i podem preveure que aproximadament la meitat estan matriculats a les escoles municipals, i l'altra meitat probablement assisteixen a les escoles particulars o bé religioses.³²³

³²²Lligall *Instrucció Pública 1878-189*, AHMV. Taula d'elaboració pròpia a partir de la selecció de dades d'aquest lligall, pels cursos 1883/84 i 1885/86 les dades que aporta la font són incomplettes.

³²³*El Ausonense*, 18/VII/1861.

Joaquim Salarich, metge, cronista de la ciutat i membre de la junta d'instrucció pública, presumeix en dues ocasions de l'elevat grau d'instrucció que ofereix la ciutat. Hem dibuixat una taula per ordenar les dades que aporta Salarich, que són les següents:

Taula 5. La matrícula a les escoles municipals i privades de Vic³²⁴

	Escoles municipals de Nens	Escoles municipals de Nenes	Total	Escoles privades de Nens	Escoles privades Nenes	de Total
CURS 1852/53	938	210	1148	175	386	561
CURS 1869/70	835	277	1112	213	648	861

A partir del nombre d'infants escolaritzats i en relació amb el nombre total d'habitants de la ciutat, Salarich calcula que per al curs 1852/53 tenim “... *un discípulo por cada 6'7* [habitants]. *Estado satisfactorio si le comparamos con el de otras ciudades de España*”. I per al curs 1869/70 conclou: “...*sumando los niños de ambos sexos tendremos un concurrente á las escuelas por cada 6'3 habitantes, lo que coloca á la ciudad de Vich en el número de las poblaciones mas amigas de la instrucción*”.³²⁵

Per Salarich, puntal destacat de l'elit vigatana del moment, l'estadística o els nombres per si sols són tot un èxit per demostrar el treball de la ciutat i per tant de les autoritats envers l'escolarització popular. Sense ànims de desvirtuar aquesta tasca que en part va protagonitzar el propi Salarich com a membre de la junta d'instrucció (el qual, a més, per

³²⁴ Taula d'elaboració pròpia a partir de les dades que aporta Joaquim SALARICH VERDAGUER; *Censo de Vich. Memoria premiada con una medalla de oro y el título de Socio de mérito, según el programa publicado en 1852 por la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País*, Imprenta de Joaquín Bosch, 1857, 410 p.; *Estudio Topográfico médico del Llano de Vich*. Memoria premiada por la Real Academia de Medicina y Cirugía de Barcelona con medalla de oro y título de socio corresponsal en el concurso público celebrado en 1º de Febrero del año 1871, 140 p. [Manuscrit], AEV.

³²⁵ *Ibidem*.

donar exemple va escolaritzar el su fill Josep a l'escola de la Mercè)³²⁶, cal notar l'absència gairebé absoluta de referències a la qüestió de la matrícula flotant.

La Junta d'instrucció de Vic, tal com ja hem vist, a través de les actes i de la premsa manifesta en diverses ocasions el seu desacord amb el sistema escolar i els punts negatius que presenta. Es critiquen els mestres, els continguts curriculars, el sistema de finançament, la infraestructura, la legislació... però només en moments molt puntuals es lamenten de la poca assistència d'alumnes. Són els mestres els qui es queixen reiteradament del problema que els suposa l'absentisme escolar.

Potser és que la junta considera la matrícula flotant com un fet normal o un mal menor i pensa que la matriculació és un primer pas de cara a una futura normalització escolar en termes d'assistència. La manera de pensar de la Junta, que és el de l'elit dirigent, passa per la prioritització de les seves pròpies necessitats. Es tracta de mantenir l'ordre social, debatre entorn les carreres universitàries del moment, que naturalment cursaran els seus fills, de l'excés de titulacions i les seves causes i conseqüències. Així, el tema de la matrícula flotant no interessa, perquè aquest absentisme deriva de la ignorància pròpia de les classes humils.

A Vic la matriculació és molt elevada, però també cal tenir present que molts nens i sobretot nenes malgrat estar matriculats no assisteixen a classe o ho fan irregularment: quan poden, quan volen o quan els ho permeten les seves famílies.

Salarich ens aporta encara més dades prou interessants per comparar les escoles municipals de Vic amb les privades. Al llarg dels anys 50 i 60 es consoliden les escoles particulars en detriment de les municipals, però sobretot s'implanten amb força les privades destinades a la instrucció femenina.

---

³²⁶ *Lligall Escoles primàries 1840-1872*. Llibre de Registre de 1865-1866. El gener de 1866 consta inscrit Joaquim Salarich Giménez, fill del metge Joaquim Salarich, resident a la Plaça del Carbó núm.2 paguen 4 rals.

Taula 6. La matriculació femenina a les escoles de Vic³²⁷

Cursos	Nenes matriculades a escoles municipals	Nenes matriculades a escoles privades	Total de nenes matriculades
1852/53	210 (54.6%)	175 (45.5%)	385 (100%)
1869/1870	277 (30%)	648 (70.1%)	925 (100%)

Pel que fa al conjunt de la població en edat escolar podem concloure que la majoria de nens reben educació municipal i una minoria assisteixen a l'escola privada o confessional. En canvi per les nenes la situació s'inverteix: una minoria són escolaritzades a l'escola pública mentre que la majoria es matriculen a l'escola privada o confessional.

D'aquesta manera podem trobar situacions com la que descriu, el 1908, una mestra de l'escola municipal de nenes del barri dels caputxins. La mestra es lamenta de la manca de matrícula: *“por la existencia de un colegio gratuito dirigido por religiosas, circunstancias que imponen el inmediato traslado de dichas escuelas á otra barriada”*.³²⁸

El mes de gener de l'any següent ja no tenen cap matrícula en aquesta escola i de nou acorden llogar un altre local. La mestra d'escola municipal haurà de pensar estratègies per captar de nou les alumnes davant la competència que generen les germanes carmelites, instal·lades en un edifici escolar amb unes condicions inigualables per la mestra de l'escola municipal.

En conjunt, les dues taules anteriors ens indiquen que l'assistència a l'escola liberal es comença a normalitzar primer amb el nens i potser més tard ho farà amb les nenes. A partir d'aquí ens cal una anàlisi de les causes que motiven en conjunt la matrícula flotant per retrobar de nou més endavant la qüestió del gènere.

³²⁷ Joaquim SALARICH VERDAGUER; *Estudio Topográfico médico del Llano de Vich*. Memoria premiada por la Real Academia de Medicina y Cirugia de Barcelona con medalla de oro y título de socio corresponsal en el concurso público celebrado en 1º de Febrero del año 1871, [Manuscrit], AEV.

³²⁸ *Llibre d'actes de la junta d'instrucció pública 1908* [14-27], 17/VII/1908 i 13/I/1909, AHMV.

Les causes de la matrícula flotant

El treball infantil és una de les raons principals que expliquen la baixa escolarització del segle XIX. La precarietat i el pauperisme de les masses resten testimoniats a les pàgines de les memòries mèdiques que alguns professionals d'aquest ram van escriure i publicar al llarg de la centúria.³²⁹

L'Estat liberal, autor de la llei general de beneficència de 1849, canvia poc la pràctica assistencial de segles anteriors. Les iniciatives privades es mouen en la via de la caritat i la repressió per minimitzar la pobresa.³³⁰ Els cercles intel·lectuals es sensibilitzen envers el problema i l'Acadèmia de Medicina de Barcelona convoca concursos sobre higiene pública. L'elit de Vic, de la mà del seu cronista metge Joaquim Salarich, presenta una memòria el 1858 on denuncia el mal estat dels habitatges, entre altres. La pobresa és un fet a Vic, com a la resta del país.³³¹

Des de l'àmbit de l'educació i la pedagogia, l'inspector Laureano Figuerola denuncia també les deficientes condicions de vida de la classe jornalera, els obrers aturats, i els jubilats i la diferència entre aquestes i els grups mitjans i benestants.³³²

A les zones de pagès a mitjan segle XIX, concretament el 1846, els nens i les nenes s'ocupen en tasques agrícoles i ramaderes, i les nenes, a més, treballen a la llar.

A Sant Martí de Riudeperes (Osona) no necessiten escola de nenes: "... *porque al parecer no concurririan niñas por estar las mugeres inclinadas al trabajo de los campos ó agricola*".

A Santa Eugènia de Berga (Osona) l'alcalde escriu: "*No es necesaria la creacion de ninguna otra escuela para niños ni tampoco para niñas porque no asistirian a ellas*".

---

³²⁹ Antonio VIÑAO FRAGO; *Tiempos escolares, tiempos sociales*, Ariel Practicum, Barcelona, 1998, p. 45 a 53 es constata el treball infantil al segle XIX arreu de l'estat espanyol.

³³⁰ Félix SANTOLARIA; *Marginación y educación; Historia de la educación social en la España moderna y contemporánea*, Ariel, Barcelona, 2000, 354 p. Capítol 10.

³³¹ Antoni JUTGLAR [Estudi preliminar]; P.F. Monlau y J. Salarich. *Condiciones de vida y trabajo obrero e España a mediados del siglo XIX*, Anthropos, Barcelona, 1984. L'autor, a banda d'un estudi preliminar, transcriu les memòria de Joaquim Salarich titulada *Higiene del Tejedor* publicada i premiada el 1857; i la memòria de Pere Felip Monlau titulada *Higiene industrial* i publicada i premiada el 1856.

³³² Laureà Figuerola Ballester, (Calaf 1816-Madrid 1904). Economista i polític. Ministre d'hisenda i impulsor de la reforma monetària a partir de la qual es creà la pesseta el 1868. Vegeu l'entrada Figuerola al *Diccionario d'Història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1993, p. 462. Cal destacar també la seva faceta de pedagog tant en la vessant teòrica com pràctica, exercint la inspecció educativa i dirigint la primera Escola Normal que es va implantar a Barcelona al 1845, vegeu: Carme CARRERAS LLANSANA; *Laureano Figuerola, nuestro pedagogo de la ilustración*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1982.

I a Sentfores (Osona): “... *tienen que ocupar [els pares] sus hijos a pasar sus ganados, y asi es que tampoco no hirian á la Escuela Publica si la hubiere*”.³³³

En aquests territoris més ruralitzats, el treball infantil és una realitat però que no s'ha de confondre amb l'anomenada apatia familiar. Sovint es diu que el fracàs de l'escolarització en molts indrets del país prové de la demanda, que les famílies són ignorants, no valoren l'escola i per tant no hi procuren l'assistència dels seus fills i filles. Però no es tracta de ser ignorant, sinó que es tracta del fer de cada dia en unes circumstàncies concretes. La pagesia pobra que viu en nuclis disseminats i que necessita el treball de tots el membres de la família no pot escolaritzar els seus fills diàriament, perquè això significa prescindir de mà d'obra. Afegim-hi, a més, que el trajecte cap a l'escola és llarg i sovint difícil per l'orografia i la climatologia propis del territori. A Matamala (Ripollès) els nens en teoria van a: “*la escuela oficial del distrito y que por lo diseminado [les cases] la enseñanza está en mal estado*”.³³⁴ A Viladecavalls (Vallès Occidental), on el mestre és el propi rector: “... *habia muchos [es refereix als nens] que en un año no venian más que una vez por no poder vadear el rio ya por estar ocupados en sus propias casas y así la tuve que dejar*”.

A Montanyola (Osona) tenen escola pública d'ambdós sexes però: “... *asisten muy pocos por estar las casas a mucha distancia*”.

Una possible solució és el mestre itinerant, i el trobem registrat el 1892 a dues parròquies de la diòcesi de Vic: a Baucells (Les Guilleries) sabem que “*hay un maestro; sigue algunas casas*”. I a Querós (Les Guilleries) hi ha “*un maestro ambulante que no cumple ni con el precepto pascual*”. A la resta de parròquies amb pocs habitants i pobres, simplement no hi ha escola. Només a Castelltallat (Bages) s'ha trobat una situació intermitja: “*Hay un Maestro buen cristiano en una casa de campo que enseña algunos niños*”.³³⁵

L'escolarització de la pagesia pobre es troba a finals de segle en la mateixa situació que a l'inici de la reforma escolar: l'oferta és insuficient, el territori aspre i els nens i les nenes són necessaris per l'autosubsistència familiar.³³⁶

---

³³³ Lligall *Ensenyament 1840-1850 extra inventari*, Plec: 1846. AMV

³³⁴ Llibre: *Estadística del Bisbat 1892*, AEV.

³³⁵ *Ibidem*.

³³⁶ Narciso DE GABRIEL ; *Leer, escribir y contar. Escolarización popular y sociedad en Galicia (1875-1900)*, Edició do Castro, A Coruña, 1990, 577 p. En el cas gallec, les nenes i els nens treballen al camp, amb els ramats i a la pesca, i les nenes, a més a més, exerceixen de minyones o treballen a la fàbrica. Per les classes humils gallegues haver de prescindir de la mà d'obra infantil representa un cost, encara que l'escola sigui gratuïta. Tot i la necessitat del treball infantil, aquestes famílies procuren l'assistència escolar almenys a la temporada hivernal. En conseqüència, l'apatia dels pares envers l'escolarització no

En aquest context doncs, la instrucció prové de la mateixa parròquia. El rector fa les funcions del mestre adaptant-se al territori i als seus habitants. A Santa Maria d'Horta (Bages) no hi ha escola: “...*Tan solo el Párroco los dias desocupados da lecciones á los niños que se le presentan*”. A Sant Joan d'Oló (Bages): “*Todos los dias no impedidos se hace un rato de estudio á cuantos niños se presenten*”. A Tenes (Vallès Oriental) tenen una: “*escuela incompleta que reside el Párroco sin cobrar*”. A Santa Maria de Segura, tampoc hi ha escola: “*Yo [el rector] les doy algunas lecciones*”.

A Vallespirany (Ripollès) i a Castanyadell (Les Guilleries) la situació es repeteix: “*El Párroco enseña gratis*” i hi ha “*escuela privada por el Párroco*”.³³⁷

La idea que la societat pagesa menysté la formació dels nens parteix d'una visió esbiaixada o, si més no, és inexacta com a generalització perquè precisament molta pagesia pobra entén que instruir-se és l'única possibilitat de sortir de la precarietat. És per això que coneixem històries de fills de famílies humils que a través dels seminaris ingressen al clergat, i sabem que l'ofici de mestre és una de les poques possibilitats que té un noi pobre d'emergir socialment.³³⁸ És el cas de Marià Herm, natural de Vic, i que cursa als 22 anys primer de teologia escolàstica al seminari d'aquesta ciutat. Herm demana el 1860 una plaça d'ajudant per a l'escola d'adults a la Junta d'instrucció pública de Vic; el més interessant és l'argument clar i net que fa servir:

“... *despues de estar versado toda mi carrera en enseñar á causa de ser hijo de Padres pobres*”.³³⁹

No és casualitat que des de les rectories es fomenti la instrucció per als nens pobres que brillen intel·lectualment. A Sant Mateu del Bages: “*La escuela pública municipal de niños y niñas tiene mucho que desear por esta razón se dan algunas conferencias en la casa rectoral mayormente á los niños que se consideran aptos para emprender carrera literaria*”.

és la nota dominant p. 301 a 312. A Astúries també es documenta l'existència de mestres itinerants sense títol que es llogaven en un determinat municipi per uns quants mesos l'any. S'anomenaven els mestres “babianos”, impartien coneixements bàsics a nens i adults i també exercien d'escrivents. A mitjan segle XIX en comptabilitzem més de dos-cents; malgrat que des de l'administració es considera un model inadequat, van ser prou importants com per generar una literatura crítica que parlava de la “fira dels mestres”, v. Aida TERRÓN BAÑUELOS, Àngel MATO DÍAZ; *Los patronos de la escuela. Historia de la escuela primaria en la Astúrias contemporánea*, KRK, Oviedo, 1996, p. 74 i 75.

³³⁷ *Llibre: Estadística del Bisbat*, 1892, AEV.

³³⁸ Vegeu el capítol V l'origen social dels i les mestres.

³³⁹ *Lligall Instrucció Pública: Reglaments, exàmens i inventaris varis, 1856-1883*, Plec: “Inventarios, memoriales y otros antecedentes 76-91”, carta de Marià Herm a la Junta 30/XII/1860, AHMV.

La investigació de Borrás Llop, centrada a Villamanta (Madrid) i usant la tècnica de la història oral, confirma que el treball infantil al camp és la causa primera de l'absentisme escolar, i confirma també que tal cosa no significa l'existència d'apatia familiar. Critica les clàssiques afirmacions dels economistes que afirmen que a més pobresa menys interès familiar, perquè aleshores: com s'explica la concurrència a les escoles d'adults?
340

Els salaris agrícoles al camp espanyol són en general de subsistència fins ben entrada la dècada de 1920 per la qual cosa es fa imprescindible el treball dels infants ja des dels 4 anys. De tota manera, el treball a pagès, pel seu caràcter cíclic, és més combinable amb l'escola que no pas el treball fabril.³⁴¹

A les zones en procés d'industrialització la situació és molt semblant. El 1842, l'inspector de Torelló i Roda de Ter (Osona) escriu:

"... poblaciones ricas e importantes, en donde la indiferencia y el egoismo de los pueblos industriales los domina".³⁴²

El mateix inspector, Laureano Figuerola, després de visitar el partit judicial de Mataró conclou: *"Parece increíble, pero es un hecho demasiado cierto; allí donde hay fábricas la instrucción se apaga, las fábricas dejan desiertas las escuelas; y puede decirse que una prueba de los adelantos y civilizacion de nuestro pais va á embrutecer una generacion entera, si pronto, muy pronto el Gobierno no procura conciliar los intereses de la industria con los de la educacion"*.³⁴³

Els informes mèdics de la mateixa època coincideixen a presentar-nos un escenari fabril on els fills dels obrers treballen desproporcionadament *"desde la niñez"* i com aquesta

---

³⁴⁰ José María BORRÁS LLOP; "Antes de nacer sabíamos trabajar. Absentismo escolar y trabajo infantil en el Madrid rural del primer tercio del siglo XX", *Historia Agraria*, núm. 20, abril 2000, p 178, 179 i 180. Les escoles d'adults es preveuen a la llei Moyano de 1857 de la següent forma, art. 106: "Igualmente fomentará [el govern] el establecimiento de lecciones de noche ó de domingo para los adultos cuya instrucción haya sido descuidada, ó que quieran adelantar en conocimientos". *Ley de Instrucción Pública*, Tomo LXXIII, Imprenta del Ministerio de Gracia y Justicia, 1857, p. 286-287. Durant l'episcopat a la diòcesi de Vic del bisbe Morgades (1882-1899), les escoles d'adults seran una de les vies per recristianitzar la població, sobretot la de les àrees més fabrils i proclius als socialismes. Les visites pastorals de l'època de Morgades testimonien aquest afany per estendre les escoles dominicals gratuïtes i les escoles religioses sobretot per a nenes. Joaquim M. PUIGVERT SOLÀ (ed.); *Les visites pastorals. Dels orígens medievals a l'època contemporània*, Biblioteca d'Història Rural, Girona, 2003, p. 165-171.

³⁴¹ José María BORRÁS LLOP; "El trabajo infantil en el mundo rural español (1849-1936). Género, edades y ocupaciones", José Miguel MARTÍNEZ CARRIÓN; *El nivel de vida en la España rural, siglos XVIII-XX*, Universidad de Alicante, 2002, p. 497 a 547, p. 517.

³⁴² *Boletín Oficial de Instrucción Pública*, Madrid, 1842, En la Imprenta Nacional, AHMV.

³⁴³ *Ibidem*.

situació: “*es una de las causas mas numerosas de enfermedad y muerte en las clases obreras*”.³⁴⁴

Pere Felip Monlau escriu el 1856 que per protegir les criatures del treball excessiu el Govern ha d'intervenir amb decisió i: “*no admitir ningún niño o niña de diez años*”, la qual cosa vol dir que era freqüent el treball dels menors de deu anys. També insisteix en la necessitat d'establir jornades màximes de treball per als menors i prohibir el treball nocturn.³⁴⁵

El metge vigatà Joaquim Salarich es posiciona en una línia semblant i exposa també l'existència de treball infantil a les fàbriques de Catalunya:

“*Los hijos de nuestros obreros no llevan una vida tan dura [ho compara amb el treball fabril a França], pero deben trabajar doce horas diarias; y ¿ha considerado bien el gobierno todos los inconvenientes de un trabajo tan largo para criaturas de ocho años?*”.³⁴⁶

I encara ens informa que sovint els nens treballen en una fàbrica diferent de la del pare i la mare:

“*los hijos trabajan lejos de sus padres, y con distintos amos, para que si el uno suspende sus faenas, no queden todos sin jornal*”.³⁴⁷

Cinquanta anys després, la situació no ha variat gaire. L'estadística del Bisbat coincideix, per exemple, amb l'inspector Figuerola en què la presència de fàbriques impedeix l'escolarització. Per tant, de nou ens retrobem amb la necessitat del treball infantil, en aquest cas com a mà d'obra obrera per a la subsistència familiar. Aquest fet podria explicar que els infants no vagin a l'escola, però també de nou les fonts ens testimonien que aquesta relació de causa-efecte que acaba culpabilitzant els pares no és tan simple ni tan directa.

El món fabril, amb el que comporta d'explotació social i de nous costums i ideologies, és temut i combatut des de l'església. El bisbat de Vic intenta contrarrestar-ho a través de la instrucció i l'associacionisme, intents que són executats per qui governa la parròquia: el rector.

Les dones i els homes d'un marc local concret viuen aquesta experiència en funció de com interpreta el seu paper el rector de la parròquia; segons si és més castigador o

---

³⁴⁴ Antoni JUTGLAR [Estudi preliminar]; P.F. Monlau y J. Salarich. *Condiciones de vida y trabajo obrero e España a mediados del siglo XIX*, Anthropos, Barcelona, 1984, p. 51.

³⁴⁵ *Ibidem*, p. 92.

³⁴⁶ *Ibidem*, p. 257.

³⁴⁷ *Ibidem*, p. 92.

menys, més tenaç o menys, més conformista o menys. Així, per exemple, a Tagamanent (Vallès Oriental) el 1892 el rector és un fort activista a favor de la causa catòlica de tal manera que obté com a resultat precisament allò contra el qual lluita: la no assistència dels infants a l'escola. Ell mateix ho redacta així: *“El vicio dominante es la indiferencia religiosa acompañada del libertinaje. Me parece haber hecho lo que buenamente podia estableciendo desde 1890 en esta casa rectoral dos veces al dia enseñanza gratuita, á fin de dar con el cebo de la instrucción lugar preferente á la enseñanza del catecismo, de lo que hay mucha ignorancia. No se ha trabajado del todo en vano porque como digo en otro lugar asisten diariamente 12 niños de los cuales 7 cuentan 20 años; pero muchos otros podrian aprovecharse y por la incuria de sus padres no lo hacen”*.³⁴⁸

Tagamanent, amb 134 habitants, forma municipi amb Mora i Santa Eugènia del Congost. En total, el 1892 aquest terme suma uns tres-cents habitants i no té escola. Així, els rectors de les tres parròquies ensenyen gratuïtament complint amb la funció encomanada des del bisbat. Tagamanent és l'exemple d'una situació en la qual el rector, extremament gelós, imparteix quasi en exclusiva el catecisme a uns fills de pares obrers allunyats de la pràctica catòlica i que veuen en l'escola l'intent de reproduir en els seus fills la mentalitat dels qui els exploten o dominen, i en conseqüència prefereixen no escolaritzar-los.

En aquest context neixen en el tombant de segle les anomenades escoles laiques. A Manlleu, vila industrial per excel·lència, s'implanta el 1893 una escola laica de vida problemàtica a causa de la oposició de bona part de la societat benpensant de la comarca i que assolirà la seva fi l'any 1909.³⁴⁹

A Torelló, on existeix escola municipal i també privada, el rector fa funcionar una escola nocturna, però pel que ell mateix explica no hi va ningú:

“Espanta la maldad de los hijos que van subiendo por el descuido... criminal de los Padres que, á trueque de que les traigan lo que ganan semanalmente, los dejan subir y andar á sus anchas. Para atacar tan sensible mal, fundé escuelas nocturnas y otros

---

³⁴⁸ Llibre: *Estadística del Bisbat de Vic*, 1892, AEV.

³⁴⁹ Joaquim ALBAREDA SALVADÓ; “L'escola laica a la Plana de Vic a principis de segle”. Ponència de les 5es. *Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Vic, 1982. Luís Miguel LÁZARO LORENTE; *Prensa racionalista y educación en España (1901-1932)*, Universitat de València, 1995.

*medios, pero el éxito no coronó bastantemente mis aspiraciones, pues falta asistencia”.*³⁵⁰

També es dona la situació invertida, la de famílies catòliques i creients que impedeixen l'assistència dels seus fills i filles a l'escola perquè es sospita que el o la mestra tendeixen al laïcisme, és el cas de Pruit (Collsacabra-Osona):

*“Como en la parroquia existe Municipio propio hay Escuela pública incompleta de ambos sexos y si se quiere enseñanza tiene que encargarse el Párroco de ella por no gustar el País á los Maestros que la adquieren en concurso”.*³⁵¹

La qüestió de l'apatia familiar és molt relativa. Cal veure a la pràctica local com s'aplica el nou sistema educatiu i com ho viuen les famílies amb infants per escolaritzar. L'aplicació de les lleis educatives al segle XIX permet molts punts de fuga o disfuncions que són reconduïdes pel clergat en major o menor mesura comptant amb l'aquiescència del propi estat liberal.

Durant la segona meitat del segle XX, la ciutat de Vic no s'insereix en el model de territori en procés de transformació industrial ni en el model d'àrea rural on la pràctica totalitat dels habitants es dediquen a feines agrícoles. Vic representa un model entre la modernitat i la tradició, una modernitat que no es desplegarà fins ben entrat el segle XX. En el període que ens ocupa, els darrers cinquanta anys del segle XIX, a Vic la població resta estancada, en concret es redueix de 13.036 habitants el 1860 a 12.075 habitants el 1900.³⁵² Vic presenta una estructura socioprofessional molt diversificada a cavall entre el món rural i el món urbà, i que traspua en tots els aspectes de la vida ciutadana.

El mes de juliol de 1861 es publica a la premsa local un cens de població referent a l'any 1860 que ens aporta informació, a més del nombre de persones per grups d'edat i sexe, dels oficis i professions que exercien els habitants de Vic. Informació que avala la classificació de Vic com a municipi intermedi. Sobre un total de 7858 habitants que exerceixen ens queda la distribució següent³⁵³:

---

³⁵⁰ *Llibre: Estadística del Bisbat de Vic, 1892, AEV.*

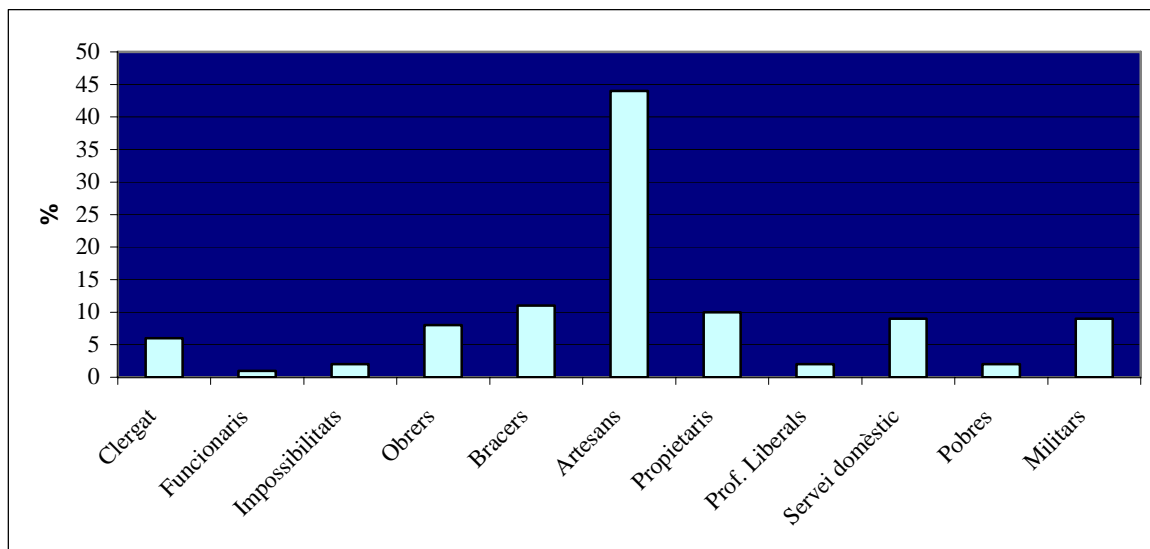
³⁵¹ *Ibidem.*

³⁵² Jaume FONT GAROLERA; “Un segle de canvis i permanències a Osona: d'entorn rural-urbà a comarca-ciutat”, Revista *Ausa*, Patronat d'Estudis Osonencs, Vic, núm. 150, 2002, p.415 a 445.

³⁵³ *El Ausonense*, 18/VII/1871, AEV.

Artesans 44%, bracers 11%, propietaris 10%, militars 9%, servei domèstic 9%, obrers 8%, clergat 6%, professions liberals 2%, cecs i impossibilitats 2%, pobres de solemnitat 2%, funcionaris 1%.

Histograma 3. Els oficis a Vic 1860³⁵⁴

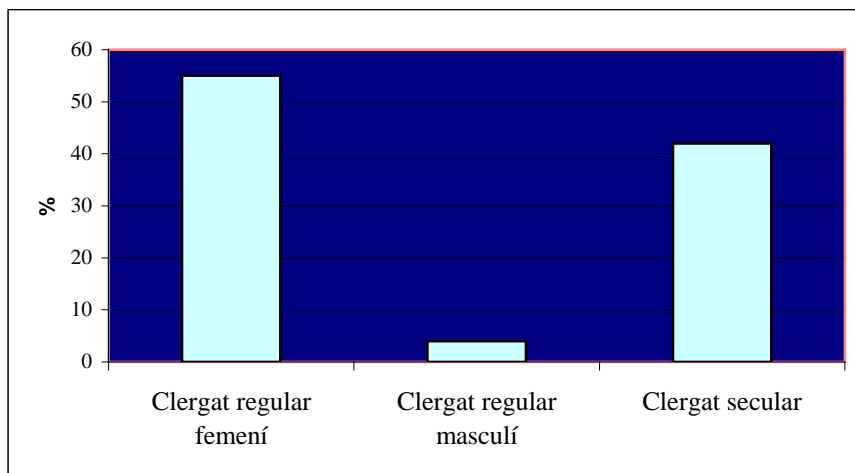

Observem el predomini absolut d'artesans i bracers per sobre dels obrers i com en conjunt aquestes tres categories ocupen més de la meitat de la població activa. Les classes dirigents que s'inclouen en la categoria de propietaris en realitat és representada per un 51% d'industrials, un 38% de propietaris pròpiament dits, un 8% de comerciants i un 5% de fabricants. En la categoria de professions liberals també hi trobem una classificació variada; predominen els artistes en un 47%, els advocats en un 24%, els metges i veterinaris en un 13% cada un i els farmacèutics en un 9%. Pel que fa al clergat coneixem el pes important que dins aquesta categoria representa el col·lectiu femení: així, un 55% del clergat són dones integrades en ordes religiosos dedicats a atendre malalts i pobres i a impartir docència també als més necessitats. Només un 4% són homes integrats en ordes masculins.

³⁵⁴ Elaboració pròpia a partir de la informació que facilita el periòdic *El Ausonense*, 18/V///1871, AEV.

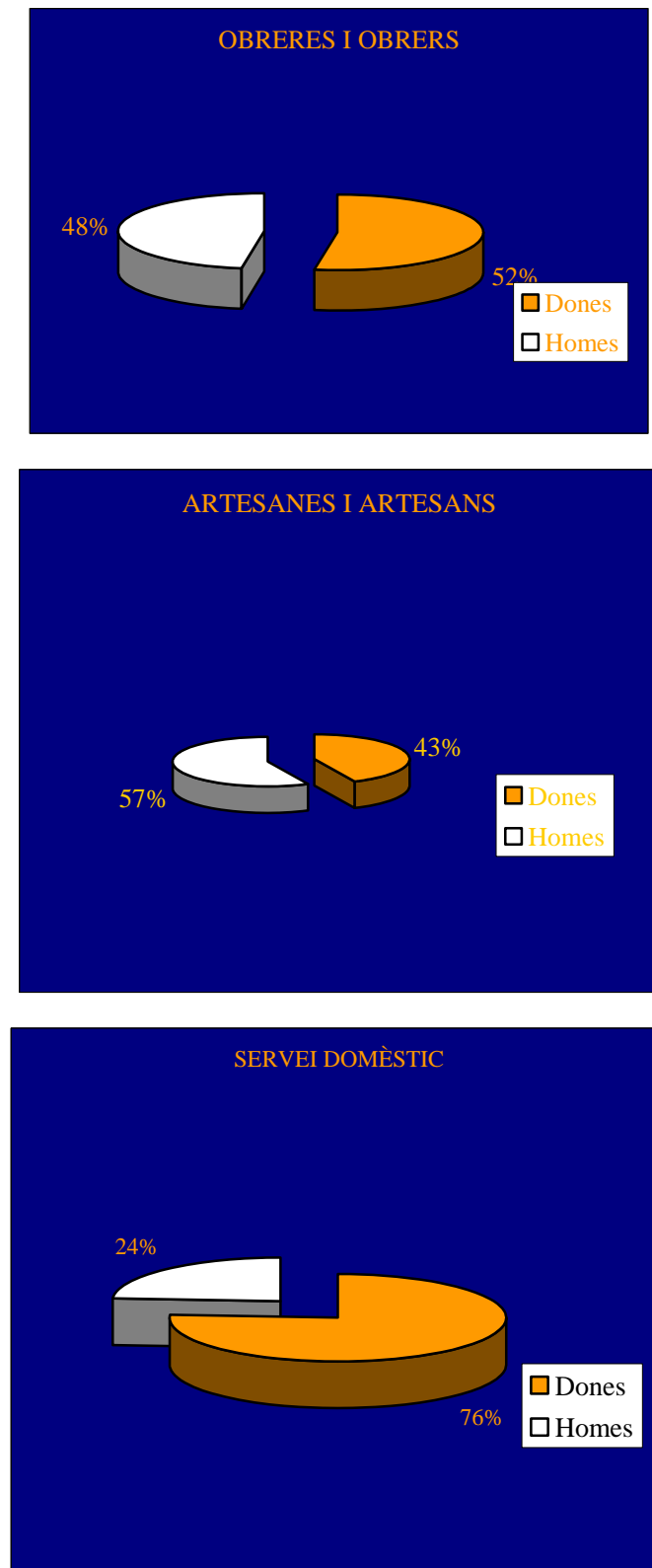
Histograma 4. El clergat a Vic 1860³⁵⁵

El clergat secular representa els membres actius de les parròquies de la ciutat i tot l'entorn del bisbe, el capítol i el seminari, el veritable sector eclesiàtic dirigent a Vic. El gràfic ens permet concloure que les conseqüències del desmantellament dels ordes religiosos a partir de la desamortització ha comportat la gairebé desaparició dels masculins i l'aparició d'ordes nous sempre femenins relacionats amb les virtuts maternals de les dones. La presència de militars concentrats a la ciutat de Vic entre els quals aquest cens també comptabilitza els retirats, ens indica la realitat del conflicte carlí que gairebé durant tota la centúria es viu a la ciutat i que ja comentàvem a l'inici d'aquest treball. Sospitem que aquest col·lectiu desenvolupa la seva vida al marge de la resta de la ciutania, tot i que en configuren el paisatge i condicionen la visió que es té del nou Estat liberal des del poble. En les associacions cultural de l'elit i en la premsa que difonen no hi trobem la participació de cap membre de l'estament militar. Només a la documentació que genera l'Ajuntament trobem referències a les tropes i sovint en to de queixa.

³⁵⁵ *Ibidem.*

Gràfic 2. Els oficis a Vic segons el sexe³⁵⁶

³⁵⁶ *Ibidem.*

Entre els col·lectius que en conjunt qualfiquem de més humils, hi trobem una alta presència de treball femení. Tal com podem veure en els gràfics sectorials, més de la meitat dels artesans són en realitat artesanes i gairebé la meitat dels obrers són dones, mentre que la presència femenina representa més del 75% en el servei domèstic sota l'epígraf de criades. Per contra, la categoria de bracer és exclusivament masculina.

Les filles i els fills dels artesans, obrers, jornalers, i pobres de Vic possiblement tenen necessitat d'ésser usats com a mà d'obra infantil en el si d'economies familiars precàries, en un context que a Vic és poc dinàmic en les dècades centrals del segle XIX. El 1851, referent a aquest tema la Junta d'Instrucció Pública de Vic comenta: *“los padres cuando necesitan en casa á sus hijos los detienen en ella”*.³⁵⁷ Des de la política local no es considera que aquesta qüestió sigui un problema, si més no de primer ordre, i es limiten a constatar-ho sense més reflexió.

Des de l'òptica dels mestres, existeix en general molta preocupació per la manca o la irregularitat en l'assistència a l'escola i en menor mesura plantegen el tema del treball infantil. Es dona per suposat que les famílies treballadores *“... llegando a la edad de diez años los sacan de la escuela para el trabajo”*,³⁵⁸ però el problema no és aquest sinó que abans dels deu anys molts alumnes no van a l'escola per manca d'interès dels pares. Així ho exposa el mestre Jaume Fageda:

“La irregularidad en la asistencia es debida las mas de las veces á los padres quienes, con cualquier motivo por fútil que sea, consienten que sus hijos no vayan á la escuela, ignorando lo mucho que dificultan la labor de la misma y que perjudican inconscientemente á sus hijos.

Això significa que una part de l'alumnat no segueix el curriculum escolar i quan es presenta a classe coneix poc o gens les matèries i no sap treballar-les. En conseqüència, els problemes són per al mestre:

“Los niños, desconociendo lo que representa perder las clases ó el no venir á la hora señalada no estudiando las lecciones ó no ejecutando los trabajos que se les señalan, dificultan igualmente mi tarea; y poco valen los medios que empleo para corregir cuando no estoy secundado por las familias. Todos los dias se pierden miserablemente

---

³⁵⁷ Lligall *Instrucción pública. circulares, certificados, actas y otros antecedentes. 1851-96*, plec “Acuerdos de la comision de escuelas 1851-52”, AHMV.

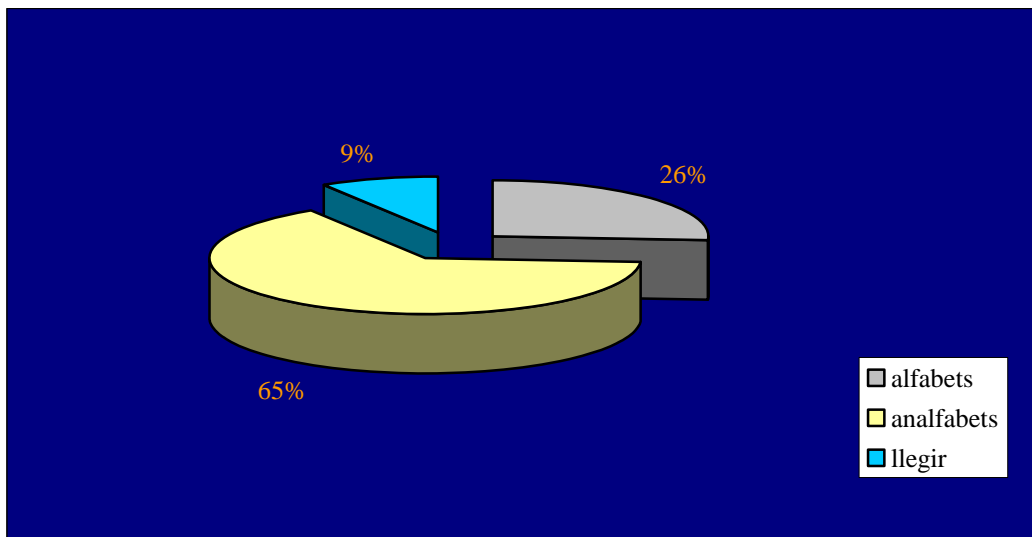
³⁵⁸ *Llibre d'Actes de la Junta d'Instrucció Pública* [14-9]; Memòria del mestre Jaume Fageda 21/VI/1910, AHMV.

*cinco cuartos de hora tres por la mañana y dos por la tarde; y por mas que haya hecho esfuerzos para remediar este mal no lo he conseguido”.*³⁵⁹

El desinterès familiar per l'escolarització dels fills i sobretot de les filles també és preocupant per la mestra Maria López:

*“La constancia de los padres en visitar la clase é interesarse por conocer el estado de cultura de sus hijos, continua del mismo modo: se considera todavia como perdido el tiempo que se invierte en preguntar á la maestra como se porta la hija. Dia vendrá en que se conseguirá todo”*³⁶⁰

Gràfic 3. Percentatges d'alfabetització a Vic, 1860³⁶¹

Les paraules d'aquests mestres són molt significatives, sobretot perquè ho escriuen l'any 1910, cinquanta anys més tard dels percentatges del gràfic 3. Observem que el 1860 el 65% de la població censada a Vic és analfabeta, no sap llegir ni escriure, i si a més li sumem el 9% de ciutadans que tan sols saben llegir (semialfabetitzats), fa un total de 74% de persones (més de la meitat dones-70%) que no saben escriure. Tenim, doncs, unes generacions de famílies poc o gens alfabetitzades que possiblement expliquen la

³⁵⁹ Elaboració pròpia a partir de les dades de: *El Ausonense*, 18/VII/1861, AEV.

³⁶⁰ *Llibre d'Actes de la Junta d'Instrucció Pública* [14-9]; Memòria de la mestra Maria López 22/VI/1910.

³⁶¹ *Ibidem*.

idea que expressen els mestres del poc interès del pares en l'escolarització dels seus fills, i encara menys de les filles, l'any 1910; i sí en canvi, l'interès perquè els seus fills puguin anar a treballar. Així doncs, potser no s'ha avançat massa en el terreny de l'alfabetització des del cens de 1860.

Jean-Louis Guereña i Antonio Viñao constaten que entre 1841 i 1860 el nombre d'analfabets a Espanya es manté entorn el 49%. A nivell quantitatiu el percentatge no varia però el canvi esdevé a nivell qualitatiu. Al 1841 la semialfabetització era més alta que l'alfabetització completa, i al 1860 la semialfabetització ha baixat considerablement a favor de l'alfabetització completa.³⁶²

A mitjans del segle XIX, Cipolla aproxima que a Europa (sense Rússia) el 45% de la població adulta és analfabeta, i que els països menys avançats en matèria educativa són els del sud d'Europa, Espanya entre ells.³⁶³ Així doncs, els resultats del gràfic 3 amb un 65% d'analfabets a Vic confirmarien la teoria de Cipolla.

Rosa Mª Capel també considera que Espanya entra al segle XX amb uns elevats índexs d'analfabetisme. Els seus estudis conclouen que al 1900 les dones espanyoles analfabetes representen un 71,4% i els homes un 55,8%. Pel que fa a les regions, les dades de Capel perfilen que Catalunya és una regió amb un analfabetisme femení de 69,7%, superior al de Múrcia amb 83,6% però inferior al del País Basc amb un 46,9%.³⁶⁴

---

³⁶² Jean-Louis GUEREÑA, Antonio VIÑAO FRAGO; *Estadística escolar, proceso de escolarización y sistema educativo nacional en España*, EUB, Barcelona, 1996, p. 148.

³⁶³ Carlo M. CIPOLLA; *Educación y desarrollo en Occidente*, Ariel, Barcelona, 2ª edició, 1983, p.89 i ss.

³⁶⁴ Rosa Mª CAPEL; *El trabajo...*, Op., Cit., p. 363 i ss.

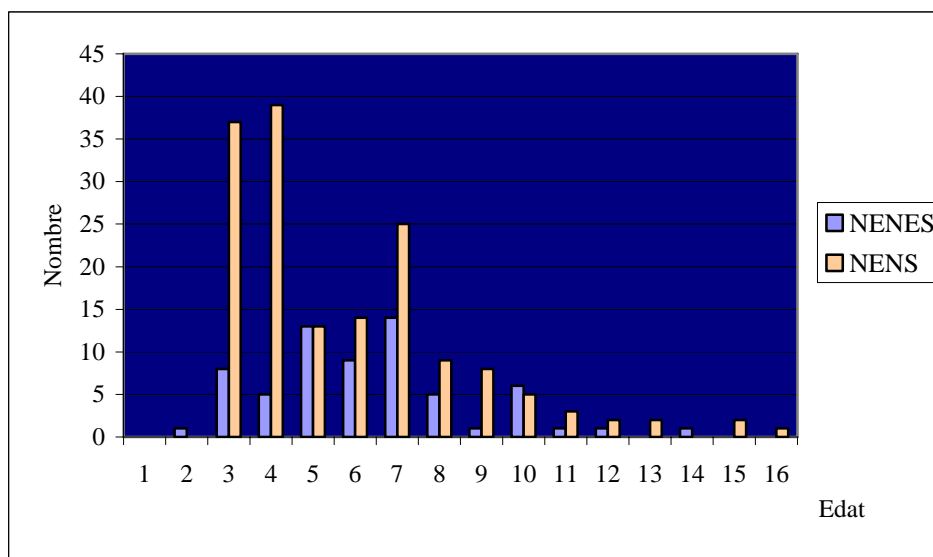
L'origen social de l'alumnat de l'escola municipal de Vic

A partir d'un llibre de registre de les escoles municipals de Vic, podem obtenir una visió general de les edats, el sexe i la procedència social dels infants que assistien a aquestes escoles. La mostra recull dos-cents vint-i-vuit escolars que l'any 1865 estan matriculats. El registre, però, no informa ni de les assistències ni de les absències a les següents escoles de la ciutat: Caputxins, Sant Felip, La Mercè i Sant Domènec per a nens, i l'escola del Passeig i la del 2n districte per a nenes. La mostra, doncs, és molt petita en comparació amb el nombre de nenes i nens que es troben en edat escolar, ja que Joaquim Salarich en el seu *Censo de Vich* dona dades per al curs 1869/ 1870 de mil cent dotze infants escolaritzats a les escoles municipals i de vuit-cents seixanta-un nens i nenes que assisteixen a les escoles privades de la ciutat. Ja hem comentat més amunt que possiblement Salarich és molt opimista a l'hora de fer números, o bé podria ser que l'autor del llibre que ara ens ocupa enregistrés només una part dels infants escolaritzats, o bé que realment només eren aquests els que assistien regularment a l'escola.

Dels dos-cents vint-i-vuit nenes i nens observem, en el gràfic que tenim a continuació, dos desequilibris pronunciats: pel que fa les edats, la gran majoria (el 77%) tenen entre 3 i 7 anys, i encara no una quarta part (el 23 %) tenen entre 8 i 16 anys. Del primer grup, a més, la meitat no supera els 5 anys d'edat, i a mesura que augmentem en edat disminueix el nombre de nens i nenes escolaritzats. Aquesta constatació es correspon clarament amb el treball infantil: a menys edat, menys productiu és l'infant per a l'economia familiar.

El segon desequilibri s'observa en la variable sexe. Els percentatges mostren que del total d'infants matriculats un 72% són nens i un 28 % són nenes, gens estrany en una societat on la dona té reservada la funció reproductora i cuidadora de la llar, tasques en les quals les nenes ja s'exerciten des de molt petites.

Histograma 5. Les edats dels infants matriculats a les escoles municipals de Vic, 1865³⁶⁵

Hem agrupat les nenes i els nens per unitats familiars, n'han resultat un total de 194 famílies que es dediquen a oficis molt diversos. Comptabilitzem fins a 54 oficis o categories diferents. Una gran majoria de famílies destaquen per dedicar-se al treball agrícola amb la categoria de bracers i al treball assalariat amb la categoria de teixidors. Els oficis més abundants són el de bracer i el de teixidor (56 famílies en total, que representen un 29 %). La resta queda repartida entre els següents oficis tal i com consten en el registre:

Taula 7. Oficis dels pares dels infants matriculats a les escoles municipals de Vic, 1865³⁶⁶

OFICI	NOMBRE DE FAMÍLIES
Bracer	30
Teixidor	26
Paleta	11
En blanc	9

³⁶⁵ *Lligall Escoles Varia*. Llibre de Registre 1865. AHMV.

³⁶⁶ Elaboració pròpia a partir del llibre de Registre 1865, AHMV. Reproduïm tots els noms dels oficis que consten en el registre.

Vídua	8
Sabater	8
Propietari	8
Serraller	5
Jornaler	5
Fuster	4
Carreter	4
Hisendat	4
Hortolà	4
Espardenyer	3
Blanquer	3
Daguer	3
Faixer	3
Guàrdia civil	3
Drapaire	3
Soguero	3
Colons	2
Empleat	2
Pagès propietari	2
Majoral	2
Pastisser	2
“Rosaner”	2
Taverner	2
Tinent	2
Tintorer	2
Vigilant	2
Aluder	1
Boter	1
“Xapucer”	1
Xocolater	1
Cirurgià	1
Ganiveter	1
Curtidor	1
Ebenista	1
Escrivent	1
Escultor	1
Fabricant	1
Guanter	1
Ferrer	1
Pagès hisendat	1

Metge	1
Mercader	1
Músic	1
Negociant	1
Pastor	1
“Peinero”	1
Pintor	1
Sastre	1
Enterramorts	1
Sereno	1
Botiguer	1
Tractant de fustes	1
Revenedor	1

Tot un rosari d'oficis molts dels quals pertanyen al treball preindustrial i al món de la menestralia i l'artesanat. Oficis antics que es combinen amb el nou funcionariat i que deriven de la implantació del liberalisme, com són els guàrdies civils. La presència de nombrosos oficis característics de l'edat Moderna i que necessàriament desapareixen amb l'industrialisme, fa pensar que aquest tenia poc impacte a Vic el 1865. Falten estudis locals per saber com les mesures liberals afectaren els oficis menestrals o, com apunta Joaquim M. Puigvert, cal analitzar de quina manera l'empobriment dels grups privilegiats d'Antic Règim, en concret l'església, que comportaria un menor consum incideix directament a la decadència d'aquesta menestralia.³⁶⁷ Si la hipòtesi fos certa, en el cas de Vic, la pervivència d'oficis tradicionals podria explicar-se perquè la ciutat és la capital d'un bisbat actiu i dinàmic que procura adaptar-se als canvis liberals. En seria un bon exemple la reconstrucció i ampliació de l'edifici del seminari a mitjan segle XIX per poder encabir un miler d'estudiants tant tridentins com batxillers. Les obres de reforma i el dia a dia de la vida dels estudiants, molts dels quals són interns, poden fer-nos pensar que des del seminari es genera una capacitat de consum igual o superior que en èpoques precedents. A més, cal tenir present que a la diòcesi de Vic, la desamortització dels béns dels seculars a la primera meitat del segle XIX va tenir

³⁶⁷ Luís VIRÓS PUJOLÀ [curador]; *Organització del treball preindustrial: confraries o oficis*, PAM, 2000, p. 35-40. Joaquim M. Puigvert insisteix en la necessitat d'investigar “el paper de moltes institucions eclesiaístiques en l'àmbit de les economies locals i regionals, en tant que entitats consumidores”, p. 37.

efectes menors; foren venudes un 6'2% del total de finques rústiques propietat del capítol catedralici. Tot plegat explicaria que, precisament, l'agonia de l'artesanat fóra més tardana a Vic que en d'altres localitats.³⁶⁸

Els oficis de la taula anterior, pel fet de ser propis del treball preindustrial, no suposen que les famílies siguin pobres. La sola observació de la quota que paga cada família ens pot llevar qualsevol dubte. Hem classificat els oficis en funció de la quota que per estatus els correspon pagar cada mes per a l'escolarització del seu fill o filla. Cada columna es correspon amb una quantitat, començant pels gratuïts o que no consta, i seguint de baix a dalt, és a dir les famílies qualificades de pobres, les que paguen 1 ral, 2 rals, 4 rals, 6 rals i 10 rals. A la segona fila hem calculat el tant per cent de famílies que satisfan una o altra quota.

Taula 8. Classificació d'oficis segons la mensualitat escolar, 1865³⁶⁹

Gratuït/NC	Pobres	1 ral	2 rals	4 rals	6 rals	8 rals	10 rals
4'4%	31'5%	19'6%	29'4%	9'3%	2'1%	3'1%	0'6%
	Jornalero	Jornalero	Jornalero		Chatarrero	Labrador-hacendado	Propietario
Tejedor	Tejedor	Tejedor	Tejedor		Negociante		
Bracero	Bracero	Bracero	Bracero	Bracero		Propietario	
Zapatero	Cerrajero	Zapatero	Cerrajero	Zapatero			
Peinero	Zapatero	Albañil	Zapatero	Hacendado			
Guardia civil	Albañil	Daguero	Albañil	Tratante en madera		Hacendado	
	Sereno	Viuda	Daguero	Pintor			
	Viuda	Carretero	Viuda				
	Tintorero	Ebanista	Carretero	Tavernero	Carretero		
	Blanqueador	Chapucero	Tintorero	Teniente			
	Vigilante	Carpintero	Chatarrero	Propietario			
	Chatarrero	Guantero	Labrador-	Colono			

³⁶⁸ Entre 1844 i 1867, hem calculat que el seminari necessita per mantenir la instrucció entre 20.000 i 40.000 rals per curs; en canvi pel manteniment de la institució necessita una mitjana de 200.000 rals anuals. M. Teresa GODAYOL PUIG; *Didàctica de la ciència...*, Op., Cit. Santi PONCE I VIVET; *La desamortització eclesiàstica a la comarca d'Osona 1836-1845*, Tesi de llicenciatura, UAB, 1985.

³⁶⁹ Elaboració pròpia a partir del llibre de Registre 1865, AHMV. Amb els colors volem visualitzar com un mateix ofici pot tenir estatus econòmic diferent.

Carpintero	Musico	propiet.	Escultor	
Hortelano	Herrero	Médico	Cirujano	Médico
Fosforero	Cuchillero	Tavernero		
Rosanero	Fiderno	Hornero		
Pastor	Curtidor	Labrador		
Fajero	Mayoral	Carpintero		
Alpargatero	Rosanero	Alpargatero		
		Maestro		
		Blanqueador		
		Chocolatero		
		Escriviente	Empleado	
		Tendero	Hortelano	
		Empleado		
		Hortelano		
		Mayoral		
		Vigilante		
		Revenedor		
		Aludero		
		Musico		

A partir de la taula 8, constatem que si sumen les famílies pobres, les que paguen 1 ral i les gratuïtes, resulta que la meitat dels nens no contribueixen o ho fan molt poc al manteniment de l'escola. Si afegim les unitats familiars que paguen dos rals gairebé arribem al 85%. Pagar més de 2 rals és més una excepció que no pas una realitat.

També constatem que són pobres fins a 19 oficis diferents: faixer, serraller, teixidor, sereno, paleta, espartenyer, bracer, tintorer, jornalero, blanquer, vigilant, llauner, fuster, hortolà, enterramorts, “fosforer”, “rosaner”, pastor... També és pobra la condició de vídua, però no sempre: d'un total de 8 vídues, 6 són pobres. Aquest fet és extensible a la majoria d'oficis que hem esmentat. Així, per exemple, de tres famílies dedicades a l'ofici de llauner (“hojalateros”) una és pobre, una altra paga 2 rals i la tercera paga 6 rals. La conclusió és clara: un ofici no necessàriament identifica una situació de pobresa. A l'interior de la menestralia existeix una diferenciació social que radiografia aquest llibre de registre escolar.

Les famílies qualificades com a hisendades i propietàries es situen a la banda alta de la quota i paguen de 8 a 10 rals, però també observem que existeixen diferents nivells de propietat, des del petit fins al més gran, i els de categoria inferior paguen de 2 a 4 rals.

En aquesta categoria socio-professional, conjuntament amb els oficis de cirurgià, metge, negociant, carreter, músic, ferrer, ganiveter i curtidor, no hi trobem en el nostre cens la classificació de pobresa.

En conjunt la majoria de famílies són de condició humil i amb una unes possibilitats de subsistència baixes. Segons l'histograma 5, a partir dels 9 anys pocs nens i encara menys nenes assisteixen a l'escola, i aquest fet coincideix amb l'edat més raonable per incorporar els infants al món del treball. Val a dir que els fills de les famílies que paguen 8 o 10 rals al mes tenen la majoria entre 11 i 15 anys i assisteixen a l'escola superior. Entre l'escola primària i l'escola superior municipal es produeix una barrera marcada pel treball infantil i les condicions econòmiques de la família.

La situació laboral es mostra poc falaguera a Vic al llarg de la segona meitat del segle XIX. La industrialització, amb la possibilitat de nous oficis que comporta, es desplaça vers el riu Ter o sector nord de la comarca. L'any 1824 a la ciutat de Vic treballen trenta-sis fàbriques tèxtils, però vint anys després el nombre ha baixat a vint-i-cinc. El camp osonenc mostra una situació tant o més crítica marcada per la manca de competitivitat enfront dels blats foranis de menor preu.³⁷⁰

El cronista Salarich ens presenta una ciutat que a mitjan segle XIX sembla mancada d'iniciativa i de progrés:

*“... sin riqueza, ni policia, sin ateneos, sin teatro, sin talleres, sin jardines, sin la casa de espósitos, que hemos perdido, sin matemáticas, que hemos suprimido, sin juegos ni diversiones...”*³⁷¹

En aquest context i des del punt de vista social molts propietaris agrícoles tendeixen a desplaçar els seus capitals mentre que molts petits industrials es veuen abocats a la proletarització:

“... estos obreros eran antes pequeños industriales, que constituían una clase que ha desaparecido para pasar a la de jornalera y mercenaria... si además contemplamos la tierna edad de algunos infelices atados al manubrio que deben mover continuamente...”

---

³⁷⁰ Eduard JUNYENT; *La Ciutat de Vic i la seva història*, Curial, Barcelona, 1980, p. 318-319. VVAA; *Història d'Osona*; Eumo Editorial, Vic, 1984, p. 382.

³⁷¹ VVAA; *Història d'Osona...*, Op., Cit., p. 391.

*casi nos harán desear la desaparición de tanta riqueza y producción reunidas, optando por la industria precaria de nuestros abuelos”.*³⁷²

Assistim a un procés de progressiu empobriment de la ciutat que es clou a finals de segle amb una davallada de població, que passa de 13.712 habitants a mitjans de segle a 11.628 habitants l'any 1900.

Així doncs, moltes famílies combinen el treball artesanal amb les feines agrícoles, segons el mateix Salarich. L'any 1871, la meitat dels assalariats i artesans del partit judicial de Vic realitzaven aquesta combinació.

Caldrà esperar a finals de segle perquè la classe dirigent de Vic, que reté alhora la formació i els capitals, aposti decididament per l'especialització en alguna branca de l'activitat econòmica, que finalment serà el porcí, la producció d'embotits i el vaquí i derivats. Mentrestant, a mitjans de segle encara es busquen solucions conservadores que no fan res més que allargar la problemàtica. Així, per exemple, l'any 1868 l'IACSI convoca una reunió a Vic, ciutat que li proporciona uns 150 socis que no són altres que la mateixa elit vigatana, per convocar un premi per aquell pagès arrendatari, cap de família nombrosa (amb més de cinc fills), i que tingués més fills dedicats a les activitats agrícoles. Es tracta d'augmentar rendiments contractant més mà d'obra i estalviant capital per mecanitzar el camp.³⁷³

Segons Eduard Junyent, un home jornalero de fàbrica cobra a Vic entre 8 i 10 pessetes a la setmana, una dona entre 2 i 3 pessetes i una noia entre 3 i 4 pessetes. Si considerem les 10 pessetes de l'obrer com a cap de casa, i sabem que ingressa 160 rals al mes, amb aquesta quantitat pot pagar els 2 rals que pel cap baix costa l'escola municipal, però no podria pagar els 180 rals mensuals que val, per exemple, escolaritzar a pensió completa una noia al col·legi Escorial.

En condicions d'instabilitat laboral, una família jornalera no pot afrontar el pagament escolar ni la subsistència en general, la sortida no és altra, com apuntàvem, que combinar-ho amb el treball agrícola i el treball infantil. Les famílies que viuen d'oficis tradicionals tenen una capacitat adquisitiva d'acord amb l'habilitat de qui realitza l'ofici per adaptar-se a les transformacions econòmiques. O bé, en darrera instància, poden

---

³⁷² Testimoni de Salarich citat per: Antoni JUTGLAR [Estudi preliminar]; *P.F. Monlau y J. Salarich...*, Op., Cit., p. 151.

³⁷³ Santi PONCE VIVET; *Transformacions agrícoles...*, Op., Cit., p. 85 i ss.

incrementar la seva capacitat adquisitiva combinant l'ofici artesà amb el treball agrícola, com fa el jornalero de fàbrica.

L'EXERCICI DEL MAGISTERI 1830-1900

La formació acadèmica

La formació de mestres públics és un objectiu a assolir per l'estat liberal en el sentit que pretén crear una xarxa nacional d'escoles municipals per alfabetitzar tota la població. La idea de formar mestres a banda de l'església és present entre el moviment il·lustrat espanyol, però malgrat algunes temptatives no és fins a la llei primària de 1838 on es recull clarament que s'han de construir, a les capitals de província, escoles, anomenades normals, per formar mestres, i que a Madrid s'hi establirà una Escola Normal Central, la qual s'inaugurarà el 1839.³⁷⁴

La creació d'escoles normals arreu de l'estat es fa progressivament, i per tant l'oferta de mestres titulats per bastir les escoles municipals es combina durant molts anys amb particulars clergues o seglars no titulats que també exerceixen el magisteri seguint la normativa pròpia anterior a la implantació de l'Estat liberal.

La llei Moyano de 1857 consagra el sistema d'oposicions com a fórmula perquè el mestre pugui accedir a un lloc de treball un cop titulat, és a dir a una escola superior per a nens de més de nou anys, o a una escola elemental per a nens de sis a nou anys. Les Normals van rebre nombroses crítiques; des de l'esquerra són acusades d'arcaiques, i des de la dreta són titllades de revolucionàries. En realitat les Normals com a escoles professionals, reglamentades i finançades primer per les diputacions i a partir de 1887 per l'Estat, van ser marginades dels poders públics i convertides a la pràctica en la "universitat dels pobres".³⁷⁵ Des de dins del magisteri es considera una necessitat l'existència de les Normals, però es reclama la seva qualificació i dignificació, així, mestres pedagogs influents a l'època publiquen, fruit d'estades a l'estranger, obres on es plantegen maneres per millorar l'organització i el funcionament d'aquests centres formadors de mestres.³⁷⁶

---

³⁷⁴ Des de la dècada de 1980 aproximadament, la historiografia espanyola de l'educació ha iniciat l'estudi de les escoles normals que van néixer al llarg del segle XIX; així disposem, cada vegada més, d'obres d'aquestes característiques que historien la formació dels i les mestres del segle XIX.

³⁷⁵ Un estudi minuciós i exhaustiu de la formació de les i els mestres a l'Espanya del segle XIX a: Julia MELCÓN BELTRÁN; *La formación del profesorado en España (1837-1914)*, Ministerio de Educacion y Ciencia, Madrid, 1992.

³⁷⁶ A tall d'exemple citem dues obres: Félix MARTÍ ALPERA; *Las escuelas rurales*, Dalmau Carles y C^a, Girona, 1911. Pedro LOPERENA; *Cómo el Estado forma a sus Maestros en España y en el extranjero*, Casa-Editorial Araluce, Barcelona, 1921.

Pel que fa a Vic i la seva àrea rural, que és l'exemple que ens ocupa a escala local, les disposicions del Govern referents a les escoles Normals passen gairebé despercebudes; a la ciutat no l'afecta el tema perquè com que no és capital de província no ha de procurar l'establiment d'una Normal. Només quan inspecció exigeix les titulacions dels mestres que exerceixen a Vic, aleshores l'Ajuntament agilitza els tràmits necessaris.

Els primers mestres amb títol que exerceixen a Vic corresponen a la primera generació de normalistes del 1841, i són Mateu Noguera i Joan Casadesús. Durant els anys en què conviuen els mestres amb títol amb els que no en tenen, el fet de posseir-lo no es considera un valor afegit sinó que abans es prioritza l'experiència i la coneixença de la persona. Així per exemple quan la junta local a l'any 1845 ha d'escollir entre tres mestres titulats, d'un d'ells, Joan Casadesús, la junta opina: *“Según todos los informes, y la opinion publica aun que en los exámenes obtuvo la aprovacion, logró el titulo de Maestro, no debe considerarsele capaz de dirigir una escuela, y mucho menos tan numerosa como la de esta Ciudad, por no acompañarle las cualidades ni conocimientos que para ello se requieren, ademas de las que se necesitan para el desempeño del acto de examen”*.³⁷⁷

En aquest cas, l'aspirant no té fusta per a la professió que vol realitzar però l'acaba exercint. Pocs anys abans, el 1837, la junta local nomena una comissió formada per Jaume Balmes i l'hisendat Ferrer per a examinar un aspirant a magisteri, i la resolució no va ser altra que la ineptitud de tots ells, la qual cosa desconcerta l'Ajuntament:

“... esta comunicación ha dejado perplejo al Ayuntamiento, y sin poder resolver definitivamente sobre un asunto tan interesante, por lo que en atencion de hallarse proxima la epoca en que deben abrirse las Escuelas espera se servirán indicar quienes conceptuan ser mas aptos para el desempeño de dichos destinos, haciendo la clasificacion correspondientes para no quedar cerrados dichos Estudios en perjuicio de la Niñez...”.³⁷⁸

---

³⁷⁷ Lligall Escoles primàries 1840-1872, Plec: “Instrucción Publica. Escuelas”: Mateo Noguera. Titulo dado en Madrid en 20 de abril de 1841 para Maestro de Escuela elemental completa. Juan Casadesus. Titulo dado en Madrid en 9 de Agosto de 1841, para Maestro de Escuela elemental completa. Abdon Argerich. Titulo dado en Madrid en 9 de Enero de 1843 para Maestro de Escuela elemental completa.

El 1. Es en mi concepto el mas acreedor por su mayor instrucción, y prendas que le acompañan, y haber desempeñado el Magisterio en Prats de Llusanes, acompañando á esto ser el que tienen el título mas antiguo. El 2. Según todos los informes, y la opinion publica aun que en los exámenes obtuvo la aprovacion, logró el titulo de Maestro, no debe considerarsele capaz de dirigir una escuela, y mucho menos tan numerosa como la de esta Ciudad, por no acompañarle las cualidades ni conocimientos que para ello se requieren, ademas de las que se necesitan para el desempeño del acto de examen.

El 3. No tengo noticia alguna de su instrucción ni cualidades. Vich 6 de Junio de 1845. AHMV.

³⁷⁸Lligall Actes, 29/XII/1837, AHMV.

L'oferta de persones amb aptituds, a banda de la titulació acadèmica, per exercir el magisteri no supera la demanda (d'altra banda no gaire alta) que necessita la ciutat per cobrir els mínims educatius.

Les dècades dels anys trenta i quaranta del segle XIX són delicades per als homes que volen dedicar-se a la docència. Alguns, per exemple, tenen dificultats per les seves possibles adscripcions al carlisme o al liberalisme, i això segurament repercuteix en la qualitat del magisteri en general. Durant els anys més durs de la lluita pel poder a l'Estat, la filiació ideològica de l'aspirant és clau per a poder, no ja només exercir, sinó titular-se com a mestre. En un any de govern absolutista, com és el 1831, la direcció general d'instrucció pública de Barcelona demana informes al bisbe de Vic referents a un tal Antoni Fortuny:

*"... Para evacuar cierto informe que me pide el Excmo. Sor. Presidente de la Inspeccion General de instruccion publica del Reyno, espero que V.S.Y. se servirá informarme con toda reserva si D. Antonio Fortuny y Pou, natural de Sta. Coloma de Centellas, que en tiempo del gobierno anarquico perteneció a la llamada milicia nacional de esa ciudad, ha dado pruebas de amor al Rey N.S. y de reconocer los derechos de su Soberania, si ha desmerecido la confianza publica, y si habrá inconveniente en expedirle el titulo que solicita de Maestro de primeras letras..."*³⁷⁹

Després, i a partir dels anys quaranta, un cop ja funcionen les primeres normals es concedeix el títol a qui segueix i aprova tres cursos a una escola Normal. El clergat pot, si vol, seguir carrera a una escola Normal i titular-se per exercir en una escola privada o particular.

La junta local de Vic controla les titulacions quan la superioritat ho requereix. Així, per exemple, amb data de 23 de febrer de 1861, arriba a mans de la junta local una circular de la junta provincial que exigeix la documentació acadèmica als mestres que exerceixen a Vic. En conseqüència, la junta local acorda:

"... cumplimentar lo dispuesto. Examinados al efecto los titulos presentados por D^a. Josefa Monpio i los Pbros. D. Pablo Ribas y D. Jayme Cots que regentan escuelas privadas ...[són correctes]. En cuanto á los Pbros. D. Ramon Pitxot, D. Julian Martí y

---

³⁷⁹ *Correspondència General*, 518/1 a 3, Subcarpeta: "Correspondencia, ordenes y documentos de la Junta Superior de Escuelas del Reyno (1825-1832)". Carta de la inspecció general d'instrucció pública al bisbe de Vic, Barcelona 14/VI/1831, AEV.

*D. José Ginebra que las regentan tambien, el primero en su propia casa, y los dos ultimos en el colegio Tridentino,[no tienen título i per tant han de deixar el magisteri] cesen desde luego en el ejercicio de dicho magisterio... ”.*³⁸⁰

Dies després, la Junta d'instrucció de Barcelona insisteix en el tema acadèmic i vol saber qui regenta l'escola d'adults de la ciutat. La Junta local respon, pel que fa al primer, que ja s'ha comunicat als mestres sense títol de l'escola de primeres lletres del seminari que han de dimitir però encara no han respost, i pel que fa a l'escola d'adults:

*“Se acuerda contestar á S.E. que por lo que respecta á la escuela de adultos, si bien no se halla precisamente desempeñada por uno de los profesores elementales, lo está sin embargo por el Pbro. D. Pablo Ribé maestro con título expedido por el Ministerio de Fomento y actual ayudante de la escuela Superior”.*³⁸¹

La junta local de Vic té el deure de respondre a les exigències de la superioritat provincial i així ho fa, però en el cas de les titulacions dels mestres té més interès en el fet que la persona sigui de la seva confiança ideològica que no pas en què hagi estudiat tres anys o més en una Normal de l'Estat.

Quan el 1836, tres anys abans d'inaugurar-se la primera Normal i per tant sense un sistema d'inspecció sistemàtic, una mestra titulada anomenada Juana Pinedo acusa les noies que a Vic fan de mestres a casa seva sense ser-ho, la junta de Vic resol: *“...que antes de providenciar presente el título que dice tener”.*³⁸²

---

³⁸⁰ *Lligall instrucció pública. Circulares, certificados, actas y otros antecedentes.* 1851-96, sessió del dia 09/III/1861, AHMV.

³⁸¹ *Ibidem;* sessió del dia 05/IV/1861. Josep Ginebra, mestre de l'escola de primeres lletres del seminari, va deixar la docència l'any següent per problemes de salut, vegeu: ROVIRÓ; *Diccionari...*, p. 179. El prevere Julià Martí també mestre de la mateixa escola va continuar amb aquesta tasca fins a l'any 1877, desconeixem si va arribar a titular-se, veure: ROVIRÓ; *Diccionari...*, p. 200.

³⁸² *Llibre d'Actes 1830-1837*, sessió del dia 29/VII/1836. La carta de Juana Pinedo va adreçada a la junta local de Vic amb data de 15/VII/1836, diu el següent: *“Dña. Juana Pinedo y Añover natural de Madrid y residente en esta Ciudad, Maestra de Niñas probada por el Supremo Consejo con título de primera clase, a VS con la debida veneracion y respeto espone: Que con motivo de haber en la presente Ciudad algunas mugeres que se dedican a la enseñanza publica de Niñas sin que para el efecto tengan el correspondiente título ó Certificacion que acredite ser examinadas y aprobadas tales Maestras, y siendo este un requisito absolutamente necesario, para la referida enseñanza según se desprende del Título 9 articulo 114 del Plan y Reglamento general de Escuelas de primeras letras aprobado por SM en 16 de Febrero de 1825 vigente en el dia y puede manifestar a VS, si lo mayormente en la Ciudad ó Poblacion donde resida quien pueda acreditar por medio de su Título u otro documento justificativo ser Maestra, no puede menos la Recurrente dotada de semejante Título, que estima necesario, de reclamar se le tengan las consideraciones debidas, y guarden las prerrogativas concedidas por SM; para la cual A VS pide y Suplica: que en virtud del citado articulo 114 se sirva disponer, que todas cuantas mugeres haya en la presente Ciudad dedicadas a la publica Enseñanza de Niñas que presenten sus títulos y correspondientes Certificaciones de estar examinadas y aprobadas Maestras de Niñas, cesen desde luego en la referida Enseñanza, y en caso de contravencion se les apliquen las penas establecidas por las Leyes a todo*

La pluriocupació

Els mestres són funcionaris municipals agrupats en dues grans categories.

Per una banda, hi ha els que tenen títol i poden fer oposicions per entrar a una escola superior o elemental completa. Aquests cobren com a mínim 2500 rals si el poble té de 500 a 1000 habitants, i el salari va pujant com més gran és el cens, així la llei estableix el següent barem:

Als pobles de 1000 a 3000 habitants el mestre ha de cobrar 4400 rals; pels pobles de 3000 a 10.000 habitants el sou és 5500 rals; pels pobles de 10.000 a 20.000 habitants és de 6600 rals; pels municipis de 20.000 a 40.000 habitants el sou és de 8000 rals; i als municipis de més de 40.000 i a Madrid el sou és de 9000 rals. Els i les mestres d'escola superior cobren 1000 rals més. Totes les mestres, per qüestió de sexe, cobren una tercera part menys del que està especificat per als homes.

L'altra categoria, s'entén que inferior, són les persones que exerceixen el magisteri però sense titulació. Aquests són destinats a les anomenades escoles incompletes i a les escoles de pàrvuls. Aquesta classificació d'escola és la que correspon als pobles de menys de 500 habitants. El salari dels mestres el fixa el governador després d'escoltar l'Ajuntament. Supleix el títol un certificat expedit per la junta local i amb el vist-i-plau del governador provincial.³⁸³

Fins aquí la llei de 1857 que per una banda margina clarament les escoles rurals, i per l'altra minimitza el rol del mestre donant més importància a la categoria de l'escola que no pas al mestre en si. Es construeix una piràmide d'escoles de primeres lletres dins de la qual el i la mestra procuraran moure's o ascendir cap a municipis més grans per aconseguir un salari més elevat. La mobilitat constant de mestres es desprèn necessàriament d'aquesta construcció piramidal.

A consciència doncs, el legislador permet la pluriocupació dels mestres que perceben els salaris més baixos, diu l'article 189: "*En las Escuelas elementales incompletas, podrán agregarse las funciones de Maestro á las de Cura párroco, Secretario de Ayuntamiento ú otras compatibles con la enseñanza*".³⁸⁴

---

infractor de las mismas. Gracia que con justicia reclama y espresa la Esponente obtener de la virtud y Justicia de VS". Lligall: Escoles Primàries 1840-1872, AHMV.

³⁸³ *Colección legislativa*, 3er Trimestre 1857, TOMO LXXIII, Madrid, Imprenta del Ministerio de Gracia y Justicia. Pàgines 297 a 299 recull els articles 180 a 199 sota el títol "De los Maestros de primera enseñanza".

³⁸⁴ *Ibidem*, p. 298.

El tema de la pluriocupació és sobradament conegut i reconegut per les fonts de l'època tant d'abans com de després de la Llei Moyano. El 1841 l'inspector Remigio Moles escriu al butlletí oficial d'instrucció pública, sobre la situació escolar, i ofereix una bona mostra d'una època descabellada on no existeix cap fórmula d'instrucció. D'una banda, la llei existent abans de 1838 resta perduda emmig de la primera guerra carlina, la postguerra i les pors a les persecucions polítiques; mentre que, per altra banda, a la nova fórmula pensada pel liberalisme i que ratifica Moyano el 1857, li manca aplicació per les raons esmentades, i per la inexperiència i la dificultat que suposa per als ajuntaments la nova obligació de vetllar per la instrucció.

Molt significatives són les paraules de l'inspector Laureano Figuerola després de visitar el partit judicial de Berga l'any 1841: *“Su posición topográfica, la natural pobreza de un país montañoso, la absoluta incomunicación que le domina, debiendo siempre caminar por sendas escabrosas y de peligro, el sello de devastacion con que le ha marcado la pasada lucha; son poderosas circunstancias que impedirán por mucho tiempo se desarrolle en la progresion debida la instruccion primaria”*.³⁸⁵

Al partit judicial de Sant Mateu, a Castelló de la Plana, l'inspector Moles ratifica la manca d'escoles per a nenes i la inoperància de les escoles per a nens, que en més d'un cas són abandonades pel mestre a conseqüència de la seva pluriocupació. Així, per exemple, al poble de La Jana el mestre cobra 1600 rals: *“El magisterio está anejo á la secretaria de ayuntamiento, y descuida la parte principal que es la educación de los niños,(...) y pasando la mayor parte del tiempo en la secretaria. [Tot seguit recomana l'inspector] ... separar los magisterios de las secretarias de ayuntamiento, porque este ramo es el que mas tiempo necesita para su cabal desempeño... por cuya razón debe aumentarse la dotación al paso que se separe la secretaría. [El mestre d'aquesta escola ho soluciona de la següent manera] Uno de los niños mas adelantaditos, á quien confía la escuela los mas dias que el maestro no asiste, les enseña á los niños la doctrina, leer, escribir y algo de aritmética”*.³⁸⁶

Al poble de Traiguera (Maestrat) observem una situació similar: *“El maestro está encargado de la secretaría de ayuntamiento, y deja los niños á la diposición de un simple pasante, no acercándose á la escuela para nada”*.³⁸⁷

---

³⁸⁵ Boletín Oficial de Instrucción..., Op., Cit., p. 155.

³⁸⁶ *Ibidem*, p. 153.

³⁸⁷ *Ibidem*; p. 155.

A Cervera (Segarra) el mestre cobra el salari en espècies: *“Esta escuela de niños está á cargo de un beneficiado ordenado in sacris por la faccion, y se halla en total abandono... Su dotación es la retribucion anual de una medida de trigo por cada niño, y ademas lo que percibe de la iglesia”*.³⁸⁸

Des de les pàgines del Butlletí d'Instrucció Pública, els inspectors es mostren escandalitzats no només per la pluriocupació dels mestres sinó per la situació de desordre en què es troben moltes escoles. Els mestres, molts sense títol, no disposen dels reglaments, ni de llibre d'assistència diària, ni de llibre de matrícules. En conseqüència, no es porta cap control de l'alumnat tal i com preveu la legislació, encara que això no implica que el mestre ensenyi malament (són dues coses diferents). Vegem l'exemple de tres municipis del Maestrat: la mestra de Forcall no té material escolar i ensenya a la perfecció; el mestre de La Mata, en canvi, en iguals condicions ensenya “medianamente”; i a Morella el mestre té títol, reglament, llista d'assistència, cobra 3000 rals i a la seva escola regna el desordre més absolut:

“Los niños se hallan sumamente atrasados en doctrina, lectura, escritura y aritmética, y el maestro deja estos á disposicion de un simple pasante”.³⁸⁹

A favor del mestre els inspectors denuncien la misèria salarial i obliguen els pobles a pagar com a mínim 1100 rals al mestre, més habitació. Després de visitar la província de Barcelona, conclou Figuerola:

“He tenido aun un amargo desengaño creyendo que en la marina y á proporcion que me acercase á la capital encontraria mejor el personal de los maestros. Un Padre de la Escuelas pias de Mataró y el maestro de la escuela pública de Mataró son las únicas excepciones que puedo presentar...la apatia y el descuido por parte de las autoridades es general..., y lo que es peor aun, el egoismo de los padres es superior al de los demas partidos”.³⁹⁰

A Vic, i abans de la llei Moyano de 1857, els mestres es dediquen a impartir classes particulars. És el cas del mestre de l'escola de la Galera, Jacint Baranera, com ens

---

³⁸⁸ *Ibidem*; p. 154.

³⁸⁹ *Ibidem*; p. 199 i 200.

³⁹⁰ *Ibidem*; p. 205.

recorda el canonge Collell: “*Lo Sr. Cinto donava además lliçons particulars en sa habitació, y mos pares m’hi feyan anar.*”³⁹¹

Després de la llei Moyano, els mestres de Vic demanen a la junta local per poder impartir classes particulars. Coneixem els casos dels mestres Lluís Pons i Miquel Ribera i la junta accedeix a les peticions en els següents termes:

“*Se dio lectura y quedo enterada la Junta de un oficio de la Superior de la Provincia en que participa haber acordado conceder á D. Luis Pons y Torné Maestro de la Escuela de la Merced la autorizacion que solicitó para dar lecciones particulares en horas compatibles con el desempeño de su cargo...*”.

“*Leido asimismo el reglamento de la escuela de Francés, redactado por los S.S. Capdevila y Bach, por haber creido la Junta que el presentado por el Catedratico D. Jayme Aymar adolecia de algunos defectos... Leido igualmente un oficio de la Escma. Junta Provincial de Instrucción pública, en el que traslada otro del M.Y. Sor. Vice-Rector de la Universidad facultando á D. Miguel Ribera Maestro de la escuela elemental de la Merced para dar lecciones particulares en horas compatibles con el desempeño de su cargo...*”³⁹²

Quant a les mestres, es dona el cas de la mestra de l'escola de nenes de Caputxins Elvira Sagrera, que complementa el seu salari netejant ella mateixa l'espai escolar:

“*La Profesora que suscribe recibe de los fondos del material de la escuela de su cargo, la cantidad de sesenticinco pesetas por el concepto de barrido y útiles de limpieza que tiene á su favor*”³⁹³

La pluriocupació que es dona a Vic de forma complementària per ampliar la base salarial en cap cas suposa un abandonament de la tasca docent per part dels mestres, ja que a Vic cobren els sous amb relativa puntualitat.

La pluriocupació preocupa allà on les ocupacions dels mestres fan perillar la tasca lectiva a les aules, i sempre que el o les mestres exerceixen altres tasques laborals és perquè no cobren el salari que pertoca. Per tant, el problema no és la pluriocupació, sinó que el nucli de la qüestió i que certament escandalitza els inspectors a la dècada dels

---

³⁹¹ Jaume COLLELL BANCELLS; *Memòries...*, Op., Cit., p. 19.

³⁹² *Lligall instrucció pública. Circulares...*, Op., Cit., Sessions dels dies: 06/IX/1861 autorització al mestre Pons; 09/IX/1864 autorització al mestre Ribera, AHMV.

³⁹³ *Lligall instrucció pública 1894-1926*. Plec: “Instrucció pública. Cuentas desde 1º de julio de 1899 á 31 de diciembre de 1900”, rebut signat per Elvira Sagrera a 30/VI/1899, AHMV.

anys quaranta és el salari, que o bé no es cobra o senzillament és tan ínfim que impossibilita la supervivència del magister.

Precarietat salarial i estratègies municipals³⁹⁴

La baixa dotació salarial dels mestres que caracteritza aquest ofici no es correspon amb l'arribada i difícil construcció de l'estat liberal, sinó que aquest es limita a continuar en la línia d'èpoques pretèrites. A principis de segle XIX (1813-1814), des de Tortosa, l'Ajuntament denuncia que el poc salari del i la mestra els obliga a exercir altres tasques amb el consegüent endarreriment per la població jove:

“La cortedad de salario de ciento y cincuenta Ducados, destinado al Maestro de Primeras Letras, y el poco de ochenta con que cuenta la Matrona destinada á la enseñanza de las niñas, ha producido, que estos, debiendose procurar la subsistencia por otros medios ajenos de su primera incumbencia, olviden esta, y que la juventud de ambos sexos experimente un atraso en su situacion. Por lo mismo quedan malogrados los preciosos instantes en que la flexible juventud adquiere las indelebles verdades de Ntra. Religion Catholica, se abandonan los momentos en que pueden crearse ciudadanos virtuosos e ilustrados”.³⁹⁵

I encara aquesta municipalitat va més enllà, argumentant que és un tema nacional i que precisament per culpa de la poca retribució, l'oferta de mestres és de pobre qualitat; la solució passa necessàriament per augmentar els salaris:

“Todos estos males que experimenta esta Villa y la Nacion son efectos de la corta dotacion de sus Maestros. De aquí es, que apurado el Ayuntamiento las mas veces se ha visto en la dura precision de dar ambos empleos al primero que se ha presentado, sin poder obligar á unas oposiciones lucidas, en que sea preferido el mayor merito, el mejor methodo de enseñanza, y sobre todo la mejor moral tan indispensable para conseguir el fin que proponen nuestras Leyes.... Y puesto que el Soberano Decreto de 23 de Junio de 1813 previene

---

³⁹⁴ La migradesa salarial dels mestres és una realitat perfectament palpable a l'època i denunciada reiteradament a través de la premsa. La història de l'educació també coincideix en afirmar que els salaris de subsistència era un dels mals més evidents dels col·lectiu de mestres. A més, la llei Moyano (1857) estableix un salari inferior per a les mestres i quan el 1883 el Govern anivella els salaris entre els sexes, alguns ajuntaments, com és el cas de Barcelona, es resisteixen a fer efectiva la nova llei, vegeu Esther CORTADA ANDREU; “La igualtat salarial de les mestres i la política retributiva de l'Ajuntament de Barcelona (1883-1889)”, a *XV Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, novembre de 2001[CD].

Des de l'àmbit de la literatura contemporània i de l'imaginari popular sovint es fa referència a la pobresa escolar, tant del mestre com de la infraestructura en general. Vegeu: Carlos LOMAS; *La vida en las aulas*, Paidós, Barcelona, 2002; Manuel LÓPEZ TORRIJO i Mª Tecla PORTELA CARREIRO; *La educación en la mentalidad popular*, Universitat de València, 1997. La greu problemàtica salarial és el factor més decisiu que contribuïx a crear consciència de grup o de cos professional entre els mestres, vegeu: Francisco VILLACORTA BAÑOS; *Profesionales y burócratas. Estado y poder corporativo en la España del siglo XX, 1890-1923*, Siglo XXI, Madrid, 1989, p. 53 i ss.

³⁹⁵ *Topogràfic 10*. Plec: “Assumptes administratius referents a les retribucions dels mestres” 1813-1814, Ulldecona (Montsià) 03/III/1814, AHDB.

*que los establecimientos de esta clase se doten competentemente previa la aprobacion del Gobierno...Suplicando atentamente se sirva aumentar la dotacion de ambos establecimientos”.*³⁹⁶

Hem exposat a l'apartat anterior com l'Ajuntament de Vic deixa l'any 1837 una plaça vacant per manca d'aspirants qualificats davant l'estupor dels polítics, i que en definitiva, posseir títol és poc important perquè té prioritat l'experiència personal.

Pere Xemaní, mestre de Sant Hipòlit de Voltregà, també expressa el 1813 que no pot viure amb el seu salari i demana un augment precisament per evitar la pluriocupació:

“La dotacion del suplicante no es mas que la de cien libras anuales procedentes de los Propios y Arbitrios del Comun, cuia dotacion no corresponde de mucho á los trabaxos, que hay en el referido encargo, por mas que el suplicante haya pedido al Ayuntamiento que se le aumentase su dotacion á causa de no ser convenientemente dotado, ni tener suficiente para vivir, nunca lo ha podido conseguir, respondiendole el Ayuntamiento, que no puede ser á causa de no tener de la Superioridad otra aprobacion que la de cien libras anuales, ni tampoco ser suficientes los Propios y Arbitrios del Comun para el aumento de dicha dotacion.

*Desea el suplicante desempeñar y cumplir exactamente dicho encargo con tal que sea convenientemente dotado, paraque no tenga que exercer otro oficio para vivir, sino el de enseñar de leer, escribir, y contar, paraque con la conveniente dotacion no haya excusa alguna en el exacto desempeño de dicho encargo”.*³⁹⁷

Ja hem explicat anteriorment que el salari del mestre depèn del nombre d'habitants del municipi: com més habitants millor salari i a l'inrevés. Aquest sistema consagra necessàriament la figura del mestre itinerant d'un poble a l'altre, més si pensem que els salaris no sempre es perceben.

Al llarg del segle XIX la pluriocupació continua essent conseqüència de la misèria salarial dels mestres. La premsa pedagògica de l'època no es cansa d'exemplificar aquesta qüestió de la qual deriven situacions de la més variada índole. Els salaris dels mestres són els més baixos del funcionariat, però el mal no és aquest sinó les dificultats per cobrar, de manera que és normal quedar-se sense paga o cobrar endarreriments.

---

³⁹⁶ *Ibidem.*

³⁹⁷ *Ibidem*; Carta de Pere Xemaní a la superioritat provincial, 22/X/1813, AHDB.

Així, per exemple, la premsa pedagògica destaca que les mestres de Guadalajara obsequien el governador perquè paga puntual; i pel mateix motiu l'alcalde d'un municipi de Granada ha estat proposat a medalla.³⁹⁸ Molts ajuntaments destaquen per la seva morositat i van acumulant mestres impagats de manera que a finals de segle les sumes d'aquests deutes són quantioses. La província de Lleida deu, per exemple, l'any 1892, 725.601 pessetes.³⁹⁹

Així doncs, a Catalunya, la situació no és millor, i succeeix com a la resta de l'Estat. El mestre només té un recurs: cartes i mes cartes a la Diputació provincial per finalment demanar un trasllat i esperar millor sort o tornar a peticionar un nou trasllat. L'altra opció és canviar de feina. Des de la Diputació es trameten cartes als ajuntaments morosos per convidar-los a pagar. Aquests, al seu torn, reponen justificant el perquè de l'impagament, que sol ser per misèria municipal o bé perquè el/la mestre/a ha abandonat la tasca docent. La Diputació comprova o intenta comprovar els fets i envia resposta als mestres i a la municipalitat a favor de l'un o de l'altre. S'entén doncs que tota la tramitació i resolució del conflicte és via carta i per tant com a mínim passen uns quants mesos durant els quals els mestres no ingressen salari.⁴⁰⁰

La qüestió salarial es dirimeix entre tres: el mestre, l'Ajuntament i la Diputació. El primer és el gran perdedor perquè està en joc la seva subsistència, en canvi, la municipalitat morosa va passant el temps entre carta i carta i la Diputació fa el seu paper de mitjancera sense gaires armes de solució, tret de les amenaces de multes a l'Ajuntament.⁴⁰¹

---

³⁹⁸ Fermín EZPELETA AGUILAR; *Crónica negra del magisterio español*, Unisón, Madrid, 2001. "Las maestras de Guadalajara regalan al Gobernador una botonadura de oro y un magnífico bastón de mando por la asiduidad con que paga", (Unión, 26-5-1883) p. 51. "Ha sido propuesto al Ministerio de Estado para una encomienda de Isabel la Católica, al alcalde de Camiles (Granada) por tener al corriente las atenciones de primera enseñanza" (Unión 30-3-1882) p. 59. Sobre el paper de les dones inspectores a favor de la instrucció de les nenes v. M. Teresa LÓPEZ DEL CASTILLO; *Defensoras de la educación de la mujer. Las primeras inspectoras escolares de Madrid (1861-1926)*, Consejería de Educación de la Comunidad de Madrid, Madrid, 2003.

³⁹⁹ *Ibidem*, p. 64.

⁴⁰⁰ Sota l'epígraf "*Alcances de...*", la Diputació Provincial de Barcelona guarda centenars de cartes de mestres de la província i dels corresponents ajuntaments en què els primers demanen la percepció de salaris endarrerits que al cap del temps acaben cobrant en la seva totalitat o bé parcialment. També es donen casos en què el mestre canvia d'escola després de peticionar trasllat i encara que continua demanant el deute pot no cobrar-lo mai.

⁴⁰¹ Ramon NAVARRO; *La escuela y el maestro en la España Contemporánea (1810-1939)*, Textos Universitarios "Sant Jordi", Lleida, 1998. A la pàgina 74, l'autor analitza els baixos salaris dels mestres i explica que des del govern es van enviar circulars i es van emetre decrets per solucionar el tema dels impagats. Així s'obliga les comissions locals i provincials a enviar a Madrid cada tres mesos els rebuts firmats pels mestres. Antonio Gil de Zárate, director general d'Estudis va denunciar al 1855 que molts mestres són obligats a signar els rebuts de salaris que no han cobrat, i que l'única solució des de l'Estat és la multa als ajuntaments i el trasllat del mestre.

El mestre de Sant Quirze de Besora, Pau Puigdecamet, informa l'agost de 1873 que se li deu un any de salari. Des de Barcelona s'insta l'Ajuntament a pagar però a finals d'any el tema encara és pendent. És per això que a principis de 1874, la Diputació multa l'alcaldia i aleshores paguen el salari endarrerit fins al mes de juny de 1873.⁴⁰²

Al partit judicial de Vic registrem que l'any 1873 una cinquantena de mestres denuncien situacions molt similars que en algunes ocasions queden sense resoldre. El matrimoni de mestres de Sant Hipòlit (Gaspar Vallmitjana i Catalina Buch) no cobren, per exemple, cap mesada durant el 1873. Així, la comissió d'instrucció pública de la Diputació de Barcelona insta, com és habitual, l'Ajuntament a fer efectius els pagaments, i al mes de març de l'any següent cobren un 10% del deute segons els mateixos mestres manifesten, i afegeixen: *“que si en un breve plazo no se les paga todo, se veran precisados a abandonar la escuela”*.⁴⁰³

Desconeixem com acaba aquest cas particular perquè les circumstàncies polítiques de l'any 1874 comporten canvis administratius, de manera que l'expedient s'arxiva perquè les reclamacions del mestres passen a ser competència de l'Administració Econòmica i no de la comissió d'instrucció pública.

Emília Marsal, mestra del mateix municipi de Sant Hipòlit, però uns anys abans que els dos mestres anteriors, tampoc percep salari; el 1865 denuncia que li deuen gairebé dos anys i que només ha cobrat un trimestre, per aquest motiu renuncia a la plaça. En aquest cas, l'Ajuntament va allargant el tema dient primer que no tenen fons, després que la mestra va abandonar el seu càrrec docent, i entre excusa i excusa s'arriba a l'any 1870 en que, davant la pressió de la Diputació, l'Ajuntament rebusca les justificacions dient que ha reunit els consellers de 1865 per debatre el deute i com que no tenen diners han pensat pagar-ho amb quatre anualitats consecutives. I responen des de Barcelona:

“...No se comprende el fin que puede proponerse la municipalidad de San Hipólito con llamar á su seno, para tomar este extraño acuerdo, á los que fueron concejales en 1865, como no fuera con el propósito, harto revelado en el curso de todo el asunto, de embarazar y demorar su definitiva resolucion...”, i finalment conclou que cal pagar d'immediat.

---

⁴⁰² Lligall 1377, Plec: “Alcances del maestro D. Pablo Puigdecamet de San Quirico de Besora”, AHDB.

⁴⁰³ Lligall 1377, Plec: “Alcances de D. Gaspar Vallmitjana i Dª Catalina Buch maestros públicos de San Hipolito de Voltregá”. AHDB.

Un mes més tard, el dia 4 de juny, torna a enviar carta a l'Ajuntament perquè el tema està igual:

*“... así en este como en otros asuntos, ese Ayuntamiento se ha mostrado constantemente rehacio y desobediente á los terminantes preceptos de esta corporacion, del Gobierno Supremo y de las leyes vigentes... Esta Diputacion en su sesion pública ordinaria del 31 del mes último, acordó, por unanimidad y sin debate, expresar á ese Ayuntamiento...el vivo y profundo desengaño con que se ha visto su injustificable resistencia y prevenirle que, sin mas demora, ejecute lo que se le ha ordenado...satisfaga á D. Emilia Marsal, de una vez ... [si no és així, s'exigiran] las mayores responsabilidades á que hubiere lugar... ”.*⁴⁰⁴

Coincidim en el fet que el municipi de Sant Hipòlit és morós amb tots els mestres. Està clar que l'actitud del polítics locals és poc partidària de l'escola municipal. Tot sembla indicar que és un cas de manca de voluntat política, perquè una cosa és pagar endarreriments i l'altra no pagar i adoptar-ho com a sistema.

La manca de voluntat per part de les autoritats locals es constata en molts d'altres municipis de la província de Barcelona, com que des de la Diputació es pressiona els ajuntament morosos, aquests busquen altres estratagemes per, si no evitar pagar salari, sí almenys poder-lo reduir. La qüestió no és altra que jugar amb el cens de població, es demana rebaixar la categoria de l'escola; com per exemple convertir l'elemental completa en incompleta. Són molts els municipis que demanen aquesta rebaixa emparant-se en el nombre d'habitants. Llegint les demandes i els dictàmens finals de la Diputació observem que totes segueixen el mateix format i un idèntic estil tant d'expressió com de vocabulari, totes són exactament iguals, i només canvien el nom i les dades del municipi.

Peticionar una rebaixa forma part de la normalitat municipal i en alguns casos s'aconsegueix i en d'altres no. Serveixi d'exemple el municipi de Sant Pere de Torelló, que té una escola elemental de nens i una escola incompleta de nenes. El 1881, demana reduir a incompleta l'elemental de nens. La Junta Provincial dicta que el municipi té 895 habitants segons el cens de 1877, i que per tant li correspon el que ja manté, sobretot tenint en compte:

---

⁴⁰⁴ Lligall 952, Plec: “1869. Expediente General del servicio de primera enseñanza en el distrito municipal de San Hipólito de Voltregá”. AHDB.

“que hay necesidad de que los profesores vivan con la independencia que requiere la dignidad del cargo que ejercen lo cual no podria conseguirse con la reduccion de sueldos y mas cuando desde 1857 en que estos se fijaron ha aumentado el valor de los articulos de primera necesidad; en que los presupuestos ordinarios de S. Pedro de Torelló se hallan nivelados lo cual demuestra que el estado de la Hacienda municipal consiente que las Escuelas continuen, en adelante, con la misma categoria que hoy tienen; en que segun la Memoria de la Junta provincial del Censo, puede sospecharse que en el pueblo de que se trata ha habido ocultacion de vecindario”.⁴⁰⁵

En aquest cas no és possible la rebaixa perquè el sou ja és mínim i no s'ha modificat mai, perquè el municipi és sanejat i perquè possiblement té més habitants dels realment censats.

No tots els casos són iguals, però. Així, per exemple, les localitats de Lluçà (Osona), Rubí (Vallès Occidental) o Sant Pere de Ribes (Garraf) demanen el 1870 una rebaixa argumentant pobresa i pocs nens a l'escola municipal pel fet d'existir escola privada. Tots tres municipis coincideixen en què són municipis morosos amb els seus mestres respectius. Rubí explica que el mestre ha plegat per manca de pagament.⁴⁰⁶ No pagar els mestres és una estratègia més per demostrar a l'Administració estatal que la pobresa municipal impedeix el funcionament de les escoles i demanar indirectament que ho pagui l'Estat o bé que els eximeixin d'aquesta responsabilitat.

Molts dels impagats deriven d'un acord tàcit de les oligarquies locals. Això explicaria que els mestres de Sant Pere de Riudebitlles (Alt Penedès) denunciïn que l'Ajuntament ha acordat suprimir del pressupost les seves dotacions.⁴⁰⁷

En aquests municipis es perfila una situació de resistència a l'establiment i finançament d'escoles públiques, establint un pols amb l'Estat a través de la Diputació, al centre del qual la víctima és el mestre.

A finals de segle, les demandes per rebaixar la categoria de l'escola continuen amb més argumentacions. En molts casos puntuals, com el cas de Pierola (Anoia) i de Fonollosa (Bages), demanen rebaixa per la pobresa que es deriva de la fil·loxera. Només al partit judicial de Vic l'any 1881 constatem demandes de Seva, Sant Pere de Torelló, Sant

---

⁴⁰⁵ Lligall 2279. Plec: “Informe de los expedientes promovidos por varios Ayuntamientos solicitando la supresión de escuelas públicas ó la rebaja de categorias de las mismas”, 1881, AHDB.

⁴⁰⁶ Lligall 953. Plec: 1870 “Pretensión del Ayuntamiento de Llussà para disminuir los sueldos de los maestros de sus escuelas públicas”, “Pretensión del Ayuntamiento de Rubí para disminuir los sueldos de los maestros de sus escuelas públicas”, “Pretensión del Ayuntamiento de Sant Pedro de Ribas para disminuir los sueldos de los maestros de sus escuelas públicas”, AHDB.

⁴⁰⁷ *Ibidem*.

Martí de Centelles, Santa Maria de Besora, Sant Joan de Fàbregues, Vallcebre, Sant Boi i Montanyola que ja ho havia demanat també el 1870 sense èxit:

*“... en lo diseminado que se encuentra el caserío... y en la dificultad ..para la concurrencia normal y asidua de los niños á una sola escuela, agravandose aquel inconveniente por interceptar el paso las aguas que muchas veces llenan la riera de Montañola á las nieves que con frecuencia cubren el monte de la Taleda...[pensen establir una escola al centre de Muntanyola i l'altra a Munter, on juntament amb Carauill són 505 ànimes. La resposta de Barcelona és negativa: cal mantenir l'escola elemental de nens i a més crear una incompleta] ...en el punto que juzque mas adecuado incluyendo sin demora este gasto en su presupuesto...”*⁴⁰⁸

Fins i tot municipis que mínimament financen i paguen els seus mestres proven sort per rebaixar els seus pressupostos d'instrucció. A Vic es signa una demanda l'any 1870 per suprimir l'escola elemental de la Mercè i crear al seu lloc dues places d'ajudants per a les escoles de Sant Felip i de Caputxins, que acolliran els nens de la Mercè. La resposta de la Diputació és negativa perquè l'escola que es vol tancar sobrecarrega les altres, i perquè la seva ubicació és la més adequada per cobrir les necessitats de la zona sud de la ciutat.⁴⁰⁹

A Manlleu, dos anys després, el 1872, es demana suprimir l'escola superior perquè segons argumenten:

“... no concurre á ella ni un solo alumno por que en cuanto salen los niños de las escuelas elementales sus padres los envian a continuar estudios á la Ciudad de Vich, y los mas de ellos los envian al trabajo”.⁴¹⁰

La comissió d'instrucció de la Diputació consenteix aquest tancament, però Manlleu ha de substituir l'escola superior per una escola elemental de nens amb un pressupost de mil cent rals.

---

⁴⁰⁸ Lligall 953. Plec: 1870 “Pretensión del Ayuntamiento de Montañola para disminuir los sueldos de los maestros de sus escuelas públicas”, AHDB.

⁴⁰⁹ Lligall 953, AHDB.

⁴¹⁰ Lligall 1375, Plec: “Expediente general de servicios de primera *Ibidem.* enseñanza en el distrito municipal de Manlleu año 1872”, AHDB.

La socialització del mestre en el context local

Els mestres que no reben salari o que el cobren amb irregularitats acaben, molts d'ells, abandonant l'escola, acte que no és preceptiu per Reial Ordre de 23/IV/1864 que prohibeix l'absència escolar del mestre sense permís. Els municipis fan el joc amb aquesta llei, s'estalvien el sou del mestre, és a dir no el paguen. En conseqüència, el mestre abandona l'escola i així comet infracció, i dificulta la percepció del deute perquè la municipalitat li obre expedient argumentant abandó de destinació. Aquesta situació es dona amb relativa freqüència a tot l'Estat. Així, l'any 1880 comptabilitzem 555 denúncies a mestres per abandonar el seu càrrec, de manera que la Direcció General d'Instrucció Pública estableix que un expedient contra un mestre no pot prosperar si aquest no ha cobrat els salaris íntegrament.⁴¹¹

La socialització en un poble petit on el mestre no cobra i és objecte d'acusacions pot ser altament difícil perquè el contacte personal és molt proper. Antònia Gual, natural de Montanyola i mestra de Lliçà d'Amunt (Vallès oriental), és expedientada l'any 1876 i acusada de passar les nits a Granollers, d'abandonar l'escola periòdicament per anar a passeig a aquesta ciutat que dista una hora de Lliçà i de respondre de forma "*poco decorosa a un vocal*". La mestra es defensa dient que li deuen mesades; que té cinc fills per mantenir i que en conseqüència es trasllada a Granollers per ajudar a la sastreria del seu marit. A més, informa que una nit van assaltar l'escola, la van destrossar i la van humiliar amb actes escatològics. A tot això l'inspector certifica que la mestra: "... *merece pocas simpatias en la población*". La junta provincial, actuant de mitjancera, retreu a la mestra que desatengui l'escola i li aconsella el trasllat mentre retreu també a l'Ajuntament la manca de pagament i l'obliga a fer-lo efectiu. Suposem que Antònia Gual finalment va deixar la docència perquè anys més tard, el 1892, gestiona reincorporar-se i per això demana un certificat conforme el rector de Lliçà no va signar

---

⁴¹¹ Ignacio MARTÍN JIMÉNEZ; "Ser maestro en el siglo XIX", Revista *Història Social*, núm. 33, 1999, pp. 3 a 23. A la pàgina 13 i 14 exposa com la majoria d'expedients oberts als mestres provenen de municipis de menys de 1000 habitants, 72'33%, on el contacte amb la població és més directe i personalitzat. Als municipis més grans la pugna amb els mestres es deu més a temes ideològics o administratius.

mai cap document de l'expedient que contra ella va incoar l'Ajuntament d'aquest municipi.⁴¹²

Aquest cas exemplifica la visió que des del poble es pot tenir dels mestres; d'entrada són forasters i cal veure com s'integren en les costums dels seus habitants. Una mestra casada allunyada de la seva família és una imatge de dona que no correspon a la mentalitat de l'època, i si a més diu el que pensa i exigeix el seu salari pot guanyar-se fàcilment antipaties. Aquest clima poc hospitalari crearà situacions de conxorxa contra la mestra per aconseguir que ella mateixa prengui la decisió de deixar la docència, almenys en aquell poble.

El de Bartomeu Guinovart, mestre del municipi de les Piles, a Tarragona, és un altre cas de desacreditació i avorriment del mestre. Aquest mestre denuncia el 1878 que el municipi no li deixa prendre possessió del seu càrrec tot i haver casa i escola a disposició. Així, anuncia que torna al seu poble de la Selva del Camp perquè no ha trobat: “... *quien quisiera proporcionarme un cuarto para poder dormir ni guisarme para comer*”. Durant uns dies ha estat hostatjat a casa del secretari de les Piles però, segons explica, no hi pot tornar més perquè l'amo de la casa, que és vocal de l'Ajuntament, té seriosament amenaçat aquest secretari. Aquest és un cas clar d'un poble que força el mestre a abandonar l'escola no per manca de pagament sinó per impossibilitat de prendre possessió del lloc. En aquest cas no es vol ni conèixer el mestre, tot i que el poble atén la instrucció. L'acusen de poc religiós, de procliu al desordre i d'haver disparat contra uns joves durant una festa. La Junta Provincial estudia el cas i conclou que Guinovart és persona d'intatxable conducta moral i religiosa, i redacta un informe al Consell Universitari afirmant que simplement el poble ja té un altre mestre a punt i que la millor solució és que Guinovart, carregat de raó, sigui traslladat a una altra escola d'igual sou i en definitiva que la sort l'acompanyi.⁴¹³

Aquest és l'exemple d'una municipalitat combativa que busca en el marc legal una fórmula per evitar un mestre que no interessa. Els pobles han de finançar la instrucció

---

⁴¹² Lligall: *Expedientes incoados por irregularidades a maestros/as de la provincia de Tarragona i Lérida*, 19/2/3/2, Expediente de Dª Antonia Gual maestra de Lliçà d'Amunt, provincia de Barcelona, AHUB.

⁴¹³ Lligall: *Expedientes incoados por irregularidades a maestros/as de la provincia de Tarragona i Lérida*, 19/2/3/2, Expediente contra Bartolomé Guinovart maestro de las Piles (Tarragona) 1878. AHUB.

pública però en canvi no tenen dret d'escollir els mestres; per fer-ho, busquen estratagemes com el del cas de Guinovart. De nou qui rep les conseqüències del pols entre l'Estat i l'ens local no és altra que el mestre.

Davant d'aquest tipus de situacions en què el poble es rebel·la i no accepta un mestre, el Consell universitari tendeix a la solució més fàcil: donar la raó al mestre i buscar-li una nova destinació per no entrar en conflictes amb els municipis, que d'altra banda serien inacabables i victimitzen encara més el mestre en detriment de la instrucció.

La conducta amoral sovint és el recurs fàcil per expedientar el mestre en cas que aquest no abandoni l'escola. El mestre de Maldà (L'Urgell) Francesc Resa és acusat el 1878 de viure: "... *amancebado con una muger casada, separada de su marido... desantendiendo la enseñanza*", per això el pares porten els seus fills a les escoles d'altres pobles. El mestre respon que la senyora en qüestió viu a casa seva en qualitat de serventa, que l'ha acomiadada però que per sobre de tot: "... *su avanzada edad basta por si sola para ponerle á cubierto de tan grave acusacion*".⁴¹⁴ Des del Consell universitari s'aconsella el mestre que es traslladi a un altre poble on el deixin treballar amb tranquil·litat.

El mestre té sempre l'obligació d'agradar als vilatans i en particular a l'oligarquia local o en cas contrari qualsevol argumentació pot ocasionar-li un expedient. Els municipis saben i senten que el mestre està al seu servei, el paguen i el mantenen a canvi ha d'instruir els seus fills seguint les pautes marcades per la localitat, que en definitiva és qui paga.

De fet, la sola oposició de la Junta Local o simplement de l'alcalde pot fer trontollar la plaça d'un mestre. La mestra de Vila-rodona (Alt Camp) Antònia Roset, s'ha de traslladar el 1882 perquè l'alcalde l'acusa de mala conducta, inaplicació i escàndol públic. Ella argumenta que l'alcalde és el seu sogre, i que conjuntament amb les seves cunyades volen allunyar-la del poble. Les diverses inspeccions efectuades a l'escola de la mestra demostren aplicació i bon mètode. En les declaracions dels veïns, escrites, aquests afirmen que Antònia Roset és persona de bona conducta i educació, i que el

---

⁴¹⁴ Lligall: *Expedientes incoados por irregularidades a maestros/as de la provincia de Tarragona i Lérida*, 19/2/3/2, Expediente para el Consejo Universitario contra Francisco Resa, 1878. AHUB.

tema de l'escàndol públic és iniciat i protagonitzat per les cunyades. El rectorat proposa de nou la solució més fàcil: un trasllat amb el mateix sou.⁴¹⁵

Una altra acusació és la que qualifica el mestre de poc professional, com és el cas de Manel Tarragó, mestre el 1882 d'Espluga Calva (Les Garrigues). Segons l'inspector, els nens tenen pocs coneixements perquè al mestre li manca mètode. Tarragó es defensa passant la culpa a les famílies, dient que els nens saben poc perquè els pares els fan anar a treballar al camp. Els pares manifesten que és cert que els seus filll treballen perquè precisament a l'escola no aprenen res. A la fi es conclou un trasllat.⁴¹⁶

Totes les argumentacions que s'addueixen en contra dels mestres són del tipus moral o professional i, siguin certes o no tan certes, ens indiquen que si més no s'utilitzen per rebutjar el mestre i que aquesta fórmula de rebuig és de bon aplicar perquè l'autoritat superior resol sens demora la solució del trasllat. Els mestres que es troben en aquestes situacions no encaixen de cap de les maneres amb l'oligarquia local, i a vegades tampoc amb la resta dels habitants de la localitat. El mestre està exposat a la itinerància no voluntària, que prové de situacions com les que hem descrit, i a la itinerància volguda, que deriva de les peticions personals per exercir a la localitat de naixement.

---

⁴¹⁵ Lligall: *Expedientes incoados por irregularidades a maestros/as de la provincia de Tarragona i Lérida*, 19/2/3/2, Expediente de Dª Mª Antònia Roset maestra de Vilarodona, 1882, AHUB.

⁴¹⁶ Lligall: *Expedientes incoados por irregularidades a maestros/as de la provincia de Tarragona i Lérida*, 19/2/3/2, Expediente de quejas contra el profesor de primera enseñanza de Espluga Calva D. Manuel Tarragó, 1882, AHUB.

El cas de Vic

El cas de Vic permet fer una anàlisi més acurada de les relacions de la ciutat amb els mestres en un període relativament llarg d'uns aproximadament cinquanta anys.

La Junta Local es queixa en general del fet que els mestres resten poc temps a la seva destinació i que renunciïn molt ràpidament a la plaça. Qualifiquen aquestes renunciïes com un desastre per la instrucció i en culpabilitzen el mestre, titllant-lo de persona buida d'esperit patriòtic:

*“... duéle vivamente [a] la Junta que en el espíritu del Magisterio no hablen mas alto los deberes patrios [i proposen ser el màxim d'influents possible per aconseguir] que esta Ciudad tenga definitivamente un Magisterio representado por personas de miras elevadas, de moralidad de la instrucción convenientes”.*⁴¹⁷

Els mestres de Vic justifiquen aquestes renúncies argumentant motius familiars o altres; mai s'argumenta la qüestió salarial ja que els mestres de Vic habitualment cobren, però no deixa de ser un salari baix.

Joan Giol renuncia després de dinou anys de docència: *“por varios motivos que estimo justos y bastantes”.*⁴¹⁸

Endevinem una possible manca d'entesa d'aquest mestre amb les autoritats perquè l'Ajuntament li respon que: *“... aunque podría obligarle á que continuase al frente de la misma por el termino de dos meses, según se previene en el Reglamento; con todo para no perjudicar sus intereses ni contrariar sus ideas ha acordado admitirle (...) la dimision; previniendole que en el dia de mañana á las ocho de ella haga entrega de los enseres y efectos de la escuela al Sor. D. Buenaventura Marin”.*⁴¹⁹

El nou mestre Marín també presenta la renúncia dos anys després de prendre possessió de la plaça:

*“Circunstancias especiales de familia me obligan á renunciar por ahora al Magisterio público”.*⁴²⁰

---

⁴¹⁷ Lligall Instrucción pública, circulares..., Op. Ci, sessió del dia 03/X/1859, AHMV.

⁴¹⁸ Lligall Instrucción Pública. Nombres y renuncias de Maestros y vocales de la Junta 1847-1876, carta de Joan Giol a l'Ajuntament 09/VI/1857, AHMV. Bé podria ser que Joan Giol plegui el magisteri per cansament físic i moral, és un mestre de reconeguda qualitat, autor d'un manual de geografia publicat el 1843, que va codirigir el procés d'implantació de les escoles municipals als anys quaranta amb 300 alumnes a la seva classe.

⁴¹⁹ *Ibidem*; carta de l'Ajuntament a Joan Giol 10/VI/1865, AHMV.

⁴²⁰ *Ibidem*; carta de Buenaventura Marín a l'ajuntament 02/X/1859, AHMV.

La mateixa expressió fa servir el mestre Josep Tristany, amb només tres mesos de servei, en la seva carta de dimissió:

“.. circunstancias especiales de que me he visto rodeado en el desempeño de mis deberes, intereses de familia y miras individuales”.⁴²¹

El consistori li respon que considera les causes invocades pel mestre com a molt ambigües però que en tot cas no s'hi oposa perquè respecta la llibertat individual. Tristany replica que les anomenades circumstàncies especials no fan referència ni a l'Ajuntament ni a cap persona en concret, sinó que la qüestió rau en la salut: *“... experimentados ya durante mi corta permanencia en esta [Vic], los efectos de mi delicada constitución, podría privarme un día de corresponder, como yo deseo, á las miras de VS”*.⁴²² En el cas de Josep Tristany sabem que el 1880 és professor d'agricultura a l'institut de Saragossa.

Les renúncies dels mestres desesperen la Junta Local de Vic. Es podria dir que en el seu univers mental purità i patri no encaixen aquestes situacions d'inestabilitat per al desenvolupament normal de l'activitat escolar, i en to de rebel·lió conservadora afirma: *“Vich tiene vida para emanciparse de un yugo fatal [el mal magisteri] que mata todas las esperanzas de la Ciudad y de la patria”*.⁴²³

La Junta té molt clar que la culpa és del conjunt de mestres, i si no els expedienta és per no desprestigiar encara més la instrucció. En paraules de la Junta és *“por acatamiento á la moral publica y á la institucion misma... y que se dice que hay hechos evidentes que muchas veces o se pueden probar aunque sean ciertos, y que el escandalo repugna siempre. Esto explica las certificaciones que se han dado á los Maestros sin merecerlas”*.⁴²⁴

La inestabilitat dels mestres en una mateixa localitat és una realitat causada no tan sols per la qüestió econòmica sinó també per altres motius derivats de la dificultat del nou mestre per connectar el nou mestres amb l'entorn local. Aquestes situacions incomoden, com hem vist, les autoritats locals, i sobretot incomoda l'estil d'elit local que es reconeix pagadora i amant de la instrucció i que se sent mestressa de la direcció

---

⁴²¹ *Ibidem*; carta de Josep Tristany a l'Ajuntament 07/IV/1858, AHMV.

⁴²² *Ibidem*; carta de l'ajuntament a Josep Tristany 10/IV/1858, i carta de Josep Tristany a l'ajuntament 13/IV/1858, AHMV.

⁴²³ *Lligall Instrucción Pública: reglaments, exàmens i inventaris varis 1856-1883*. Memòria de la junta local, AHMV.

⁴²⁴ *Ibidem*.

espiritual de la població. Malgrat la incomoditat s'ha de cedir a la petició de trasllat, i no hi ha més remei ja que aquest és l'únic punt de fuga que té el mestre i que les autoritats no poden evitar.⁴²⁵

A Vic, la itinerància dels mestres és un fet, igual que a la resta de municipis. A les escoles elementals masculines de la ciutat, la majoria de mestres exerceixen un promig de 3 anys de docència, exceptuant l'escola de Sant Felip que té dos mestres amb docència de 20 anys cada un. A les escoles elementals de nenes passa exactament el mateix; exceptuant l'escola de Casa Caritat regentada per religioses, un col·lectiu que prioritza la instrucció per damunt de qualsevol altre interès material o familiar.

A les escoles municipals de pàrvuls de Caputxins i Sant Felip, l'estabilitat és la tònica predominant. Gairebé tots els mestres que accedeixen a parvulari ho fan amb la seva cònjuge, la qual desenvolupa, protegida per la llei, el rol d'ajudanta amb els més petits, la qual cosa és una perllongació de la seva condició materno-femenina. D'aquesta manera, la llar del mestre s'estabilitza i es redueix la itinerància. Un matrimoni de mestres pot socialitzar-se més fàcilment amb el seu entorn immediat.

Pel que fa a l'escola superior, tornem a parlar d'instabilitat docent amb alguna excepció. L'escola superior presenta en general una matrícula molt baixa perquè a l'edat de deu anys els nens van a treballar o bé es matriculen al seminari o al seu col·legi privat, i també a causa del fet que les famílies confien poc en l'escola superior precisament pel canvi constant de mestres. En aquesta línia ens situa clarament el mestre Jaume Figueres:

*“Que si la escuela que dirijo se ve tan poco concurrida por el presente, ello es debido á la frecuencia con que aquélla ha venido cambiando de Maestros, viéndose precisada á atravesar por algunas interinidades, que siempre suponen falta de entusiasmo por parte de los padres de familia.”*⁴²⁶

---

⁴²⁵ La Junta de Vic és culta, formada i conservadora. Existeix també un altre estil de Junta Local, com algunes de les que estudia Narciso de Gabriel pel que fa a la regió gallega. Es tracta de juntes formades per persones de pocs coneixements i pocs recursos econòmics i que en general *“permanecían totalmente impasibles incluso ante un deterioro absoluto de la enseñanza primaria”*, p. 83. Narciso DE GABRIEL ; *Leer, escribir...*, Op., Cit.

⁴²⁶ *Lligall Instrucción Pública. Correspondencia de 1882 a 1891: Plec “1891”, carta del mestre Antoni Figueras a la Junta Local, 13/IV/1891. AHMV.*

La Junta Local de Vic, molt implicada en el tema escolar, exerceix un fort control sobre els mestres, sobretot a la dècada dels anys cinquanta i seixanta, que són els anys més intensos abans de perdre l'entusiasme a finals de segle. Al mes de novembre de l'any 1862, la Junta Local informa a la Provincial que després de revisar els pressupostos dels mestres opinen que no és necessari que tots ells comprin les revistes pedagògiques:

“... es opinion de esta Junta que autorizandose este gasto solamente al Maestro de la Superior con la obligacion de facilitar la lectura de ambos periodicos a los demas Profesores por turno... podrian economizarse las partidas presupuestadas”.

La Junta qüestiona totes i cada una de les iniciatives dels mestres, com les revistes, el nombre d'estufes necessàries, els canvis en els llibres de text, els diners destinats a netejar l'escola, i coarten qualsevol iniciativa del conjunt dels mestres, com en el cas següent:

*“Habiendo llegado á noticia de la Junta que en una reunion que tuvieron hace poco los Maestros de las escuelas elementales y de parvulos á la que no asistió el de la Superior, acordaron no tener clase en el dia de hoy, como efectivamente no la han tenido, á pretexto de ser los dias de S.A.R. el Serenisimo Principe de Asturias, [sense haver demanat permís a l'autoritat local i encara que] el pretexto sea plausible... [no consta en el reglament] “el comportamiento de los Maestros en el hecho de disponer por si la suspension de clase merece un correctivo se acuerda ponerlo en conocimiento de la Exm. Junta provincial para que determine lo que estime conveniente”.*⁴²⁷

Del mestre s'espera que actui amb la rectitud que entenen les autoritats perquè dóna exemple i, en casos determinats, el mestre pot respondre davant aquest control fent valer aquesta posició exemplificadora. En aquest cas concret, el mestre Olalla adopta aquesta actitud amb premeditació: els informes que emet la Junta sobre ell són sempre bons, i qualifiquen la seva conducta civil i professional d'intatxable. Olalla és mestre de pàrvuls a l'escola de Caputxins i sospita:

“... dice que si no sospechara como sospecha, que algun Maestro elemental de esta poblacion solicite la escuela de Capuchinos, para la cual ha sido nombrado, no molestara la noble atencion de esta Junta, asegurandole que el traslado de un maestro á otra es debido al favor del Alcalde Presidente. Que el Reglamento ni el derecho

---

⁴²⁷ Lligall Instrucción Pública. Circulares..., Op., Cit, sessió del dia 28/XI/1862, AHMV.

administrativo de enseñanza no dicen nada que favorezca á los Maestros para pedir traslado á otra escuela, y en este concepto, siendo notoria la rectitud de esta Junta, el no ha lugar á traslado será el fallo que se promete el que suscribe por ser justicia”.⁴²⁸

En aquest cas, el mestre busca deliberadament l'escàndol no pas perquè no comparteixi els mateixos valors que la Junta, o perquè el disgustin determinats actes públics sinó per fer valer la seva posició⁴²⁹. Petites situacions que dibuixen un panorama de vida quotidiana on cada mestre vetlla pels seus interessos particulars amb les consegüents rivalitats que això pugui comportar.

El dia de l'any que més fiscalitza els mestres és el dia dels anomenats exàmens públics, ja que hi assisteixen les autoritats, i la premsa de la ciutat, molt propera a les mateixes autoritats, té per costum escriure un nota al respecte que no sempre és del gust dels mestres. Així, quan la Junta Local critica a través de la premsa el mestre Lluís Pons perquè examina pocs alumnes de l'escola superior que ell regenta, aquest respon que els estudiants que arriben a la superior no sempre van ben preparats i que molts no ingressen a la superior perquè o bé van al seminari o bé a treballar. El mestre Pons està molest i sent devaluada la seva professió. A més, la Junta Local, en particular Joaquim Salarich escriu a la premsa:

“...siempre sucede lo mismo, que algunos maestros cobran y quedan tranquilos; que los padres pagan y murmuran; y que los alumnos se quedan rezagados y no aprenden”.⁴³⁰

D'immediat, el mestre Pons respon:

---

⁴²⁸ Lligall *Instrucción Pública. Actas...*, Op. Cit., sessió del dia 22/VII/1882, AHMV.

⁴²⁹ Serveixin d'exemple les observacions que fa l'inspector Federico López Amo sobre els mestres de Vic i el consistori: *“Excma. Junta provincial de que los Sres. Maestros de las Escuelas Públicas, invitados por el Ayuntamiento á que reanudasen la antigua costumbre, de pocos años ha interrumpida de asistir á la solemne procesión del Corpus, no solo no asistieron sino que ni siquiera tuvieron la atención de contestar; y que encargado és por la Junta provincial de solucionar este asunto, habia llamado la atención de los maestros sobre el particular y habiendole estos manifestado que á su vez se habian dirigido al Ayuntamiento en solicitud de que se celebrara la Fiesta del Arbol ni siquiera se les contestó; les hizo observar que aun cuando hubieran sido objeto de una desatención, esto no les autorizaba para guardar las atenciones debidas, y que aunque no es obligatoria la asistencia á las procesiones, veria con gusto que se asociaran á los sentimientos religiosos de la población, y dichos Sres. le habian manifestado que no tenian inconveniente en asistir á la procesión en los años sucesivos si se les invitaba por la corporación Municipal. El Sr. Masferrer hizo observar que aun cuando no se habido dado por escrito á los Sres. Maestros comunicacion de lo resuelto respecto á la Fiesta del Arbol, de palabra se les habia comunicado. El Sr. Inspector rogó al Sr. Masferrer que como individuo del Ayuntamiento interpusiera sus buenos oficios para dejar solucionado á satisfaccion de todos este asunto. Seguidamente preguntó si la Junta tenia que hacer manifestación alguna acerca la conducta de alguno de los Sres. Maestros. Contestaron negativamente la pregunta y habiendo manifestado que nada mas tenia que observar, el Sr. Presidente dijo que la Junta local procuraria atender en todo cuanto fuese posible las observaciones que ha tenido á bien hacerle el Sr. Inspector...”*. Llibre d'actes de la junta local d'instrucció pública 1907 [14-11], sessió del dia 15/VII/1907, AHMV.

⁴³⁰ *El Ausonense*, Jueves 03/VII/1862.

*“... no me seria difícil probarle el papel extraño que hacia V. escondido y acurrucado detrás del toldo o cortina, escuchando los niños en el examen”.*⁴³¹

L'opinió esbiaixada i partidista de la Junta Local o d'un dels seus membres infravalora els mestres i els posa en evidència davant l'opinió pública: *“Doloroso, amargo es para el profesorado español de primera enseñanza que sólo el periodico de esta Ciudad, ensalzando la hojarasca, y gastando falsamente el nombre de la opinión pública, ridiculice y rebaje á los maestros de un modo tan innoble como injusto; conducta que no tienen imitacion por ningun otro periodico, ni por ninguna otra poblacion del reino”.*⁴³²

En aquest cas, els mestres troben a faltar que es reconeixin les dificultats del seu treball com són: la irregular assistència dels alumnes a classe, l'elevat nombre de nens o nenes en espais deficients, la poca col·laboració de moltes famílies, i el fet que en més d'una ocasió el mestre esdevé un solitari. En aquestes circumstàncies, el mestre es troba sol a la localitat, atacat pels uns i pels altres, incomprès i mal pagat.

Poques vegades, a Vic, els conjunt de mestres s'associa davant l'Ajuntament. Coneixem, però, una actitud de protesta passiva segurament per assolir un poc d'autonomia, i coneixem també una demanda conjunta per aclarir els criteris que classifiquen els nens i nenes i que determinen les retribucions que aquests han de pagar. Cada mestre a la seva escola té nens classificats de pobres i nens que han de pagar en funció de les rendes familiars. El problema que es presenta moltes vegades és la morositat de moltes famílies, situació que en teoria no ha de resoldre el mestre sinó l'Ajuntament, però que a la pràctica acaba essent un problema assumit pel mestre perquè aquest té la necessitat de cobrar, encara que això el pugui enemistar amb algunes famílies.

El mestre Marià Zaldo no calla aquesta problemàtica sinó que ho presenta com un greuge davant la Junta Local de Vic exigint el compliment exacte de la llei i recordant als seus membres que per dues reials ordres, una de 23/IX/1857 i l'altra de 29/XI/1858,

---

⁴³¹ Lligall Instrucció Pública: reglaments, exàmens i inventaris varis, 1856-1883, carta de Lluís Pons a la junta local 16/VII/1862, AHMV.

⁴³² *Ibidem*. Finalment el mestre Pons s'ha de retractar perquè en cas contrari la Junta iniciarà un expedient contra ell, i així ho fa però insisteix que el professorat es troba sovint desprestigiat.

estan obligats a recaptar les mensualitats dels alumnes, entregar-les al mestre i preocupar-se de la morositat si s'escau.⁴³³

La Junta Local de Vic, si bé paga els salaris amb puntualitat, s'eximeix sempre que pot de vàries obligacions. Una és la que ens presenta el mestre Zaldo, i l'altra, que també la cita el mateix mestre i dos anys més tard ho peticionen en col·lectiu tots els mestres de la ciutat, fa referència al lloguer de la casa o habitació, i que segons sembla ho paguen per avançat els mestres, i l'ajuntament els ho abona amb retard:

*“A consecuencia de las diferencias que de continuo se observa en la clasificacion de los niños, muy ajenas á la autoridad, en las retribuciones y siendo por otra parte un perjuicio de alguna consideracion al cabo del año, (...) en lo sucesivo se clasifique según ley y que cada uno pague la cuota que por su posicion le corresponda; pues formando parte integrante de la donacion se hace tanto mas sensible que si fuese un sobresueldo, redundando en grave perjuicio de nuestras familias. No pretendemos que pague el que no pueda, todo lo contrario, pues estamos convencidos, que particulamente están las escuelas publicas, más bien para las familias pobres, que para los que puedan pagar”.*⁴³⁴

El tema de les retribucions i del nombre de nens que no paguen pot portar rivalitats entre els mestres. Ja hem vist abans, el cas del mestre Olalla, com es pot generar enveja pel fet de posseir una escola en millors condicions que una altra i per tant en aquest cas el mestre busca el favor de les autoritats locals per canviar de plaça. Una mala entesa entre els mestres pot afavorir la Junta Local perquè la manca d'unitat dificulta l'associacionisme entre ells. També pot portar enfrontament el fet que una escola tingui més pobres que una altra, o bé més morosos. Així, per exemple, el mestre Zaldo es queixa que de 70 nens matriculats, 30 tenen la qualificació de pobres, i amb aquestes xifres ell sobrepassa les llistes dels altres mestres de la ciutat.

Un altre moment d'oposició pot donar-se entre el mestre de parvulari, el d'elemental i el de superior. Quan a la fi de cada curs els alumnes passen de nivell, el nou mestre fàcilment pot criticar la manca de preparació dels nouvinguts per justificar els baixos

---

⁴³³ Lligall Instrucción Pública. Correspondencia desde 1882 a 1891, Plec: “1884”, carta de Marià Zaldo a la junta local de Vic 14/X/1884, AHMV.

⁴³⁴ *Ibidem*; Plec: “1886”, carta dels mestres Damià Boatella, Teresa Rossell, Marià Zaldo i Francesca Gasch a la Junta Local de Vic, 15/X/1886, AHMV.

resultats dels exàmens públics del mes de juny. A més, el mestre de l'escola superior és el més preocupat pel nombre perquè també és qui en té menys ja que la majoria de nens van a treballar.

El mestre de l'escola superior de Vic, Farraz, denuncia el mestre Riera, de l'escola elemental de la Mercè, perquè ha admès un seu alumne. El mestre Riera ho justifica dient que només l'ha admès com a interí. Amb això rep una amonestació de la Junta recordant-li que per admetre alumnes cal una papereta signada per la mateixa Junta Local.⁴³⁵

Problemes, doncs, quotidians, als quals podríem afegir afers domèstics entre els mestres que comparteixen el mateix espai, que a Vic és el cas de l'escola de Sant Felip, antic convent centralitzat per un jardí interior que comparteixen els mestres de parvulari, d'elemental, superior i les seves respectives famílies.⁴³⁶

Encaixen a la perfecció amb la Junta Local aquells mestres que se saben del mateix rang i condició que els seus membres i que en comparteixen l'univers mental; són mestres que exerceixen l'ofici a voluntat, lliurement i per tant sense condicionants econòmics. A Vic és el cas del mestre Gregori Artizà, que exerceix a l'escola superior durant set anys (1862-1869). Hisendat empordanès amb titulació de mestre, Artizà és nomenat director de les Conferències de Mestres del districte de Vic. Articulista de qualitat, escriu sobre pedagogia, agricultura, metrologia, astronomia i altres, i és també autor de diversos manuals. Fou un mestre regeneracionista partidari de la necessitat de renovar el sistema educatiu com a condició *sine qua non* per fomentar el progrés i el desenvolupament del país.⁴³⁷ A Vic, va refloatar l'escola superior fins a l'extrem d'haver d'establir un criteri d'ingrés per l'excés de demanda. El 1869 retorna a Capmany per fer-se càrrec del patrimoni familiar.⁴³⁸

---

⁴³⁵ Lligall *Instrucción Pública. Circulares, certificados...*, Op., Cit., sessions dels dies 23/I/1872 i 30/I/1872, AHMV.

⁴³⁶ "... *Habiendo surgido algunas desagradables cuestiones personales entre los Maestros de la escuela superior y de la de párvulos sobre algunas obras que hizo el primero en el jardín del establecimiento en que tienen ambos sus respectivas habitaciones, en perjuicio del segundo, sin autorizacion ni convencimiento de esta Junta ni de la Corporacion municipal*", [dies més tard s'inspecciona el jardí resultant que]: "*el Señor Pujadas, sin previa autorizacion ni conocimiento de la Corporacion municipal ni de esta Junta, construyó un gallinero entre los dos tramos de la escalinata que conduce a la habitación del Maestro de párvulos, con cuya obra, no solo quita la luz á la bodega allí debajo existente que no puede recibirla por ninguna otra parte, sino que le causa las molestias y perjuicios que son consiguientes*, [la junta resol que el galliner s'ha d'enderrocar]". Lligall *Instrucción Pública. Circulare...*, Op., Cit., sessions dels dies 15/II/1888 i 26/III/1888.

⁴³⁷ David PUJOL FABRELLES; *Els orígens de l'escola catalana*, CEAC, Barcelona, 1998, p. 27.

⁴³⁸ DDAA; *El mestre Gregori Artizà i Lapedra. Entre la pedagogia i el vi*, Lleure, Girona, 1999.

Durant la seva estada a Vic, s'immergeix entre la intel·lectualitat local amb qui comparteix un mateix estil de vida, d'inquietud cultural i de condició social. És un dels principals redactors d'*El Eco de la Montaña* juntament amb Joaquim Salarich i Jaume Collell. Des de les planes d'aquest diari de caire conservador, Artizà manté una polèmica amb el mestre de l'escola elemental de Sant Felip Antoni Cebrian, que és articulista del diari *El Porvenir* (1866-1869), de caire més progressista.⁴³⁹

La polèmica gira entorn de la valoració que fa Artizà dels resultats dels exàmens públics del mes de juny de 1867 on es critiquen els alumnes del mestre Cebrian. Aquest darrer, sentint-se fiscalitzat i tractat injustament, respon des d'*El Porvenir*, i això és l'inici d'un tiroteig articulista que s'allargarà un mes i on tots dos s'acusen mútuament. Cebrian és ausat d'obcecació i Artizà d'hipòcrita i polemista. La dialèctica irada que usen tots dos és conseqüència d'una situació segurament crispada entre ells. Cebrian, que és un mestre ben considerat a la ciutat, pot sentir-se desplaçat amb l'arribada d'Artizà que encaixa a la perfecció amb les classes dirigents de la ciutat. Desconeixem les causes que motiven la polèmica però possiblement depassen la qüestió estricta dels exàmens; Artizà es reconeix i s'autovalora com un bon mestre i millor que els altres. Així, quan renuncia al magisteri de Vic demana: "*que se girara una visita especial... para dar a conocer minuciosa y practicamente el estado actual en que la deja (l'escola) con respecto á la educacion y adelantos de sus alumnos*".⁴⁴⁰

Si a aquesta actitud de lloança pròpia hi sumem la seva condició benestant, que no el fa esclau del salari, fàcilment es podia sentir amb més posició que la resta de companys de magisteri de la ciutat.

No és, doncs, casualitat que el mestre Cebrian li demani que pari de menystenir els que: "*no son de su devocion o no se valen de sus servicios [i pel que fa a la polèmica] el verdadero significado todo el mundo comprender*".⁴⁴¹

---

⁴³⁹ Concepció MIRALPEIX BALLÚS; *La premsa...*, Op., Cit. La polèmica es pot seguir a *El Eco de la Montaña* dels dies 16/VI, 27/VI, 04/VII, 09/VII, 14/VII i 18/VII; *El Porvenir* dels dies 29/VI, 07/VII, 12/VII i 17/VII, AHMV.

⁴⁴⁰ *Lligall Instrucción Pública. Circulares, Certificados, Actas y otros antecedentes 1861-1896*, sessió del dia 22/III/1869, AHMV.

⁴⁴¹ *El Porvenir*, 12/VII/1867, AEV.

A finals de segle XIX, el discurs de les classes dirigents de Vic és menys rebel i més resignat, argumentat en un marc de regionalisme conservador que pivota entorn d'un eix principal: el centralisme de l'Estat liberal i els seus defectes o insuficiències que acaben reproduint persones i formant mestres poc religiosos, els quals, ubicats en localitats creients, es veuen obligats a actuar o aparentar:

“Mes, com la veritat es l'estat normal del home i la ficció continuada no es possible, resulta qua á lo millor s'oblidan esta classe d'actors de que estan representant son paper”.⁴⁴²

Així com molts mestres s'aparten de la religió, un altre defecte del progrés és que els pares no miren si l'escola dels seus fills està conforme a la religió, perquè el liberalisme des de ja fa molt temps ha obert les portes a ideologies subversives:

“D'aquesta generació que han fet los lliberals podem estarne cofats: qui no es anarquista es socialista y'l que no porta sas ideas tant enllá sol esser un indiferent que tant se li'n dona si'l mon va bé com malament”.⁴⁴³

Davant la impossibilitat d'evitar la continuïtat d'aquests corrents de pensament l'articulista conclou contundent:

“... avui hi ha molts llibres dolents que fan mal, caldria cremar-los tots...Aixís potser se perdrá l'afició á llegir, y un dels medis més actius de propagació de la cisanya social, com es la premsa impía, que sería anulat en suprimint tota lectura”.⁴⁴⁴

Pel que fa al centralisme estatal, les elits de Vic consideren que les autoritats eclesiàstiques tenen poc pes a les juntes locals i provincials, que l'estat suporta massa càrrega i esdevé tirànicament centralista:

“Los espanyols podem dormir tranquils; Madrit sent y pensa pera nosaltres; no'n s cuydem, donchs, sinó de treballar y pagar. No's pot ensenyar altra cosa que lo que Madrit mana y en la forma y manera que disposa, ni pot haverhi altres mestres tant sabis y tant escoltats com los que Madrit nombra. ...Ni'ls mestres son lo que deuriem ser, ni respon l'ensenyança primaria actual als desigs de las personas que s'interessen pel pervindre de la joventut y de la patria. Los noys surten de las escolas, y'l poch

---

⁴⁴² “Sobre l'ensenyança”, *La Veu del Montserrat*, 31/III/1883, AEV.

⁴⁴³ “La instrucció primaria”, *La Veu del Montserrat*, 21/XII/1895, AEV.

⁴⁴⁴ *Ibidem*.

*qu'han après y que obliden prompte no'ls serveix pera millorar la decayguda vida de familia...Hi ha motius de sobra per pensar seriament en eixa qüestió”.*⁴⁴⁵

El pensament de la classe dirigent de Vic, que ens arriba a través del seu òrgan *La Veu del Montserrat*, encara que analitza el seu entorn a partir de l'òptica conservadora i catòlica té una visió ben clara de la realitat ideològica i escolar de l'època. És cert que la multiplicat de corrents ideològics resta influència a l'opció catòlica, i per això hem llegit que proposen evitar o impedir la propagació de corrents adversos. És cert que des de Madrid s'escerceix una política centralista que en matèria educativa dicta sobre escoles municipals. Aquesta rigidesa és la que des de l'elit vigatana es considera culpable del desastre escolar, i per començar les famílies s'han d'implicar en l'educació catòlica dels fills.

La descentralització administrativa i el retorn del tema educatiu a mans eclesiàstiques són la gran solució als mals socials que pateix el país; d'aquesta manera el mestre deixaria de ser un pobre mendicant i els municipis deixarien de ser morosos:

*“Se queixan, ab rahó, los pobres mestres y'ls endeutats municipis. ¿Qué ha d'entendre en materias d'instrucció y d'educació un Alcalde d'un poble rural, qu'ha passat la vida fangant y llaurant la terra? ¿Qué ha d'esperarse d'un mestre que ab prou feynas pot guanyar 5 rals, y encara'ls hi retalla l'Ajuntament per nivellar lo pressupost?...”*⁴⁴⁶

A diferència dels anys cinquanta, quan el mestre és considerat un dels elements més nocius del sistema educatiu, a finals de segle la mateix elit dirigent, que veu molt més clara la situació, canvia l'objectiu del seu atac que deixa de ser el mestre per remetre durament contra l'Estat.

Respecte el mestre, afirmen que quan aquest arriba al municipi els pares li tenen poca o gens confiança, i això crea situacions complicades:

(pensen) *“...quines idees portarà? “...mentres tant, los noys á casa seva...”, i el mestre mentre espera ocasió per demanar una altra plaça “...comensa la lluyta ab l'Ajuntament y ab la junta local...”, mentre la provincial assabentada “...envia oficis y més oficis, fa pujar un inspector y amenassa ab multes. Entren, després, las influencias políticas; y quant tothom está cansat y avorrit se fa son cambi y ve una interinitat, que*

---

⁴⁴⁵ “Sobre la qüestió fonamental de la ensenyança primaria”, *La Veu del Montserrat*, 22/III/1884, AEV.

⁴⁴⁶ *Ibidem*.

*se estira tant com se pot, y que, muchas voltas, es representada per un mestre de palla, que firma la nómina y no va may á l'estudi... ”.*⁴⁴⁷

Des de l'òptica del conservadurisme d'interior es retrata la situació escolar amb la presència dels diversos actors que prenen part en aquest entramat: les famílies reticents, el mestre demanant trasllat, enfrontaments amb i entre les juntes, l'inspector com a mitjancer amb el càtig sempre a punt, i el caciquisme que plana per sobre de tot a favor dels uns i en contra dels altres.

La Junta Local de Vic aposta, com ja vèiem al capítol segon d'aquesta tesi, per les escoles primàries de caire parroquial i en català. Definitivament s'ha configurat la línia de pensament dominant entre l'elit vigatana de finals de segle: conservadurisme, catolicisme i catalanisme. Aquesta línia de pensament prové, en molts aspectes, directament de la ideologia balmesiana, reelaborada pels homes del Círcol Literari, que són civils i eclesiàstics, i que en contacte amb el món intel·lectual de Barcelona acaben definint el moviment polític-ideològic conegut com a vigatanisme.⁴⁴⁸

---

⁴⁴⁷ *Ibidem.*

⁴⁴⁸ Josep M. FRADERA; "El vigatanisme en la transformació de les tradicions culturals i polítiques de la Catalunya muntanyesa", Maties RAMISA VERDAGUER; *Els orígens del catalanisme conservador i la Veu del Montserrat*, Eumo, Vic, 1985. Jordi FIGUEROLA GARRETA; *El bisbe Morgades i la formació de l'església catalana contemporània*, PAM, 1994.

Origen social dels i les mestres

Coneixem molt poc l'origen social de les primeres generacions de mestres que exerceixen l'ofici. La qualificació que fa Júlia Melcón de les Normals com a “universitat dels pobres”, perquè els seus alumnes provenen d'estaments menors i per la baixa dotació salarial del mestre, no és un tema que prioritzi la història de l'educació.⁴⁴⁹

El llibre de Jordi Monés que historia la Normal de Barcelona és una obra exhaustiva quant a continguts, però l'autor ha descartat per poc principal l'estudi de la temàtica sociològica de l'alumnat de la Normal.⁴⁵⁰

La majoria d'obres que analitzen la instrucció primària del segle XIX aprofundeixen en la legislació, el tema salarial, les condicions de vida, però en canvi manquen estudis sociològics referents als professionals de l'educació. En d'altres camps professionals la situació és més falaguera.⁴⁵¹

A França, els mestres del segle XIX provenen del “poble”, concepte que engloba totes aquelles persones que deriven de grups no tradicionalment relacionats amb un treball “intel·lectual”. Però “pertànyer al poble” no significa només derivar de famílies humils, sinó que en molts casos significa formar part de la petita burgesia de les ciutats grans.⁴⁵²

Per fer una primera aproximació a l'origen social dels mestres hem buscat a les biografies ja existents de mestres i a les obres que tracten el tema escolar i en particular els mestres. Hem buscat informació referent a l'ofici dels pares, i el resultat ha estat

---

⁴⁴⁹ Julia MELCÓN BELTRÁN; *La formación del profesorado...*, Op., Cit., p. 110.

⁴⁵⁰ Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS; *L'Escola Normal de Barcelona 1845/1972*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 2000. A la pàgina 19, l'autor escriu: “Descartar no és sinònim de menystenir, ja que cal precisar que en molts estudis especialment de caràcter biogràfic o de determinades temàtiques, com és ara l'extracció social de l'alumnat, aquesta font i d'altres de directes o indirectes poden arribar a ser d'un gran interès. En aquest moment, però, les nostres prioritats van per altres camins”.

⁴⁵¹ Stephen JACOBSON; “Els advocats de Barcelona 1830-1880”; Joaquim M. PUIGVERT SOLÀ; “Els professionals de la sanitat a la Catalunya de mitjan segle XIX”; a Josep M. FRADERA [Coordinador]; *Societat, política i cultura a Catalunya, 1830-1880*, Quaderns d'Història núm. 6, Ajuntament de Barcelona, 2002. Ramon GARRABOU; *Enginyers industrials, modernització econòmica i burgesia a Catalunya*, L'Avenç, Barcelona, 1982. També s'han publicat llibres dirigits a radiografiar les classes dirigents d'un territori determinat com Pedro CARASA SOTO; *Élites: prosopografía contemporánea*, Universitat de Valladolid, 1994.

⁴⁵² François FURET [et alter]; *El hombre romántico*, Alianza Editorial, Madrid, 1997. Al capítol IV, l'autor retrata el mestre d'escola de la França del segle XIX. Afirmar que la instrucció primària difícilment va penetrar entre les capes més humils on el petit clergat mantenia la influència social, i segurament allunyava els més menuts de la possibilitat d'arribar a ser mestres laics, p. 166.

força migrat perquè es concedeix poca importància a aquesta qüestió i es busca, en canvi, ressaltar la figura del biografiat. Així, en els casos en què s'escriu l'ofici del pare es fa de forma anecdòtica o casual. En els casos de fonts oficials consta, i no sempre, l'ofici del pare per raó de paperassa administrativa. La cronologia, molt àmplia, abasta des de mitjan segle XIX fins a mitjans del segle XX.

Per a realitzar la taula següent hem pres una mostra de quaranta-un mestres: quinze dones i vint-i-sis homes.

Taula 9. L'Origen social dels i les mestres⁴⁵³

Professió del	Mestra	Mestre	Total
pare ⁴⁵⁴	%	%	%
Teixidor		2.8	2.8
Taper		5.6	5.6
Sabater		2.8	2.8
Sastre		2.8	2.8
Prof. liberal	8.4	2.8	11.2
Bracer		5.6	5.6
Jornaler		2.8	2.8
Contratista		2.8	2.8
Mestre	13.9	25	38.9
Propietaris	11.2	5.6	16.8
Família humil		8.4	8.4

⁴⁵³ La informació sobre l'ofici del pare de cada mestre s'ha obtingut de fonts molt diverses. Lluís M. MESTRAS MARTÍ; *Mestres d'aquell temps*, Grup de l'Empordà, Girona, 1999, d'aquí hem extret dades de: Lluís Alsina Pujol (1869-1940), Emili Batlle Aupi (1889-1956), Ramon Boixadós Mestre (1897-1983), Xavier Casademunt Arimany (1897-1988), Pere Costa Oriol (1846-1911), Àngel Costal Marinelló (1867-1938), Maurici Gelabert Feliu (1891-1962), Ignasi-Enric Jordà Caballé (1886-1977), Enric Masià Porret (1862-1945), Pere Masó Bujons (1893-1970), Jaume Ministeral Masià (1914-1982), Lluís Moreno Pallí (1907-1974), Isidre Paltré Noy (1870-1911), M. Àngels Pastells Auber (1889-1991), Joan Pastells Banquells (1849-1929), Josep Peñuelas del Rio (1889-1937), Joan Rigau Sala (1905-1977), Antoni Rodeja Molas (1893-1971), Concepció Sentias Parera (1889-1982), Adela Trayter Colls (1874-1968), Esteve Vila Mir (1851-1926). VVAA; *Pedagogia del segle XX en femení*, edició a cura de Pilar Heras i Conrad Vilanou, UB, Barcelona, 2000. D'aquí hem extret dades de: Rosa Roig Soler (1890-1869), Carme Isern Galcerán (1895-1983), Carme (n.1911)- Pepita (n.1914)-Rosa (n.1916)- M. Antònia (n.1922) Macau Julià, Dolors Canals Farriols (1913--), M. Teresa Codina Mir (1927), Marta Mata Garriga (1926). Benet DEL RINCÓN EGEA; *L'aportació pedagògica del mestre Rius*, PAM, 1999, d'aquí coneixem Agustí Rius Borrell (1837-1912). Jordi PUJADAS RIBALTA; *L'ensenyament en la societat arbuicencina (1592-1975)*, Llibres del Segle, Gaüses (Empordà), 1996, d'aquí coneixem Miquel Santaló (1887--). Sebastián GONZÁLEZ LOSADA; *Maestros, Alumnos y Escuelas en Huelva (1857-1900)*, Diputación Provincial de Huelva, 1999, d'aquí coneixem la família Hernández Cárdenas. Dels mestres que van exercir a Vic i biografats a l'annex: Joaquina Valls, Concepció Pujol Casas, Dolors Mascaró, Ramon Esbert, Pere Comas, Pere Cabanas, Gregori Artizà, Miquel Vallbona.

⁴⁵⁴ Agrupar oficis sota noms genèrics és altament perillós perquè no sempre un ofici és sinònim de precarietat o d'abundància. Hem fet dues agrupacions, una amb el nom de professions liberals on hem englobat un enginyer, un cardiòleg, un impressor (l'impressor Valls de Vic) i un empleat de banca; encara que aquest darrer és un assalariat, per professió pot sentir-se identificat més amb la intel·lectualitat que no pas amb el món dels oficis. L'altre grup és el de propietaris, hem englobat un propietari, un hisendat, un burgès benestant, un propietari rural i un fabricant. Respecte de la heterogeneïtat de "la burgesia" vegeu Alberto Maria BANTI; "Burgesies de les 'professions' a l'Europa del segle XIX", *Recerques* núm. 28, pp. 23-41, 1994.

Observant la taula destaquen clarament tres oficis: mestre, propietari i professió liberal. Entre tots tres sumen el 66.9% del total de professions.

El col·lectiu dels mestres és el que presenta un percentatge més elevat de fills i filles que es dediquen a la mateixa professió que el seu pare; ens trobem en un clar procés d'autoreclutament professional. En aquest cas, es superen les taxes d'herència que per al col·lectiu d'advocats presenten els treballs de la historiografia francesa i italiana. En el món de les lleis, Banti conclou que el sistema educatiu va obrir canals molt estrets de mobilitat social.⁴⁵⁵ Els mestres arriben a constituir veritables nissagues d'aquesta professió dedicades a la instrucció i a la pedagogia. Aquest és el cas, per exemple, de les quatre germanes Macau, filles del mestre Isidre Macau; o bé del mestre Enric Masià, besnét, nét, fill, germà de mestres i casat amb una mestra.⁴⁵⁶

A diferència del món de l'advocacia, en el qual ens movem entre famílies de categoria mitjana i alta, el món dels mestres actua com a graó o peça de connexió entre les capes populars urbanes i les classes benestants properes a l'autoritat política; el fill d'un mestre que estudia lleis pot encaminar-se al món de la política local. Coneixem casos de promoció social a partir de la segona generació. Descendents de mestres que es llicencien en medicina, com el fill del mestre Agustí Rius nascut a Sabadell en el si d'una família de teixidors, o en farmàcia, com el fill dels mestres Puigvert i Pastells, o el cas dels vuit fills del mestre Pau Delclòs (1865-1942), tots universitaris: tres varons esdevenen metges, un altre farmacèutic, un altre advocat, dues filles mestres i una darrera es llicencia en química.⁴⁵⁷

Dels estaments més benestants i qualificats a la taula de propietaris, en procedeix un 16.8% dels mestres, però el més interessant és que la majoria són filles (11.2%) i una minoria fills (5.6%). Només les noies de famílies de propietaris, de professions liberals i de mestres tenen la possibilitat d'entrar d'una forma oficial i reconeguda dins l'òrbita de l'estudi i el saber, i el canal no és altre que el magisteri. A més, val la pena destacar

---

⁴⁵⁵ C. Charle constata que a França entre 1864-1865 un 17,3% dels advocats provenen de famílies de juristes, i M. Barbagli constata per a Florència entre 1840-1858 que un 23.6% dels advocats provenen de famílies pertanyents a les professions liberals. Alberto Maria BANTI; "Burguesies de les 'professions' a l'Europa del segle XIX", *Recerques* núm. 28, pp. 23-41, 1994, p. 28 i 29.

⁴⁵⁶ S. Jacobson dona dades pel que fa al món de l'advocacia de Barcelona a mitjan segle XIX i constata que un 24% dels advocats provenen de famílies amb professions jurídiques. A més, algunes d'aquestes famílies constitueixen veritables dinasties legals i polítiques. Stephen JACOBSON; "Els advocats de Barcelona", pp. 153 a 172, p.176 i 169, a Josep M. FRADERA [Coordinador]; *Societat...*, Op., Cit.

⁴⁵⁷ Lluís M. MESTRAS MARTÍ; *Mestres d'aquell temps*, Grup de l'Empordà, Girona, 1999.

que pot ser usual que les filles d'un mateixa família esdevinguin totes mestres, com és el cas de les germanes Macau; o de les germanes Pilar i Conxita Danés, nascudes en una família olotina en la qual el pare era metge i els germans van estudiar i exercir professions liberals com arquitectura, notariat, veterinària i medicina.⁴⁵⁸

És una tipologia de família amb una certa posició cultural i formativa de la qual no s'exclou les filles. Són unitats no necessàriament amb benestar econòmic, però si en canvi amb xarxes de parentiu ben establertes. És el cas, per exemple, de la mestra Concepció Sentias, filla d'un fabricant arruïnat que a través d'aquests canals de coneixences van encaminar la filla vers l'estudi. Entre les classes subalternes de la mostra no trobem cap filla que exerceixi de mestra. El treball femení a la pròpia llar i fora d'ella que s'enceta ja a l'etapa infantil. Segurament això explica la major presència de dones mestres provinents de famílies benestants. Quan el 1883 el Govern espanyol anivella els salaris de les i els mestres ho fa, com afirma Esther Cortada, per sanejar el sistema escolar i oferir una sortida a les aspiracions acadèmiques i professionals de les noies de classe mitjana.⁴⁵⁹

La resta de professions paternes d'on procedeixen els mestres són oficis del món urbà i també del seu entorn rural més proper, com és el cas dels bracers. Sense més informació que la lògica deducció que són tasques manuals, aquests treballs no es poden identificar amb cap posició econòmica. Constatem la presència de fills d'assalariats com els bracers o els jornalers, i sota la denominació de família humil, tal i com consta en les fonts consultades, trobem que hi pertanyen tres nois. Uns determinats sectors de les classes subalternes tenen l'opció de matricular els seus fills a l'escola pública, gràcies a la xarxa educativa que, com hem vist amb més o menys fortuna, instauren els governs liberals. Després, la família o el mateix jove hauran de pagar els tres anys d'estudi a una Normal de l'Estat.

Quan Júlia Melcón anomena les Normals "la universitat dels pobres", segurament s'està referint als homes de condició mitjana i baixa, i potser fins i tot més humil, però en canvi per a les dones no val aquesta consideració, perquè a diferència dels homes, la

---

⁴⁵⁸ Joaquim M. PUIGVERT SOLÀ; *Josep Danés i Torras, arquitecte. Una biografia personal*, Nova biblioteca olotina, Olot, 2003. Josep Danés (1891-1955) es casa el 1921 amb Anna Font, filla d'una família de l'alta burgesia barcelonina. Danés aporta al matrimoni la seva carrera d'arquitecte i el seu treball, la qual cosa representa per a la família de la seva muller una certa davallada en el nou estatus social. La remuneració que deriva del treball d'arquitecte difícilment podrà mantenir el ritme de vida al qual estava costumada Anna Font com a membre de l'alta burgesia., p. 37- 38.

⁴⁵⁹ Esther CORTADA ANDREU; "El acceso de las maestras al magisterio público en el siglo XIX: ¿Concesión o logro profesional?", a *Historia Social*, núm. 38, 2000, pp. 35 a 55, p. 50.

condició social de les primeres és més elevada que no pas per als varons. Els sectors masculins de les classes adinerades prefereixen el món de les lletres i en particular l'advocacia, que s'adiu més al seu tarannà, al seu entorn de sociabilitat i fins i tot als seus objectius polítics.

Christophe Charle estudia l'origen social dels estudiants de l'Escola Normal de Saint-Lô (1880-1884) i arriba a una conclusió semblant a la nostra. El 53% d'aquests estudiants són fills de pagesos, un 28,2% són fills d'artesans i comerciants, i un 3,4% són fills d'obrers i empleats. Als departaments francesos més urbans que el de Saint-Lô no trobem tants fills de pagesos, i si més fills d'obrers qualificats, artesans, botiguers i classes mitjanes en dificultats.⁴⁶⁰

---

⁴⁶⁰ Christophe CHARLES; *Histoire sociale...*, Op., Cit., p. 202.

L'ARQUITECTURA ESCOLAR 1830-1930

L'espai escolar. La primera època, 1830-1868

La implantació de l'escola pública al llarg del segle XIX va comportar la necessitat d'un espai o espais on desenvolupar aquesta activitat. La legislació liberal, que com hem vist va pantant el nou sistema educatiu, defineix a través de Reials ordres i Reials decrets que complementen els Plans Generals d'Instrucció Pública, les característiques dels llocs educatius. Ja el 1825 la llei especifica que els locals s'han de dividir en dues aules, una per llegir i una altra per escriure; que nenes i nens han d'aprendre per separat; i que aquests espais han de ser ventilats, espaiosos i allunyats de les tavernes. Més endavant, 1838, 1839 i 1844 es van repetint aquestes condicions i a més s'hi afegeix que l'escola ha de reservar una part habitable per al mestre i la seva família. El 1847, per primera vegada un Reial decret reglamenta la possibilitat que els municipis comprin, restaurin o construeixin edificis destinats a ser escoles amb subvenció estatal. Uns vint anys més tard, el 1868, els requisits necessaris per aconseguir una ajuda estatal es simplifiquen per facilitar-ne la tramitació.⁴⁶¹

Més enllà de la legislació, en aquests anys centrals del segle XIX la realitat mostra una panoràmica molt diversa pel que fa als locals on s'ubiquen les primeres escoles municipals. El cas del partit judicial de Vic exemplifica aquesta observació. De vint-i-tres municipis que diuen tenir escola el 1846, disset presenten un local en condicions òptimes. Val a dir que els criteris que es valoren per aprovar l'estat dels llocs són bàsicament la capacitat, la ubicació respecte al centre de la població, la ventilació i la il·luminació de l'espai.⁴⁶² Els millors espais els trobem a Oristà, on presenten capacitat i bon estat, Roda de Ter, amb un local ubicat a bon lloc i: "*apartado de todo laverinto*", i a Santa Eugènia de Berga, on s'especifica que: "*el local a proposito...y en estado conveniente y con la capacidad necesaria*".⁴⁶³

Els conjunts escolars, que en la majoria de casos consten d'una sola aula, s'ubiquen en cases particulars de lloguer, com en el cas de l'Ajuntament de Centelles, que ha llogat una casa cèntrica a la plaça Vella, o el cas de Riudeperas on el propi mestre té una casa

---

⁴⁶¹ Manuel HIJANO DEL RIO; *Los orígenes del sistema educativo liberal. La enseñanza primaria en Málaga*, Studia Malacitana, Universidad de Málaga, 1995, p. 237 i ss.

⁴⁶² *Lligall Ensenyament 1840-1850. Extra Inventari*, Plec: "Tienen escuela 1846", AHMV. Són informes que signen els alcaldes dels municipis a instàncies de l'Ajuntament de Vic, i que per tant són actors interessats a fer valoracions dels locals molt per sobre de la realitat.

⁴⁶³ *Ibidem*.

llogada amb: “*una ala muy a a conveniencia [per a l’ensenyament]*”. També es donen casos en què es situa l’espai escolar al mateix edifici de l’Ajuntament, com a Sant Quirze de Besora o Sant Hipòlit de Voltregà. Una altra opció és la d’usar llocs que són propietat de l’església; els quaranta-cinc nens que estudien a Rupit ho fan en un local: “*situado á un lado de la Iglesia y en un edificio perteneciente a la misma Iglesia. Se halla en un estado bastante conveniente y tienen la capacidad necesaria*”.⁴⁶⁴ Aquestes valoracions provenen dels propis ajuntaments, que són subjectes interessats a fer arribar al Govern la notícia que compleixen amb l’obligació jurídica de mantenir la instrucció. És fàcil pensar, doncs, que sobrevaloren la realitat física dels locals. Els ajuntaments no temen que aquesta ocultació de la veritat pugui comportar problemes o sancions perquè molts ni tan sols tenen organitzada la instrucció i encara no disposen de local, per poc apte que sigui.

Des del punt de vista de la inspecció educativa i també durant els anys quaranta del segle XIX, constatem una situació semblant arreu de Catalunya i del País Valencià pel que fa a l’estat dels locals escolars. La majoria presenten problemes greus de ventilació i llum i a vegades s’hi afegeix la brutícia o el dèficit d’espai, com al municipi de Forcall (Maestrat) on la peça destinada a estudi només té capacitat per a 6 o 8 nois. Les pèssimes condicions d’aquestes escoles no tenen relació amb la qualitat de l’ensenyament. Així, en locals com l’escola de Rossell de Castelló de la Plana, l’inspector escriu que: “*el local de la escuela carece de luz, ventilación y menaje; pues solo hay una mesita plana y un tintero. Les enseña [el mestre] á los niños la doctrina, á leer, escribir y contar a la perfeccion*”⁴⁶⁵.

Aquesta situació depauperada que descrivim correspon a les escoles de nens; quant a les nenes, el cas és que no hi ha escola. En els municipis què es preveu l’escola femenina, la trobem ubicada a casa de la pròpia mestra, que en general sol tenir l’espai adequat. Així, per exemple, els municipis de Cinctorres i de Castelló de la Plana tenen un espai llogat com a escola de nens, petit, sense ventilació, sense llum, amb un mestre pluriocupat i regular; però en canvi, per a les nenes la instrucció és molt millor, perquè

---

⁴⁶⁴ *Ibidem*. És interessant constatar com les escoles parroquials d’antic règim han donat lloc a edificis adossats a temples, veure: Josep M. MARQUÉS; *Per les esglésies*, Diputació provincial de Girona, 2000.

⁴⁶⁵ *Boletín Oficial de Instrucción...*, Op., Cit., p. 201.

s'imparteix a casa de la mestra amb molta correcció i cobrant com diu l'inspector: "*la dotacion mezquina de 450 reales anuales*".⁴⁶⁶

El cas més extrem és el d'Alcalà, de la mateixa província que els municipis anteriors, on l'inspector anota que l'escola de nens s'ubica en un edifici ruïnós. Per aquest motiu, en una visita anterior diu: "*mandé trasladar la escuela a un convento*". I pel que fa a les nenes indica:

"La escuela de niñas se halla en una posada donde las niñas oyen con frecuencia palabras obscenas de los transeuntes, y por mas que dejé encargado la trasladasen á otro punto no lo han verificado".⁴⁶⁷

En aquesta època, són poc conegudes les iniciatives municipals partidàries de construir un edifici per fer les funcions d'escola. Sabem del cas d'Arbúcies, a la Selva, que com que disposa d'un espai insuficient per a la instrucció se'n planteja, el 1860 i a instàncies d'inspecció, la construcció. L'Ajuntament sol·licità subvencions estatals i voluntàries entre els contribuents, entre les quals destaca la donació del terreny, i va encaminar la realització de les obres d'un edifici escolar que culminà l'any 1865.⁴⁶⁸

A la ciutat de Reus es conserven els plànols i el pressupost que el consistori va encarregar l'any 1861. És un edifici de dues plantes i d'estil neoclàssic que suma un import de 87.900 rals. Tot plegat va quedar mort a l'Ajuntament, que preferí recercar nous locals escolars o continuar amb els mateixos, tot i que amb els lloguers que es paguaven per aquests espais escolars que estaven en situació lamentable: "*n'hi hauria hagut prou per pagar els rèdits dels préstecs requerits per a la construcció de nous edificis*".⁴⁶⁹

Els partits judicials de la província de Saragossa presenten uns locals escolars amb característiques molt semblants a Catalunya. Aquests espais es situen al propi Ajuntament, a l'església o a casa del mestre. Pel que fa al seu estat, tots els partits presenten més del 50% d'aquests locals com a adequats. L'autor d'aquesta informació ens avisa que les xifres possiblement s'han exagerat a l'alça perquè, igual que al partit judicial de Vic, són dades extretes d'informes que envien els municipis a la Comissió

---

⁴⁶⁶ *Ibidem*, p. 199.

⁴⁶⁷ *Ibidem*, p. 154 i 155.

⁴⁶⁸ Jordi PUJADAS RIBALTA; *L'ensenyament en la societat arbucienca (1592-1975)*, Llibres del Segle, Gaiüses (Empordà), 1996, p. 69 i 70.

⁴⁶⁹ Joan VERNET BORRÀS; *Anar a escola i a soldat a Reus i al Baix Camp durant el Sexenni Democràtic (1868-1874)*, Edicions del Centre de Lectura de Reus, 2002, p.32 i 33.

Superior d'Instrucció Primària de Saragossa. De totes maneres, les dades són cotejades amb les del Butlletí Oficial que prové d'inspecció, i d'això en resulta que el tant per cent d'escoles amb local apte devalla lleugerament però és manté per sobre del 50%.

Tot i així, quan des d'inspecció s'aprova un lloc com a convenient, sovint el que es valora no és tant la condició com les millores que s'han introduït des de la darrera visita. És fonamental tenir en compte que les classificacions dels locals es fa en termes relatius i no absoluts. En conseqüència, l'espai qualificat de convenient ho és per comparació amb d'altres que presenten condicions ruïnoses.⁴⁷⁰

L'inspector de la província de Saragossa, Leandro Boned, escriu en el seu informe: "*Los locales de la escuela... han sido objeto de mis especiales cuidados y si no abrigo la pretension de que todos son lo que debieran, al menos estoy muy satisfecho con lo que se ha adelantado*".⁴⁷¹

També a Saragossa, trobem casos de municipis que en època primerenca mostren la voluntat de construir un edifici escolar. L'Ajuntament de Sos del Rei Catòlic demana ajuda econòmica a la Comissió Provincial a finals de 1846, però l'obra queda en suspens. Belchite és un cas semblant; sol·licita subvenció per construir escola superior el 1855 argumentant que el local de què disposa és un convent sense portes ni finestres. Com en el cas anterior, la resposta no arriba, i la construcció tampoc.⁴⁷²

A partir de la Reial ordre de 1856 amb la qual l'Estat destina un milió i mig de rals per auxiliar els pobles en la construcció de locals, vint-i-un municipis de la província de Saragossa fan ús d'aquesta legislació, però només catorze aconseguen els diners.⁴⁷³

A Màlaga capital, la qüestió es perfila molt igual que a la resta de territoris estatals. Les escoles tenen problemes de ventilació amb una atmosfera carregada per l'excés de calor a l'estiu i per les goteres a l'hivern, i les queixes dels mestres s'acumulen al consistori malagueny. A l'escola de Sant Agustí, el passadís que separa l'habitació del mestre de la cuina està descobert i per tant exposat a qualsevol inclemència metereològica. A Màlaga, els llocs escolars es localitzen en ple nucli urbà, i per això l'elevat moviment comercial i industrial propi d'aquesta capital destorba l'activitat acadèmica. Abunden i

---

⁴⁷⁰ Aquesta és una observació que també fa Narciso DE GABRIEL ; *Leer, escribir...*, Op. Cit.

⁴⁷¹ Àngel GÓMEZ MORENO; *Educación primaria y sociedad en la provincia de Zaragoza (1838-1857)*, Universidad de Zaragoza, 1991, p. 14 a 17. L'autor destaca l'extrema pobresa en tots els aspectes del poble d'Osera que, amb deu nens analfabets, notifica que no disposa de recursos per mantenir escola. El document acaba amb la signatura deficient de l'alcalde, nom i cognoms, i amb les signatures dels altres membres de l'Ajuntament, que, també analfabets, estampen el seu nom amb una aspa, p. 18.

⁴⁷² *Ibidem*, p. 17.

⁴⁷³ *Ibidem*, p. 19, 20 i 23.

són freqüents les peticions de mestres al consistori referents a reparacions de tot tipus. Sovint, algunes demandes de reparació les signa el mateix mestre i es van repetint durant diversos anys. Davant d'aquesta situació, si bé l'Ajuntament de Màlaga es planteja el 1852 comprar tres edificis per convertir-los en escola, finalment ho desestima per falta de fons. La solució arriba el 1858 quan un membre de la Junta Local, Pedro Rimbau, proposa pagar un edifici escolar a canvi que l'Ajuntament li llogui per onze mil rals anuals. L'ú de gener de l'any següent s'inaugura l'escola, que encabeix uns sis-cents alumnes entre nenes i nens del barri de la Santíssima Trinitat de Màlaga. La resta de barris, però, continuen amb la problemàtica quotidiana.⁴⁷⁴

Pel que fa a les dades estadístiques, la província de Màlaga presenta el 1864 un 72% dels locals escolars en males condicions, és a dir amb poc espai i vorejant la ruïna.

Les províncies de Granada, Almeria i Jaén, depenents del districte universitari de Granada, mostren una situació millor, encara que no pas ideal. La província de Granada té el 59'9% de les escoles d'instrucció primària en males condicions; Almeria hi té el 61'5%, i Jaén el 54'5%. Pel que sembla, aquesta situació es va perpetuar gairebé fins a final de segle.⁴⁷⁵

L'estat de les escoles públiques a les quatre províncies gallegues no difereix pas, ans al contrari, del que succeeix a la resta de l'Estat. L'exhaustiu treball de Narciso de Gabriel explica la condició miserable de la majoria d'aquests espais. A tall d'exemple, l'inspector de la província d'Ourense consigna a la dècada de 1870 que setanta-set locals presenten un estat: "*malo, malísimo, inservible o inadmisibile en todos los conceptos*", i quant als mateixos espais són certament interessants les observacions que en fan els propis mestres: només el 12'99% coincideixen amb el judici de l'inspector, mentre que un 36'36% qualifica les seves escoles de regulars i gairebé un 10% les descriuen com a bones.⁴⁷⁶

La visió i concepte que té el mestre del seu entorn depèn de les experiències viscudes. Així, per exemple, si aquestes es desenvolupen en un medi precari i en pèssimes condicions, aquesta pràctica es converteix en normalitat, sobretot quan és compartida

---

⁴⁷⁴ Manuel HIJANO DEL RIO; *Los orígenes del sistema educativo liberal. La enseñanza primaria en Málaga*, Studia Malacitana, Universidad de Málaga, 1995, p. 242 a 249.

⁴⁷⁵ *Ibidem*, p. 256. Carmen SANCHIDRIAN BLANCO; *Política educativa y enseñanza primaria en Málaga durante la Restauración (1874-1902)*, Málaga, Universidad de Málaga, 1986.

⁴⁷⁶ Narciso DE GABRIEL ; *Leer, escribir...*, Op. Cit., p. 191.

per bona part de la resta de professionals del mateix sector i per la resta de persones de la mateixa condició social.

A Galícia, els locals escolars sovint conviuen amb altres activitats públiques, com els banys, el teatre, una taverna o fins i tot una presó. Les dificultats, en més d'una escola, per accedir a l'espai escolar per manca d'escala o bé perquè s'utilitza l'entrada com a corral, ens permet imaginar escenes allunyades del que ha de ser la vida escolar. La manca de ventilació, de llum i les reduïdes dimensions de les escoles acaben de completar les característiques del ruïnós sistema escolar públic de Galícia, que es perllongarà fins ben entrat el segle XX.⁴⁷⁷

Les escoles primàries de Castella-Lleó segueixen la mateixa tònica del que hem descrit fins ara a la resta de l'Estat: manca de locals propis i locals en condicions inhabitables, mestres poc o gens qualificats, autoritats desinteressades i famílies necessitades del treball familiar. Les dades estadístiques situen aquesta regió com una de les millors pel que fa a l'alfabetització de la seva població. Ara bé, tot i que existeix una xarxa escolar suficient, és precària i es caracteritza per ser de baixa eficàcia i pel molt abundant absentisme infantil. En realitat, l'oferta escolar és insuficient i mediocre, però per replantejar-la i remodelar-la caldrà esperar al segle XX.⁴⁷⁸

A mitjan segle XIX, l'existència d'espais escolars en condicions escasseja malgrat la reglamentació que, com observem, la majoria de municipis obvien. És clar que l'arquitectura escolar no és una prioritat de l'època. L'Estat, que delega totes les funcions als ajuntaments, es dedica, com a màxim, a fer inspeccions i deixar constància de la ineficàcia de l'Administració local, que al seu torn argumenta manca de fons. En els casos més extrems notem una tímida voluntat municipal que sovint es queda en simple projecte a no ser que aparegui la intervenció d'alguna iniciativa particular, com

---

⁴⁷⁷ *Ibidem*, a la pàgina 204 afirma De Gabriel: "Establos, sacristías, casas de fábrica, balcones, cobertizos y en fin, aunque la expresión pueda ser un tanto hiperbólica, la "peor casucha" en el medio rural y la casa "más mala" en el urbano eran los lugares donde oficiaban los maestros".

⁴⁷⁸ José María HERNÁNDEZ DÍAZ [Coord.]; *La escuela primaria en Castilla y León*, Amarú, Salamanca, 1993, p. 53 i ss.

el cas mencionat de Màlaga, que d'altra banda no deixa de ser una mostra més de la voracitat personal per incrementar patrimoni a costa de l'Ajuntament.⁴⁷⁹

La Llei Moyano de 1857, considerada una de les més importants del segle XIX perquè fixa el sistema educatiu definitivament, no fa cap referència específica a les construccions escolars. La manca d'espais òptims per a la instrucció és una realitat denunciada pels mateixos que han de fer complir la llei, per les famílies i pels mestres. Però aquestes acusacions topen amb la problemàtica financera dels municipis i la relativa voluntat de les seves autoritats davant de la novetat que suposa construir un edifici destinat únicament a ser escola per al poble.

---

⁴⁷⁹ El mecenatge en pro de l'escolarització popular és una pràctica estesa de la qual ja n'hem vist exemples en d'altres capítols. El periodista Luís Bello denuncia el 1925 el periple que pateixen aquests tipus de llegats: "*Más de trescientos ochenta y siete millones de pesetas era la suma de los legados aportados por ciudadanos españoles para fundaciones escolares, una importante cuantía cuya gestión debería requerir más respeto a la voluntad de sus mecenas y más responsabilidad en su aplicación*", p. 24, Luis BELLO; *Viaje por las escuelas de Cataluña*, edición y estudio introductorio de Agustín Escolano Benito, Tirant lo Blanch, València, 2002. Al principat d'Astúries, per exemple, el mecenatge dels emigrants enriquits a Amèrica en la construcció d'escoles i el seu manteniment és fonamental en la creació d'una xarxa escolar de primeres lletres. La recent obra de dos arquitectes i una historiadora ens permet reflexionar sobre aquest passat i veure en fotografies les nombroses construccions escolars finançades pels indians a tot el territori asturià: Cosme CUENCA, Mª Fernanda FERNÁNDEZ, Jorge HEVIA; *Escuelas de indianos y emigrantes en Asturias. Rehabilitación de las escuelas de Vidiago*, Trea, Gijón, 2003.

Les condicions de vida

En virtut de la depauperada escenografia en la qual discorre la instrucció dels més joves, és necessari plantejar-se un context més ampli referent a les condicions de vida i de treball en aquesta mateixa societat.

Els intel·lectuals de l'època, a través de les publicacions, denuncien l'extrema pobresa tant material i física com de conceptes i actituds de nens i nenes, amb les greus conseqüències que això comporta: absentisme escolar i mortalitat infantil, per exemple. Aquestes dues variables, analfabetisme i mortalitat s'imbrinquen de tal manera que un estudi de 1904 destinat a alertar les famílies, conclou: la postura de menystenir els principis higiènics és conseqüència directa de la ignorància de molts pares i mares. Les províncies amb un major nombre de mortalitat infantil són també les menys alfabetitzades. El remei per millorar la qualitat de vida i reduir les morts entre els infants passa necessàriament per la instrucció popular i en casos de misèria extrema passa per les escoles de beneficència.⁴⁸⁰

La literatura mèdica ens aporta nombrosos testimonis que no es cansen de repetir que les lamentables condicions higièniques de les escoles públiques tant rurals com urbanes són el medi preferent per a la transmissió de tot tipus de malalties. És una situació gairebé idèntica que la de molts habitatges: sense llum, sense aigua ni espais lliures, on tota mena d'insectes i animals domèstics transmeten malalties infeccioses, sovint letals i adobades per la brutícia i els mals hàbits alimentaris de la població.

Els metges higienistes culpabilitzen d'aquesta situació la l'escassa legislació i la inspecció gens efectiva; les mares ignorants i pobres; el mestre faltat de formació, de recursos i de motivació; la passivitat del col·lectiu mèdic i perquè no, els beneficiaris de les fàbriques on es treballa en condicions tant o més lamentables.⁴⁸¹

La higienisme es converteix en un corrent de pensament innovador que proposa la medicina preventiva en l'àmbit de l'urbanisme, l'alimentació i les condicions de vida i

---

⁴⁸⁰ Cándido RUIZ RODRIGO, Irene PALACIO LIS; *Pauperismo y educación. Siglos XVIII y XIX*, Universitat de València, València, 1995, p. 121 i ss.

⁴⁸¹ Buenaventura DELGADO; *Historia de la infancia*, Ariel, Barcelona, 2000, p. 197 i 198. El testimoni de literatura mèdica que aporta Delgado correspon a l'any 1899. No serà fins el 1911 que a l'Estat Espanyol un Reial decret obliga la inspecció mèdica a totes les escoles, encara que el 1904 a les escoles graduades de Cartagena s'introdueix obligatòriament el carnet mèdic escolar. D'aquí endavant el col·lectiu sanitari debatrà en diversos congressos el tema higiènic-alimentari en un àmbit de pobresa. Vegeu també: José M. BORRÁS LLOP [Coord.]; *Historia de la infancia en la España Contemporánea 1834-1936*, Fundación Germán Sánchez Ruipérez, Madrid, 1996.

treball. Els canvis que comporta el món industrial propicien la difusió d'aquestes teories tant des de la vessant privada com des de la pròpia Administració liberal. Pels governants la higienisme s'ha d'inculcar com un valor més, com una virtut moral que garanteix l'estabilitat i l'ordre.

El cas concret de Madrid a principis de segle XX il·lustra aquestes problemàtiques familiars i la línia d'actuació que, per afrontar-ho, adopten les seves autoritats. El primer quart de segle l'economia de les famílies modestes de la capital que viuen en condicions infrahumanes empitjora notablement, amb el consegüent increment del pauperisme i del desordre urbà. A partir d'aquí, l'Ajuntament es planteja, seguint els criteris més moderns de l'època, reformar les escoles municipals, en les quals per una banda els nens aprendrien criteris higiènics, i per l'altra ho portarien a la pràctica fent banys i exercici físic, i encara una tercera qüestió important és que aquesta reforma serviria per salvar les condicions insalubres que presentaven els locals escolars a Madrid. Sota aquest impuls s'iniciarà la construcció de grups escolars fonamentats, en el cas de Madrid, en criteris més higienistes que no pas pedagògics.⁴⁸²

I tornant de nou a les terres gallegues, on hem vist l'extrema duresa de la majoria de les seves escoles, De Gabriel ens aporta testimonis coetanis que també relacionen morbiditat amb insalubritat espacial. Per una banda, els mateixos inspectors es soprenen del fet que els pares portin els fills a les escoles més deteriorades; i per l'altra, en canvi, llegim el testimoniatge, ple de pragmatisme, d'un mestre que regenta una escola d'aquest tipus, i que es troba que els pares li retiren els nens: “ *porque, en ésta [es refereix a l'escola] se pierde la salud, tanto que, apenas hay días que no lloren de dolores al vientre, y a la cabeza, náuseas y aun bomitos [sic], y siempre acatarrados y otros guardando cama, y yo también algunas veces: con la retirada de los niños me veo privado del corto socorro que las retribuciones de cuatro niños me producían*”.⁴⁸³

El perjudici és gravíssim per al mestre, perquè treballant i vivint en condicions antihigièniques emmalalteix igual que els seus alumnes, però a més, amb la retirada dels nens, no percep estipendi i així s'agreuja encara més la seva condició de misèria.

---

⁴⁸² M. del Mar DEL POZO ANDRÉS; “La utilización de parques y jardines como espacios educativos alternativos en Madrid (1900-1931)”, a: *Revista Historia de la Educacion*, Salamanca, núm. 12-13, 1993-1994, p. 149 a 184.

⁴⁸³ Narciso DE GABRIEL ; *Leer, escribir...*, Op., Cit., p. 214.

A Catalunya, les topografies mèdiques radiografien un panoràmica, en molts municipis, lamentable. El traçat dels carrers dificulta la circulació de l'aire i el pas del sol, no hi ha empedrat, i són plens de fang i pols. La inexistència de clavegueres fa que les aigües residuals vagin a parar al carrer o als pous negres, que sovint tenen filtracions amb conseqüències greus per a l'agricultura. Les cases, construïdes amb materials de fàcil infecció, estan a més mal orientades i mal conservades. Així, l'elevada insalubritat esdevé una constant agreujada per la convivència en un mateix espai amb animals domèstics i la poca higiene corporal tant d'homes com de dones. L'alimentació en general és pobra en qualitat, no pas en quantitat; predomina la ingesta de vegetals, carn de porc, pesca salada i molt alcohol.⁴⁸⁴

El cronista vigatà, metge higienista i autor de topografies mèdiques Joaquim Salarich, coincideix amb el relat d'altres metges coetanis. El 1858 publica un extens treball sobre les condicions higièniques del teixidor tant des del punt de vista laboral com personal. És una anàlisi exhaustiva que ens permet conèixer i deduir, per les solucions que proposa, la realitat viscuda per les famílies de Vic i comarca amb pocs recursos econòmics.

Salarich destaca la gran importància que té per a la vida humana viure i treballar en espais adequats i ben ventilats, les mateixes característiques que, com hem vist, són prioritàries per a les escoles:

“El desaseo más completo, la falta de ventilación, que engendra la fetidez, y con ella un foco perenne de infección dentro y fuera de las habitaciones; la aglomeración tan nociva de muchas personas en un local estrecho y malsano; la lóbreguez y los miasmas más deletéreos forman la corrompida atmósfera de la mayor parte de las casas en que vive el bracero, el operario, el desvalido cesante, o la mísera viuda, rodeada de tiernos niños en triste orfandad”.⁴⁸⁵

La manca d'aire i d'espai és per a l'autor el principal defecte que impedeix millorar la qualitat de vida. Si a més hi afegim els trets climàtics de cada territori i la predisposició física de l'individu, arribem a malalties que són conseqüència d'aquestes condicions.

Si ens fixem en els i les filadores i teixidors del cotó, i sobretot els que reballen en tallers més antics i amb treball manual, la majoria presenten problemes de respiració amb bronquitis cròniques, inflamacions pulmonars i reumatismes. A més, el cotó produeix un núvol de pols irritant que contribueix notablement a inflamar els pulmons:

---

⁴⁸⁴ Llorenç PRATS CANALS; *La Catalunya rancia*, Altafulla, Barcelona, 1996.

⁴⁸⁵ Antoni JUTGLAR [Estudi preliminar]; *P.F. Monlau y J. Salarich... Op., Cit.*, p. 167.

“porque , como su forma filamentosa le permite entrar muy adentro, y acomodarse a la direccion de las divisiones bronquiales, no puede menos de impedir la libre oxigenación de la sangre, y hasta destrozar aquellos órganos”.⁴⁸⁶

D'entre el grup dels teixidors, els més pobres, que treballen en soterranis humits per evitar que es trenqui el fil, pateixen les anomenades escròfules o inflamació dels ganglis limfàtics sobretot al coll, i que segons Villermé, citat per Salarich: *“són el patrimonio del pobre tejedor de mano”* ⁴⁸⁷. Aquesta malaltia, sovint crònica, genera debilitat i predisposició a la tuberculosi. Els nens i nenes d'aquestes famílies ja neixen de mares debilitades i creixen en un ambient gens propici per al correcte desenrotllament físic. Això s'agreuja amb el dèficit d'aire, de sol, de llum i d'aliment, aspectes que manquen tant a casa com a l'escola i a la fàbrica o al taller, que sovint substitueix l'espai escolar. Les malalties cròniques van acompanyades de mals hàbits, com per exemple no canviar-se la roba en cas de mullena: *“El jornalero cuida muy poco de mudarse los vestidos cuando estan mojados, lo que es causa de los dolores vagos y reumáticos que a menudo sufre”*.⁴⁸⁸ Salarich aconsella rentar la roba que les famílies pobres obtenen en concepte de caritat, ja que la poca higiene material i física contribueixen a multiplicar les infeccions. Tot aquest conjunt de factors: malalties, mals hàbits i alimentació deficient determinen que en general l'esperança de vida de la població més pobra sigui inferior a la de la població benestant.

En definitiva, Salarich defensa la presa de consciència per part dels jornalers i obrers de condició pobre, i a l'espera de les ajudes i intervencions governamentals es dirigeix a totes les dones perquè mantinguin un bon nivell higiènic a la llar, i les avisa, en un to marcadament paternalista i masculista:

“La limpieza de los vestidos corre principalmente a cargo de las mujeres, quienes por ningún pretexto pueden eludir este cuidado, advirtiéndole que su reputacion corre parejas con su aseo y el de su esposo y familia... La más rigurosa limpieza en la persona, el orden más perfecto en los vestidos, anuncia el respeto que se tiene a sí misma, y manifiesta al marido que conserva el deseo de agradarle”.⁴⁸⁹

---

⁴⁸⁶ *Ibidem*, p. 239

⁴⁸⁷ *Ibidem*, p. 278

⁴⁸⁸ *Ibidem*, p. 171

⁴⁸⁹ *Ibidem*, p. 176

Maria de la O. Pulida, una dona vigatana molt conscienciada amb les idees higienistes, escriu una carta a la premsa el 1885 per aconsellar les autoritats sobre les maneres de millorar la netedat de la ciutat. La prosa viva i clara d'aquesta dona, que signa amb un pseudònim molt explícit del tema que vol tractar, ens permet entreveure la realitat sanitària dels carrers de la ciutat.⁴⁹⁰ Després de disculpar-se per l'atreviment que suposa per a una dona escriure i opinar quan al seva missió no és altra que la de cuidar la llar, es justifica dient que aconsella perquè el tema de la neteja és bàsicament qüestió femenina:

“Molt Senyor meu: Tal volta á vostè se li farà un poch estrany que, abandonant las atencions preferents de tota mare de familia, com son cuydar dels petits, passar la bugada, endressar la casa y repassar la roba blanca, me entretinguia avuy escrivint sobre cosas que vostés los homes han reservat per la sua soberana direcció”.

I a continuació exposa com les escombraries s'amunteguen als carrers de la ciutat per culpa del dèficit de carros de la neteja, l'escombriaire no abasta la recollida i per tant s'acumulen les deixalles:

“Si aixís se fes, com jo ho faria, no hi há perill que contemplesim un dia y altre dia pilons de escombreries en molts paratges que á forsa de permaneixer á sol y serena se veu que las sebas podridas hi posan grills, y els tronxus de col esbrotollan novas fullas. [Tot plegat ofereix l'espectacle d'un] pudrimas cobert de asquerosas moscas compost de arengadas mitx rosegadas, de tomátechs espallifats, de sabatots corrumpts ó de fruitas adulteradas”.

La solució que proposa l'autora passa per augmentar el nombre de carros de la neteja, per desinfectar a consciència les clavegueres i no pas deixar-les obertes:

“Ahont ses vist, Senyor Director, que en mitx del dia ab un sol y una atmosfera asfixiant es destapi un clavegueró y alli sa estigui un sol pobret jornalier esgoitollant horas y horas com qui busca formigas al peu de aquell pestilent forat, al cap y á la fi per ferhi ben poca cosa ó res?”.

També proposa que cada veí s'obligui a escombrar i regar davant de casa seva. Les dues accions són indestruïbles, i no pas només una, la del reg, que, pel que sembla, és el màxim que executen els habitants de Vic:

“Donchs jo obligaria á tothom sense consideracions de cap classe á fer escombrar al devant de las casas y botigas, solzament faltaria que tambe es disposes una saludable

---

⁴⁹⁰ *La Veu del Montserrat*, 28/VII/1885.

regada, puig lo que ara es fa, es regar sens mediarhi escombra, es lo recurs ... de tota dona poch endressada que tracta ab la humitat de fer desapareixer per un moment la culpabilitat de la seva mandra ó del seu descuyt”.

Regar els horts amb aigua neta, deixar de criar porcs, conills i xais a les cases, completen el solucionari que Maria de la O. Pulida proposa per a la ciutat de Vic, i afegeix que no es pot admetre la clàssica resposta de les autoritats culpabilitzant la manca de pressupost per atendre la problemàtica. Així s'expressa:

“Constestaré ab lo argument que fa un sabater del costat de casa: “Una població que está de deutes fins los ulls y embolicada per centenars de milers de pessetas ab la Barcelona oficial y ab la quarta part dels vehins servidors de la Casa de la Ciutat, no ha de tenir escrúpols de engorgarse un poquet mes, quan la salut ho demana, porque al cap y á la fi diu lo ditxo que perduts per quatrecentas mil...perduts per cinchcentas...y es avans la salut que tot”.

L'arquitectura escolar a Vic⁴⁹¹

L'Ajuntament de Vic, en el moment de plantejar-se la ubicació d'espais escolars, actua com és costum a la resta del país, és a dir, fent ús d'espais que són propietat seva i que es troben infrautilitzats, o en el seu defecte, procedint al lloguer d'un local. La desamortització eclesiàstica i la intervenció del ric negociant vigatà Josep Safont, determina que les primeres escoles municipals s'instal·lin a llocs conventuals.

El convent de felipons, desamortitzat i cedit per Safont a la ciutat, passa a ser l'any 1842 una escola elemental de nens anomenada de Sant Felip i ubicada a pocs metres de l'edifici consistorial, que és la part central de Vic. L'espai d'aquest exconvent permet instal·lar-hi també una aula de pàrvuls, una aula d'ensenyament superior, l'única que tindrà la ciutat, l'escola de música, l'escola d'adults i a finals de segle una classe per a nenes. A més, s'acondiionen les habitacions per als mestres de cada escola i un jardí interior d'ús comunitari.

Fins l'any del trasllat, el 1842, l'escola municipal de nens s'ubicava al carrer de Serrallers en un edifici que era administrat i gestionat per l'Ajuntament a conseqüència d'un llegat de 1794; era l'escola coneguda com de Jesús i Maria. Quan el 1842 els nens es traslladen a Sant Felip, la casa desallotjada es rehabilita per obtenir-ne tres espais llogables.⁴⁹²

Desconeixem les condicions d'habitabilitat de l'escola de Sant Felip, però no deuriem ser gaire òptimes perquè a finals de segle la pròpia Junta Local de Vic manifesta que l'habitació de la mestra i l'aula de nenes presenta ruïna, i uns anys més tard una visita d'inspecció denuncia que manquen moltes condicions; per exemple, les letrines comuniquen directament amb l'aula, cosa que a principis del segle XX es considera totalment antihigiènica.

Una altre espai conventual que exerceix d'escola durant tota la centúria és el convent dels caputxins, localitzat a la part de llevant de la ciutat en un barri bàsicament jornalier, i que també Safont va cedir a l'Ajuntament. En aquesta ocasió, Safont gestiona la cessió

---

⁴⁹¹ A l'annex d'aquest treball podem seguir amb informació més precisa i detallada la història de les escoles de Vic al segle XIX.

⁴⁹² L'estatge de l'escola de Jesús i Maria és descrit per la pròpia Junta d'instrucció com un local incapaç i incòmode pel nombre d'alumnes que hi assisteixen: "*los gases que impregnan su atmosfera van opuestos á la salud deviendo advertirse que si esto sucede en la estacion actual con la muy calurosa deberá aumentarse la insalubridad*", *Acords municipals de 1840 a 1841*, sessió del dia 21/XII/1840.

pensant que hauria de ser un lloc per encabir-hi delinqüents. A més, el mateix Safont demana el pressupost d'obres per habilitar la nova presó i es presta a pagar-les en la mesura que li sigui possible. La decisió d'usar també l'exconvent de frares caputxins com a lloc d'instrucció deriva del gran nombre d'alumnes que surporten les escoles municipals de la ciutat: Sant Felip, Casa Caritat i la Galera, que sobrepassen el nombre de dos-cents. D'aquí la imperiosa necessitat de buscar espais nous. El 1850 s'estrena a Caputxins una aula elemental per a nens. D'aquesta manera un mateix espai té doble ús: com a presó i com a escola. Més endavant, s'ampliarà l'ensenyança a pàrvuls i per a les nenes. Igual que a Sant Felip, també a Caputxins s'instal·len habitacions per als mestres.

Un tercer espai conventual usat com a escola és el convent de la Mercè, cedit el 1849 per la Reina Isabel II al bisbat, i localitzat a la part sud de la ciutat. El seu ús per a la instrucció es remunta a l'any 1836, amb la instal·lació de l'escola de matemàtiques i dibuix. A mitjans de la dècada de 1850 s'hi traslladen els nens de l'escola de la Galera, i més endavant s'ampliarà amb una aula elemental de nenes i amb una escola d'adults. Durant el Sexenni funciona irregularment fins que es clausura el 1878.

La Mercè va prendre el relleu a l'escola anomenada de la Galera, que estava situada a pocs metres de distància, en una caserna militar propietat de l'Ajuntament i que fou juntament amb Sant Felip una de les dues primeres iniciatives escolars municipals d'envergadura. La Galera s'inaugura com a escola el 1830; llavors, els nens compartien el lloc amb els soldats hostajats a causa de les guerres civils, tot i les obres d'acondicionament. El canonge Jaume Collell, exalumne d'aquesta escola, afirma que era un edifici esbalandrat i desfregat.

A la dècada dels vuitanta, un cop clausurada la Mercè, i sumant-hi la necessitat d'instruir les nenes que s'ubiquen entre Sant Felip i Caputxins, es necessita més espai. L'Ajuntament continua usant espais de la seva propietat sense plantejar-se la possibilitat de construir un edifici escolar. Neixen, però, dues aules noves en dos espais de petites dimensions comparats amb els espais conventuals. Són l'escola de Santa Maria en una casa de dos pisos i de lloguer, i l'escola de Sant Bernat. Ambdues són ubicades a escassa distància de la catedral, a la zona sud de la ciutat. De l'escola de Sant Bernat el mestre Zaldo n'opina:

"... consistiendo el local de escuela en una sala casi rectangular de 8'90 metros de longitud, por 6 metros de latitud, viene á constituir una superficie... y por tanto capaz

tan sólo para que en él puedan estar comodamente los enseres y sobre 40 niños;... muchos padres de familia... se retraen de mandarlos por la estrechez y malas condiciones del local.”

Un quart espai conventual que també passa a propietat de l'Ajuntament gràcies a la desamortització i que serà usat amb finalitats educatives i caritatives, el formen el dels trinitaris i el dels dominics, que es localitzen al sud de la ciutat i que a més són edificis contigus. Es crea un espai d'importants dimensions que el 1838 passa a anomenar-se Casa Caritat i és dirigit per una junta de beneficència presidida per l'alcalde i regentada per les monges terciàries del Carme, les quals ja feia anys que es dedicaven a l'atenció dels pobres en un altre indret de la ciutat. El 1845 acull 164 pobres, i les nenes i els nens hi reben instrucció impartida per un mestre, per un passant i per les monges.

En termes generals, els mestres de Vic es queixen del fred, de la humitat i de la manca de llum. El mestre Marià Zaldo va demanar durant la seva docència diversos permisos de baixa per guarir la seva salut minvada a causa de les condicions de treball. El seu predecessor, el mestre Damià Boatella, demana el trasllat de l'escola de Sant Bernat a la de Caputxins: *“atendidas las malas condiciones higienicas y de comodidad que reune el edificio que actualmente ocupa”*.⁴⁹³ Aquest mestre va restar a Vic un any i després es va traslladar a Barcelona.

L'escola de Sant Bernat no reuneix condicions, tot i ser de nova creació, però la seva homònima, l'escola de Santa Maria, sembla que tampoc. Així s'expressa la pròpia Junta Local:

“La habitación que ocupa la Maestra encargada de la escuela de Sta. Maria no reune las condiciones higienicas indispensables ni está convenientemente dispuesta, ni es capaz ni decente como se requiere en el art. 191 de la ley de 1847”.⁴⁹⁴

La solució que planteja la junta està en la línia de continuar aprofitant espais infrautilitzats, possiblement no tant ruinosos com el lloc que s'ha d'abandonar però segurament en condicions poc habitables:

“Los inconvenientes transcritos podrian salvarse a poca costa... destinando a clase para las alumnas de aquella escuela la sala que tienen sus academias la banda

---

⁴⁹³ Lligall Instrucción Pública. Correspondencia desde 1882 a 1891, carta del mestre Damià Boatella a la Junta Local a 5/VI/1882.

⁴⁹⁴ *Ibidem*, carta de la Junta Local a l'Ajuntament de Vic, a 12/VII/1882.

municipal y añadiendo a las pocas piezas que componen la habitacion de la Profesora la sala en que esta establecida la escuela habilitandola para las necesidades de la familia".⁴⁹⁵ Les escoles de Sant Bernat i de Santa Maria funcionaran encara una vintena d'anys més.

L'any 1895, les condicions de l'exconvent de Sant Felip després de cinquanta anys de servei semblen força deteriorades. El mestre d'obres municipal declara: "*ruinoso el local que para escuela y habitacion ocupa la Sra. D^a Cinta Artigas en San Felipe, acordando interinamente, mientras se busca otro local apropiado para escuela, habilite para la clase, una parte del local que ocupa la Escuela Superior [que es troba al mateix exconvent] y que para habitacion, se busque un piso decente la misma interesada*".⁴⁹⁶

I a principis de segle el mestre Francesc Navés escriu:

"Dejemos este año á un lado las lamentaciones, asi es que pasaremos por alto lo mal que se está en invierno en este local cuando los frios aprietan, pues que mas bien parece vivimos en la Siberia que no en una ciudad de España, de lo mal situada que está esta escuela, etc. etc y acabaremos la presente memoria deseando que el año próximo podamos trabajar en mejores condiciones".⁴⁹⁷

---

⁴⁹⁵ *Ibidem*.

⁴⁹⁶ *Lligall Escola Varia. Varis anys. Plec "95"*, Actes de la Junta Local, sessió del dia 27/V/1895.

⁴⁹⁷ *Llibre d'Actes de la Junta d'Instrucció Pública* (Secció de vigilància 1908). [14-9], memòria del mestre Francesc Navés a la Junta Local de Vic, 21/VI/1910.

La redefinició de l'espai escolar a finals de segle XIX

Durant els anys del Sexenni democràtic, el Govern progressista inicia un important projecte educatiu amb la pretensió d'intervenir sobre la instrucció primària per assolir escoles de qualitat i formar tots els infants de l'Estat. Es parteix de dues lleis aprovades el 1869 que estableixen l'organització d'una comissió per posar les bases dels futurs edificis escolars que els ajuntaments, per pròpia iniciativa, hauran de construir en un termini de dos anys.⁴⁹⁸ Un dels membres de la comissió, Enrique M. Repullés, acabarà publicant el resultat d'aquest projecte, que no arriba mai a complir-se. L'abisme entre els propòsits i les realitats dels països és massa profund perquè una iniciativa així es faci efectiva.⁴⁹⁹

El dictamen d'Enrique Repullés parteix de tres criteris bàsics que ha de complir tot edifici escolar de nova construcció: ha de ser una escola-aula (s'entén no graduada), ha de disposar d'una biblioteca popular oberta a tothom, i ha de presentar unes condicions higièniques d'acord amb el territori.

A Sant Sebastià es construeix un edifici escolar dissenyat per l'arquitecte municipal José Goicoa que segueix les característiques indicades per Repullés, però amb una variant: en comptes de l'escola-aula com a sistema educatiu on tots els nens de diferents edats aprenen plegats, es concep l'escola com a graduada, on els nens s'agrupen en funció de les edats i en conseqüència es preveuen tres classes diferents més l'aula de parvulari.⁵⁰⁰

---

⁴⁹⁸ Antonio VIÑAO FRAGO; "Construcciones y edificios escolares durante el Sexennio democrático (1868-1874)", *Historia de la Educación. Revista Interuniversitaria*, Salamanca, núm. 12-13, 1993-94, p. 493 a 533. L'autor reproduïx a la pàgina 506 la llei de 18/I/1869 en la qual el Govern reconeix la imprevisible situació de la instrucció a l'Estat amb aquestes paraules: "*El tristísimo estado de los medios materiales de enseñanza en la instrucción primaria, las frecuentes y dolorosas desgracias ocasionadas por los hundimientos de Escuelas, y las quejas incesantes de la prensa y de cuantos se interesan algo por la instrucción pública, han llamado la atención del Ministro de Fomento, que se propone poner remedio en breve término a males que afectan tan directamente al bienestar y moralidad del país. Apenas hay pueblo en España que tenga un edificio propio para Escuela: en algunas aldeas los padres no se atreven a enviar a sus hijos a recibir la primera instrucción porque temen catástrofes como las de Ruzafa y Albalate*".

⁴⁹⁹ El número 12-13 de la Revista *Historia de la Educación* és un monogràfic dedicat a les construccions escolars. L'article d'Antonio VIÑAO citat a la nota anterior destaca l'obra de Repullés, i també la destaca Agustín ESCOLANO en el seu article "La arquitectura como programa. Espacio-Escuela-Currículum", p. 97 a 120. El llibre de REPULLÉS; *Disposición, construcción y mueblaje de las escuelas públicas*, Madrid, Imp. Fontanet, 1878, 2ª ed., és la primera obra que tracta de forma sistemàtica les qüestions relatives a edifici i material escolar. Repullés enllaça amb les idees de dos pedagogs de renom: Francisco Giner de los Rios i de Manuel Cossío.

⁵⁰⁰ Antonio VIÑAO FRAGO; "Construcciones...", Op. Cit., L'edifici escolar de Sant Sebastià es finalitza el 1872 i costa la desorbitant suma de 126.800 pessetes. Aquesta escola es converteix en la

Malgrat el fracàs de les propostes educatives del Sexenni, ja que es dugueren a terme poques realitzacions, la voluntat de millorar la instrucció primària pren volada a finals de segle de la mà de pedagogs pertanyents a l'alta intel·lectualitat, com Giner de los Ríos i tot el grup que amb ell van fundar la ILE el 1876, exemple pràctic del que ha de ser la renovació pedagògica. Aquests també desenvolupen un criteri propi referent a les construccions escolars, que consideren indispensables.⁵⁰¹

La necessitat de disposar d'espais adequats per a finalitats exclusivament docents està íntimament relacionada amb una nova metodologia de treball, amb una nova organització escolar: és el que s'anomena l'escola graduada o graduació de l'ensenyança. Neix a Espanya el moviment conegut com de l'Escola Nova, que té els seus precedents a EEUU i a Europa.⁵⁰²

Escola graduada i educació acaben essent un tema d'abast nacional i que flueix amb naturalitat de la ploma de tot intel·lectual que mínimament vulgui ser llegit. El regeneracionisme de finals de segle escriu sobre pedagogia i renovació i arriba a la sobrecàrrega ambiental.⁵⁰³

Es celebren congressos pedagògics i a les grans ciutats van sorgint nuclis propagandistes partidaris de reformar a fons la qüestió de l'ensenyament primari. Els defensors de la renovació pedagògica consideren que l'educació és una de les grans solucions als problemes del país i que per tant cal regenerar la instrucció en tots els seus aspectes. Des de la ILE, des del món catòlic i des de l'àmbit socialista i anarquista es programen fórmules alternatives a l'ineficient sistema educatiu espanyol.⁵⁰⁴

---

primera escola graduada, almenys segons el projecte, d'Espanya. La segona escola graduada i que funciona coma tal s'inaugura a Cartagena en un ambient d'elevada expectació política i periodística l'any 1900.

⁵⁰¹ Francisco GINER DE LOS RÍOS; "El edificio de la escuela", a *Obras Completas*, Espasa-calpe, Madrid, 1927, T. XVI, p. 148.

⁵⁰² *L'Escola Nova Catalana 1900-1939*. Pròleg i tria de textos de Josep González-Agàpito, Eumo, Vic, 1992.

⁵⁰³ Maria del Mar DEL POZO ANDRÉS; *Currículum e identidad nacional. Regeneracionismos, nacionalismos y escuela pública (1890-1939)*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2000. A la pàgina 59 l'autora afirma: "La pedagogia se convirtió en el tópico de moda". A la p. 83 i ss. Del Pozo exposa l'existència de dos regeneracionismes: un, el dels intel·lectuals; i l'altre els dels mestres, que es senten lluny dels intel·lectuals perquè aquests menystenen la realitat educativa amb les prèdiques a favor de l'ensenyament nou.

⁵⁰⁴ En relació als moviments de renovació pedagògica, coneixem iniciatives particulars que porten a la pràctica i a nivell local el nou model escolar. Àngel F. de los Ríos (1821-1880), intel·lectual liberal seguidor de Sanz del Río i soci fundador de la ILE, deixa un llegat a favor del municipi de Pesquera, a la província de Santander, per reconstruir un edifici d'aquest llegat i convertir-lo en un grup escolar mixt i laic seguint els principis pedagògics dels institucionistes sense ser elitista. Carmen DEL RÍO DIESTRO; *Ángel F. De los Ríos. Un proyecto de escuela laica*, Servicio de publicaciones Universidad de Cantabria, Santander, 1999. L'autora afirma que aquest grup escolar, versió rural i popular de la ILE, i d'altres

De fet, la ILE i l'obra fundacional d'Andrés Manjón, que va crear les escoles de l'Ave-Maria a Granada, s'avancen al moviment de l'Escola Nova que sorgeix a Europa als anys vuitanta.⁵⁰⁵ Encara que Giner de los Ríos, com a creador de la ILE, i Manjón, sacerdot creador de les escoles per a desheretats, com diu ell mateix, serveixin dos models ideològics diferents, presenten moltes similituds pedagògiques: el mètode actiu, intuïtiu i socialitzador, una educació a l'aire lliure pensant en el cos i la ment i un gran interès per la formació del mestre.⁵⁰⁶

L'Estat, establint vincles polítics amb la ILE, es fa ressò d'aquest moviment i tot recollint les experiències anteriors decreta el 1898 la graduació de totes les escoles annexes a les Normals. El tombant de segle i l'inici del nou, coneix nombrosos reials decrets que van llimant les puntes més visibles del sistema educatiu: creació el 1900 del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts; introducció el 1905 del sistema de la graduació a totes les escoles primàries públiques.⁵⁰⁷

El 1912 la Direcció General de Primera Ensenyança publica unes instruccions referents als criteris bàsics per a construir escoles, que culminaran el 1920 amb el naixement d'una oficina tècnica per la construcció escolar dirigida per l'arquitecte Antonio Florez, persona relacionada amb la ILE. A partir d'aquí, Espanya inicia un salt qualitatiu pel que fa a l'arquitectura escolar.⁵⁰⁸

---

fundacions similars que eren habituals entre les elits de Cantàbria van generar una inversió en capital humà que explica el dinamisme i la modernització de la societat de Santander, p.48.

⁵⁰⁵ Antonio ROMERO i Rita MARISCAL; *Literatura, educació y pedagogía lingüística en la crisis de fin de siglo*, Grupo Editorial Universitario, 1999. Les primeres escoles públiques que practiquen la renovació pedagògica seguit la línia de la ILE les trobem a Madrid i a Barcelona a principis del segle XX.

⁵⁰⁶ D'entre els educadors catòlics impulsors de la renovació pedagògica destaquen: Ossó, Manjón, Rufino Blanco, Pedro Poveda o Ruiz Amado, vegeu: B. DELGADO [Coord.]; *Historia de la Educación en España y América*, Vol. III "La Educación en la España Contemporánea", Ediciones S.M., Madrid, 1994. La ILE i els seus creadors i continuadors han estat i són objectes d'interessants estudis, en citarem dos, un per la seva extensió i l'altre per la novetat en la temàtica del gènere: Antonio JIMÉNEZ-LANDI: *La Institución Libre de Enseñanza y su ambiente*, Editorial Complutense, Madrid, 4 vol., 1996. Elvira ONTAÑÓN SÁNCHEZ; *Un estudio sobre la institución libre de enseñanza y la mujer*, Universitat Politècnica de València, València, 2003. Pel que fa a les escoles laiques de caire socialista, Pere SOLÀ GUSSINYER; *Educació i moviment llibertari a Catalunya (1901-1939)*, Ed. 62, Barcelona, 1980. Luís Miguel LÁZARO LORENTE; *Prensa racionalista y educación en España (1901-1932)*, Universitat de València, 1995.

⁵⁰⁷ Antonio VIÑAO FRAGO; *Innovación pedagógica y racionalidad científica. La escuela graduada pública en España (1898-1936)*, Akal Universitaria, Madrid, 1990.

⁵⁰⁸ Purificación LAHOZ ABAD; "Los modelos escolares de la Oficina Técnica para Construcción de Escuelas", *Historia de la Educación. Revista Interuniversitaria*, Salamanca, núm. 12-12, 1993-94, p. 121 a 148. Els models escolars constaven d'un programa higiènic (lloc, orientació, materials, espais interiors), un programa pedagògic (escoles unitàries, mixtes i graduades) i d'un programa arquitectònic. Vegeu també: *Catálogo. Antonio Flórez, arquitecto (1877-1941)*, Publicaciones de la Residencia de Estudiantes, Madrid, 2002. Flórez, exalumne de la ILE, autor de les construccions de la Residència d'Estudiants i nomenat el 1920 cap de l'Oficina Tècnica de Construccions escolars del Ministeri d'Instrucció.

L'escola graduada es converteix en el tombant de segle en un símbol del moviment regeneracionista i de la modernitat de l'època.

El mes d'octubre de l'any 1900 el municipi de Cartagena comença les obres de la primera escola graduada del país. És una iniciativa municipal impulsada per l'alcalde, el qual, a més d'endegar la maquinària burocràtica pertinent, va finançar un viatge a Europa per a dos mestres, Enrique Martínez Muñoz i el valencià Fèlix Martí Alpera, amb la finalitat de conèixer l'organització escolar d'aquests territoris i aprendre. Després d'un any de viatge, els mestres becats aplicaran i publicaran les seves impressions. Martínez exercirà a Cartagena, mentre que Fèlix Martí es trasllada a Barcelona l'any 1921 per dirigir el nou grup escolar "Pere Vila", inaugurat el 1923.

La iniciativa de Cartagena mereix l'aplaudiment unànime dels pedagogs i intel·lectuals més destacats del moment com Joaquim Costa, Miguel de Unamuno, Rafael Altamira, Andrés Manjón o Mauel Cossío.

La ciutat de Barcelona es converteix també en una de les pioneres de l'Estat pel que fa a les construccions de grups escolars.⁵⁰⁹ El seu Ajuntament va proposar l'any 1808 crear quatre grups escolars municipals, que havien de seguir els més moderns corrents pedagògics del moment. A més eren escoles catalanes i gratuïtes. El projecte fou desautoritzat pel governador civil. Més endavant, l'Ajuntament de la mateixa ciutat, seguint els mateixos plantejaments, organitza el 1916 l'anomenada Comissió de Cultura dirigida per Manel Ainaud que prepara un any més tard el Pla General de Distribució d'Edificis Escolars, finançat amb diner municipal i amb llegats particulars. L'arquitecte Josep Goday, cap de la secció de construccions escolars, projecta els edificis que comencen a inugurar-se l'any 1922: el grup escolar Baixeres i el grup escolar La Farigola. Fins el 1935 s'inauguren vint-i-cinc grups escolars a Barcelona, no tots de nova planta perquè durant els primers anys de la República es rehabiliten edificis religiosos.⁵¹⁰

Tot i que la iniciativa de l'Ajuntament de Barcelona és encomiable sobretot si tenim en compte que els nous edificis per a escoles presenten unes condicions immillorables: la decoració de les seves façanes noucentistes busca reforçar la importància de la institució

---

⁵⁰⁹ Antonio VIÑAO FRAGO; *Innovación pedagógica y racionalidad científica. La escuela graduada pública en España (1898-1936)*, Akal Universitaria, Madrid, 1990. Cartagena, Bilbao, Madrid, Barcelona i València inicien la construcció de grups escolars, p. 14.

⁵¹⁰ Salvador DOMÈNECH DOMÈNECH; *Manuel Ainaud i la tasca pedagògica a l'Ajuntament de Barcelona*, PAM, 1995. Josep GONZÀLEZ-AGÀPITO; Salomó MARQUÈS; Alejandro MAYORDOMO; Bernat SUREDA; *Tradició i renovació pedagògica 1898-1939*, PAM, 2002.

escolar; i neixen l'Escola del Bosc i l'Escola del Mar perquè els infants pobres amb problemes físics realitzin activitats en espais naturals. Malgrat tots aquests avenços, moltes escoles de la ciutat encara no compleixen els mínims requisits. Així s'expressa Luis Bello després de fer estada a la ciutat comtal el 1926: "*Muchos maestros y maestras de Barcelona me pidieron que no volviese a Madrid sin ver sus escuelas. No se conforme usted con visitar los grupos privilegiados. Véalo todo, y de este modo dará una impresión exacta*".⁵¹¹

Just a l'entrada de la 2a República espanyola, molts municipis de l'Estat encara es resisteixen a construir edificis escolars. Des del punt de vista de les autoritats locals la construcció d'un grup escolar és un tema d'envergadura per al qual es necessita espai, diners i sobretot voluntat per endegar tota la maquinària burocràtica, i tot aquest esforç no representa necessàriament un gran avantatge per al conjunt de la població i per les elits mateixes. De fet, l'escolarització de les famílies benestants ja està resolta amb els col·legis dels ordes religiosos que al seu torn estan construint grans edificis a les ciutats més importants del país. Els grups socials de mitjana posició atenen l'oferta d'escoles privades de tipus laic provinents d'ateneus i associacions, i encara queda el recurs de les anomenades acadèmies de pis, sense oblidar que en algunes ocasions les congregacions desenvolupen una secció d'ensenyança per als més pobres.⁵¹² Amb totes aquestes vies escolars en funcionament, l'esforç de construir escoles graduades pot no compensar la finalitat.

Altres motius que expliquen la lenta implantació de l'escola graduada a l'Estat passen per entendre la reiterada oposició, en nombroses ocasions, dels propis mestres, descontents amb la nova figura del director que incorpora la graduació de l'ensenyança, innovació que resta autonomia al mestre en si.

Els edificis de nova construcció sovint s'alcen a la perifèria o semiperifèria de la ciutat. Aquest fet és per a moltes famílies una incomoditat perquè s'hi afegeix la qüestió del trasllat.⁵¹³

---

⁵¹¹ L. BELLO; *Viaje...*, Op., Cit., p. 158.

⁵¹² Àngels MARTÍNEZ BONAFÉ; *Ensenyament, Burguesia i Liberalisme. L'Ensenyament secundari en els orígens del País Valencià Contemporani*, Diputació Provincial de València, València, 1985. Pere SOLÀ GUSSINYER; "Escuelas de Asociaciones Populares. La expresión espacial de la función educativa de los Ateneos durante la Restauración", *Historia de la Educación. Revista Interuniversitaria*, Salamanca, núm. 12-13, 1993-94, p. 185 a 200. Ana YETANO; *La enseñanza religiosa en la España de la Restauración (1900-1920)*, Antrophos, Barcelona, 1987.

⁵¹³ Maria del Mar DEL POZO ANDRÉS; *Currículum e identidad nacional...*, Op., Cit., p. 123.

De nou, Luís Bello, el 1926, presenta la solució a aquest retard: *“Es preciso retirarles a los Ayuntamientos las dos obligaciones en que están respecto de la enseñanza primaria. El Estado les hará sus escuelas y se las cobrará luego por contribuciones”*.⁵¹⁴

---

⁵¹⁴ L. BELLO; *Viaje...*, Op., Cit., p.160.

Les demandes per construir escoles

Durant el primer terç del segle XX i des de l'àmbit local notem una certa apatia pel que fa a les edificacions escolars, desinterès que coincideix amb un context de gran impuls, si més no legislatiu, des de l'Administració.

Quan comença la Restauració el 1875 ni tan sols existia el Ministeri d'Instrucció i l'ensenyament depenia del Ministeri de Foment. En aquest darrer quart de segle la voluntat dels municipis es planteja d'una forma activa i decidida, mentre que des de l'Administració l'impuls és molt menor i l'Estat deixa passar l'oportunitat de modernitzar els espais escolars perquè de fet li és més fàcil i necessari compartir el sistema educatiu amb les congregacions religioses. Abanderant la llibertat d'ensenyança se n'afavoreix l'expansió.⁵¹⁵

Ja hem vist al capítol tres, dedicat a les finances municipals, com durant la dècada dels anys vuitanta del segle XIX molts municipis busquen rebaixar la despesa escolar procedint a l'ocultació d'habitants. D'altres pobles, en canvi opten per una altra via i prefereixen demanar una subvenció i construir un edifici escolar.

Els ajuntaments interessats presenten un informe complet i detallat amb plànols del projecte escolar que volen realitzar degudament signat per l'arquitecte municipal. La Diputació corresponent emet un dictamen acceptant o denegant la petició. El projecte que presenta el municipi de Fontrubí (Alt Penedès) el 1880 és un exemple de projecte incomplet: “... *está completo en lo relativo a una parte legal, á tenor de la circular de 6 de Agosto de 1887, ... pero que la parte facultativa o puramente técnica adolece de la falta del programa, de la del pliego económico... del estado del precio de los jornales en la localidad, coste de materiales, precio medio á que resulten las diferentes unidades de obra, estados relativos á las diversas... falta del plano de emplazamiento y de las secciones del edificio...*”.⁵¹⁶

Coneixem el nom de nombrosos municipis catalans que durant els primers anys de la restauració borbònica demanen una ajuda econòmica per construir escola, una demanda que es multiplica ja entrat el segle XX.

---

⁵¹⁵ William J. CALLAHAN; *La Iglesia católica en España (1875-2002)*, Crítica, Barcelona, 2003. Frances LANNON; *Privilegio, persecución y profecía. La Iglesia Católica en España 1875-1975*, Alianza Universidad, Madrid, 1990.

⁵¹⁶ *Lligall 1380*, AHDB.

Les argumentacions que utilitzen per justificar l'ajuda pecuniària giren entorn de la mala qualitat dels locals de què disposen i en definitiva de l'extrema ruïna que presenten.

Sant Esteve de Castellar (Vallès occidental) es dirigeix dues vegades a la Diputació de Barcelona. La primera és el 1979, quan escriu que a conseqüència: “*de un viento huracanado*” tenen l'escola mig derruïda i en aquesta ocasió demanen que l'arquitecte provincial es traslladi a la població per redactar un informe. La qüestió no deuria prosperar perquè deu anys més tard, el mateix municipi demana una subvenció per construir l'escola dient que a l'existent li manca llum, ventilació, capacitat i patis.⁵¹⁷

El 1880, el consistori de Sant Vicenç dels Horts escriu que necessita edificis: “... *con motivo de haberse hundido parte de la escuela de niños...*”.⁵¹⁸

Un any abans, l'Ajuntament de Sant Vicenç de Sarrià es veu obligat: “*por las malas condiciones del local que actualmente ocupan las escuelas publicas de este pueblo, y al efecto de extinguir el gravamen que motiva el crecido arriendo que por el mismo se satisface...*”, a construir un edifici nou. La meitat del pressupost confien que serà finançat per la Diputació i l'altra meitat, pels diners que ara a paguen de lloguer, 1200 rals anuals.⁵¹⁹

El 14 de febrer de 1878 Sant Pere de Gavà (Baix Llobregat) admet: “*Este pueblo carece de local propio para Escuelas desde muchos años, que por amenazar ruina tuvo que derribarse el que habia. Desde entonces se han tenido que alquilar edificios de propiedad particular para habitacion de los Maestros y locales Escuelas y algunas veces ha sucedido no saberse donde colocar las Escuelas municipales...*”.⁵²⁰

El 1884, Piera (Anoia) demana subvenció per construir escola, i ho justifica com Sant Vicenç de Sarrià, reconeixent que mantenen una escola en mal estat i que paguen un lloguer molt gravós. Volen construir sobre un terreny de Pau Poch Guitart però s'ha d'expropiar. Aquesta finca és apta perquè és al centre de la població i de fàcil accés per a l'aigua. La Diputació qualifica aquest projecte com d'utilitat pública i per tant consent l'expropiació i accepta la subvenció.⁵²¹

---

⁵¹⁷ Lligalls 1380 i 2284, AHDB.

⁵¹⁸ Lligall 1380, AHDB.

⁵¹⁹ *Ibidem*.

⁵²⁰ Lligall 1379, AHDB.

⁵²¹ Lligall 2285, AHDB.

Molins de Rei, el 1880 cursa també una demanda argumentant que l'escola de què disposaven fou incendiada pels carlistes.⁵²²

En els casos en què tenim constància de la resposta de la Diputació, observem que els tràmits avancen amb molta lentitud, ja que la resposta de la Diputació concedint o denegant permís per dur a terme un projecte tarda de mitjana uns tres anys⁵²³.

Sant Sadurní d'Anoia, per exemple, envia la petició i el projecte el 1889 i rep resposta afirmativa el 1894; Igualada ho presenta el 1887 i li concedeixen el 1890; La Garriga ho presenta el 1879 i li concedeixen el 1881; Fontrubí ho presenta el 1880 i al cap d'un any ja té la resposta afirmativa.

D'altres pobles que també sol·liciten i tramiten els permisos obtenen per resposta una propera visita de l'arquitecte de la Diputació per verificar la demanda. Aquests municipis són: Balsareny, Artés i Castelladrall del Bages, Gualba i Sant Esteve de Castellar del Vallès, Malgrat i Caldes d'Estrach del Maresme i Sant Joan Despí, del Baix Llobregat.⁵²⁴

Municipis que presenten un projecte incomplet són: Sant Gervasi de Cassoles i Santa Coloma de Gramenet. En aquest darrer cas, l'Ajuntament va presentar un macro projecte que la Diputació considera excessiu pel nombre d'habitants del poble. Pel que sembla, Santa Coloma vol construir un edifici per habilitar dues escoles de nens i dues de nenes amb 56 alumnes a cada aula. En total, el pressupost és de 73.083'40 ptes, de les quals la Diputació n'ha d'aportar 54.812'55. L'Administració respon que fins ara el poble sosté una escola de nens i una de nenes, que és el que li correspon, de manera que ha de modificar el projecte inicial i rebaixar les pretensions de duplicar el nombre d'escoles. El projecte es modifica i la Diputació respon el gener de 1890 que es passarà l'informe al governador. Res més.

El projecte arquitectònic d'escola que dissenyen els arquitectes municipals el darrer quart del segle XIX segueixen un esquema molt simple de planta baixa o planta baixa i

---

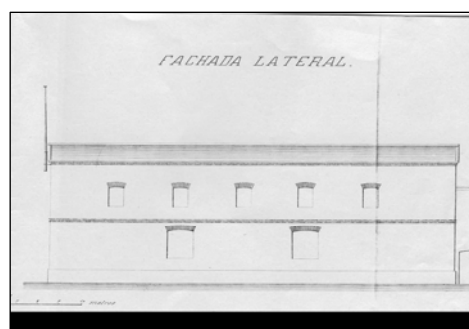
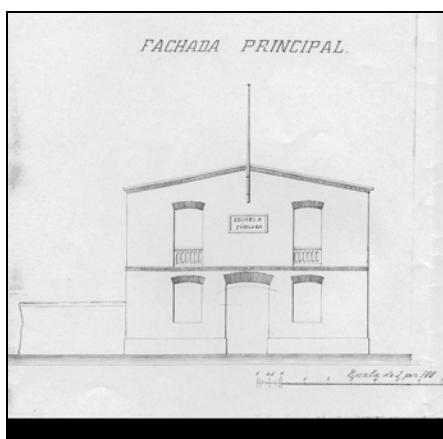
⁵²² *Lligall 1380*, AHDB.

⁵²³ *Lligall 2368* per als municipis de: Balsareny, Sant Sadurní d'Anoia, Gualba, Artés, Sant Esteve de Castellar, Malgrat. *Lligall 2285* per als municipis de: Sant Joan Despí, Caldes d'Estrach, Santas Coloma de Gramenet, Igualada. *Lligall 1380* per als municipis de: Castelladrall, La Garriga, Fontrubí, Montornès i Vallromanes, Sant Gervasi de Cassoles. AHDB.

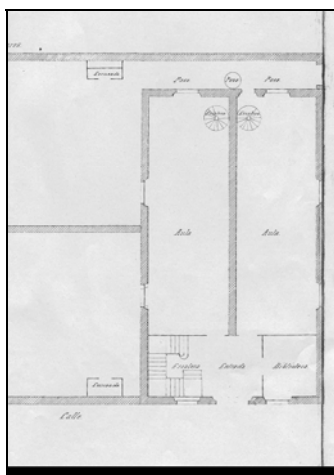
⁵²⁴ El municipi de Malgrat inaugura l'escola nova el 1927 segons projecte de l'arquitecte municipal Juli Fossas (1868-1945). Joaquim M. PUIGVERT SOLÀ; "La història de l'ensenyament a Catalunya al llarg del segle XX amb algunes referències malgratenques", a *Matinals, Quaderns d'Història Local*, 2, Publicació de l'Arxiu Municipal de Malgrat de Mar, 2004, p. 43 a 52.

un pis. Segons podem observar al projecte de l'escola de Pla del Penedès, signat per l'arquitecte municipal A. Casademont l'1 de juny de 1878, a la planta baixa hi trobem l'entrada, la biblioteca i dues aules, una per a nenes i l'altre per a nens, amb un pati per a cada una. El primer pis està destinat a dos habitatges per als mestres i una sala de juntes. Sant Sadurní d'Anoia envia un disseny molt semblant el 1889, així com Artés i Castelladrall el 1882.⁵²⁵

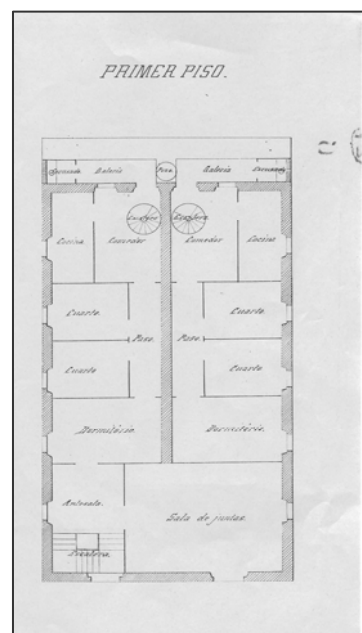
Il·lustració 1. Plànols de l'escola del Pla del Penedès, 1878⁵²⁶

Façanes

Planta baixa

Primer pis

⁵²⁵ La documentació que envia Sant Sadurní d'Anoia a la Diputació especifica la quantitat exacta que costarà la nova escola. El terreny és propietat del municipi i el pressupost puja unes 50.000 ptes., la Diputació aporta 39.185 p 60 c i el consistori 10.197 p 80 c. *Lligall 2284*, AHDB.

⁵²⁶ Plànols de l'escola del Pla del Penedès (Alt Penedès) segons projecte de l'arquitecte municipal A. Casademont 1/VI/1878, *Lligall 1379*, AHDB.

Aquest tipus d'escoles segueixen els dictàmens bàsics que es van establir durant el període del Sexenni i que va publicar Repullés. Aquesta distribució en l'espai, la senzillesa decorativa dels exteriors i la seva integració a la trama urbanística prendrà força a Catalunya amb les anomenades escoles de la Mancomunitat, un exponent de les quals és l'Escola de Palau-Saverdera (Alt Empordà), de Francesc Nebot.

Per a les terres gironines disposem d'un estudi recent que recull, entre altres aspectes, les construccions escolars projectades i no realitzades durant els segles XIX i XX. Destaca el primer projecte escolar del municipi de Boatella, el 1864, i el projecte escolar de Puigcerdà de 1888, també irrealitzat. La precarietat financera, els condicionants polítics o bé ideològics retarden o impossibiliten les execucions d'aquests primers equipaments escolars. Si comparem els projectes dels municipis de Boatella i de Puigcerdà amb el projecte del Pla del Penedès que tenim a la pàgina anterior, aquest darrer destaca per l'extrema senzillesa de la seva arquitectura i per la manca absoluta d'elements ornamentals. Les projeccions gironines, en canvi, són molt més riques i ornamentades.⁵²⁷

En contrast amb aquest estil, les congregacions religioses construeixen escoles privades de caràcter monumental, amb un claustre central al voltant del qual s'articulen les aules i amb una capella que ocupa un espai important. L'estil entre eclèctic i historicista, i l'organització dels espais reflexen un model pedagògic basat en l'aïllament de l'exterior, un exponent d'aquesta arquitectura és l'Escola dels Jesuïtes a Sarrià.⁵²⁸

Des de la creació del Ministeri d'Instrucció Pública el 1900, es van anar succeint reglamentacions cada cop més detallades i sobretot innovadores sobre les construccions escolars, com hem comentat amb la creació dels grups escolars. El Ministeri va facilitar la tramitació d'ajudes per a les construccions tal i com informa la circular dirigida als ajuntaments amb data de 14 de juny de 1911:

*"... dos centros oficiales a los que puede acudirse para la obtención de planos modelos, informes y consejos relacionados con el edificio escolares... Los dos Centros referidos son: el Negociado de Construcciones civiles... y el Museo Pedagógico Nacional".*⁵²⁹

---

⁵²⁷ Rosa M. GIL TORT; "Escoles de paper, el reflex de moltes precarietats", *Revista de Girona. L'arquitectura escolar pública*, núm. 232, Girona, 2005, p. 81 a 84.

⁵²⁸ VVAA; *Arquitectura Escolar a Catalunya 1990-2001*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2003.

⁵²⁹ *Lligall Instrucció Pública 1894-1926*, Plec: "Junta local de Ira enseñanza", circular del Ministeri d'Instrucció Pública, 14/VI/1911, AHMV.

I recomana: “... *que lo importante es, ... el cumplimiento de las condiciones higiénicas y pedagógicas, sin que sea necesario (sinó más bien perjudicial, puesto que merma el dinero para lo indispensable) todo gasto que sólo conduzca al lujo ú ostentación... la Casa-escuela puede y debe ser barata*”.⁵³⁰

L'Ajuntament de Barcelona, com ja hem explicat, participa activament d'aquest moviment favorable a les construccions escolars però aportant un estil propi i diferenciador: el noucentisme. Des de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament (1916) en conjunció amb la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923) es desplega des de Barcelona una vertadera obra constructiva d'espais escolars públics. Amb el noucentisme com a bandera d'identitat naixeran els primers grans grups escolars barcelonins sota el disseny de l'arquitecte Josep Goday (1882-1936).

A nivell estatal, Antonio Flórez (1877-1941) esdevé el primer “arquitecte d'escoles”⁵³¹ seguint criteris higienistes i pedagògics. Els seus models es caracteritzen per la funcionalitat, la ventilació i orientació de l'edifici, que determinen una arquitectura racional i econòmica on el maó adquireix una destacada rellevància. Els primers dissenys de Flórez són dos grups escolars a Madrid: “El Cervantes” i el “Príncipe de Asturias”, edificacions on predominen les habitacions assolellades. Com a elements decoratius i abans que les motlures o elements historicistes, Flórez prefereix les façanes envidriades.

---

⁵³⁰ *Ibidem*.

⁵³¹ Entre el febrer i el març del 2002 es va celebrar a la Residència d'Estudiants de Madrid una exposició homenatge a l'arquitecte Antonio Flórez, autor dels nous pavellons de la Residència construïts a l'anomenada “Colina de los Chupos” entre 1913 i 1915. El comissari de l'exposició, el també arquitecte Salvador Guerrero, ha destacat la important tasca de Flórez en la definició dels models arquitectònics escolars que es van construir a l'Estat fins el 1936. *Catálogo. Antonio Flórez, arquitecto (1877-1941)*, Publicaciones de la Residencia de Estudiantes, Madrid, 2002.

L'escola graduada a Vic, 1905

Des de la implantació del nou sistema educatiu al primer quart del segle XIX, a Vic, com a molts altres municipis de la resta de l'Estat, es van definint tres models d'estatge escolar: les escoles municipals ubicades als exconvents, les escoles privades religioses ubicades a edificis *ad hoc* o també a exconvents i les acadèmies de pis.

L'inspector Federico López Amo, reunit amb la Junta Local de Vic el mes de juliol de 1907, agrupa totes les escoles en tres categories segons les seves condicions higièniques i pedagògiques, i conclou que els instituts religiosos reuneixen unes condicions excel·lents i que les escoles públiques presenten algunes condicions mitjanes, però d'altres, en canvi, presenten condicions detestables [sic], malgrat: "*los evidentes esfuerzos hechos para mejorarlos, debido á que los locales no son hechos ad hoc, sino que han debido aprovecharse antiguos edificios destinados á otros usos*".⁵³²

Respecte a les escoles particulars, anomenades també acadèmies de pis, Lopez Amo afirma que senzillament no presenten cap condició higiènica ni pedagògica.⁵³³

L'informe de López Amo contrasta amb la visita d'inspecció d'uns quants anys abans, el 1891, quan es va considerar que les condicions de les escoles de Vic eren correctes, excepte el col·legi dels germans Maristes i el col·legi particular de Sant Francesc.⁵³⁴ Segurament, en setze anys els espais escolars de Vic van perdre qualitat, però val la pena destacar que aquest contrast d'opinions ve donat pel canvi en la mentalitat d'inspecció. El que uns anys abans podia ser considerat bo des del punt de vista pedagògic, a principis de segle és inacceptable perquè l'Administració i per tant els seus funcionaris, ja s'han apoderat dels criteris més elementals d'higiene i de pedagogia, que fan sorgir la veritable realitat de les escoles.⁵³⁵

---

⁵³² *Llibre d'Actes de la Junta Local d'Instrucció Pública 1907* [14-11], sessió del dia 15/VII/1907, AHMV.

⁵³³ Ramón NAVARRO; *La escuela y el maestro en la España contemporánea (1810-1939)*, Textos Universitarios "Sant Jordi", Lleida, 1998. P. 174 i ss. L'autor exposa un fragment de *L'Auca del Senyor Esteve* de Santiago Rusiñol editada al 1907 i que reflexa la pobresa son n omés material sinó sobretot intel·lectual d'una escola de pis de Barcelona. Les escoles privades de baixa qualitat destinades als sectors humils de la població són en alguns casos auspiciades pels ajuntaments per fer front al dèficit escolar municipal. A la ciutat de Salamanca aquestes escoles ofereixen el mateix panorama antihigiènic i antipedagògic que l'escola descrita per Santiago Rusiñol. José María HERNÁNDEZ DÍAZ; "La escuela primaria privada en Salamanca (1875-1900)", a José María HERNÁNDEZ DÍAZ [Coord.]; *La escuela primaria...*, Op., Cit., p. 67 a 89.

⁵³⁴ *Lligall Instrucció Pública. Circulares...*, Op., Cit., sessió del dia 16/I/1891, AHMV.

⁵³⁵ L'any 1902 totes les escoles de Vic, tant privades com públiques, envien un expedient al rectorat de la Universitat de Barcelona per obtenir conformitat i continuar la tasca docent. Tots els expedients signats

L'informe del juliol de 1907, a més d'exposar les condicions dels locals, observa com les escoles religioses disposen d'un material poc modern en comparació amb el material més avançat de què disposen les escoles municipals. Tot i així, l'inspector reconeix que aquests utensilis o materials per a l'ensenyament, serveixen de ben poc mentre continui, tal i com indica, el sistema unitari en aquestes escoles municipals:

*“Llama desde luego la atención la promiscuidad de edades en todas las secciones, donde se ven niños desde los tres hasta los doce o catorce años, lo que impide todo método”.*⁵³⁶

Es desprèn de l'informe oficial de 1907 que les escoles religioses de Vic presenten condicions excel·lents d'habitabilitat, que disposen d'utilitatge abundant però antiquat, i que el sistema d'ensenyament, en aquest cas, segueix la línia pedagògica del moment, que és la graduació de l'ensenyament. Aquestes escoles passen amb bona nota l'examen d'inspecció.

La solució que proposa l'inspector és graduar tota l'ensenyança pública a la ciutat, graduació que tímidament ja s'havia iniciat el 1905.

Les autoritats de Vic conscients de l'estat dels seus espais escolars, ja feia dos anys que havien encetat una via per millorar la qüestió de l'educació pública. Ja hem comentat com a principis de segle innovar pedagògicament volia dir construir una escola i organitzar la instrucció en funció de les edats dels nens, és a dir graduar l'ensenyament. Aquesta reforma escolar implica, com hem comentat, diners i tramitació. Aquest és un tema d'importància que l'Ajuntament de Vic afronta de biaix: és a dir, gradua de mica en mica dues escoles de nens, Sant Felip i Caputxins, sense construir edifici, i traslladant els alumnes a l'edifici d'una escola religiosa i particular de la ciutat.⁵³⁷

---

pel metge Joan Pons certifiquen que les condicions dels locals són bones. Hem de pensar que és una documentació subjectiva i interessada; les autoritats de Vic i els mestres de les escoles en busquen la continuïtat, i en conseqüència els informes han de ser positius. Notem, però, una diferència en el moment de qualificar els locals. Tots són assenyalats com a correctes, en canvi els dels col·legis religiosos femenins s'adjectiven amb termes d'amplitud i excel·lència. *Lligall: Escuelas no oficiales, provincia de Barcelona, Vic, 1902-1919, Niños.* Top.: 20/3/6/8, AHUB.

⁵³⁶ *Llibre d'Actes de la Junta Local d'Instrucció Pública 1907* [14-11], sessió del dia 15/VII/1907, AHMV.

⁵³⁷ *Lligall Instrucció Pública 1894-1926*, carta de l'alcalde de Vic al Director General d'Instrucció Pública de Madrid a 20/I/1915, exposa des del setembre de 1905 per acord entre els mestres, les autoritats i els pares, funciona en règim de graduada tres escoles nacionals a l'edifici del col·legi de Sant Miquel dels Sants “propio de este ayuntamiento”. Segons un document datat a 6/II/1905, l'Ajuntament compra tota la finca del col·legi Sant Miquel, edifici i horta, a Mossèn Vallbona per un preu de 30.000 pessetes. A la clàusula cinquena l'Ajuntament justifica aquesta compra per la manca de locals escolars idonis a la ciutat de Vic. Des de l'1 de setembre de 1904 les escoles públiques estan instal·lades al col·legi Sant

El col·legi en qüestió s'anomena Sant Miquel dels Sants i és obra de la iniciativa d'un sacerdot, Miquel Vallbona, que el 1862 va fundar una escola privada per a nens. Sant Miquel agrupa a principis de segle XX un centenar d'alumnes més un pensionat, i imparteix instrucció primària i segona ensenyança en exclusiva a la ciutat de Vic, fet que li aporta un cert prestigi i que explica, en part, que sigui el centre on es formen els fills de les famílies benestants de la ciutat i rodalies.

El tema radica en el local. El col·legi s'ubica en un exconvent de grans dimensions ocupat només en una part. Després de quaranta anys, l'edifici necessita remodelar-se i per això calen diners. Paral·lelament, la ciutat necessita un espai gran, cèntric, on encabir els nens que assisteixen a les deteriorades escoles municipals i iniciar la graduació de l'ensenyança, tal i com ja exerceixen les escoles privades de la ciutat. Un pacte entre Vallbona i l'Ajuntament soluciona els problemes de cadascú. És un pacte d'ajuda mútua, el director de Sant Miquel obtindrà diners per millorar l'escola privada de primera i segona ensenyança, millora que afavoreix els fills de les classes dirigents, i a més, Vallbona s'assegura la continuïtat de l'escola que va fundar. Al seu torn, la ciutat obté un espai gran ja construït per convertir en escola municipal, recurs molt més barat que no pas el de construir un nou edifici. Els contracte entre ambdues parts es signa el 1904 i es ratifica el 1905.⁵³⁸

L'Ajuntament efectua les obres pertinents i el mateix any s'inaugura l'escola graduada amb nens de Sant Felip i de Caputxins.

Aquesta manera de resoldre el problema d'una escola municipal deficient fent ús dels edificis de l'escola privada per evitar majors despeses no és cap novetat. A Castella-Lleó, per exemple, i salvant les diferències, les autoritats locals prefereixen subvencionar les escoles privades abans que invertir grans quantitats de diners per construir edificis nous.⁵³⁹

La graduació establerta a Sant Miquel resulta insuficient i no resol la problemàtica de la majoria de nens que assisteixen a l'escola municipal de Sant Bernat. Tampoc no resol en absolut les precàries condicions de les escoles de nenes encara ubicades a Caputxins i a Sant Felip. Entre els mestres de la ciutat i l'alcaldia es produeix una calma tensa que

---

Miquel. Caixa: *Fundació privada Col·legi Sant Miquel dels Sants*.2. Subcarpeta: Obres edifici nou c/Manlleu, ACSM.

⁵³⁸ Carpeta: *Col·legi de Sant Miquel dels Sants 1867-1947*, Pactes entre Miquel Vallbona i l'ajuntament de Vic, 01/IX/1904 i 05/II/1905, AHMV.

⁵³⁹ José María HERNÁNDEZ DÍAZ; "La escuela primaria privada en Salamanca (1875-1900)", a José María HERNÁNDEZ DÍAZ [Coord.]; *La escuela primaria...*, Op. Cit., p. 75.

intenta minimitzar la Junta Local. Així, per exemple, l'alcalde es queixa el 1907 que els mestres no col·laboren en les pràctiques religioses i en concret no assisteixen a la processó de Corpus; és més, ni tan sols van respondre a la invitació. Els mestres, al seu torn, repliquen que ells també s'havien dirigit a l'alcaldia per celebrar la festa de l'arbre i que tampoc no els va contestar ningú.

Hi ha malentesos reiterats entre els uns i els altres. El consistori considera que treballa en pro de la instrucció, i els mestres consideren que és un treball interessat, obsolet i que a més provoca diferència de tracte entre ells. Els i les mestres de Vic mereixen per part d'inspecció una molt bona nota pel que fa la seva docència. L'inspector Manuel Rueda en comenta:

*"... cuenta Vich con profesores oficiales muy prestigiosos por su cultura y laboriosidad entre los cuales ha de mencionarse al Sr. Delclós...y ha de mencionarse tambien á las señores Albagés y Navés y á las señoras Dª Rosa Creus y Dª Concepción López".*⁵⁴⁰

La Junta Local reconeix que a l'escola elemental de nenes de Caputxins gairebé no hi ha assistència pel mal estat, i també perquè a poca distància s'hi ubica un col·legi particular religiós, el de les germanes de l'Escorial (Vedrunes), que imparteix docència gratuïta a les nenens pobres en unes dependències annexes. La Junta acorda buscar un nou local per a escola municipal de nenes, i acorda també insistir al consistori perquè es tramiti la subvenció a l'Estat amb l'objectiu de construir un grup escolar de nenes i nens. La situació és tan extrema que fins i tot el mestre Joan Delclòs ofereix el lloguer del seu pis per buscar un local i allotjar les nenes de Caputxins.⁵⁴¹

Des d'inspecció es recomana que es graduï l'escolarització d'ambdós sexes adequant locals: *"... ó mejor llegando á la construcción de grupos escolares, para lo cual no faltaria seguramente el auxilio del Estado"*.⁵⁴²

I a més, aconsella que la ciutat de Vic hauria de procurar un ensenyament del tot gratuït: *"hacer la enseñanza gratuita, celebrando con los Sres. Maestros contratos de compensación de retribuciones, con lo cual, además, serian atendidas las recomendaciones de la superioridad, acerca de ese punto concreto"*.⁵⁴³

---

⁵⁴⁰ *Llibre d'Actes de la Junta d'Instrucció Pública, 1908* [14-27], sessió del dia 22/X/1909.

⁵⁴¹ *Ibidem*, sessió del dia 17/VI/1908. Joan Delclòs i Josep Albagés més un ajudant, són els mestres que exerceixen a l'escola graduada de Sant Miquel. Joan Delclòs serà director de l'escola graduada de Barcelona Hermenegildo Giner de los Rios inaugurada al 1932.

⁵⁴² *Llibre d'Actes de la Junta d'Instrucció Pública, 1908* [14-27], sessió del dia 22/X/1909.

⁵⁴³ *Ibidem*.

El 1910 tot continua igual, però és un any de grans expectatives, ja que la Junta Local d'instrucció vol fer coincidir la commemoració del naixement de Jaume Balmes, prevista per a l'any següent i estrenar un edifici d'escola graduada,⁵⁴⁴ objectiu compartit pels mestres de la ciutat.

El mestre Francesc Navés es queixa que el principal obstacle per ensenyar rau en el nombre de nens (més de cent) de diferents edats que té a l'aula. Fa referència a una llei que ha d'entrar en vigor l'1 de gener de 1911 i que ordena la conversió en escola graduada d'una escola vacant, sempre que el poble tingui més de 2000 habitants. Pensa que la solució als seus mals està en la graduació i recomana que seria encomiable que Vic col·loqués la primera pedra d'un grup escolar gran coincidint amb les celebracions a Balmes.⁵⁴⁵

El mestre Jaume Fageda explica, al seu torn, que a la seva escola hi assisteixen pocs nens a causa de la proximitat de dos col·legis privats que cobren poc i no fan vacances, i que un d'aquests té l'ensenyança graduada en tres seccions. Es lamenta que l'Ajuntament no l'escollís ara fa tres anys quan va proposar graduar la seva en un moment en què tenia més de cent-quaranta alumnes. Considera que les autoritats no es preocupen per l'educació. Manifesta que fa un any els mestres de Vic i també els membres de la Junta Local van presentar una sol·licitud demanant la graduació a l'Ajuntament i encara esperen resposta.⁵⁴⁶

El tema referent a la construcció d'un grup escolar queda oblidat i desapareix de les actes de la Junta Local fins l'any 1919, quan senzillament es recorda: "*insistir cerca de los poderes públicos acerca de la necesidad de que sea subvencionado en el maximum... el grupo escolar que el Ayuntamiento tiene en proyecto construir*".⁵⁴⁷

Però el 1921 una nova inspecció delata que la situació continua igual però empitjorada pel pas dels anys. L'inspector Josep M. Xandri Pich i la seva muller, la inspectora Leonor Serrano, realitzen un informe complet on es destaca per sobre de tot el bon mestratge dels homes i dones que exerceixen a Vic:

---

⁵⁴⁴ *Ibidem*, sessió del dia 03/IX/1910. "Aprovechar la ocasión de la próxima visita del Exmo.Sr. Ministro de Instrucción pública para saludarle y expresarle la conveniencia de que por parte del Estado se construya un grupo escolar conmemorativo de las fiestas que próximamente se van a celebrar del centenario del nacimiento de Balmes y asistir al recibimiento que la ciudad trata de tributar á S.A. la Infanta Dª Isabel que en representación de S: M. el Rey viene á presidir las fiestas".

⁵⁴⁵ *Llibre d'Actes de la Junta d'Instrucció Pública, 1908* [14-9]. Memòria del mestre Francesc Navés a la junta local, 21/VI/1910.

⁵⁴⁶ *Ibidem*.

⁵⁴⁷ *Ibidem*, sessió del dia 17/X/1919.

“El estado de la enseñanza en las escuelas nacionales es aceptable en unas y altamente satisfactorio en otras sobresaliendo entre todas de un modo eficaz el grado superior de la escuela nacional de niños a cargo de Juan Delclós y la de niñas á cargo de la Sra. Creus...meritísima labor escolar que sin interrupcion y con noble entusiasmo han venido aquí realizando en pro de la cultura popular durante cerca de veinte años. [I també recomanen que] se ceda por la Junta Local un voto de gracias á Dª Rosa Magriñá y á la Sra. Ballús”.⁵⁴⁸

Quant a les condicions dels locals, l'inspector exposa que a l'escola de nenes que continua funcionant a Caputxins: *“se le reintegre el patio que hasta hace poco vino utilizando o en su defecto se le permita usufructuar una próximo... pues pedagogicamente no es posible el funcionamiento de una escuela de párvulos sin patio”*.⁵⁴⁹

També denuncia que les escoles no disposen d'aigua: *“precepto legal taxativamente dispuesto”*.⁵⁵⁰

L'inspector conclou d'una forma molt clara afirmant que és d'urgència la construcció d'un gran grup escolar per catorze seccions: sis de nenes, sis de nens i dos de parvulari: *“La creación de las nuevas secciones-tres más nada le va a costar al municipio pues iran con cargo al presupuesto del Estado... Solo así estaria en vias de resolución el problema de la enseñanza nacional en Vich”*.⁵⁵¹

Caldrà esperar tretze anys per construir un edifici escolar. Serà el 1934, quan s'inauguren dues escoles públiques dissenyades per Josep M. Pericas, conegudes com el col·legi públic Sant Miquel, a la part nord de la ciutat, i el col·legi públic Jaume Balmes, ubicat al sud.

---

⁵⁴⁸ *Ibidem*, sessió del dia 28/VI/1921.

⁵⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁵⁰ *Ibidem*.

⁵⁵¹ *Ibidem*.

Il·lustració 2. Detall del grup escolar Sant Miquel dels Sants de Pericas, 1934⁵⁵²

Il·lustració 3. Detall del grup escolar Jaume Balmes de Pericas, 1934

---

⁵⁵² Fotografies d'elaboració pròpia. El grup escolar Sant Miquel dels Sants (d'igual nom que el col·legi privat i, a més, situats l'un al costat de l'altre) és objecte actualment d'una important restauració arquitectònica perquè ha de ser la seu d'una de les escoles de l'Associació de Sant Tomàs. L'altre grup, el Jaume Balmes, rehabilitat, és actualment un espai d'ús lúdic per a la ciutat de Vic.

La ciutat de Vic, es pot concloure, no és pionera en la construcció de grups escolars. Des de la inauguració del grup de Cartagena l'any 1900, passaran més de trenta anys perquè la ciutat es decideixi a edificar. A Vic, la demanda escolar es satisfà mitjançant diverses alternatives, com les escoles de congregacions o de particulars, que complementen l'oferta pública i que segurament impedeixen que aquesta oferta pública es desplegui en tota la seva amplitud. Les autoritats de Vic s'inclinen per l'escolarització privada, que comporta menys maldecaps i està formada per mestres no itinerants i que en la majoria de casos són persones pertanyents a l'església o molt properes a ella, i per tant també properes a la ideologia dominant entre aquestes elits locals. Elits que des del punt de vista legal compleixen amb els preceptes que manen els governs i mantenen l'escola pública, però aquesta amb els anys es va deteriorant cada vegada més i esdevé precària; una precarietat física que resta en un segon pla gràcies a la qualitat dels mestres de la ciutat.

En un nou marc polític com el de la segona República, quan ja les construccions escolars estan plenament encaminades i assumides per les autoritats, aleshores es construeix.⁵⁵³ En aquell moment l'elit local de Vic comença a entendre que l'educació dels més humils és una funció pública i no una qüestió de caritat i pietat envers els pobres.⁵⁵⁴

---

⁵⁵³ Josep GONZÁLEZ-AGÀPITO, Salomó MARQUÈS ; “Arquitectura per a la República dels professors”, a *Revista de Girona. L'arquitectura escolar pública*, núm. 232, 2005, p. 62 a 67.

⁵⁵⁴ Les històries locals dels municipis que integren actualment la comarca d'Osona, fan poca referència al tema escolar. Quan hi dediquen un capítol descriuen l'estat dels locals i el tipus d'ensenyança en general, així com fotografies dels nens i nenes i noms dels i les mestres. La construcció de grups escolars es cita a la història de Roda de Ter, aquest municipi va construir un grup escolar a l'any amb crèdit i subvenció estatal al 1935. VVAA; *A banda i banda del Ter. Història de Roda*, Ajuntament de Roda de Ter, 1996. Sant Pere de Torelló edifica també al 1935 i amb el mateix arquitecte que a Roda, l'escola pública que porta el nom del mestre Josep Maria Xandri, Agustí DALMAU FONT; *L'essència de Sant Pere de Torelló*, Ajuntament de Sant Pere de Torelló, 1994, p. 124 a 137.

CONCLUSIONS

En els capítols dos i tres que inicien pròpiament aquest treball hem contextualitzat la ciutat de Vic en el marc de les guerres civils del segle XIX. Hem vist com aquests conflictes afecten la població en la seva activitat quotidiana i com en una situació d'aquestes característiques, els municipis apliquen la legislació corresponent a l'obertura d'escoles municipals. Hem recorregut les fórmules que pensen els municipis, partint del cas de Vic, per fer front al repte, no sempre fàcil, de gestar i mantenir la instrucció per als nens i nenes de la població en relació amb el nou sistema fiscal que suposa l'arribada de l'Estat liberal.

Hem aprofundit en la interconnexió dels individus que conformen el poder local, la seva visió del món i els seus criteris educatius en consonància amb el pensament liberal i les seves diverses famílies: progressistes, conservadores, republicanes.

En els capítols quart, cinquè i sisè, hem canviat el punt de mira. Sense abandonar el referent de la ciutat de Vic, hem pres una direcció més temàtica aprofundint en el camp escolar des d'una perspectiva social i abraçant un territori més ampli. El nucli familiar esdevé el protagonista; en particular hem valorat el rol matern en relació a la instrucció, la connexió entre el nivell econòmic-social de la família i l'assistència o no assistència dels nens i les nenes a l'escola. El col·lectiu de mestres, que comparteix amb la família el paper principal en la nova trama escolar, és objecte d'avaluació pel que fa a la sociabilitat que estableix amb els conciutadans, i pel que fa a la imatge que se'n té. L'espai escolar, les condicions de vida i de treball dels mestres, així com el seu origen social són analitzats com a peces indestruïbles d'un nou sistema polític i social que progressivament s'implanta a l'Estat.

El pacte oligàrquic com a estratègia i les seves conseqüències

En el primer capítol assenyalàvem unes hipòtesis de treball que valorem a les pàgines que segueixen. Apuntàvem la hipòtesi que la legislació liberal interfereix en la vida local de forma conflictiva, la qual cosa podia complicar la posada en pràctica de l'escola municipal. Hem vist com les guerres carlines, en el cas de Vic afecten tota la població, indistintament del seu estatus; una població que sent les transformacions que comporta el nou tipus d'Estat a través del filtre de la guerra. Els vigatans i les vigatanes ho viuen de forma pesada, totalment incòmoda perquè més enllà de la qüestió ideològica, els

soldats romanen aquarterats a la ciutat, i per tant la imatge i el cost social de la guerra és present, es visualitza i viu cada dia i es respira en l'ambient.

L'elevada presència de clergues regulars, seculars i seminaristes encara fa més punyent i viva la guerra i, en aquest cas, el seus components ideològics, la presa de les armes per part d'alguns dels seus membres, les fugides de monjos i monges i l'ambient intraquil entorn de l'assalt o no dels convents i cases eclesiàstiques, evidencien que es viu un clima en el qual una part dels veïns de la ciutat militen a favor del carlisme o bé a favor del liberalisme.

La presència militar i la vida quotidiana a Vic, encara que a mig termini acabi essent "normal", en realitat és una situació anòmala amb la qual la majoria dels habitants, com ja hem vist, intenten viure tangencialment. És a dir, la població procura que la seva subsistència sigui afectada el mínim possible; intenten no pagar impostos, no servir a la milícia, no allotjar militars. Tota excusa és bona per assolir aquests objectius.

La guerra amb les circumstàncies particulars que comporta, no és cap situació desconeguda per la societat de Vic. La guerra del francès, a principis del segle XIX, ja va colpir de forma especial la ciutat.

El que sí que és nou, per la seva consolidació i per les conseqüències futures, és la tensió polièdrica que viuen les classes dirigents locals en el transcurs de la primera guerra carlina. Per una banda, el govern local, que és alhora la classe dirigent, fiscalitza els habitants perquè facin efectives les seves obligacions de guerra. Per l'altra, ha d'atendre els militars, que com a representants de l'Estat reclamen que l'Ajuntament compleixi amb les obligacions econòmiques que li pertoquen. I encara, una tercera cara del poliedre és la relació amb el bisbat, l'altra peça que conforma el poder a la ciutat i que viu absolutament pendent dels esdeveniments des d'una posició majoritàriament carlina, tement que el nou Estat liberal, present de forma militar a la ciutat, acabi d'agreujar els perjudicis que per si sol comporta el liberalisme per a la institució eclesiàstica.

L'equilibri que ha de mantenir l'elit local realment és difícil. Per una banda, el bisbat es mostra gelós i escèptic i els militars exigents, mentre que el poble aguanta amb dificultat la pressió diària. Així doncs, l'elit de Vic actua en bloc i sense divisions: es prioritza conduir la situació i no pas definir postures polítiques. La urgència del moment agrupa les classes dirigents entorn del conservadurisme liberal. A les hipòtesis inicials parlàvem d'estratègies oligàrquiques per mantenir el control de la ciutat. La primera

estratègia seria, doncs, l'apropament i el reagrupament civil i eclesiàstic per damunt de les pors i de les malfiances. A Vic, la col·laboració entre el consistori i el bisbat ha estat una constant al llarg dels segles, almenys en matèria educativa. El naixement de la Universitat Literària de Vic (1599-1717) i del Seminari Episcopal (1749), són mostres d'aquesta cooperació que de nou s'imposa com a vàlida durant la primera guerra carlina a la ciutat.

En aquest context, la implantació de les escoles municipals a Vic, encara que lenta, és un exemple clar de com l'estament polític local i el bisbat apropen postures, pacten i es reparteixen l'alumnat de primeres lletres, mentre que el seminari roman amb el control de la formació dels batxillers, tant els que cursaran carrera civil com els que cursaran carrera eclesiàstica. L'estratègia del bisbat de Vic és clara: usar la mateixa legislació liberal per poder continuar formant els joves i procurant formar clergues que coneguin el nou sistema a les universitats de l'Estat. Així es gestarà una generació d'homes d'església disposats a treballar i a exercir de professors al seminari de Vic i de redactors i impulsors de premsa escrita.

El bisbat de Vic, que inicia durant la primera guerra carlina un apropament a l'estament civil com a estratègia d'adaptació, acabarà anant molt més enllà, confirmant el que ja preveïem a les hipòtesis. Certament, l'estratègia de l'episcopat vigatà té encara repercussions més decisives.

El seminari i el col·legi privat que en depèn fins el 1899 proveeixen les classes dirigents locals i es converteixen en el centre de reclutament de l'oligarquia local, que es forma entre el catolicisme i el liberalisme moderat. Són homes, classes benestants en la majoria, que es desmarquen de la resta per l'afany de saber, pel gust de conèixer i d'expressar i de connectar per via de la premsa escrita amb el seu entorn local però també amb el seu entorn més llunyà. A Vic es formarà una sola classe dirigent homogènia quant a objectius, però heterogènia quant a categories socioprofessionals, ja que la integren tant civils com eclesiàstics.

Per a aquest grup dirigent, l'escola municipal és un acte de caritat. Finançar escoles per al poble i procurar-ne continuïtat és per a ells un manera de reforçar el seu prestigi i el seu poder.

L'Ajuntament de Vic té un pressupost anual per mantenir espais escolars i pagar el salari dels mestres. En conjunt, aquest pressupost suposa aproximadament un 20% de les despeses de la ciutat. Si ho comparem amb el cas d'altres municipis, que si bé tenen pressupost no l'executen, això converteix l'Ajuntament de Vic en modèlic, perquè tot i la qüestió de la guerra, la ciutat no usa reiteradament l'argument de la pobresa per evitar el finançament escolar.

La voluntat d'instruir les classes populars és clara a Vic. L'objectiu d'aquesta voluntat no és altre que mantenir l'ordre social, desig clarament divulgat a través de la premsa. La por al desordre s'accentua durant la segona meitat de segle XIX, que és quan la consciència del canvi social s'acusa de forma més general.

L'oligarquia local opina que les escoles municipals funcionen poc i malament per culpa dels mestres i per culpa de la legislació. Així, partint d'una postura autodefensiva, no s'autoculpabilitzen ni es plantegen canviar el seu discurs ni la seva perspectiva del canvi social. En realitat, però, els manca visió de conjunt, anàlisi i lucidesa argumentativa per sortir dels raonaments tradicionals i conservadors que mantenen un cert regust d'il·lustració setcentista. Només aquells que realment busquen entendre millor la realitat global, han de sortir i buscar en l'espai europeu o americà nous punts de vista per eixamplar els propis horitzons. Aquest seria el cas d'Eusebi Molera, l'enginyer de nordamèrica, de Manel Serra Moret o de Jacint Verdaguer.⁵⁵⁵

El clergat, format al seminari, i a la universitat de Barcelona, esdevé més o menys conservador, en funció del context immediat, però no és majoritàriament carlí. La

---

⁵⁵⁵ Eusebi Molera i Bros (Vic 1847-San Francisco 1932) es formà a l'escola municipal de Vic, i al seminari i col·legi privat de la mateixa ciutat; després de cursar la carrera d'enginyer militar, es trasllada a Califòrnia (EEUU) on exerceix d'enginyer dissenyant obres d'infraestructura a Mèxic i San Francisco. Molera forma part del comitè encarregat de restaurar la ciutat San Francisco després del terratrèmol i incendi de 1906. Home polifacètic, mecenes i amant de la cultura, mantingué vius els vincles d'amistats amb els joves de l'Esbart i del Círcol Literari de Vic, amb qui els unia l'amistat teixida en els anys d'estudi al seminari. Era amic de Martí Genís, Jaume Collell, o Josep Serra Campdelacreu. Vegeu: Santi PONCE VIVET; *Eusebi Molera i Bros. Aproximació a la figura d'un vigatà inquiet*. Lliçó inaugural de la Universitat de Vic per al curs 1996-97. Manel Serra Moret (Vic 1883-Perpinyà 1963), fill de Serra Campdelacreu, format a Vic i a la universitat de Barcelona, viatjà després a Nordamèrica i hi féu estada uns quants anys sota el guiatge d'Eusebi Molera. Un cop retorna a Catalunya esdevé conseller de treball i diputat a Corts espanyoles durant la segona República. Membre del PSUC i del PSC, va morir a l'exili on escrigué la major part de la seva obra. Entrada Serra Moret a *Diccionari d'Història de Catalunya*, Edicions 62, 1995, p. 997. Jacint Verdaguer Santaló (Folgueroles 1845-Vallvidrera 1902), eclesiàstic, poeta i escriptor. Format també al seminari i al col·legi privat, membre de l'Esbart de Vic, tingué una vida personal plena de desencants on hi representaren un paper important el bisbe de Vic, Morgades, i Jaume Collell, entre d'altres. Com a escriptor i poeta és la figura més destacada de la Catalunya del segle XIX. Ricard TORRENTS; *A la claror de Verdaguer: nous estudis i aproximacions*, Eumo, Vic, 2005.

formació mig civil i mig eclesiàstica de l'estratègia episcopal que va endegar Marià Puigllat a la dècada de 1840 pot explicar aquesta situació.

Puigllat, vicerector i rector del seminari de Vic, comparteix amb el seu company d'estudis Jaume Balmes la visió que el liberalisme és irreversible i per tant urgeix trobar fórmules per a preservar la religió i fer-la útil i indispensable. Del seminari van néixer generacions d'homes d'església conscients i disposats a complir aquesta tasca. Els més brillants d'entre tots ells, un cop formats a Barcelona, van retornar a Vic per exercir la docència i la publicística catòlica. A finals del segle XIX, el clergat secular tendeix a instal·lar-se al territori d'origen que l'ha format i on ha transcorregut la seva socialització primària, així la jerarquia parroquial té més unió i reforça les experiències religioses que ella mateixa havia après i practicat. El reclutament de nois i noies per a l'església és més fàcil a les zones rurals o semirurals que no pas a les ciutats, perquè a finals de segle la societat urbana està mutant els valors i s'han diversificat molt les possibles sortides professionals.⁵⁵⁶

Les generacions que surten del seminari de Vic es faran en un espai ampli i digne dins l'entramat socio-polític que els ha tocat viure, un espai iniciat per Balmes es situa a mitjan segle XIX entre el catolicisme liberal i l'immobilisme, per configurar al darrer quart de segle el moviment conegut com el "vigatanisme" i que en paraules de Josep M. Fradera, ha estat una estratègia per mantenir la influència eclesiàstica i per guanyar espais polítics nous.⁵⁵⁷

Aquests homes d'església, formats al seminari de Vic, usaran una doble via per fer-se imprescindibles en el panorama socio-polític en general i en l'educatiu en particular. Un camí és el desenvolupament de la premsa com a mitjà per crear opinió pública, i l'altre és el foment i expansió de les missions per recuperar feligresos i feligreses i les fundacions d'escoles religioses tant per a nens com per a nenes.

Pel que fa als mitjans de comunicació, l'església intervé al llarg del segle XIX a través de la censura i també alertant del perill que suposen les males lectures. Aquest camí s'impulsa des de les editorials i llibreries que s'especialitzen en llibres religiosos. En

---

⁵⁵⁶ Demetrio CASTRO; "La religiosidad popular en España. De la crisis del Antiguo Régimen a la sociedad industrial. Algunas cuestiones para su estudio", a Jorge URÍA (ed.); *La cultura popular en la España contemporánea*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2003, p. 29 a 43.

⁵⁵⁷ Josep M. FRADERA; "Entre l'abisme i la realitat: estratègies del catolicisme català", *L'Avenç*, núm. 85, setembre de 1985, p. 69.

aquesta línia, el pare Claret funda a Barcelona el 1848 l'editorial "Librería Religiosa", exemple que seguiran editors de l'àmbit catòlic d'altres capitals de l'Estat espanyol.⁵⁵⁸

Així mateix, neix una publicística catòlica molt combativa i reaccionària enfront del liberalisme. N'és una mostra l'obra de Fèlix Sardà i Salvany *El liberalismo és pecado* (1884).⁵⁵⁹ Existeix una via intermèdia entre l'hagiografia i el combat extrem, que es desenvolupa a través de la premsa i que va encetar Jaume Balmes (1811-1848) amb *El pensamiento de la nación*. L'experiència publicística de Balmes té continuïtat a la ciutat de Vic, on ell va néixer i formar-se, de la mà dels seu company Marià Puigllat que, com hem vist, des del seminari de Vic promou la formació d'un clergat culte i preparat. Aquest clergat, des de les planes del setmanari religiós *El Domingo* (1869-1874) i de *El Seminarista Español* (1863/63, 1866/68), busca la difusió de l'ideari balmesià de pacte i concòrdia amb el nou món. El públic lector és d'entrada el mateix clergat i els seminaristes de tot Espanya, per tal de cohesionar el pensament del propi col·lectiu; però també es busca arribar al públic seglar. Aquesta voluntat eclosiona amb el naixement del periòdic *La Veu del Montserrat* (1878-1902), on es confon l'esperit catòlic amb l'esperit patri, on es defuig el posicionament polític i es defuig també l'actitud intransigent envers el liberalisme.

En paral·lel a aquest desenvolupament de la publicística catòlica, l'església duu a terme altres maneres de mantenir-se com a institució i continuar regint els destins socials: en són un exemple el foment i l'expansió de les missions per recuperar feligresos i feligreses; i, a més, les fundacions d'escoles religioses tant per a nenes com per a nens. Antoni M. Claret, de qui parlàvem al paràgraf anterior, el Pare Coll, Joaquina de Vedruna, el bisbe Morgades, Benet Vilamitjana... són noms d'homes i de dones que, immersos per naixement o per formació en l'ambient vigatà dels anys trenta i quaranta del segle XIX, crearan xarxes escolars a tot l'Estat i fora d'ell per complir el deure sagrat de mantenir vives les essències del catolicisme.

---

⁵⁵⁸ Juan Carlos SÁNCHEZ ILLÁN; "La edición del libro religioso", a *Historia de la edición en España 1836-1936*, Marcial Pons, Madrid, 2001, pp. 355-372. Albert MANENT; "Librerías religiosas católicas" dins *Diccionari d'Història Ecclesiàstica de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Claret, 2000, Vol II, p. 491-492.

⁵⁵⁹ En la línia de Sardà trobem publicacions anteriors, a voltes anònimes, en què a partir de l'esquema fàcil de ser una conversa entre un pare i un fill, s'ataca sense cap mirament i amb un gran convenciment el món liberal i tot el que comporta; vegeu com a exemple una publicació d'un autor que signa amb el pseudònim d'"Un Centinella del any vuit": *Vetlladas a la vora del foc y a la llum de la lluna*, Llibreria de Font, Barcelona, 1871, BC. L'autor especifica a mode de subtítol que publica el llibre "per instrucció especialment del sensill y honrat poble catala".

Així doncs, la classe dirigent de Vic eclesiàstic-civil està molt ben cohesionada ja a mitjan segle XIX per fer front als viratges polítics que calguin. El Sexenni democràtic va ser determinant per demostrar aquesta preparació; l'elit, des de l'Ajuntament, va impulsar la realització d'un institut lliure i d'una universitat anomenada també lliure que havia d'instruir des de Vic mateix els advocats, metges i notaris.

A partir de 1875, un cop superada amb èxit la prova del Sexenni, vénen les grans realitzacions culturals d'aquest grup dirigent i l'autocomplaença de saber que a Vic, les escoles municipals, les escoles privades de primer i de segon ensenyament i el seminari, atenen les necessitats d'autoreproducció social que són imprescindibles per mantenir l'ordre. Aquesta mateixa autocomplaença dificulta el pas vers el nou segle curull de novetats en el qual definitivament caldrà reconèixer la presència de nous grups socials i acceptar que l'ordre elitista s'ha modificat.

No serà fins ben entrat el primer quart del segle XX que la mentalitat dominant vigatana assumirà que l'escolarització del poble no és un acte de caritat sinó un dret individual que els governants han de garantir. En el context de la segona República espanyola, es construiran a Vic, de la mà de l'arquitecte Pericas, els primers espais públics pensats per a ensenyar i educar. Aquesta primera arquitectura escolar arriba molt tard a Vic, després que municipis més petits de la Plana tinguin el seu propi edifici escolar. La guerra civil i el primer franquisme frenaran l'arquitectura escolar a la ciutat i es reobriran els espais escolars obsolets i inadequats que exercien d'escola des del segle passat i que els grups escolars de Pericas havien de substituir. Caldrà esperar a finals de la dècada dels anys seixanta perquè Vic ofereixi segon ensenyament públic amb la inauguració de l'Institut Jaume Callís, i l'edificació de nous grups escolars, coincidint amb les onades immigratòries de l'època.

A Vic, la influència de l'església és molt decisiva en la instrucció de les primeres lletres durant el segle XIX; els mestres de les escoles municipals atenen les seves obligacions en consonància amb el que volen les autoritats. Però a la ciutat no coneixem cap aldarull ni cap expedient greu que provoqués l'expulsió o trasllat d'un mestre. Les escoles congregacionals femenines i les acadèmies de pis completen l'oferta a la ciutat.

A l'església vigatana li preocupa molt més el segon ensenyament, aquell que forma a les classes dirigents locals tant polítics com socioeconòmiques. Per aquest motiu, des de Vic es despleguen totes les forces per assegurar-se aquest domini, de tal manera que un cop el col·legi privat del seminari tanqui les portes, el bisbat i l'Ajuntament procuraran

finançar una altra escola religiosa per a nois, l'anomenat col·legi de Sant Miquel dels Sants, que ofertarà el batxillerat de caire privat en exclusiva fins als anys seixanta del segle XX. El bisbat i l'Ajuntament de Vic tenen prou força com per retardar la inauguració de l'institut públic de la ciutat.⁵⁶⁰

Durant els anys centrals del segle XIX, el bisbat es preocupa molt per formar els professors que han d'exercir al seminari i al col·legi privat, i en canvi no es preocupa tant de buscar maneres per formar els mestres de l'escola pública o per encaminar al clergat vers la carrera de magisteri perquè després faci oposicions i exerceixi a les escoles municipals.

Segurament no era necessari fer tants plantejaments perquè l'estructura de les escoles municipals resta subordinada a les directrius confessionals de l'Estat ideat pels liberals moderats. O potser el bisbat considera que el desenvolupament d'aquestes escoles és tant deficient en molts municipis que això sol serveix d'exemple per desencisar moltes famílies i decantar-les cap a altres opcions escolars com les congregacionals o bé cap al treball.

En l'àmbit de la pedagogia cristiana sorgeixen a Espanya figures com el sacerdot Andrés Manjón (1846-1923) o el sacerdot Pedro Poveda (1874-1936), creadors de les Escoles d'Ave María (1889), i de les Escoles del Sagrat Cor (1902) respectivament. Ambdós van iniciar una xarxa escolar per a nens i nenes pobres a Andalusia, usant mètodes de pedagogia activa que s'inscriuen en la línia de l'Escola Nova, que també promuen (en paral·lel) els homes de la ILE, però des d'altres coordenades ideològiques. A Vic, en canvi, es desenvolupa una pedagogia cristiana de caire més elitista i pietós, en la línia del catolicisme social que protagonitzen les elits locals. A Vic, la fundació de nombroses congregacions es diferencia de l'obra de Manjón o de Poveda pel fet que aquí estan integrades dins una estratègia col·lectiva més àmplia i són dirigides des de dalt.

---

⁵⁶⁰ Ja hem comentat al capítol I d'aquesta tesi que l'estudi dels centres educatius a la ciutat de Vic és un camp encara per explorar, sobretot pel que fa al segle XIX i primeres dècades del XX. El col·legi privat de Sant Miquel dels Sants (1862) tenia el monopoli a partir de 1899 pel que fa a la formació dels nois batxillers fins a la creació de l'institut públic de Vic el 1968. Les primeres referències respecte la possibilitat d'instal·lar a la ciutat un institut públic les trobem a la premsa vigatana: *La Gazeta de Vic* el 11/XI/1930. Aquest periòdic disserta sobre la conveniència o inconveniència d'obrir un institut a la ciutat i acaba conclouent que resulta més econòmic que l'Ajuntament continuï finançant el Col·legi de Sant Miquel dels Sants.

La premsa catòlica de Vic i els butlletins episcopals del segle XIX no esmenten el tema de la renovació pedagògica que a finals de la centúria va estenent-se a molts territoris de l'Estat. No hi ha cap article ni notícia referent a la ILE ni a figures com Giner o Cossío, segurament perquè és una pedagogia de matriu no catòlica.

A Vic, la renovació pedagògica es caracteritza per la seva absència; és inexistent tant a les escoles municipals com a les privades.

A principis del segle XX, el mestre Joan Delclòs introdueix el principi innovador de l'escola graduada, que s'inicia a Vic a partir de 1905 però en condicions de local molt deficientes. Tot i que Delclòs és un mestre molt ben considerat per les autoritats de la ciutat, en realitat l'Ajuntament es mobilitzarà en bona direcció quan des d'inspecció s'avisava reiteradament de les deficientes condicions de les escoles municipals de la ciutat, i tot i així no serà fins el 1934 que s'inauguren dos edificis escolars.

Podem afirmar, doncs, que la influència de l'església en l'àmbit educatiu a la ciutat de Vic és evident fins ben enllà de la segona meitat del segle XX.

Ara fa més de vint anys, concretament el 1982, la historiadora Ana Yetano remarcava amb insistència la importància del nucli de Vic com a centre d'irradiació catòlica per a tot l'Estat, i afirmava amb contundència: "Un Vic católico que urge reconstruir historicamente en su totalidad". Així mateix Josep M. Fradera afirma al 1992 que Catalunya és: "el laboratori per excel·lència de les noves modalitats de propaganda i organitzacions catòliques a escala espanyola en les dècades centrals del segle XIX. Catalunya va ser la fàbrica d'Espanya però també el seminari en el sentit etimològic".⁵⁶¹

---

⁵⁶¹ Ana YETANO; "Congregaciones religiosas. Orígenes rurales y actuación urbana en el marco de la configuración de la Cataluña y el Euzkadi contemporáneo", I Coloquio Vasco-Catalan de Historia, 1982, p. 4. Així mateix Fradera afirma que Catalunya és: "el laboratori per excel·lència de les noves modalitats". Josep M. FRADERA; *Cultura nacional en una societat dividida*, Curial, Barcelona, 1992, p. 238.

Escola i Societat

El sistema d'escoles municipals com a fórmula d'instrucció d'abast nacional que ordena executar l'Estat liberal al llarg del segle XIX, desagrada en general a les elits locals perquè és una imposició que en certa manera qüestiona el poder local mateix i perquè, com ja hem vist, arriba acompanyat de polèmica ideològica, i en molts territoris de guerra.

És una obligació que s'escapa del control de la població i de les classes dirigents, i enfront de la qual no poden eximir-se.

A partir d'aquí, els municipis desenvoluparan estratègies de tota mena per evitar el manteniment de l'escola municipal, estratègies que poden ser com a màxim paliatius però que en cap cap priven al municipi de mantenir la o les escoles municipals. Només existeix un recurs per retardar el funcionament de l'escola o per adaptar-la a la voluntat i manera de fer de les elits locals: aquest recurs és interferir sobre la figura del o de la mestra, el o la qual pot acabar essent el cap de turc de les relacions sovint difícils entre l'Estat com un tot i el municipi com una part d'aquesta totalitat.

Per l'Estat liberal, el mestre és la manera d'assegurar la reproducció de la ideologia dominant i la manera de crear una ciutadania homogènia quant a mentalitat; i per l'ens local, el mestre és un foraster del qual se'n desconeixen el seu passat i la seva ideologia i que per sobre de tot representa aquesta voluntat centralista i de control que comporta el nou Estat.

Si pels motius que sigui el mestre desagrada a un municipi, es posen en marxa els mecanismes necessaris: és objecte de conxorxa veïnal, no cobra el salari i se l'acusa de persona faltada de moral i incapaç d'instruir els infants. En definitiva, es genera un context quotidià hostil amb el "*moving*" com a protagonista a l'espera que l'afectat peticioni un trasllat o senzillament abandoni la seva escola. Els expedients de mestres contra ajuntaments i d'ajuntaments contra mestres esdevenen normals al llarg del segle XIX. El resultat d'això no és altre que l'augment de la itinerància del mestre, que tant critiquen les oligarquies, i en definitiva s'impedeix l'edificació d'un sistema escolar de qualitat al país.

La figura del mestre resta devaluada enfront el mestre particular que imparteix docència a les anomenades acadèmies de pis i enfront el mestre congregacional de formació

religiosa. Els dos darrers són l'antítesi del mestre públic: representen l'estabilitat docent i són coneguts per la ciutadania.

La preparació acadèmica dels mestres és de poca qualitat. El salari és el més baix de tot el cos de funcionaris, tant si cobren el salari –quan el cobren- del municipi com si prové de l'Estat (a partir de 1902). Així doncs, els mestres es veuen obligats a la pluriocupació, i en conseqüència la seva imatge té, en termes generals, poca vàlua.

Aquestes característiques són les que convenen a l'Estat, en el context de construcció del liberalisme des de dalt, per evitar majors desordres. Uns mestres pobres en condició i en criteri també seran parcs en mobilització social i si a més es creen condicions d'enemistat amb la resta dels mestres particulars i congregacionals, es divideix el col·lectiu i es debilita més la possibilitat de protesta.

A les Escoles Normals els nois de famílies amb pocs recursos econòmics o bé de baixa posició social -recordem que una categoria professional no indica amb exactitud el nivell econòmic familiar- poden millorar el seu estatus exercint de mestres.

Les noies que estudien a les Escoles Normals són un punt i a part en aquesta explicació. La majoria són filles de mestre o bé filles de famílies benestants que troben a les Normals femenines una possibilitat de formar-se sense trencar, aparentment, els esquemes masculistes de l'època.

L'estatus de mestre possibilitarà que els fills d'aquests millorin acadèmicament la formació del pare, de manera que alguns descendents de mestres seran advocats, farmacèutics, metges o enginyers, mentre que les filles podran encaminar-se cap al magisteri amb les mateixes perspectives que les filles dels estaments benestants. El pares mestres prefereixen per als seus descendents masculins un destí millor que el del magisteri.

En conjunt, doncs, els mestres públics, i sobretot la primera generació, es recluten de classes inferiors, mentre que les professions liberals que han de fornir els quadres dirgents locals, provincials i estatals es recluten d'entre les classes mitjanes i altes de la societat.

La competència dels mestres de les escoles privades religioses i de les acadèmies de pis acaben de fossilitzar el sistema escolar públic espanyol; només el mecenatge, la vocació i qualitat d'alguns mestres i el saber fer d'alguns municipis permetrà que un

tant per cent molt baix de nens i nenes del país a finals del segle XIX es formi en condicions dignes de qualitat.

En una situació d'aquestes característiques, l'experiència de l'escola municipal que tenen moltes famílies ve condicionada, a més de la itinerància del mestre i les acusacions que circulen contra d'ell, per la deficient infraestructura dels locals, per l'excés de nens, per un mestratge, a vegades, de baixa qualitat i per la pròpia precarietat de les mateixes famílies. Tot plegat és més que suficient perquè els pares prefereixin una acadèmia de pis o senzillament l'aprenentatge d'un ofici sense passar pràcticament per l'escola.

En el cas de famílies que viuen en condicions molt ínfimes, és a dir que el seu habitatge té les mateixes condicions infrahumanes que el local escolar, no representa cap millora portar els seus fills en un espai depauperat, i si molt millor que aprenguin un ofici i s'insereixin en el món laboral. Aquestes famílies no veuen l'escola com una via de progrés que els permetrà sortir de llur condició social.

També es dóna el cas de famílies humils que tenen al seu abast escoles amb bones condicions higièniques i en canvi opten per escolaritzar als fills en escoles de característiques laiques.⁵⁶² Les classes treballadores saben que l'escola que mantenen les autoritats o bé els amos és una via per reproduir la mà d'obra obrera, i no pas una via perquè aquesta trobi nous camins d'emancipació, i en conseqüència busquen l'alternativa laica. Per aquest mateix motiu les escoles laiques tenen una vida molt difícil i solen ser contrarestades amb el sorgiment d'escoles congregacionals femenines i masculines.

A principis del segle XX, el sistema d'escoles municipals ha fracassat en el seu conjunt; no ha estat capaç de motivar les famílies incrèdules amb aquest sistema i en definitiva ha ossificat la problemàtica escolar que comentàvem. En aquest context les escoles passaran a ser de titularitat estatal i així s'alliberarà els municipis de les càrregues financeres. Les elits locals hi surten guanyant, però la població no necessàriament. Continuarà l'absentisme escolar com a producte del treball infantil, i continuarà el que les fonts d'època anomenen, a vegades, ignorància pròpia de les classes humils. Més que ignorància és desconeixement derivat de l'experiència personal. Si bé és del tot cert

---

⁵⁶² És interessant assenyalar l'existència d'escoles laiques a diferents pobles de la Plana de Vic. A destacar l'escola laica "El Progrés" de Manlleu que malgrat l'amenaça de tancament constant de part de les autoritats, va aconseguir sobreviure setze anys 1893-1909. VVAA; *Història d'Osona...*, Op., Cit., p. 190.

que els nens i les nenes treballen des de molt petits en feines diverses, això no implica que sempre sigui degut a uns pares ignorants que no valoren l'escola. Els treballs d'història oral de Borràs Llop pel que fa als anys trenta del segle XX, posen de manifest que moltes famílies pobres de l'àmbit rural menystenen l'escolarització dels seus fills i filles com a mitjà de promoció per sortir del pauperisme. Després de cents anys (comptant des de 1833) d'implantació de les escoles municipals i en aquells llocs on el sistema ha fracassat s'han format unes generacions de dones i homes no escolaritzats que reproduïen en els seus fills la seva experiència personal en la qual l'escola no ha estat necessària per desenvolupar un ofici. Així doncs, el treball infantil i la incredulitat per pròpia vivència expliquen la baixa alfabetització de principis del segle XX a Espanya.

Les escoles municipals no podran suplantar mai les acadèmies de pis o les escoles congregacionals, ans al contrari, la seva disfunció farà créixer a les primeres. A l'Estat i als ajuntaments, d'alguna manera, ja els convé aquesta situació perquè vol dir menys inversió i per tant menys despesa. L'escola municipal està pensada per servir les necessitats de les elits locals; és així com les escoles participen, per exemple, a l'hora de mantenir la fastuositat i efervescència de la religiositat popular, en processons i celebracions religioses.

Des de l'Estat es pressiona de forma suau els municipis que no compleixen amb les seves obligacions escolars, perquè amb el nou Estat l'ens local ha perdut autonomia i la baixa pressió enfront aquest tema és una manera de permetre respirar a les elits locals i intentar fidelitzar-les.

La idea decimonònica d'alfabetitzar tots els habitants d'un territori com a símbol de progrés i com a motor principal de desenvolupament, fent de l'escola un espai universal i gratuït per a tothom, es converteix a la pràctica en una eina de control ciutadà gratuïta tan sols per als més pobres. La realització pràctica de la idea és un fracàs des del punt de vista social, però en canvi és un mitjà per aconseguir des del cor de l'Estat el centralisme polític i el domini i subjecció de l'entitat local respecte l'estatal. El fet que el poble no s'escolaritzi és un mal menor. L'analfabetisme i el desplegament d'escoles congregacionals serviran per mantenir l'ordre que preocupa tant les oligarquies locals com les nacionals. En això la unitat d'interessos és propera. Només quan la situació

esdevingui altament preocupant i sigui objecte de reiterada crítica, el 1900 l'Estat prendrà les regnes del sistema escolar.

Els nens i nenes que asisteixen a les escoles de Vic, tant municipals com particulars o congregacionals, aprenen a interpretar els esdeveniments del dia a dia des de l'òptica de la religió. És fonamental la participació dels nens i nenes en les pràctiques religioses locals. Les nenes de l'escola municipal de Casa Caritat ofereixen un obsequi a la verge pocs dies després de la festa de la Puríssima. Aquest consisteix en una comunió general amb sermó, explicació dels misteris i oratòria del prevere i professor del seminari Ramon Andreu, i la premsa local en fa la deguda propaganda. La nena pietosa ha de ser la dona del futur preparada per reconquerir [en paraules de Carme Sanmartí] espiritualment a l'home.⁵⁶³

Els infants viuen immersos en un ambient on es desprèn de forma gairebé natural que l'ordre jeràrquic, el respecte, la resignació i la preservació de les tradicions són valors inalterables, i que en tot cas només l'esforç en l'estudi i el do d'una ment brillant, concedits per Déu, poden permetre la mobilitat social.

L'experiència escolar de la primera ensenyança no és decisiva per iniciar-se en un ofici manual, però sí que ho és per instruir l'infant en els rictus propis del catolicisme. La mà d'obra qualificada amb el domini de l'escriptura, es recluta a la ciutat de Vic d'entre els estudiants del seminari. A Vic existeix un mercat d'oferta i demanda de joves estudiants:

*“Se tomaría un joven estudiante que tenga un regular carácter de letra para ocuparse algunas horas del dia, mediante buena retribucion dirigirse a la imprenta de este periodico”.*⁵⁶⁴

Però també s'anuncia a la inversa: *“Un joven de 17 años, del cual se pueden dar buenos informes, desea encontrar buena colocación para cuidar niños y ocuparse en otra cosa, con tal que le sea permitio dedicar algunas horas al estudio”.*⁵⁶⁵

L'aposta ferma del bisbat i l'Ajuntament per la instrucció de primeres lletres i pel seminari i el col·legi privat té encara repercussions que van més enllà de l'àmbit educatiu i social; representa una sortida econòmica per a moltes famílies de la ciutat en un

---

⁵⁶³ Carme SANMARTÍ; “Les dones...”, Op., Cit., p. 357.

⁵⁶⁴ *El Eco de la Montaña*, 4/V/1863.

⁵⁶⁵ *El Eco de la Montaña*, 31/IX/1863.

context de crisi econòmica. Gràcies al seminari i al col·legi privat moltes famílies lloguen habitacions per a estudiants a dispesa, i aquests estudiants al seu torn generen una demanda de classes particulars ja sigui per ampliar coneixements o per reforçar-los. A la premsa local podem llegir anuncis d'aquestes característiques molt competitiu entre ells, la qual cosa ens fa pensar que el mercat devia ser prou ampli.

El sistema educatiu d'un Estat és concebut i plantejat amb la finalitat de formar els ciutadans i les ciutadanes; a nivell local és concebut també de la mateixa manera en funció de les voluntats d'aquells que han de dur a la pràctica el sistema educatiu. El desenvolupament i el progrés d'aquest país és condicionat pels resultats de l'ensenyament que s'aplica.

L'Estat liberal es construeix tot absorbint a les oligarquies locals i convertint-les en còmplices de la nova fesomia política i socioeconòmica que va prenent el país al llarg del segle XIX. Les convulsions bèl·liques entrenen a les poblacions en el coneixement d'aquest nou Estat i les seves conseqüències. El liberalisme es confegeix des de les capitals amb les seves burgesies corresponents i les seves aristocràcies, però també es confegeix des dels municipis mitjans i petits en vies d'industrialització, desindustrialitzats o profundament rurals. Des de la Catalunya central s'aporta una bona part del que serà l'Estat liberal a Espanya a l'entrada del segle XX.

La muntanya i el món de pagès exporten una visió pròpia del món direccionada per la religió i que és volguda i acollida per les burgesies barcelonines que marquen el ritme a la capital catalana.

-Les escoles municipals, congregacionals i particulars de la
ciutat de Vic al segle XIX.

-Prosopografia de les i els mestres de les escoles de Vic al segle
XIX.

La informació que trobem a les pàgines següents és el resultat del buidatge de tota la documentació que hem treballat per a la realització d'aquesta tesi. Per donar notícia de les escoles vigatanes del segle XIX i dels seus respectius mestres, han calgut nombroses fonts. Tot i així, el resultat és parcial i en la majoria de casos incomplet. Per evitar carregar les notes a peu de pàgina en la descripció de cada escola i en la prosopografia dels mestres, que serien més quantioses que la pròpia biografia, hem optat per abreujar les fonts documentals, amb una numeració pròpia. Pel que fa a la prosopografia citem les fonts després de cada entrada.

Abreviatures:

LL1: Instrucción Pública. Correspondencia desde 1882 a 1891 (AHMV)

LL2: Escoles primàries 1840-1872 (AHMV)

LL3: Instrucción Pública 1894-1926 (AHMV)

LL4: Llibre d'Actes de la Junta d'Instrucción Pública (1908) [14-9] (AHMV)

LL6: Ensenyament 1840-1850. Extra inventari (AHMV)

LL7: Escoles vàries. Varis anys (AHMV)

LLACTES: Instrucción Pública. Circulares, certificados, actas y otros antecedentes 1851-1896 (AHMV)

LLIP: Nombramientos y renunciaciones de Maestros y vocales de la Junta 1847-1876 (AHMV)

REGLAM: Reglaments, exàmens i inventaris varis 1856-1883 (AHMV)

ACTES: Llibres d'Actes municipals 1825 a 1852 (AHMV)

CV: Joaquim SALARICH VERDAGUER; *Censo de Vich*, Impremta de Joaquim Bosch, Barcelona, 1857

IR: Ignasi ROVIRÓ ALEMANY; *Diccionari de filòsofs, teòlegs i mestres del seminari de Vic (1749-1968)*, Patronat d'Estudis Osonencs, 2000.

PRPA: premsa *La Patria*

PRDV: premsa *Diario de Vich*

PRNC: premsa *El Norte Catalán*

PRECO: premsa *El Eco de la Montaña*

PRAU: premsa *El Ausonense*

PRPOR: premsa *El Porvenir*

PRVM: premsa *La Veu del Montserrat*

L'Escola de Sant Felip

A partir de la deixa testamentària del prevere Antoni Bosch es funda el 1794 l'escola de primeres lletres anomenada de Jesús i Maria al carrer dels Serrallers de Vic, l'actual carrer dels Argenters, que té entrada a la plaça Major.⁵⁶⁷

El 1827, aquesta escola, administrada per una junta civil i eclesiàstica, és traspassada a gestió municipal després d'haver-ho negociat el bisbat i l'Ajuntament, , mentre que el bisbat continua amb el govern del col·legi de primeres lletres del seminari.⁵⁶⁸

Catorze anys més tard, el 1841, i amb més de cent nens a classe, el municipi es planteja un desdoblament del local.⁵⁶⁹ A més de la quantitat d'alumnes, la qüestió rau també en la qualitat de l'ensenyança. Pel que sembla, a Jesús i Maria els problemes més greus són:

"... los gases que impregnan su atmosfera...opuestos á la salud deviendo advertirse que si esto sucede en la estacion actual con la muy calurosa deberá aumentarse la insalubridad...".⁵⁷⁰

Coincidint amb la desamortització eclesiàstica dels béns de les ordes regulars, l'Ajuntament, gràcies a la intervenció del ric comerciant vigatà establert a Madrid Josep Safont Lluch, obté que el Govern transfereixi al municipi varis convents de la ciutat, entre els quals hi ha l'anomenat convent de Sant Felip Neri, amb la següent finalitat:

"... para el establecimiento de varias Cátedras y Escuelas de primera educacion con el canon de tres por ciento sobre el valor en tasacion diciendo se proceda por este Ayuntamiento á hacer la gestion conveniente para ella y que se le de noticia [es refereix a Safont] de su resultado para solicitar de su cuenta la reduccion del Canon".⁵⁷¹

---

⁵⁶⁶ Per a les referències bibliogràfiques dels i les mestres vegeu la prosopografia.

⁵⁶⁷ Jordi FIGUEROLA GARRETA; "Aspectes educatius del primer terç del segle XIX a Vic: l'escola de Jesús i Maria i l'ensenyament primari", dins *Actes de les 5es. Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Vol. 1, Eumo, Vic, 1982, p. 151 a 179.

⁵⁶⁸ Les gestions entre l'Ajuntament i el bisbat s'inicien el primer dia de febrer de 1826 i després d'estudiar el tema financer, el consistori es queda amb l'escola de Jesús i Maria i amb la voluntat de fundar una altra escola municipal que serà la Galera el 1830, ACTES.

⁵⁶⁹ El dia 8/VIII/1839, el mestre de Jesús i Maria signa que a la seva escola saben llegir 169 nens, saben escriure 108, saben comptar 73 i, 113 coneixen el sil·labari, LL6.

⁵⁷⁰ ACTES, sessió del dia 21/XII/1840.

⁵⁷¹ ACTES, sessió del 15/XI/1841. Josep Safont era membre "... d'una de les [famílies] més emprenedores del segle XIX, originària de Vic. La història de l'auge i la decadència econòmica de la família Safont encara s'ha d'escriure...", així s'expressa l'entrada que amb el cognom Safont trobem al *Diccionari d'Història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1993, p. 948. Vegeu també, J.M. RAMÓN

L'any següent el trasllat d'una part de l'alumnat cap a l'exconvent de Sant Felip ja és efectiu, i la casa escola de Jesús i Maria allibera espai interior per rehabilita-lo i obtenir tres habitacions que es lloguen al plater Josep Servià, al barreter Ramon Boada i a l'argenter Joan Terrés.⁵⁷²

El 1842 i un cop instal·lats a l'exconvent de Sant Felip ara convertit en escola municipal, el mestre director Joan Giol demana al consistori:

*"... permiso para abrir la Yglesia de San Felipe la que se halla bajo la invocacion de la Purisima Concepcion especial patrona del Reyno, y de los Establecimientos de enseñanza para proporcionar á los niños la educacion Religiosa que previene el reglamento del Reyno [acorden demanar-ho al Vicari General]".*⁵⁷³

Continuen els desdoblaments i el mes de setembre de 1847 la comissió d'instrucció pública anuncia l'obertura d'una escola auxiliar al carrer de Sant Antoni, considerada com una secció de l'escola de Jesús i Maria.⁵⁷⁴

Uns anys més tard, el 1855, amplia l'escolarització per establir una classe de nens pàrvuls *"en la pieza piso bajo... abriendose comunicacion con el huerto o jardin indicado"*.⁵⁷⁵

Entorn del 1844, l'Ajuntament manifesta la voluntat de crear una aula de primària superior, ja que segons expressen:

"... además de las ventajas y utilidades que debe atraher esta clase de Instrucción, [la llei de juliol de 1838 estableix que] ... toda Ciudad ó villa cuyo numero de vecinos llegue al 1200 está obligada á sostener además de las elementales, una Escuela primaria Superior".⁵⁷⁶

Desconeixem la data exacta en la qual comença a impartir-se a Vic ensenyament superior municipal, però sí que ens consta que a l'any 1856 Bonaventura Marín és el mestre d'aquesta escola. Així doncs, a la dècada de 1850 s'ofereix des de Sant Felip instrucció per a pàrvuls i instrucció elemental i superior masculina.

DE SAN PEDRO; "Els Safont", *Ausa*, Vic, Vol. II, 1955-1957, p. 311 a 319. Rosa CONGOST; "La família Safont, el comte de Santa Coloma i la revolució liberal", *Recerques*, núm. 22, Barcelona, 1989 p. 83 a 92. Àngels SOLÀ; "Mentalitat i negocis de l'élite barcelonina de mitjan segle XIX", dins *Orígens del món català contemporani*, Barcelona, 1986, p. 149 a 181.

⁵⁷² ACTES, sessió del dia 9/XII/1842.

⁵⁷³ *Ibidem*, sessió del dia 5/IV/1842.

⁵⁷⁴ ACTES, sessió del dia 10/IX/1847.

⁵⁷⁵ LLACTES.

⁵⁷⁶ LL2

L'escolarització femenina municipal arriba molt tard a Vic. A l'escola de Sant Felip s'imparteix instrucció elemental femenina a partir de 1877 amb la mestra Ginabreda. Dotze anys abans, el 1864, el consistori es va decidir a buscar un espai per alfabetitzar les nenes que complementés l'estudi que de forma gratuïta oferien les monges de Casa Caritat a les nenes pobres de la ciutat. Fins l'any 1877, l'escola elemental de nenes de Vic, que no té nom, tindrà com a mínim dos estatges: un al carrer Nou i l'altre a la plaça Major. A partir d'aquesta data s'obre, com hem vist, una aula per nenes a l'escola de Sant Felip, una aula a l'escola de Caputxins i un espai nou anomenat l'escola de Santa Maria, mentre que Casa Caritat continuarà amb la docència a les nenes orfes i pobres.

L'exconvent de Sant Felip, ubicat a pocs metres de l'edifici consistorial i de la plaça Major, es converteix en l'espai d'instrucció pública més gran de la ciutat, i perdurarà ben bé fins a la dècada dels anys trenta del segle XX.

Diem que és l'espai més gran perquè és la seu de dues escoles més: la de música i la d'adults.

Desconeixem la data exacta a partir de la qual s'instal·la a Sant Felip l'escola de música, però sabem que Jaume Solà és nomenat professor de música el novembre de 1844. Aquest, a més, exercia de director de la banda municipal. Aquesta data la podríem considerar com l'inici de l'escola de música de Vic.⁵⁷⁷ Sis anys més tard, a partir de 1850, la banda municipal acompanyarà l'Ajuntament en tots els actes que ho requereixin.⁵⁷⁸

L'escola de música va creixent en nombre d'alumnes:

---

⁵⁷⁷ "Al memorial de Jayme Solá profesor de musica y de todos los instrumentos en solicitud de que se le emplee con la plaza de director de la Banda de musica del Cuerpo Municipal en caso que quiera arreglarla mediante la asignacion que el Ayuntamiento tenga á buen señalar sugetandose á las obligaciones de enseñar á los jovenes que el Ayuntamiento le designe con cuyo estipendio dice podrá con mas facilidad atender á la subsistencia de su dilatada familia, y siendo del todo necesario en esta Ciudad para la juventud el instituto musical: Se acordó nombrarle durante beneplacito, director de la banda de musica del Cuerpo Municipal y profesor de enseñanza publica con la asignacion de Ciento ochenta reales v^on ..., debiendo percibir dicho sueldo desde el primero de Diciembre proximo en adelante: Quedando comisionados para el arreglo y formacion de las obligaciones ó reglamento con que deberá regirse para la enseñanza los SS. D. Jose Casas y D. Miguel Quintana". Llibre d'Actes 1842-1844, ACTES, sessió del dia 18/XI/1844.

⁵⁷⁸ "Habiendose nombrado á D. Jayme Sola Director de la Banda de Musica y Profesor de la misma que desde esta fecha en adelante deberá acompañar al Ayuntamiento con una banda de Musica decente en todas aquellas funciones que lo requieran sin otro estipendio que el sueldo que tiene señalado anualmente en calidad de Profesor de Musica, convino en ello y á fin de que conste de un modo positivo esta obligacion se acordó que se continúe en el acuerdo de este dia". ACTES, sessió del dia 25/II/1850.

“... no pudiendo el Director por si solo atender convenientemente á la instrucción de los alumnos, se ha visto precisado á tomar un Ayudante...”⁵⁷⁹

També es compra material (un bombo de fusta, platerets, dos clarinets, dos cornetins i altres) alhora que es demana al director que redacti un reglament per a preservar tots els instruments, i per assegurar que tots els alumnes disposin d'una bona oïda. Així:

“... los alumnos que carezcan de oído musical sean despedidos para no agoviar á los Maestros los alumnos que no tengan disposición para el arte”⁵⁸⁰

I per completar l'escola, s'acorda proveir la banda d'uniformes reglamentaris per a les celebracions públiques.⁵⁸¹ Segons el *Diario de Vich*, l'any 1877 l'escola de música passava dels cent alumnes.

L'exconvent de Sant Felip, a més d'escola elemental i superior i de l'escola de música, va ser també el lloc on van ubicar una escola d'adults. Tampoc en sabem la data fundacional però podria ser després de l'aprovació de la Llei Moyano el 1857, que en recomana l'aplicació. A més, sabem que el prevere Pau Ribé exerceix el 1861 d'auxiliar i docent a l'escola d'adults.

Més endavant, conviuen dues aules d'adults a la ciutat, una ubicada a l'escola de Sant Felip, i l'altra a l'escola de la Mercè. Possiblement és l'any 1869 quan s'estrenen ambdues aules: “a cargo del Maestro superior y del elemental Sr. Cebrian, y otras dos en la Merced á cargo de los profesores Fucho y Baranera...”⁵⁸²

L'escola de la Galera

L'edifici anomenat la Galera, és propietat de l'Ajuntament i destinat a usos militars fins que el consistori es planteja la possibilitat de convertir-lo en escola a finals de 1829.⁵⁸³ El setembre de l'any següent, 1830, i un cop enllestides les obres d'adequació a la nova funció educativa, entra en funcionament l'escola de la Galera, situada a la Rambla de Sant Domènec, a la part de ponent de la ciutat. L'ús militar de l'edifici continuarà vigent i més en època de guerra. Conviuran, doncs, escolars i soldats en un mateix espai. El 1857, o potser abans, aquest edifici deixa de funcionar com a escola i

---

⁵⁷⁹ LLACTES, sessió del dia 4/III/1849.

⁵⁸⁰ *Ibidem*, sessions dels dies 27/IV/1859 i 3/XI/1859.

⁵⁸¹ *Ibidem*, sessions dels dies 3/X/1859 i 9/XI/1859.

⁵⁸² *Ibidem*, sessions del dia 13/X/1869.

⁵⁸³ En aquest moment, l'Ajuntament mantenia dues escoles municipals, una: la de Jesús i Maria, i l'altra: una estança llogada al carrer de la Fusina a principis de 1828. Al cap d'un any el projecte és, traslladar aquest segon estudi al local de la Galera. ACTES, sessió dels dies 11/IV/1828 i 4/XII/1829.

els nens passen a l'escola de la Mercè; i segons es dedueix de les actes municipals, el mes de febrer de 1856 l'edifici de la Galera és enderrocat. Segons les *Memòries d'un noy de Vich* de Jaume Collell, la Galera era un edifici “*esbalandrat i desfregat*”.⁵⁸⁴ Els nens escolaritzats a la Galera passaran a dos nous espais escolars: l'escola de la Mercè i l'escola de Caputxins, que com l'escola de Sant Felip són espais conventuals.

---

⁵⁸⁴ Jaume COLLELL BANCELLS; *Memòries...*, Op., Cit., p. 18.

L'escola de la Mercè

Edifici conventual ubicat al sud de la ciutat a pocs metres del palau episcopal i de la catedral. Objecte de la desamortització, va ser cedit pel Govern de Madrid al bisbat l'any 1849⁵⁸⁵. Així, per reial ordre la reina Isabel II es resol:

*“... que se ceda á S.S.Y. el convento de Mercenarios de esta Ciudad con su Iglesia y huerto contiguo para destinarlo á conferencias morales ejercicios espirituales de los que deban ser promovidos á las Sagradas ordenes y correccion de los Eclesiasticos que puedan incurrir en algun extravio [i pert tant] ... que este Ayuntamiento mande el desocupe del mencionado Convento [i en principi cal desallotjar]... las piezas destinadas para las audiencias del Juzgado...i las piezas que ocupan...los Guardias Civiles...”*⁵⁸⁶

Abans d'aquesta cessió, l'any 1830 l'Ajuntament va decidir ubicar-hi l'escola de matemàtiques i dibuix, de caire municipal. Aquesta es comença a gestar el mes d'octubre de 1830, quan el consistori comissiona a Pere Quadras i a Llucià Romeu *“... para que busquen los medios que sean menos gravosos a los varios fondos que tiene esta corporacion á fin de crear una Academia de Dibujo en la Sala de esta Casa Consistorial...”*⁵⁸⁷

Cinc anys més tard i en contacte amb la secció de la Societat Econòmica de Barcelona establerta a Vic, es replanteja de nou aquest projecte, i uns mesos més tard es planifica la fórmula de finançament: es reuneixen els majors contribuents per valorar i acordar l'execució d'aquesta escola: *“...atendidas las ventajas y utilidad que indispensablemente debe reportar dicho Establecimiento en el adelantamiento de las ciencias y artes...”*⁵⁸⁸

L'any 1836 comencen les classes i a principis de 1837 queda constituïda la primera Junta gestora de l'escola de matemàtiques i dibuix, formada per Josep Albareda Font i Francesc Puig Canellas. La segona Junta la integraran a partir de 1843 l'hisendat Ramon Clarà Cases i el fabricant Joan Capdevila Graell.⁵⁸⁹

---

⁵⁸⁵ Eduard JUNYENT; *La Ciutat de Vic i la seva història*, Curial, Barcelona, 1980, p. 306.

⁵⁸⁶ ACTES, sessió del dia 10/VIII/1849.

⁵⁸⁷ *Ibidem*, sessió del dia 22/X/1830.

⁵⁸⁸ *Ibidem*; sessions dels dies 14/XII/1835 i 20/VI/1836.

⁵⁸⁹ *Ibidem*; sessió del dia 22/IX/1843.

Un any més tard, projecten ofertar a l'escola una càtedra d'arquitectura. El problema, però, és l'econòmic; en conseqüència, la Junta acorda demanar a la Diputació de Barcelona que aprovi: “... *la dotacion de tres mil reales del fondo de Propios...*”.⁵⁹⁰

El pintor Lluçia Romeu, l'escultor Pere Quadras i el filòsof Jaume Balmes estrenen la docència en aquesta escola el mateix any 1837.⁵⁹¹ Més tard, el 1842, s'afegeix a la nòmina de professors, per ensenyar matemàtiques en substitució de Balmes, el també professor del seminari i del col·legi privat Joan Rogés.⁵⁹² L'ensenyança s'amplia a finals de la dècada amb: “... *la creacion de una clase interina de dibujo lineal topografico y de arquitectura nombrando Profesor á Don Luis de Mas natural de esta Ciudad con la dotacion de Cuatro mil reales anuales*”. En el mateix moment, Pere Quadras es jubila amb una pensió de set-cents rals anuals.⁵⁹³

La nova assignatura només dura un curs perquè, segons sembla, té poca demanda, i en conseqüència queda suprimida i el professor de Mas és cessat.⁵⁹⁴

La primera tensió que detectem entre la junta de l'escola de matemàtiques i l'Ajuntament és l'incompliment per part de l'Ajuntament de pagar el sou de 3000 rals al director de l'escola, tal i com estableixen els reglaments. Així, Pere Cuadras, director de l'escola el 1846, reclama el que li correspon i és respost en els següents termes: “... *se acuerdo decretarle que no puede accederse á lo que pide*”.⁵⁹⁵

I en la mateixa conjuntura i ja que la Junta de l'escola exigeix el compliment del reglament, igualment el consistori demana informes: “... *de los pormenores que ocurren acerca del Establecimiento de la Catedra de Matematicas, si los alumnos hacen los progresos que són de desear, si se cumplen exactamente por los empleados las obligaciones prescritas en el Reglamento, si pueden reducirse los sueldos sin perjuicio de la Instrucción...*”.⁵⁹⁶

Uns anys més tard, el 1851, la Junta de l'escola critica l'excessiva ingerència per part de l'Ajuntament sobre el seu funcionament. En concret es dol que:

---

⁵⁹⁰ *Ibidem.*, sessió del dia 13/V/1844.

⁵⁹¹ *Ibidem.*; sessions dels dies 6/III/1837, 2/VI/1837, 1/IX/1837, 13/XI/1837.

⁵⁹² *Ibidem.*; sessió del dia 29/VIII/1842.

⁵⁹³ *Ibidem.*, sessió del dia 26/XI/1849.

⁵⁹⁴ *Ibidem.*; sessió del dia 11/VII/1850.

⁵⁹⁵ *Ibidem.*, sessió del dia 21/VIII/1846. Pel que fa al tema salarial, una inspecció de 1867 denuncia que el director de l'escola de dibuix cobra només 3.000 rals anuals i l'ajudant 1.000 rals, així manifesta: “...*convendria fuesen aumentadas [les dotacions salarials] con el objeto de ofrecer un mayor estímulo á los laboriosos Profesores que la dirigen...*”, LLACTES, sessió del dia 21/XII/1867.

⁵⁹⁶ ACTES, sessió del dia 24/VIII/1846.

“... *sin dictamen de la misma* [es refereix a la junta de l'escola] *se suprimio la clase de Dibujo lineal que acababa de plantearse*; [també es queixen de que per resoldre les peticions dels professors Quadras i Bertrana]... *hubo muchas dificultades y se empleo mucho tiempo y contestaciones...*”.⁵⁹⁷

En definitiva, aquestes lamentacions i altres, com el fet de no poder intervenir en l'assumpte del porter de l'escola, denoten un excés d'intervencionisme polític per part de l'Ajuntament o, dit d'altra manera, els membres de la Junta es consideren mancats de llibertat d'acció, i així ho expressen:

“... *y que para no representar un papel tan triste, de tanta dependencia y contra reglamento, para no poder hacer al Establecimiento todo el bien que quisiera y no poder celebrar Sesiones con la frecuencia mandada en la ley y ecsigida por la conveniencia de la instrucción de que debe cuidar, prefieren los individuos que la componen dejar el puesto y salirse de la responsabilidad...*”.⁵⁹⁸

És a dir, la junta de l'escola notifica a l'Ajuntament que com a conseqüència de tot plegat presenta la dimissió.

El consistori es mostra molest: “... *por el modo tan poco decoroso con que se espresa la Junta en dcho Oficio ademas de que no ha dado motivo esta Corporacion para fundar los cargos que la Junta le hace saliendo de los limites que les estan prescritos usando con una Corporacion Superior de terminos descorteses y aun ofensivos...*”.⁵⁹⁹ Ara bé, s'admet la dimissió de la junta formada per Manel Moret, Antoni Soler, Josep Portabella, Francesc Subirachs i Lluçia Duran. Dos mesos més tard, Marià d'Oriola, Francesc Portell i Jacint Conill formen la nova junta de l'escola de matemàtiques i dibuix.⁶⁰⁰

Aquesta escola de dibuix tanca el 1852 a causa, segons l'Ajuntament, de les rivalitats entre els dos professors que condueixen l'escola; de la manca, uns anys ençà, de la junta directiva i, segons el periòdic *El Eco de la Montaña*, per motius econòmics. El mateix periòdic es lamenta el 1863 d'aquesta desaparició ja que considera que l'escola de

---

⁵⁹⁷ *Ibidem* sessió del dia 22/IX/1851.

⁵⁹⁸ *Ibidem*.

⁵⁹⁹ *Ibidem*.

⁶⁰⁰ *Ibidem*, sessió del dia 9/I/1852.

dibuix és indispensable per formar els professionals que la nova activitat industrial requereix.⁶⁰¹

Tres anys més tard, el 1867, un grup de ciutadans que s'autoqualifiquen de propietaris, artistes, industrials i veïns, demana, mitjançant una carta al consistori, la recuperació i reobertura de l'escola de dibuix i matemàtiques. L'argumentació és la següent:

*"... De este modo [amb la reobertura de l'escola i solucionant la problemàtica anterior]...tendriamos en nuestra ciudad una verdadera escuela de Dibujo-lineal, que dejaria á nuestros hijos preparados para su ingreso en los establecimientos, á los que sin esta condicion indispensable, no tienen entrada, y seria para los artistas un lenguaje universal y un recurso demas á disposicion del pobre, que no tienen otro para vivir sino su fuerza y su inteligencia... Dibujo en fin, que... conviene á toda clase de personas, pues al propio tiempo que sirve de solar util para el hombre estudioso, es de pasada tiempo agradable para el rico..."*⁶⁰²

El mes d'octubre de 1868 es reobre de nou l'escola municipal de dibuix en el mateix local, i també l'escola elemental de nens.⁶⁰³ Tot i així no tenim constància de que l'escola de matemàtiques reiniciés realment les seves docència.

Aquest exconvent de la Mercè, que com hem vist és la seu de l'escola de matemàtiques, es converteix també a partir de 1843 en una escola de primeres lletres municipal ubicada a la segona planta de l'edifici un cop és desallotjada la milícia nacional. Així mateix, l'Ajuntament cedeix: *"... los bajos del edificio del ex Convento de la Merced en la parte que se halla sobre dicho Establecimiento á fin de ocuparlo para la habitacion del portero, y para almacen y deposito de efectos del mismo..."*⁶⁰⁴

L'escola de primeres lletres de la Mercè s'inaugura entorn del 1855/1856 i ja el 1859, l'Ajuntament es proposa tancar-la perquè consideren que a la ciutat ja funcionen prou escoles.⁶⁰⁵ I el 1867, de nou, es manifesta la voluntat de plegar l'escola, de traspasar els alumnes a Sant Felip i a Caputxins i també traspasar-hi els mestres rebaixant-los a la categoria d'ajudants. D'aquesta manera: *"... ademas de no perjudicar en nada á la*

---

⁶⁰¹ PRECO, 15/XI/1863.

⁶⁰² Full solt, sense data, on el consistori anuncia el tancament de l'escola de dibuix i matemàtiques. Carta d'un grup de ciutadans a l'Ajuntament de Vic, 15/IV/1867, LL7.

⁶⁰³ PRPOR, 7/X/1868.

⁶⁰⁴ ACTES; sessions dels dies 3/II/1843 i 6/II/1843.

⁶⁰⁵ LLACTES, Plec: "Acuerdos de la M.Y. Junta desde 1855 en adelante", sessió del dia 23/X/1859. A cap de les actes consultades es fa esment de la inauguració de la Mercè com a escola de primeres lletres. Si recorrem a fonts indirectes com les actes del ple municipal, sabem que l'edifici de la Galera amenaçava ruïna i que el 1856 ja havia estat enderrocat.

*marcha progresiva de la enseñanza y de proporcionarse un ahorro á los fondos del Municipio... ”.*⁶⁰⁶

Pocs mesos després, els mercedaris demanen al governador de la província que es desocupi el local de la Mercè.⁶⁰⁷ A principis del mes de setembre l'Ajuntament informa: “... *habiendo tenido que desocuparse la parte del esConvento de Mercenarios en donde se hallaban establecidas una Escuela elemental, y las de dibujo y adultos, la Corporacion Municipal se ha visto en la sensible pero forzosa precision de suspender aquellas enseñanzas hasta que se ofrezca ocasión oportuna de poder alquilar un local que reuna las condiciones necesarias para el objeto... ”.*⁶⁰⁸

Mentre es busca el local en qüestió, el nens es reparteixen entre les escoles de Sant Felip i de Caputxins. Tot plegat s'atura dos mesos més tard, quan de nou La Mercè retorna a la funció escolar.⁶⁰⁹ També retorna l'escola d'adults ubicada a Sant Felip, i a més a la Mercè s'inaugura l'anomenat “Ateneo Vicense para la clase obrera”, els socis del qual rebran instrucció conjuntament amb els alumnes de l'escola d'adults.⁶¹⁰ Un any després es manté l'escola d'adults a la Mercè i l'Ajuntament ordena que: “... *se establezcan dos clases [d'adults] en los locales de las escuelas de San Felipe...y otras dos en la Merced... ”.*⁶¹¹

Aquests anys, emmarcats en l'anomenat Sexenni revolucionari, constatem un obrir i tancar constant pel que fa a l'escola d'adults. Segons les actes del mes d'octubre de 1870 i davant la creixent demanda es reobre l'escola d'adults; això en prova la inestabilitat.

Definitivament La Mercè es desallotja com a centre d'instrucció a finals de 1878 i amb aquestes paraules ho manifesta la Junta local:

“... No pudiendo esta Junta disponer por mas tiempo del local que el Ayuntamiento le facilitara en el Exconvento de la Merced para las escuelas de adultos, de dibujo y una de las elementales, se acordó que de los alumnos concurrentes á esta ultima pasen seis á la de párvulos de San Felipe y ocho á la de igual clase de Capuchinos, agregándose los treinta y cinco restantes á las elementales de San Felipe y Capuchinos mientras la

---

⁶⁰⁶ LLACTES, sessió del dia 28/XII/1867.

⁶⁰⁷ *Ibidem*, sessió de dia 23/III/1868.

⁶⁰⁸ *Ibidem*, sessió de dia 15/IX/1868.

⁶⁰⁹ *Ibidem*, sessió de dia 28/XI/1868.

⁶¹⁰ *Ibidem*, sessió de dia 4/XII/1868.

⁶¹¹ *Ibidem*, sessió del dia 13/X/1869.

*Corporacion municipal dispone convenientemente otro local en que pueda restablecer aquella escuela... ”.*⁶¹²

Com hem comentat anteriorment, desconeixem la data exacta d'inici de l'escola d'adults. Possiblement fou creada després de la Llei Moyano. De fet, a finals de 1858, la comissió d'instrucció primària de Vic aprova el reglament interior de l'escola d'adults i nomena com a mestre Jacint Baranera, destituït pocs mesos després perquè:

*“... ha abandonado de un mes á esta parte la enseñanza elemental de adultos cuyo desempeño tenia aceptado espontaneamente, sin que [a més a més] ... haya aducido renuncia ni causa ninguna, ni dado noticia siquiera á la Autoridad...”.*⁶¹³

Mesos més tard i per evitar noves fugues de professorat, la comissió decideix fixar una gratificació per al mestre que es fa càrrec d'aquesta ensenyança. Exerciran de professors el mestre de l'escola superior i els mestres de les elementals o un eclesiàstic amb titulació de magisteri com és el cas del prevere Pau Ribé, el qual, a més de ser ajudant a l'escola superior regenta l'escola d'adults el 1861.

El Ausonense anuncia el setembre de 1862 l'obertura a la Mercè de l'escola d'adults destinada: *“... á cuantos jóvenes artesanos quieran aprovecharse de las ventajas de esta escuela, que especialmente para ellos se tiene en horas compatibles con su trabajo... desde las 7 hasta las 8 ½ de la noche...”.*⁶¹⁴

L'èxit d'aquesta escola devia ser molt relatiu perquè el 1866, quan de nou la premsa vigatana anuncia l'inici de la classe d'adults afegeix:

*“... Sabemos que en las temporadas anteriores no cooperaron [la classe artesana] con sus deseos al fin que era de esperar; mas confiamos que en el curso que acaba de principiarse serán más constantes y más puntuales en la asistencia...”.*⁶¹⁵

Amb els fets revolucionaris del setembre de 1868, el tema escolar queda suspès però al mes següent *El Porvenir* anuncia el restabliment de l'escola d'adults a la Mercè.⁶¹⁶ Fins el 1890 roman al mateix edifici de la Mercè on s'hi ubica el “Centre local de la classe obrera”, fins que l'octubre de 1891 es trasllada a l'escola municipal de Sant Felip.⁶¹⁷

---

⁶¹² *Ibidem*, sessió del dia 16/IX/1878.

⁶¹³ *Ibidem*, sessió del dia 30/IV/1859.

⁶¹⁴ PRAU, 7/IX/1862.

⁶¹⁵ PRECO, 16/IX/1866.

⁶¹⁶ PRPOR, Domingo 11/X/1868.

⁶¹⁷ LLACTES, sessió de dia 19/IX/1891.

L'escola de Santa Maria

Fou una escola elemental de nenes establerta a la plaça de Santa Maria, just enfront de la façana oest de la Catedral, a la zona sud de la ciutat i inaugurada el 1879. Fins aquest moment i des de 1864 les nenes havien itinerat del carrer Nou a la plaça de la Constitució i a la Rambla del Passeig. *L'Eco*, el novembre de 1865 avisa que s'ha obert una escola elemental al carrer Nou número 8 i dóna raó de l'horari i de la retribució.⁶¹⁸ És possible que canviï d'ubicació i es traslladi a la Rambla del Passeig (segon districte) tal i com indica un informe d'inspecció realitzat tres anys més tard.⁶¹⁹ El 1871 aquesta escola encara existeix segons l'acta de la Junta de febrer de 1895.

El novembre de 1876 constatem una aula elemental de nenes a la plaça de la Constitució (plaça Major), que continua el 1877 amb la mestra Closa.⁶²⁰ Segons el *Diario de Vich* aquesta escola passa a ser un col·legi privat i l'escola de Sant Domènec es converteix en municipal. Podria ser que durant el Sexenni l'escola municipal de Casa Caritat o de Sant Domènec fos clausurada i traslladada a un espai més laic com seria un pis de la Plaça, i que després, amb la Restauració, Casa Caritat recuperés la docència (amb la qual cosa s'abandona el local de la plaça Major). Aquesta escola, que no té nom, segurament era un annex a l'escolarització de les nenes que s'ubicava a les escoles de Sant Felip, de Caputxins i de Casa Caritat⁶²¹

L'escola de Santa Maria no és un edifici destinat a ser escola sinó un local propietat o bé llogat de l'Ajuntament. A finals de 1881, aquesta escola es canvia de local i es trasllada cap al carrer de Sant Bernat, igualment situat a la zona sud i mirant a la façana nord de la Catedral.⁶²²

---

⁶¹⁸ PRECO, 9/XI/1865.

⁶¹⁹ *Lligall Instrucció Pública. Circulares, certificados...*, Op., Cit., Plec: "Año 1867", sessió del dia 21/XII/1867, AHMV.

⁶²⁰ LLACTES, plec: "Circulares dirigidas á los maestros para el cumplimiento de los acuerdos de la M.Y. Junta. Desde el año 1858".

⁶²¹ LLACTES, sessió del dia 21/III/1879. La inauguració d'aquesta escola, segons una carta de la Junta local de Vic a la junta provincial a 28/III/1882, s'esdevé al segon semestre de 1881, LL1.

⁶²² LLACTES, sessió del dia 22/X/1881.

L'escola de Sant Bernat

El local d'aquesta escola primària elemental de nens s'ubica al carrer de Sant Bernat número 2 i és propietat de l'Ajuntament. Igual que l'escola de Santa Maria és un local que fa funcions d'aula escolar. El professor Mariano Zaldo ens el descriu:

"... consistiendo el local de escuela en una sala casi rectangular de 8'90 metros de longitud, por 6 metros de latitud, viene á constituir una superficie... y por tanto capaz tan sólo para que en él puedan estar comodamente los enseres y sobre 40 niños;... muchos padres de familia... se retraen de mandarlos por la estrechez y malas condiciones del local...".⁶²³

A principis de 1883 s'obren al públic classes de dibuix lineal per a nois a partir de 10 anys i: *"... mediante la retribucion mensual de 2, 4,6 i 8 reales mensuales, según la posibilidad de sus alumnos ó de sus familias..."*.⁶²⁴

Aquesta aula de dibuix, que hereta els instruments de la clausurada escola de matemàtiques, bé devia funcionar perquè el mes de setembre de 1886, s'anuncia:

"... el Ayuntamiento ha tenido por conveniente suprimir la plaza de profesor de dibujo que desempeñaba D. Eduardo Reguer, quedando al frente de aquella escuela D. Francisco Torrents".⁶²⁵

Segons acta de desembre de 1895 aquesta classe de dibuix té molts alumnes, per a satisfacció del propi Ajuntament.

---

⁶²³ LL1, Carta de Mariano Zaldo al president de la Junta Local de primera instrucció de Vic a 8/II/1884, AHMV.

⁶²⁴ LLACTES, sessió del dia 10/I/1883. El professorat previst en aquestes classes el componien Eduard Reguer, Josep Ylla, Francesc Torrents i Francesc Tusquellas.

⁶²⁵ LLACTES, sessió del dia 17/IX/1886.

L'escola de Caputxins

Escola localitzada a la part de llevant de la ciutat. S'ubica a l'exconvent dels frares Caputxins, desamortitzat i cedit per Josep Safont a principis de la dècada dels quaranta. La idea d'obrir una escola en aquesta zona de la ciutat, la registrem a finals de 1840, moment en què l'Ajuntament està organitzant la instrucció municipal i es troba amb les escoles de Jesús i Maria excessivament plenes i amb un nombre elevat d'habitants en aquest barri de la ciutat:

*“... el Establecimiento de una tercera Escuela la que debera situarse en el arrebal en una de las calles Nueva, S. Sebastian ó plaza de los martires. Este Establecimiento á demas de ser el medio de compartir el numero de alumnos atraeria sumas ventajas á toda aquella parte de la ciudad que en el dia ha llegado á ser la mas poblada y la mas rica por razon de hallarse en ella radicada la fabricacion y facilitaria á aquel vecindario la instrucción de que en el dia carece por tener distantes de el las dos Escuelas actuales lo que retrae á un gran numero de Padres de enviar á ellas á sus hijos. [En conseqüència acorden] ... pedir al Gobierno u edificio ó local á fin de establecer otra Escuela...”*⁶²⁶

El mes d'octubre de 1841 l'Ajuntament anuncia que Safont ha aconseguit que el Regent concedeixi: *“... gratuitamente á este Ayuntamiento el edificio que fue Convento de Capuchinos de esta Ciudad para la traslacion y Establecimiento de las Carceles publicas...[així mateix Safont manifesta que]... este Cuerpo se sirva mandar...el presupuesto de las obras que estime necesarias para habilitar el edificio, y que se le remita para contribuir á cubrirlo en la parte que le sea posible...”*⁶²⁷

A finals de l'any 1850 s'efectua el trasllat de nens des de l'escola auxiliar ubicada al carrer de Sant Antoni, que fins ara funcionava com a aula de desdoblament de l'escola de Jesús i Maria, cap a la nova escola de Caputxins.⁶²⁸

El 1859 es plantegen obrir una aula per a pàrvuls⁶²⁹, però sembla que deixa de finançar-se a partir del curs 1887/88.

El 1880 s'habilita a Caputxins una aula elemental de nenes que hereta el material escolar que fins ara s'usava a Casa Caritat.⁶³⁰ Segons els pressupostos escolars, a

---

⁶²⁶ ACTES, sessió del dia 21/XII/1840.

⁶²⁷ *Ibidem*, sessió del dia 27/X/1841.

⁶²⁸ LL2.

⁶²⁹ LLACTES, sessió del dia 30/IV/1859.

Caputxins les nenes comencen a ser finançades a partir del curs 1883/84. Podria ser que casa caritat continués la funció escolar i que l'Ajuntament la continués finançant sota la partida de subvencions a Casa Caritat. Sabem, però, que el 1872 l'aula elemental per a nenes corresponent a l'escola de Caputxins està situada fora d'aquest edifici, concretament a un local del carrer Nou.⁶³¹

El 1814 es tanca l'escola i es traslladen els nens a l'exconvent de Sant Josep.⁶³² Tot i així, els testimonis orals expliquen que abans de la guerra civil encara s'usava l'espai de Caputxins com a escola.

L'escola de Casa Caritat

L'any 1832, una junta formada pel bisbe Corcuera i el canonge Jaume Soler entre d'altres, organitza, en un local fins al moment conegut com a Hospital de peregrins, un nou espai destinat a atendre malalts i pobres amb la finalitat d'impartir instrucció, a banda de la funció pròpiament sanitària.

Aquest centre, anomenat Casa Nacional de Caritat és dirigit per les germanes terciàries del Carme i ubicat a l'actual carrer de Sant Francesc.

Amb l'exclaustració, els convents dels trinitaris i dels dominics situats a l'avui Rambla de Sant Domènec, passen a mans de l'Ajuntament, el qual decideix traslladar la Casa Nacional de Caritat a aquests dos edificis el 1838. Coneguda a partir d'ara com a Casa Caritat, és guiada per una junta de beneficència presidida per l'alcalde, i regentada per les mateixes monges amb els mateixos objectius. Segons Pascual Madoz, el 1845 imparteixen docència un mestre, un passant i un capellà, alhora que acull 164 pobres.⁶³³

Més endavant, l'any 1855, el consistori acorda: “...instalar una Escuela de niñas parvulas en la Casa de Caridad y Claustros del Exconvento de Sto. Domingo á

---

⁶³⁰ *Ibidem*, sessió del dia 27/IX/1880.

⁶³¹ *Ibidem*, “Circulares dirigidas á los maestros para el cumplimiento de los acuerdos de la M.Y. Junta. Desde el año 1858”.

⁶³² LL3, full solt: “Relacion del que queda en la escuela de Capuchinos de esta ciudad al verificarse el traslado de la que funcionaba de niños, al local de S. Miguel”. Noviembre de 1914. Carta a Antoni Bach mestre de caputxins al mes de novembre 1914, “Concedida por la autoridad competente la autorizacion de traslado de la escuela que V. regenta al exconvento de San José (...).

⁶³³ Pascual MADDOZ; *Diccionario Geografico-Estadístico-Histórico de España*, Madrid, Curial, Barcelona, 1958, p. 482.

beneficio de aquellos pobres...”⁶³⁴. I el mateix mes de setembre habiliten una aula que dóna pas al claustre, es pinta i s'adequa amb material escolar per a poder ser inaugurada el dia de Nadal. Es nomena una mestra de les germanes terciàries, mentre que el mestre de música municipal compona una salve per l'ocasió.⁶³⁵

A finals de segle, el 1886, encara funciona perquè s'anuncia la celebració d'exàmens generals. El 1889 també s'anuncia el mateix:

“... á favor de los aislados en este benéfico establecimiento y deseando que dicho acto se revista de la mayor publicidad para que se conozcan los adelantos de aquellas alumnas...”⁶³⁶

Amb ocasió de l'entronització d'Amadeu I, la germana directora de Casa Caritat Teresa Rubió es nega a prestar jurament; en conseqüència, la van empresonar.⁶³⁷ Fou restituïda el 1877. Els testimonis orals expliquen que després de la guerra civil a l'espai de Casa Caritat existien dues escoles, una de municipal i l'altra, que era de pagament, regentada per monges.

La “càtedra” de francès

Per iniciativa municipal, el 1860 es planteja l'obertura d'una classe de francès amb l'objectiu d'assolir: “... *el bien de la enseñanza publica*”.⁶³⁸ La Junta Local redacta el 1859 un reglament per ensenyar l'idioma francès a l'edifici de l'Ajuntament de set a nou del vespre cada dia excepte el dilluns. S'exigeix tenir 12 anys d'edat per cursar matrícula. El 1862 bé devia funcionar perquè a la sessió del 8/XI el catedràtic n'exposa el mètode d'ensenyament. El 1863, El *Eco de la Montaña* anuncia l'obertura a l'Ajuntament de la classe de francès de 7 a 9 del vespre. El 1864, es redacta el reglament de l'ara anomenada escola de francès, regida per Jaume Aymar.⁶³⁹

El mes d'abril de 1865, el *Eco de la Montaña* anuncia que l'Ajuntament ha suprimit la classe pública de francès.⁶⁴⁰ Sabem que paral·lelament, el professor de l'escola superior

---

⁶³⁴ LLACTES, plec: “Acuerdos de la M.Y. Junta desde 1855 en adelante”, sessió del dia 13/XI/1855.

⁶³⁵ *Ibidem*, sessió del dia 4/XII/1855.

⁶³⁶ LL1, carta del president de la junta de Casa Caritat a la Junta Local d'instrucció pública de Vic 15/VI/1889.

⁶³⁷ PRPA, 5/II/1871.

⁶³⁸ LLACTES, sessió del dia 28/II/1860.

⁶³⁹ *Ibidem*, sessió del dia 9/IX/1864.

⁶⁴⁰ PRECO, 23/IV/1865.

Gregori Artizà impartia també classes de francès a casa seva amb la intenció de presentar-los a exàmens públics, però segons l'*Eco* l'Ajuntament no ha va acceptar.⁶⁴¹

Casa de la Misericòrdia

Establerta el 1721 per atendre noies pobres. L'edifici s'ubica al convent de la Misericòrdia, a la part de llevant de la ciutat, molt a prop del l'escola municipal dels Caputxins. El 1845 compta amb 54 noies "... á quienes se les da una educacion esmerada, y se les enseña las labores propias de su sexo".⁶⁴²

Un canonge i varis particulars de la ciutat constitueixen la junta rectora, que és presidida pel bisbe. Les rendes pròpies financen aquesta casa i també la venda de les labors que realitzen les acollides. La majoria de noies que viuen a la Casa de la Misericòrdia són òrfenes i les de més edat tenen cura de portar la casa i l'escola. Les nenes externes que només assisteixen al centre escolar: "... satisfacen un cortisimo interes mensual [,] solo sirve para la clase proletaria".⁶⁴³

---

⁶⁴¹ *Ibidem*, 21/VI/1866.

⁶⁴² Pascual MADDOZ; *Diccionario Geografico-Estadístico-Histórico de España*, Madrid, Curial, Barcelona, 1958, p. 482.

⁶⁴³ LL2

ESCOLES PARTICULARS I CONFSSIONALS

Donem notícia a continuació dels espais escolars que impartien docència al llarg del segle XIX a la ciutat de Vic. La informació de què disposem és, en molts casos, mínima però ens dona notícia de l'existència d'un espai escolar. Les anomenades escoles de pis, molt abundants a l'Espanya del segle XIX, són les grans desconegudes. Així, saber de la seva existència ho considerem un pas important. Les escoles particulars de Vic eren regentades per homes o dones d'església o bé per laics. En aquest darrer cas no significa que l'escola fos laica. Ens ha semblat important assenyalar en els casos possibles la identitat de cada mestra/e.

Francesc Rogés (laic), demana permís el 1841 per establir una escola de primària a la Plaça de la Constitució, a la casa de la vídua Mas i Mir. Desconeixem si aquesta escola es fa realitat perquè, un any després, Rogés demana que se li lliuri un certificat de bona conducta: “... *durante el tiempo que ha permanecido en esta Ciudad... habiendo pertenecido en el Batallon de la M.N. y que en la actualidad está desempeñando... de subteniente de la 3 Compañía del mismo*”.⁶⁴⁴

Gabriela Rogés té una escola de nenes al carrer Caçadors nº 133, i és per això que demana exempció d'allotjament el dia 11 de febrer de 1842.⁶⁴⁵

El col·legi de primeres lletres del Seminari, ubicat al mateix edifici del seminari al carrer de Sant Miquel des de 1770. Actuen com a mestres els preveres Julià Martí, Josep Ginebra (no té títol de mestre), Francesc Aguilar, i Antoni Claveras Parés, titulat com a mestre el 1867. Pel que sembla, al seminari també funciona una aula nocturna d'adults el 1894.⁶⁴⁶

Col·legi de Joan Galí, (laic), professor d'humanitats segons es qualifica ell mateix en una carta que envia a la Junta Local el 18/I/1854. Té 14 alumnes.⁶⁴⁷

---

⁶⁴⁴ ACTES, sessions dels dies 19/II/1841 i 30/XII/1842.

⁶⁴⁵ *Ibidem*, sessió del dia 11/II/1842.

⁶⁴⁶ LL1 i LLACTES, sessions dels dies 9/III/1861, 27/VIII/1860 i 20/VI/1894.

⁶⁴⁷ LL6.

Col·legi de Mateu Codina, (prevere). S'autoqualifica de preceptor de l'escola reial de llatinitat de Vic. Té 39 "deixebles" el 1844.⁶⁴⁸

El col·legi de Jaume Cots, (prevere). Titulat com a mestre d'instrucció primària el gener de 1853. Abans d'aquesta data exercia privadament, però: "... desde principios de dicho año ha tenido escuela publica... habiendose portado bien en ambas epocas en el desempeño de su ministerio y obtenido resultados satisfactorios en los alumnos que han asistido á la Escuela que ha tenido y tiene á su cargo...", així s'expressa un certificat signat per la junta d'instrucció de Vic.⁶⁴⁹

El col·legi de Ramon Pitxot, (prevere). Li manca la titulació de mestre.⁶⁵⁰

Germanes de Santa Clara i Davallades. Edifici ubicat a la plaça del mateix nom al sector nord de la ciutat.⁶⁵¹ 27/VIII/1860.

Col·legi de les germanes Terciàries del Carme, o l'Escorial. En sessió del dia 29/I/1863, l'Ajuntament informa que les germanes demanen permís per obrir "un Colegio de Señoritas". A partir d'aquest any les germanes carmelites, fundades per Joaquina de Vedruna el 1826, comencen a impartir docència en un edifici ubicat a llevant de la ciutat. L'any 1900, aquesta congregació inaugura església i convent en el mateix espai.⁶⁵²

El 1902 dirigeix l'escola la germana Dolors Mascaró Calderó, filla de l'hisendat Miquel Mascaró, de Vic. La part de l'edifici que mira a ponent o carrer dels Caputxins era usat com a col·legi particular per a noies de classes benestants. En canvi la part de l'edifici que dona al sud o carrer de Santa Teresa era destinada a la instrucció de nenes pobres. Es coneixia com a Col·legi gratuït de les germanes carmelites de la caritat, inaugurat el 1898 amb unes vuitanta alumnes. Aquesta escola per a nenes pobres destaca per estar ben condicionada i ser espaiosa. Tot i així, a diferència de l'espai destinat a escola de

---

⁶⁴⁸ LL6.

⁶⁴⁹ LLACTES, Certificat lliurat al prevere Jaume Cots el 13/III/1858, i sessió del dia 27/VIII/1860.

⁶⁵⁰ *Ibidem*, sessions dels dies 27/VIII/1860 i 9/III/1861.

⁶⁵¹ *Ibidem*, sessió del dia 27/VIII/1860.

⁶⁵² LLACTES i Eduard JUNYENT; *La ciutat...*, Op., Cit., ' . 307.

nenes benestants, li manca sala de piano i sala de planxar, entre d'altres. El 1903 el dirigeix Rita Ubach, nascuda a Sampedor el 1834 i filla d'espardenyer.⁶⁵³

Col·legi de la Puríssima i Sant Lluís Gonzaga, fundat per Francesc Angla (prevere) l'1 d'octubre de 1863. Espai escolar ubicat al carrer Nou, número 8, oferia també servei de pensionat. El 1867 es trasllada de local, i passa del carrer Nou al passeig de Santa Clara número 36 i al carrer Cardona número 59, per instal·lar-se a l'antic local del teatre de la ciutat.⁶⁵⁴ S'oferien classes d'adults de vuit a nou del vespre.⁶⁵⁵

Exercia com a mestre Josep Boy Budoy, batxiller en arts. Segons una inspecció de 1879, Josep Boy n'és, a més, el director. Té 28 anys i és casat. Francesc Angla, el fundador, va morir el 1876, data en la qual el va substituir Boy. L'escola s'ubica en aquest anys al mateix lloc, entre el carrer de Dues Soles i el carrer Cardona. L'assistència ordinària és de 100 alumnes. S'anuncia periòdicament per mitjà de la premsa.⁶⁵⁶

Col·legi de Sant Tomàs, ubicat al carrer de Sant Sadurní, número 36. Aquesta escola anuncia el mes d'octubre de 1869 que amplia l'ensenyament ofertant classes de cant i de piano i també classes nocturnes de llegir, escriure i comptar.⁶⁵⁷

A principis de 1871 es trasllada a la plaça de la Pietat número 1 i amplia l'oferta amb classes de comerç. Dirigit pel prevere Antoni Claveras.⁶⁵⁸ El 1877 s'anuncia al *Diario de Vich*.

Escola d'instrucció primària de Ramon Cots (prevere). S'inaugura el mes de gener de 1871 al carrer de les Neus número 1, a tocar de la plaça Major. Imparteix ensenyament per a nens, nenes i adults.⁶⁵⁹

Col·legi de Sant Antoni fundat l'octubre de 1874 pel mestre i laic Antoni Serra Berenguer, batxiller en arts. El col·legi s'anomena "Colegio Libre de San Antonio". Segons una inspecció de 1879, aquesta escola s'ubica entre els carrers de la Riera, de

---

⁶⁵³ AHUB, 20/30/6/9.

⁶⁵⁴ PRECO, 19/V/1867 i 26/V/1867.

⁶⁵⁵ PRPA, 5/II/1870.

⁶⁵⁶ AHUB 19/4/6/6.

⁶⁵⁷ PRPA, 20/X/1869.

⁶⁵⁸ PRPA, 12/I/1871.

⁶⁵⁹ PRPA, 22/I/1871.

Sant Just i Call Nou. Es tracta d'una casa particular amb diverses sales destinades a parvulari, elemental i superior. L'assistència ordinària és de 80 alumnes. Antoni Serra és casat i té 39 anys. *El Diario de Vich* en fa bona propaganda el 1877. El 1933 encara funciona al carrer de la Ramada.⁶⁶⁰

Col·legi de senyoretas. Dirigit per la germana Paula Dordal Solà, mestra superior. Es localitza a la Plaça Major, número 43, primer pis.⁶⁶¹ És conegut com a Col·legi de Nostra Senyora del Carme i s'imparteixen també classes de solfeig i piano. A finals d'any es trasllada al número 23 de la mateixa plaça.

Col·legi de Sant Francesc. Fundat el novembre de 1879 per Caietà Oliveras Mateu (laic), el qual, segons sembla, no disposava de títol. Situat a la Rambla Davallades número 31. L'any 1887 anuncia a *El Norte Catalan* que imparteixen classes de 7 a 9 del vespre de llegir, escriure i comptar.⁶⁶²

Col·legi de Sant Pere de pàrvuls i elemental masculina. El funda, el novembre de 1880, Pere Cabanas Jutglar (laic); sense disposar de títol exerceix de mestre i director. Cabanas va néixer a Vic el 1846 i era fill del bracer Jaume Cabanas. L'escola, espaiosa i ventilada, s'ubica a la Baixada de l'Eraime número 7, principal. El 1902, es demana permís de continuïtat.

El 1906, Cabanas deixa l'escola a Joan Bragulat Nicolau, el qual trasllada l'escola de local. Així, passen de la Baixada de l'Eraime a la Plaça de la Pietat per instal·lar-se a la casa Sallés, que presenta òptimes condicions per l'ensenyança. Bragulat, escrivent abans que mestre, nascut a Puigcerdà i fill de teixidor, es trasllada a Vic el 1895 juntament amb la seva germana Dominga.⁶⁶³

Col·legi de les Beates Dominiques per a nenes. Fundat el desembre de 1860 a la plaça de Santa Maria, just al davant de la Catedral. Exerceix de mestra la germana M. Antònia Tort Cardús, titulada el mateix any. Més endavant, el 1902 n'és directora M. Concepció Pujol Casas, nascuda el 1871 i filla d'un propietari de Viladrau; religiosa i mestra titulada el 1890. Segons els estatuts de l'escola publicats a principis del segle XX,

---

⁶⁶⁰ LL1 i AHUB 19/4/6/6. Testimoni fotogràfic de 1933.

⁶⁶¹ PRDV, 9/VIII/1877.

⁶⁶² LL1.

⁶⁶³ LL1 i AHUB 20/30/6/8

llegim que l'activitat docent es va inaugurar entorn del 1692: “... con la autorizacion y aplauso de las Autoridades locales y la aprobacion de los Virreyes de Cataluña, señores Duques de Medina Sidonia”.⁶⁶⁴

El diario de Vich, en un article de l'any 1877, també esmenta que l'establiment de les Beates és el més antic de Vic, amb uns dos-cents anys de vida.

Pascual Madoz també coincideix a afirmar que el beateri data de 1692, i que a la dècada de 1840: “... tienen á su cargo la enseñanza de niñas, establecida en un local frente al mismo beaterio, donde concurren un crecido número de educandas, y se les dá una esmerada instrucción, civil y religiosa, ademas de las labores propias de su sexo”.⁶⁶⁵

El 1879 i segons una inspecció, aquesta escola, on assisteixen unes 370 nenes, presenta molt bones condicions.⁶⁶⁶ Possiblement la congregació i, perquè no, la docència femenina, daten del segle XVIII, però l'escola s'oficialitza el 1860 atenent-se a la reforma educativa dels liberals.

Col·legi de Sant Domènec per a nenes. Fundat el setembre de 1861. Exerceix de mestra amb autorització reial la germana Dolors Sucarrats. La premsa d'època especifica que el col·legi el porten les germanes terciàries del Carme. El 1902 és dirigida per la carmelita Margarita Pascual Miquel, nascuda el 1873 a Palafrugell. Aquesta escola comparteix espai amb l'escola municipal anomenada Casa Caritat. Possiblement és l'espai escolar on assistien nenes amb més poder adquisitiu, i per tant l'escola de religioses que encara funcionava després de la guerra civil i de la qual parlen els testimonis orals.⁶⁶⁷

Col·legi de Nostra Senyora del Roser. Fundat el setembre de 1865 per la germana i mestra Rosa Santaugènia Coll, titulada el 1856. El 1879, i segons una inspecció, aquesta escola, on assisteixen d'ordinari 130 nenes, presenta molt bones condicions. S'ubica al carrer dels Caputxins número 18 i l'edifici fou construït amb la finalitat de servir per a l'ensenyança de les nenes. També s'imparteix docència a les adultes. Santaugènia, de 46 anys, continua essent la mestra.⁶⁶⁸

---

⁶⁶⁴ LL1 i AHUB 20/30/6/9.

⁶⁶⁵ Pascual MADDOZ; *Diccionario Geografico-Estadístico-Histórico de España*, Madrid, Curial, Barcelona, 1958, p. 481.

⁶⁶⁶ AHUB 19/4/6/6.

⁶⁶⁷ LL1 i AHUB 20/3/6/9, segons aquesta documentació l'escola es funda el 1855.

⁶⁶⁸ LL1 i AHUB 19/4/6/6

Col·legi del Santíssim Sagrament. Escola de nenes fundada el 1856 i situada en un edifici de planta baixa i dos pisos al carrer de Sant Bernat. La premsa dóna notícia del seu funcionament el 1862. El local és molt gran i ben concionat. S'imparteixen, entre altres, les matèries següents: geografia, pintura, piano, planxa, aritmètica...

El 1902 és dirigit per la religiosa de les Perpètues Adoratrius i mestra Miquela Tarter Bartra, nascuda a Moià el 1841 i titulada el 1864.⁶⁶⁹

Col·legi del Pare Coll. Escola de nenes portada per germanes terciàries dominiques de l'Anunciata, i establerta en un edifici del carrer del Nord. Aquesta congregació la funda el pare Coll el 1856. La germana Dolors Borràs Perelló, nascuda a Lleida el 1866, n'exerceix la direcció el 1902.⁶⁷⁰

Col·legi Nostra Senyora de la Mercè. Obert el 1880 a la Rambla de Santa Clara número 15, primer pis, amb una capacitat per a 35 alumnes. S'imparteix ensenyament elemental per a nenes. La mestra i directora és Joaquina Valls Roca, d'estat laic, titulada el 1879 i filla de l'impressor Valls.⁶⁷¹

Col·legi de Sant Miquel dels Sants. Fundat el 10 d'octubre de 1862 per Miquel Vallbona, prevere i mestre titulat el 1863. És un edifici que havia estat convent carmelità abans de la desamortització, ubicat al carrer Manlleu. Segons una inspecció de 1879, l'escola té molt bones condicions, una assistència ordinària de 119 alumnes. Un any després de la seva fundació, el 1863, *El Eco de la Montaña* anuncia que el col·legi oferta també el servei de pensionat. S'anuncia reiteradament a la premsa, i aquesta, a més, escriu nombrosos articles en lloança de l'escola.⁶⁷²

Col·legi dels germans maristes o de Sant Josep. Es localitza a l'exconvent del Carme al carrer de Gurb número 15. Dirigit pel germà Ferran Roig Palau, imparteixen primera i segona ensenyança des de 1895 a uns dos-cents alumnes. Perviurà fins el 1972.⁶⁷³

---

⁶⁶⁹ *Ibidem*,

⁶⁷⁰ AHUB 20/30/6/9.

⁶⁷¹ *Ibidem*.

⁶⁷² LI1 i AHUB 19/4/6/6.

⁶⁷³ AHUB 20/3/6/8.

Escola particular per a la classe obrera. S'anuncia a la premsa el mes de novembre de 1868 ofertant classes de llegir, escriure i comptar en poques lliçons. Els interessats havien d'informar-se a la botiga de la plaça de Malla.⁶⁷⁴

Escola artística dirigida i fundada el 1869 per Josep Ylla Cortinas (laic), mestre d'obres i agrimensor. Ubicada al carrer Sant Sadurní número 28, primer pis.⁶⁷⁵

Col·legi de Sant Ramon nonat. Ramon Esbert Cuatrecasas (laic), fill del sastre Esbert de Sta. Coloma de Queralt i nascut el 1871, el 1906 demana obrir una escola al carrer Pla de Balenyà número 19, segon pis. La seva germana Dolors es faria càrrec de l'aula de parvulari i el mateix Ramon de l'aula d'elemental. L'edifici és nou, espaiós i clar. Li concedeixen el permís.⁶⁷⁶

Col·legi de Sant Pius V. Escola inaugurada el 1907 per Pius Albanell Plantalamor, nascut a Malla el 1872, i ubicada al carrer de la Ramada número 33, principal. Dos anys més tard, al 1909, Albanell cedeix l'escola al prevere Pere Coma Cortinas, el qual la trasllada a la Baixada de l'Eraime número 7. La cabuda màxima era de cinquanta alumnes. Pere Coma era fill de sastre i nascut el 1870.⁶⁷⁷

Acadèmia de música i de francès, inaugurada el mes de setembre de 1865 i ubicada a la Rambla de l'Hospital número 23, 2n pis:

*"... dirigida por un exprofesor de ambas asignaturas del Liceo de Madrid, y de uno de los principales colegios de señoritas del mismo. [A més d'ensenyar solfeig, cant i piano]... se darán lecciones particulares á domicilio. [I també] el profesor ofrece sus servicios á los colegios y casas de educacion de ambos sexos de esta ciudad".*⁶⁷⁸

També coneixem a través d'un anunci a l'*Eco* a finals del mateix any, que un tal Francesc Galard imparteix classes particulars de francès a casa seva de 6 a 8 del vespre.

Col·legi d'Arts. S'inaugura el 1919 de la mà del farmacèutic Carles Forcada Sors. L'escola s'estableix al carrer de Sant Just número 1 amb l'objectiu de formar obrers

---

⁶⁷⁴ PRPOR, 29/XI/1868.

⁶⁷⁵ *Ibidem*, 21/I/1869.

⁶⁷⁶ AHUB 20/3/6/8

⁶⁷⁷ *Ibidem*.

⁶⁷⁸ PRECO, 28/IX/1865.

tècnics. La cabuda màxima és de cinquanta alumnes. Professors: Joan Quintana, prevere i professor de matemàtiques del seminari i de Sant Miquel; el dibuixant Isidor Valle i l'advocat Joan Anglada.⁶⁷⁹

Col·legi Acadèmia Maurici Izern. Escola fundada pel francès Maurici Izern (laic) el 1908. Ubicada al carrer nou s'instal·la més tard (1962) en un edifici de nova construcció al sector nord de la ciutat. Va abandonar la seva activitat l'any 2004.

---

⁶⁷⁹ AHUB 20/30/6/8

PROSOPOGRAFIA DE LES I ELS MESTRES DE LES ESCOLES MUNICIPALS, CONFSSIONALS I PARTICULARS DE VIC AL SEGLE XIX

AGUILAR SERRAT, Francesc. Prevere. Classes particulars d'aritmètica i geometria 1861 [PRAU]. Professor del Seminari i del col·legi privat de 2n ensenyament. Bisbe de Segorb.

ALBAGÉS, Josep. Mestre. El mes de juny de 1913 és a Madrid per seguir un curs de perfeccionament. El va substituir Emili Gazapo Abelló. El 1906 consta exercint com a mestre elemental de Sant Miquel [LL3]. Promou l'escola graduada amb Joan Delclòs.

ALBANELL, Joan. Clergue i natural de Seva. El mes d'abril de 1828 l'Ajuntament l'anomena passant de la nova escola municipal al carrer de la Fusina. Treballa al costat de Domènec Vila. El gener de 1837, essent mestre de JIM, demana eximir-se de la contribució extraordinària de guerra. A finals d'aquest any, l'Ajuntament li signa un certificat conforme ha exercit de passant d'escola. El 1841 encara exerceix, perquè com a mestre demana exempció d'allotjament [ACTES].

ALBANELL PLANTALAMOR, Pius. Nascut a Malla el 30/V/1872 al manso del mateix nom. Fill de Joaquim i de Concepció de Sta. Eugènia de Berga. Dirigeix una escola oberta el 1907 dita col·legi de Sant Pius V al carrer de la Ramada núm. 33, principal. Dos anys més tard, el 15 de juliol de 1909, Albanell traspasa l'escola al prevere Pere Comas Cortinas [AHUB]. Mestre de l'escola que porta el seu nom el 1909 [LL1].

ALBAREDA, Josep. Mestre director de la societat coral l'Ausetana fundada el mes de febrer de 1863 i al cap d'uns mesos anomenada Ausonense o Ausetana de Euterpe. Imparteix classes de piano i de solfeig 1864 [PRECO]. La premsa vigatana l'anomena el "Clavé vicense".

ANÒNIMS. Un estudiant s'ofereix per impartir classes particulars de llegir i escriure 1862 [PRAU]. Un estudiant de 17 anys s'ofereix per cuidar nens o altres 1863 [PRECO]. Ateneu Obrer: classes de matemàtiques i de francès 1868 [PRPOR]. Classes de llegir i escriure a una família pagesa 1869 [PRPA]. Classes de taquigrafia al còrcol literari 1878 [PRVM]. Conferències de 1r i 2n any de gramàtica llatina 1879 [PRVM]. Un estudiant de teologia imparteix conferències de rudiments i primer curs de gramàtica el 1880 [PRVM].

ANGLA, Francesc. Prevere. El setembre de 1865 inaugura una classe elemental a la casa pupilatge que tenia establerta al carrer Nou núm. 8 [LLACTES]. El dia 1 d'octubre de 1863 inaugura el col·legi de primeres lletres anomenat Sant Lluís Gonzaga [LL1].

ANGLADA VILARDEBÒ, Joan. Advocat. Professor del col·legi d'arts del carrer de Sant Just entorn del 1919-1920 [AHUB].

ARGERICH, Abdó. El gener de 1831 és nomenat ajudant del mestre i prevere Domènec Vila per l'escola del carrer de la fusina o l'escola de la Galera o potser per JIM [ACTES]. L'any 1841 sabem que exerceix de passant d'escola municipal a Vic, possiblement a Sant Felip. Signa carta en demanda d'augment de sou i destinada a la comissió local el juny de 1841. Titulació expedida a Madrid el 09-I-1843 com a mestre d'escola elemental completa. Segons un informe de la comissió local a 06-VI-1845, es desconeixen les seves qualitats com a mestre. Treballa com a ajudant de Mateu Noguera des del setembre de 1847 a l'escola auxiliar i cobra, el 1851, 2.160 r. [LL2] [LL6].

ARTIGAS BARBERÀ, Mª de la Cinta. Mestra en propietat de l'escola de nenes de Sant Felip des del gener de 1889. Pren possessió del lloc el mes de febrer [LL1]. Bons resultats als exàmens [LL7] [LLIP]. El 1891 la junta informa que les seves alumnes han perdut molt a causa de l'edat avançada i a les xacres de la mestra. Aquesta afirmació no s'entén, perquè a les actes de 1892 i 1893 es diu que els resultats van ser molt bons [LLACTES]. El curs 1892-93 és premiada per la Diputació com a mestra de Vic de primera classe [LLADB]. Es jubila el 15 de novembre de 1901 [LL3].

ARTIZÀ, Antoni. Mestre interí elemental el desembre de 1862 [LLIP]. Quan a finals de 1863 Pons deixa la Mercè, Artizà ocupa interinament la plaça [LLACTES].

ARTIZÀ LAPEDRA, Gregori. Mestre de l'escola superior en substitució del mestre Deig el febrer de 1862 [LL2] [LLIP]. Els seus alumnes obtenen molt bons resultats als exàmens. Es retira el maig de 1869 [LLACTES]. Redactor d'*El Eco de la Montaña* (1863-68). Ensenya francès als seus alumnes de l'escola superior a nivell particular. La Junta li va denegar que els presentés als exàmens generals de juny de 1866 [PRECO]. Mestre regeneracionista [Pujol; *L'escola catalana...*]

ARUMÍ, Joan. Mestre de rudiments al col·legi privat d'Angla 1869 [PRPOR].

AUDET, Antoni. Prevere. Mestre del col·legi privat de Sant Miquel, mor el novembre de 1865 [PRECO].

AUGÉ BALLESTÀ, Camila. Mestra auxiliar de pàrvuls, setembre 1901 [LL3].

AYMAR, Jaume. Professor de la càtedra de francès que finança l'Ajuntament ; 1863, 1864 [LLACTES] [PRECO].

BACH, Antoni. Mestre interí de caputxins el 1914 [LL3]. El mes de setembre es trasllada amb els seus alumnes a Sant Miquel dels Sants per ampliar l'escola graduada [LL4].

BACH, Ramon. Professor de piano al col·legi privat d'Angla [PRECO].

BACH FERRARÓ, Rosalia. Mestra, suplent d'Agnès González la qual al seu torn substituïa Teresa Rossell. Bach pren possessió el dia 10 de desembre de 1890 fins al febrer de 1891 [LLACTES].

BALMES URPIÀ, Jaume. Professor interí de matemàtiques, nomenat per la junta de l'escola de dibuix el mes de setembre de 1837. El mes de novembre obté la plaça en propietat. El desembre, és nomenat juntament amb Francesc de Ferrer "... para examinadores en las oposiciones que deben hacer los aspirantes á la Maestria de la Escuela de primeras letras...". Balmes i Ferrer van acordar que cap dels aspirants era prou bo per a exercir de mestre; el ple municipal comenta al respecte: "...esta comunicaci3n ha dejado perplejo al Ayuntamiento..."[ACTES].

BARANERA, Antoni. Mestre de l'escola de pàrvuls de Caputxins 1866 [LL2].

BARANERA VERDAGUER, Jacint. El gener de 1840 obté la plaça d'ajudant a l'escola de JIM [ACTES]. L'any 1841 sabem que exerceix de passant d'escola municipal a Vic. Signa carta el juny de 1841 destinada a la comissió local en demanda d'augment de sou [LL2]. L'Ajuntament l'anomena mestre d'escola titular el 23-VIII-1847. Director de la Galera cobra el 1851, 5.000 r. [LL2]. Un any abans, el 1846, es va presentar a oposicions i "... sali3 del local en que debia componer el discurso antes de haber concluido y entregado al secretario" [LL6]. L'octubre de 1846 va ser escollit per un tribunal format per Puigllat, Vila pvre. i Giol per ocupar una vacant a la Galera, però mesos més tard, al desembre, la comissió provincial desautoritza el tribunal perquè s'han creat al marge de la llei. L'Ajuntament insisteix en el bon magisteri de Baranera i en la manca d'aspirants vàlids, i aconsegueix que per reial ordre Baranera assoleixi definitivament la plaça [ACTES]. El curs 1865-66 és mestre a Caputxins [LL6]. Ja consta a Caputxins el 1868 [LL7] i el 1857 [LL2]; i al 1855 provisionalment a Casa Caritat [LLACTES]. Segons la junta de 1865, els seus alumnes patien un cert endarreriment. En part perquè el mestre tenia la salut ressentida i poca disposici3 per la infantesa. Mor el 18 de març de 1871 [LLACTES][PRPA]. Casat amb Teresa Puig Oller, que morí el 1880, tenien un fill [PRVM].

Jaume Collell, en les seves memòries, el qualifica com a bon mestre: "...que duya patilles y sabia donar bones paletades" (p.18). També explica que el mestre Sr. Cinto impartia lliçons a casa seva.

BARCELÓ VILA, Mateu. Mestre interí elemental (octubre de 1877, a Caputxins) [LLIP]. També consta exercint el magisteri el febrer de 1878 [LLACTES].

BARDOLET, Joan. Mestre de l'escola superior a partir del febrer de 1889.

BARÓ JOVENICH, Jaume (1841-)[AHUB]. Mestre de pàrvuls des de l'agost de 1875 i fins al setembre de 1882 quan es trasllada a Lleida. El seu lloc l'ocupa provisionalment Maria Nadal de Pujadas. [LL1]. El desembre de 1879 el traslladen de Caputxins a Sant Felip. Els seus alumnes obtenien bons resultats. La seva esposa, Alberta Mata, l'auxiliava en les tasques docents nombroses vegades. [LLACTES] [AHUB].

BASTARDY, Lluís. Germà marista. Professor de llengües vives del col·legi de Sant Josep a principis de segle XX [AHUB].

BATLLÓ PONS, Antoni. L'alcalde Pere Joan Font li concedeix el títol d'ajudant de mestre el 06-II-1853. Aquest càrrec ja l'exercia almenys des de 1851 al costat de Joan Giol, i amb un salari de 2160 r. anuals. Més endavant, el 1857, l'alcalde Joan Vaxeras ho ratifica especificant que actua com a mestre de pàrvuls i cobra 3.600 rals [LL2]. El 1860 exerceix el magisteri a Sant Felip, des d'on també fabrica i proveeix de tinta les escoles al preu de tres rals "porron". La seva esposa actua d'ajudant l'escola de pàrvuls. Per aquest motiu, el 1865 Batlló demana a la Junta una retribució per a ella. L'any següent, Batlló insisteix argumentant que té 160 alumnes. I uns anys més tard, el 1877, demana de nou la retribució afegint que a més té la salut delicada. Mor el 15 de setembre de 1879. Tenint en compte el bon magisteri de Batlló, la Junta anomena a la seva esposa Magdalena Puigsech auxiliar de l'escola de pàrvuls amb dotació de 625 pessetes anuals. Però el mes de desembre, ella mateixa, alegant poca salut, demana se li concedeixi una mínima jubilació. Els seus alumnes sempre obtenien bons resultats als exàmens generals [LLACTES].

BAULENAS, Ramon. Prevere, llicenciat en sagrada teologia, professor de retòrica, poètica i llatí del col·legi privat Sant Miquel [PRNC].

BAXERAS, Antoni. Mestre elemental de comptabilitat al col·legi privat de Sant Miquel 1868 [PRECO].

BAXERAS GRABALOSA, Joan. Mestre de pàrvuls a Caputxins des del maig de 1862 fins al març de 1864 quan es trasllada a l'escola pública de la Bisbal [LLIP]. Va

presentar un projecte a la Junta per implantar un sistema complet a la seva escola. Segons la Junta és un mestre de qualitat [LLACTES].

BENESEÏT CLARÀ, Francesc. Estudiant, ajudant a l'escola d'adults 1860/1861 [LLACTES].

BERENGUERES, Francesc. Laic, professor de francès del col·legi privat de Sant Miquel [PRNC].

BERTRANA BOIX, Lluçia. Mestre de l'escola municipal de dibuix ocupa la plaça des del setembre de 1846 [ACTES][LL6]. El 1865 oferta classes particulars de dibuix [PRECO].

BOATELLA VINYAS, Damià. Mestre en propietat de l'escola elemental de San Bernat des de l'abril de 1882. El mes de juny demana el trasllat a l'escola de Caputxins, que trigarà pocs mesos. Deixa el magisteri a Vic per traslladar-se a Barcelona el maig de 1887 i el substitueix Serapi Pujadas [LL1][LLACTES]. El curs 1892-93 és premiat per la Diputació com a mestre de tercera classe [LLADB].

BOIX, Miquel. Mestre de pàrvuls i de dibuix al col·legi privat de Sant Miquel 1868 [PRECO].

BORRÀS PERELLÓ, Dolors. Nascuda a Lleida el 31/I/1866, filla de Ramon i de Teresa. Religiosa terciària dominica de l'Anunciata. Mestra-directora el 1902 de l'escola de l'Anunciata (Pare Coll) ubicada al carrer del Nord [AHUB].

BOSCH, Ramon. Ajudant de l'escola de música, març de 1859 [LLACTES].

BOY BUDOY, Josep (1851-). Batxiller en arts, casat. Director del col·legi privat de Sant Lluís Gonzaga que fins el 1876 fou dirigit per Francesc Angla. Boy. A més, imparteix classes als pàrvuls [PRDV][LL1]. El 1879 encara consta com a director amb una matrícula d'uns cent alumnes [AHUB].

BRAGULAT NICOLAU, Joan. Nascut a Puigcerdà l'1/II/1877. Fill de Joan, teixidor, i de Francesca. Exerceix d'escrivent a la seva vila natal i el 1895 es trasllada a Vic amb la seva germana Dominga Bragulat Nicolau. El 1906, traspasat Pere Cabanas, Bragulat pren la direcció del seu col·legi situat a la baixada de l'Eraime, i el 1907 el trasllada a la casa Sallés de la Plaça de la Pietat núm. 7, principal, per continuar ensenyant amb el mateix nom de col·legi de Sant Pere [AHUB].

CABANAS JUTGLAR, Pere. Va néixer a Vic el 28/VI/1846 i morí el 1906. Fill de Jaume Cabanas, bracer de Vic, i de Teresa Jutglar, de Gurb [AHUB]. Sense títol acadèmic conegut. Director del col·legi privat elemental dit de Sant Pere inaugurat el dia 1 de novembre de 1880 [LL1]. El 1879, Cabanas s'anuncia a la premsa informant

que imparteix lliçons a la classe obrera. Ensenya lletres i comptes al carrer de les Basses núm. 9, 1r pis [PRVM]. El col·legi de Sant Pere s'ubica a la Baixada de l'Eraime núm. 7, principal. El 1902 es presenta tota la documentació necessària per continuar la docència de pàrvuls i elemental completa [AHUB].

CALLÍS COLLELL, Marià. Mestre d'obres i agrimensor. Imparteix classes de dibuix i geometria al col·legi privat de Sant Antoni 1877 [PRDV].

CALONGE BASSAS, Ramon. Conserge de les escoles municipals a partir de l'abril de 1878 [LLACTES].

CALVO BIEL, Andrea. Mestra interina (desembre 1891) a Santa Maria, en lloc de la mestra Passarell [LLIP][LLACTES]. Només hi resta un mes, fins al 31 de gener, perquè és nomenada mestra de l'escola de Castelló. La supleix Àngela Gudiol.

CAMPÀ, Marià. Mestre de francès i teneduria al col·legi privat d'Angla, 1868-1869 [PRECO].

CAMPS, Agustí. Mestre de primera ensenyança. Director del col·legi privat del Sagrat Cor de Jesús d'octubre de 1863 a abril de 1876. Era una escola de pàrvuls i d'adults [LLACTES].

CAMPRUBÍ, Pere. Conserge de les escoles municipals, febrer 1860. Les seves competències són: escombrar, tocar l'orgue a les funcions on assisteixin els alumnes i fer de porter a Sant Felip, cobra 4 rals diaris [LLACTES].

CAMPRUBÍ PAGÈS, Teresa. Mestra interina de nenes a Caputxins a partir del maig de 1897, amb bons resultats[LL7].

CANALS TOLOSA, Ramon. Dominic exclaustat de Barcelona. L'any 1841 sabem que exerceix de passant d'escola municipal a Vic, signa carta el juny de 1841 destinada a la comissió local en demanda d'augment de sou [LL2]. Ocupa la plaça d'ajudant a l'escola de JiM, que deixa vacant al mes d'abril de 1841 Antoni Tarrés. És baixa el mes de juny de 1844 [LL6] [ACTES].

CASACUBERTA, Josep. Prevere. Classes particulars de fotografia 1864 [PRECO].

CASADESÚS, Joan. Anomenat ajudant de JiM el mes de gener de 1839 [LLACTES]. L'any 1841 sabem que exerceix de passant d'escola municipal a Vic, signa carta el juny de 1841 destinada a la comissió local en demanda d'augment de sou [LL2]. Titulació expedida a Madrid al 09-VIII-1841 com a mestre d'escola elemental completa. Segons un informe de la comissió local del 06-VI-1845, li manca capacitat, qualitat i coneixements per dirigir una escola. [LL2]. El 1842 passa de la Galera a Jesús i Maria com a ajudant [LL6].

CASANOVAS, Pere. Prevere. Imparteix classes particulars de matemàtiques a la Rambla del Carme núm. 35, 2n pis [PRVM]. Llicenciat en ciències físicomatemàtiques, professor del col·legi Sant Miquel [PRNC].

CASANOVAS SARGAS, Ventura. Director de l'escola municipal de música, juny de 1878 [LL1] [LLACTES].

CASAS CARRERA, Joan (1853-) [AHUB]. Mestre suplent de pàrvuls a Sant Felip durant la malaltia del mestre Batlló el curs 1878-79. Després, al setembre, és nomenat mestre interí d'aquesta escola amb dotació de 1.025 pessetas anuals. El mes de desembre el traslladen a Caputxins [LLACTES].

CASTELLS FRANCITORRA, Antoni. Mestre en propietat de pàrvuls, desembre de 1883 [LLIP]. És destinat a Sant Felip, el juny de 1884 encara hi és.

CEBRIAN RIGO, Antoni (1823-) [AHUB]. Mestre de l'escola elemental de Sant Felip, maig 1859 [LL2]. L'agost de 1860, demana llicència per cursar un any d'ampliació oferint com a suplent el seu germà Esteve. Mestre a la superior de maig a juliol de 1869. Mestre d'escalafó el 1864 i articulista d'*El Porvenir*, des de les pàgines del qual responia els comentaris escrits pel mestre Artizá a l'*Eco* [PRECO]. Durant els anys de penúria del Sexenni suplia sovint els seus companys. Els seus alumnes obtenien bons resultats als exàmens, però a partir de 1880 s'observa una certa decadència en el seu magisteri. Patia una malaltia reumàtica i li calia medicar-se amb hidroteràpia. El 1887 la Junta el dispensa d'examinar els seus alumnes perquè pugui anar a Barcelona a prendre banys [LLACTES].

Joan Cebrian i Eusebi Molera van publicar *Divisibilidad práctica de la luz eléctrica: memoria descriptiva del sistema Molera y Cebrián*, Imprenta de Leopoldo Domènech, 1879, Barcelona, 29 p, [Universitat Rovira i Virgili]. És Joan Cebrian fill d'Antoni?

CEBRIAN RIGO, Esteve. Mestre interí de pàrvuls 1864? [LLIP] L'agost de 1859 la Junta el proposa com a ajudant a l'escola superior [LLACTES]. El 1873 exerceix de mestre a Alpens, i sabem també que l'any anterior impartia docència al municipi de Sant Quirze de Besora, municipi que li devia sis mesos de sou i material [LLADB].

CLAVERAS, Antoni. Prevere. Mestre i director del col·legi privat Sant Tomàs ubicat primer al carrer de San Sadurní i a partir de 1871 a la plaça de la Pietat, imparteix aritmètica, redacció i teneduria de llibres [PRPA]. El 1869 ja signa com a mestre d'escola privada [LLACTES]. Mestre elemental amb títol expedit a Madrid el 1867, dirigia l'escola de primeres lletres del seminari de Vic [LL1]. El mes de setembre de 1877 anuncia al *Diario de Vich* que obre una escola d'aritmètica "en toda su extensión"

i d'escriptura amb la finalitat d'aprendre a redactar cartes i rebuts. L'escola s'ubica al carrer de Sant Sebastià núm. 1 amb horari de 9 a 10 al matí, i de 3 a 4 a la tarda.

CLOSA FLORENÇA, Josefa. Mestre de nenes a Caputxins, per oposició va quedar tercera i per recomanació és escollida per la Junta Local de Vic entre una terna de tres, el març de 1872. El juny de 1877 es trasllada a Vilanova i la Geltrú [LLIP].

CLOTET SERRAMOLERA, Josep. Mestre interí elemental a Caputxins del 18 de setembre de 1888 al 20 de febrer de 1890 [LL7]. El mes de desembre de 1888 pren part a les oposicions i el supleix Josep Mora [LLACTES].

CODINA, Mateu. Prevere. Director i professor de l'escola privada de gramàtica llatina que porta el seu nom; el 1844 té 39 alumnes i al 1852 19 alumnes [CV][LL6]. El 1847, exercint al seminari, demana exempció de contribucions [ACTES].

CODINACH, Pere. Dirigeix una escola particular de gramàtica llatina. El 1852 té 57 alumnes [CV].

COMAS, Jacint. Prevere. Imparteix conferències de 2n any de llatí al col·legi privat d'Angla 1868 [PRECO].

COMAS, Josep M. Mestre d'instrucció primària, el 1852 demana certificat de bona conducta moral i política, [desconeixem si a la pública o a la privada] [ACTES].

COMAS CORTINAS, Pere. Prevere. Nascut a Vic el 12/IV/1870, fill de Joan, sastre de Sant Vicenç, i de Ramona, de Vic. Regenta el 1909 l'escola que havia estat de Pere Cabanas a la Baixada de l'Eraime núm. 7, any en què demana el trasllat d'aquesta escola cap al col·legi de Sant Pius al carrer de la Ramada núm. 33. Suposem que es fonen els dos col·legis en un i s'ubica al carrer de la Ramada [AHUB].

CONDOMINES, Francesc. Mestre en propietat de l'escola superior, nomenat el maig de 1882, el setembre presenta baixa per malaltia i el substitueix Serapi Pujadas a proposta del mateix Condomines: "con todo el sueldo que me corresponde". Acaba dimitint el gener de 1883 per motius de salut [LL1][LLACTES].

COSTA TORRES, Maria. Mestra interina a Caputxins, pren el relleu de Teresa Rossell el desembre de 1893 [LL7]. També consta com a interina a Sta. Maria el desembre de 1893 [LLIP].

COTS, Jaume. Prevere. Professor auxiliar a l'escola particular del també prevere Domènec Vila de 1848 a 1850 [ACTES]. Regenta una escola particular de primera educació. El 1852 té 30 alumnes [CV]. El 1858 la Junta Local li expedeix un certificat amb molt bones referències. El novembre de 1870 en nom seu signa Josep Casals: era mestre de l'escola? Mestre titulat el 1853[LLACTES].

COTS CAZADOR, Ramon. Director de l'escola privada per a nens, senyoretetes i adults que porta el seu nom, inaugurada el gener de 1871 al carrer de les Neus [PRPA]. L'escola va funcionar des del 1868 fins a 1874 amb bona consideració social [LLACTES].

CREUS, Rosa M^a. Mestra nenes Sant Bernat 1906 [LL3AMV].

CREUS BRÚ, Rosa Rafaela. Mestra de nenes a Santa Maria 1902 [LL3AMV].

CUADRAS, Ramon. Mestre de l'escola municipal de dibuix [LL6].

DEGLISE, Basili. Germà marista. Professor de dibuix del col·legi de Sant Josep a principis de segle XX [AHUB].

DEIG DOMINGUEZ, Francesc. Mestre de l'escola superior, abril de 1860. Pel gener de 1862 es trasllada a la superior de Badalona [LLIP].

DELCLÒS DOLS, Joan. Mestre a l'escola superior 1906 [LL3AMV]. Membre de la Junta Local des de 1908. Promotor de l'escola graduada. El 1921 encara exerceix [LL4AMV]. Va ser deixeble del mestre regeneracionista Agustí Rius [PUJOL; *Els orígens...*, p. 60, n. 98]. Director d'un grup escolar de Barcelona, el grup escolar H. Giner de los Rios inaugurat el febrer de 1932 [DOMÈNECH; p. 291].

DORDAL SOLÀ, Paula. Mestra superior, directora d'un col·legi privat per a senyoretetes inaugurat el setembre de 1877 a la plaça Major (era potser el local on fins ara havia estat escola municipal de nenes, l'Ajuntament el deixa per retornar a Sant Domènec) [PRDV]. Porta els comptes de Casa Caritat [ADB].

DURAN, Pere. Natural de Manresa i resident a Vic, li confereixen la plaça d'ajudant a la Galera el gener de 1839, però al mes d'octubre del mateix any, ell mateix hi renuncia [ACTES].

ESBERT CUATRECASAS, Ramon. Nascut el 30/VII/1871, fill de Ramon, sastre de Santa Coloma de Queralt, i de Margarita de Vic. El 1906 se li concedeix permís per obrir una escola dita col·legi de Sant Ramon al carrer Pla de Balenyà núm. 19, 2n pis de Vic. També, en aquesta escola, s'impartirà docència a pàrvuls a càrrec de la seva germana Dolors [AHUB].

ESPELT COLLDEL RAM, Josep. Laic, professor de llatí del col·legi Sant Miquel [PRNC].

ESQUERRÀ, Joaquim. Llicenciat, professor de geografia física, comercial i estadística del col·legi de Sant Miquel a principis de segle XX [AHUB].

ESTAPER, Dolors. Germana, mestra a Casa Caritat o Sant Domènec al costat de Carme Romaguera 1858 [LL7]. El 1879 sabem que continua el magisteri prenent el

relleu com a interina de la baixa de Teresa Rubió, amb resultats molt positius el 1880 [LLACTES].

ESTEBANELL, Jaume. Mestre de l'escola elemental de Sant Felip 1857 [LL7].

FÀBREGAS, Bonaventura. Prevere. Professor del Seminari i del Col·legi privat, ofereix classes particulars de matemàtiques 1866 [PRECO].

FÀBREGAS, Joan. Mestre de pàrvuls a Caputxins, pren possessió el mes de juny de 1862 [PRAU].

FAGEDA CLOTA, Jaume. Mestre en propietat de l'escola de Sant Bernat el març de 1898 [LL7]. El 1906 exerceix a Sant Felip [LL3AMV]. Promotor de l'escola graduada a Vic juntament amb el mestre Delclòs [LL4]. Mor entorn de l'any 1910.

FARRÁZ [S] LLOBET, Pau (1834-) [AHUB]. Titulat com a mestre d'escola superior, fou nomenat a l'escola superior de Vic el mes de juliol de 1869, després de la renúncia d'Artizá. Amb anterioritat havia exercit de mestre al municipi de Piera, que li deu 996 pessetes encara el 1871 [LLADB]. Per motius de salut, Farrás no s'incorpora fins a l'abril de 1870 i encara sota pressió de la Junta, que l'amenaça dient que tancarà l'escola. Durant aquests mesos d'absència de Farrás, imparteix classes a la superior el mestre Antoni Cebrian, que al seu torn regentava l'elemental, i que a manera d'interinatge ocupa el seu germà Esteve. El mes de febrer de 1871 presenta malaltia pulmonar i demana eximir-se del magisteri a l'escola d'adults [LL7]. És un mestre inadaptat a Vic, sovint en oposició amb la Junta i sembla que també amb els seus companys: el desembre de 1871 escriu a la Junta que els mestres no es presenten a les reunions que convoca. El gener de l'any següent denuncia al mestre Riera perquè ha admès un alumne que suposadament hauria d'anar a la superior. En aquest cas, la Junta dóna la raó a Farrás, tot i que l'alumne malgrat disposar de coneixements per passar a la superior, roman a elemental. El gener de 1873 torna a estar de baixa per malaltia, la qual cosa molesta la Junta fins al punt de considerar que d'aquesta forma no hi pot haver ordre ni disciplina. De nou serà Antoni Cebrian qui regenti la superior durant els mesos de llicència de Farrás. Quan aquest torna al mes d'abril es desencadena un nou enfrontament ple de malentesos amb la Junta que arriba fins i tot a la Junta Provincial. Els mestres d'elemental l'acusen de que utilitza mitjans poc nets per atreure alumnes. Els resultats dels exàmens generals són deficitaris. Al 1880 una inspecció de la junta provincial conclou que els alumnes de Farrás estan mal preparats i que la culpa prové de les elementals sense nivell. En aquesta situació poc hi pot fer el mestre. La Junta Local, que es sent del tot al·ludida, respon amb contundència dient que l'inspector va confós,

que el mestre Farrás admet els alumnes que vol sense consultar la Junta. Després la Provincial es retracta a favor de la Local i responsabilitzant del mal estat de l'escola superior el mestre Farrás. El gener de 1881 es trasllada a Igualada. El 1878 la Junta expressa que els alumnes de Farrás són aplicats i bons [LLACTES]. El curs 1892-93 és premiat per la Diputació com a mestre de tercera classe [LLADB].

FAR BERGADÀ, Abdó. Natural de Biosca, corregiment de Cervera. El febrer de 1837 demana com a "... profesor de primera educación...", exempció de servir a la milícia. Mestre i director de l'escola la Galera nomenat per l'Ajuntament el gener de 1838 [ACTES]. El mes d'abril del mateix any, Faz cobra 1000 r. i té tres ajudants, dits passants, que cobren 325 r. cada un. El desembre de 1840 l'Ajuntament escriu un informe on manifesta haber rebut nombroses queixes contra Abdó Faz per un excés de rigor. Es demana que Faz renunciï al magisteri i en el seu lloc intenten promoure a Francesc Rogés. Tota manera, el tema és llarg perquè ja a l'agost de 1840 l'Ajuntament descriu a les actes el mal comportament d'aquest mestre i donen la plaça a Rogés. Definitivament, el mes de desembre, des de Barcelona s'aprova la destitució de Faz, el qual presenta recurs i el guanya. En conseqüència, i malgrat les protestes del consistori, el gener de 1841 retorna al seu càrrec de mestre director de la Galera [ACTES].

El maig de 1842, Faz signa carta dirigida a la comissió local en demanda d'un ajudant per acompanyar els nens de casa a l'escola i viceversa, a missa, a passeig, i per impartir classes particulars. Aquest ajudant costaria 8 rals mensuals. El mes d'octubre, Faz té 171 alumnes. El mes de desembre envia una carta a la comissió local on acusa un estudiant, Antoni Serra, de robar diners, i avisa perquè no l'admetin a una altra escola. La seva defunció és datada del 22 de maig de 1845. [LL2] Respecte al magisteri de Faz, ja el gener de 1841 l'Ajuntament l'acusa d' "... ineptitud, mal metodo de enseñanza, por inaplicacion y brusco trato con los niños".[LL6]. El 1844 publica un llibret de geometria per als alumnes, editat per la impremta de Felip Tolosa [el tinc].

FERNÁNDEZ COMAS, Joan. Mestre en propietat a Sant Bernat febrer/abril 1889 [LL1]. Bons resultats als exàmens [LL7][LLIP]. La Junta el considera un digne professor [LLACTES]. El 1899 consta com a mestre.

FIGUERAS TORRES, Antoni. Mestre en propietat de l'escola superior març 1891 fins a la seva mort el novembre de 1893. Convivia a Sant Felip amb el mestre García, pel que sembla no tenien cap conversa [LL1]. Bons resultats als exàmens [LL7] el març de 1893. Ell mateix compra i regala un mapa geològic i topogràfic de Barcelona per

l'escola superior. Com a mestre, augmenta la quantitat i la qualitat de la seva escola [LLACTES].

FONT, Miquel. Professor de caligrafia i francès al col·legi de Sant Miquel a principis de segle XX [AHUB].

FONTANET NADAL, Joan. Mestre en propietat per trasllat de l'escola elemental de caputxins (supleix a Clotet) el gener de 1890. El març de 1889 Zaldo intercedeix per ell per assolir la plaça de Sant Bernat i no la de Caputxins. Tot i així, el mes d'abril del 90 el trobem registrat com a mestre de Caputxins i el 1893 també [LL1]. El març de 1893 sol·licita un mes de llicència per traslladar-se a Manresa per l'embaràs de la seva dona. El suplent és Josep Rovira. Casat amb la mestra Elvira Sagrera. Bons resultats als exàmens. El setembre de 1895 demana un any de llicència per cursar tercer de Magisteri a l'Escola Normal de Barcelona, i se li concedeix. El supleix Joaquim Lloret Xicoy [LL7][LLACTES]. El 1902 encara exerceix [LL3AMV].

FONTDEVILA, Manuel. Professor de francès i comptabilitat al col·legi privat d'Angla 1867 [PRECO].

FORCADA SORS, Carles. Nascut el 9/IX/1870, fill de Josep, llauner de Vic, i de Maria, de Centelles. Llicenciat en farmàcia i director del laboratori d'higiene del Partit Judicial de Vic. Director d'una escola d'arts, indústria i agricultura per a adults al carrer de Sant Just núm. 1. Obté el permís d'obertura el 1919 amb una cabuda màxima de 50 alumnes que seran formats com a obrers tècnics [AHUB].

FORNELLS SERRA, Joan (1830-) [AHUB]. Mestre a l'escola elemental des del maig de 1871 fins al setembre de 1882, quan es trasllada a Vilanova i la Geltrú [LL1]. Primer exerceix a la Mercè, almenys el 1877 i 78, el març de 1879 inaugura una nova escola a la plaça de Santa Maria (davant de la Catedral). L'octubre de 1881 es trasllada a Caputxins, suplint el trasllat del mestre Ylla. El 1877 demana a la Junta que l'eximeixi d'assistir a missa els dies festius, però la resposta és negativa. Els resultats dels seus alumnes són en generals bons [LLACTES]. El curs 1892-93, quan ja exerceix a Vilanova, és premiat per la Diputació com a mestre de primera classe [LLADB].

FRANQUESA, Lluís. Mestre del col·legi Sant Miquel [PRNC].

FUCHÓ, Gregori. Mestre interí elemental a la Mercè del febrer de 1868 fins al març de 1871, quan ocupa la plaça en propietat el mestre Riera [LLIP]. Abans d'impartir a la Mercè, exerceix de mestre de pàrvuls i d'adults al col·legi privat de Francesc Angla [PRECO]. Els darrers mesos de 1868 quan es desocupa l'exconvent de la Mercè i desapareix l'escola elemental, el mestre Fuchó passa com a auxiliar a l'escola de

Caputxins, però el gener de l'any següent es reobre l'escola de la Mercè. La Junta li signa, quan marxa, un certificat de bon comportament [LLACTES].

GALARD, Francesc. Imparteix classes particulars de francès en dos nivells, 1865 [PRECO].

GALÍ, Joan. Professor d'humanitats. Regenta el 1845 una escola privada on s'ensenya llatinitat, retòrica, poesia, gramàtica i història. Té 14 alumnes [LL6].

GARCÍA MAYORDOM, Manuel. Mestre en propietat (abril 1887) de pàrvuls a Sant Felip. La seva classe va augmentant en nombre de matrícules. El 1887 té 122 nens i l'any següent 138. El desembre de 1890 assiteix a Madrid a l'Assemblea nacional de mestres. Bons resultats als exàmens [LL7] [LL1] [LLIP]. El 1888 demana participar com a mestre a l'escola d'adults ja que disposa de titulació de mestre superior. Malgrat l'oposició del mestre Francesc Pujadas, la Junta li ho concedeix [LLACTES]. El 1900 exerceix [LL7].

GARCÍA VILAPLANA, Balbina. Filla de Manuel García, mestra auxiliar del seu pare a Sant Felip al juny de 1886 [LL1]. El 21 de juliol de 1897 el rectorat l'anomena mestra auxiliar de pàrvuls i es presenta a oposicions. La supleix Dolors Vilaplana Pitarch. La substitució esdevé curta, perquè el mes d'octubre la mestra Balbina ha guanyat la plaça de pàrvuls [LL7]. El 1902 deixa el càrrec de mestra auxiliar per prendre possessió d'una plaça a l'escola de pàrvuls de Sant Mateu [LL3].

GARÍ CLOSAS, Esperança. Mestra interina nomenada per la Junta el 1902, encara que no disposa de títol oficial es reconeix la seva il·lustració [LL3].

GARÍ CLOSAS, Vicenç. Mestre interí el juny 1901. El 1902, la Junta l'anomena interí de la superior, encara que no disposi de titulació oficial [LL3].

GARÍ VALLS, Pere. Mestre en propietat de l'escola elemental de nens a Caputxins des del maig de 1888. El mes de setembre demana el trasllat a l'escola de Sant Bernat perquè la considera més cèntrica [LL1]. Bons resultats als exàmens [LL7] [LLIP]. El 1891 exerceix de mestre a Sant Felip. La Junta el reconeix com un professor apte [LLACTES]. El 1902 encara exerceix [LL3].

GASCH TURELL, Francesca. Mestra en propietat de l'escola de nenes de Sta. Maria des del novembre de 1880, any de creació d'aquesta escola al carrer de Sant Bernat [LLACTES], encara que el curs 1880-81 no té local, fins al curs 1882-82. A l'abril de 1882 pren la baixa i la substitueix Maria Nadal. Aquesta escola presenta una assistència d'unes 20 nenes. El novembre de 1888 deixa la plaça de Vic per haver guanyat oposició

a una escola de Barcelona [LL1]. El mes de juny havia realitzat les oposicions deixant coma a suplenta a Josefa Gasch [LLACTES].

GELABERT, Candid. Laic, batxiller en arts i professor de geografia i història del col·legi Sant Miquel [PRNC].

GIMENO BURGNET, Vicenç. Mestre en propietat de l'escola superior a partir del gener de 1895. El setembre del mateix any demana permís per anar a València per assistir al part de la seva dona, se li concedeix. Bons resultats als exàmens [LL7][LLIP].

GINABREDA PARÉS, Agnès (1847-) [AHUB]. Mestra en propietat a Vic des del febrer de 1871. Procedia de l'escola pública d'Arenys de Munt [PRPA]. El maig de 1885 canvia la plaça amb Mª Lluïsa Serrat, que ve d'Igualada[LL1]. Amb 32 anys i exercint a Vic és soltera. Regenta una escola de nenes al nou local del carrer Nou (1871). El 1877 demana una subvenció per pagar una ajudanta perquè té 95 nenes, i la Junta li respon que li concedeixen la sala del costat de la seva aula per tenir més espai (l'escola ara és a Sant Felip, a la tercera planta). Les seves alumnes obtenien bons resultats als exàmens generals [LLACTES]. El curs 1892-93, exercint a Igualada, és premiada per la Diputació com a mestra de tercera classe [LLADB].

GINEBRA PUIGDOLLERS, Josep. Mestre de primeres lletres al seminari de Vic, no disposa de títol civil, almenys el 1861 [LLACTES][IR]. Deixa el magisteri infantil el 1862 a causa de la seva salut delicada. De fet tampoc té títol per exercir i el 1861 inspecció ordenana la seva dimissió per aquest motiu.

GIOL, Francesc. Actua com a ajudant de l'escola de Jesús i Maria que dirigeix Joan Giol, el 1851 cobra 2160 r. [LL2].

GIOL, Joan. Mestre i director de l'escola de Jesús i Maria nomenat per l'Ajuntament el gener de 1838 [Actes]. Un any abans, el 31-XII-183, el mateix consistori ja l'havia nomenat mestre d'escola titular amb sou de 5.000 r. anuals. El mes d'abril d'aquest any percep 1000 r. de salari i té un ajudant que cobra 325 r. El maig de 1842 signa carta dirigida a la comissió local en demanda d'un ajudant per acompanyar els nens de casa a l'escola i viceversa, a missa, a passeig, i per impartir classes particulars. Aquest ajudant costaria 8 rals mensuals. El mes de juny, Giol té 310 alumnes, mentre que el 30 de setembre s'han reduït a 280 alumnes.

El 1851 els sous han augmentat i Giol cobra com a mestre i director 5.000 r. [LL2]. Presenta renúncia formal de la seva plaça el mes de juny de 1857, i el supleix Bonaventura Marin [LLIP].

Autor de *Elementos de geografia para niños*, Imprenta y Librería de Felipe Tolosa, Vich, 1843, 123 p. [Biblioteca de Catalunya i UPF].

Joan Rogés, que redacta un pla d'instrucció per Vic al 1845, escriu de Giol el següent: “... *Las raras dotes que incurren en dicho Profesor, el buen orden y organización de esta escuela [es refereix a Sant Felip], y el pie brillante en el que ha colocado al establecimiento de su cargo, revelan cierta marcada disposicion á la enseñanza...y un grado de conocimientos nada comunes que le hacen muuy digno de ponerle al frente de la instrucción primaria elemental de esta Ciudad...*”. [LLIP].

GONZÁLEZ ARTIGUES, Agnès. Mestra suplent de Teresa Rosell, no disposa de títol però sí de condicions segons la Junta Local. Executa la llarga substitució de Rosell només dos mesos fins que el novembre de 1890 es retira per una infecció al coll. La supleix Rosalia Bach Ferraró [LL1][LLACTES]. El 1900 és mestra a Malla [LL7].

GONZÁLEZ GONZÁLEZ, Màxim. Mestre interí de la superior del febrer de 1889, en substitució de Francesc Pujadas, a l'octubre del mateix any [LLIP][LLACTES].

GONZÁLEZ ZENGOTITA, Vicenç. Mestre a caputxins (1913) i a Sant Felip (1914) [LL3AMV].

GUDIOL, Àngela. Mestra interina el febrer de 1892 supleix Andrea Calvo, que té llicència per casament [LLIP]. Calvo marxa a Castelló com a mestra [LLACTES]. Gudiol exerceix poc perquè a finals de febrer, la provincial envia una mestra interina: Lempau.

GRANÉ, Roc. Mestre interí de l'escola superior el juliol de 1890, quan renunciem a la plaça Vallejo, primer i Chavarria, després. [LL1]. El mes d'octubre es presenta a oposicions i proposa de suplent a Jaume Grané [LLACTES].

GUINART ORTIS, Francesc. Mestre de la Mercè el gener de 1858. Renuncia a la plaça el mes de febrer de 1859 [LL7] [LLIP] [LLACTES].

GUITERAS. Prevere, mestre d'escola particular que porta el seu nom 1909 [LL3].

JORDÁ, Lluís. Mestre de l'escola de música 1896 [LL7].

JUBERT, Martí. Mestre del col·legi privat de Francesc Angla, imparteix classes d'elemental ampliada i d'adults 1867 [PRECO].

LAMARCA, Emília. Mestra de nenes a Sant Felip, 1906 [LL3].

LAPLANA GONZÁLEZ, Concepció. Mestra interina a Sant Felip de l'abril de 1888 fins al gener de 1889 [LLIP]. El juliol de 1906 comunica a la Junta Local que passa l'estiu a Fonscaldes (Valls) [LL3AMV]. Exerceix el 1909 [LL4].

LEMPAU BARRIL, Encarnació. Mestra interina a Santa Maria (febrer 1892) al lloc de Gudiol. El mes d'abril demana llicència per opositar i la substitueix de nou Àngela Gudiol [LLACTES].

LOMAS, Sancio. Germà marista. Professor de caligrafia del col·legi de Sant Josep a principis de segle XX [AHUB].

LÓPEZ, Bernabeu. Mestre interí de l'escola superior, pren el relleu a la mort d'Antoni Figueras. El novembre de 1893. A finals de 1894 es presenta a oposicions, i el supleix Josep Rovira. Deixa la plaça de Vic el gener de 1895 [LL7][LLIP].

LÓPEZ, Maria. Mestra de nenes a Sant Felip, 1910 [LL4].

LLUCH, Isabel. Imparteix ensenyança a casa seva a nenes entre deu i divuit anys. Per aquest motiu demana exempció d'allotjament [ACTES].

MACIÀ, Ignasi. Mestre d'elemental, superior i adults al col·legi privat d'Angla, 1869 [PRPOR].

MADICO REBULL, Jaume Lluís. Mestre elemental de caputxins des novembre de 1876 fins almenys el juliol de 1877 [LLACTES]. El *Diario de Vich* es lamenta a l'edició del mes de setembre 1877 de que Madico dimiteixi de mestre: "... pues no abundan las personas que como el Sr. Madico reunen al interés que se toma por la educacion de la infancia, una ilustracion no comun".[PRDV]

MADORELL, Jaume. Mestre desembre 1858 [LLIP].

MAGRIÑÀ, Rosa. Mestra 1910. Bons informes, exerceix el 1921 [LL4].

MAÑÀ BONIFACI, Romuald. Mestre interí a Sant Bernat 1898 el febrer [LL7].

MARÍN, Bonaventura. Mestre de l'escola superior a partir del desembre de 1856, renuncia a la plaça l'octubre de 1859. Alega circumstàncies familiars [LLIP]. A falta de mestre a la superior el supleix Antoni Cebrian, que ja exercia el magisteri a Sant Felip. Estableix i regenta gratuïtament classes dominicals a Casa Caritat i també ensenya a l'escola d'adults; la Junta Local el considera un professor aplicat i intel·ligent [LLACTES].

MARSAL AUDIMIS, Josep. Mestre interí de l'escola superior els mesos de gener a maig de 1882. Va exercir el magisteri poques setmanes. Aleshores el seu suplent fou Serapi Pujadas, que al mes de juny aquest mestre informa a la Junta Local que els seus alumnes no poden assistir a exàmens perquè són pocs i mal preparats [LLACTES].

MARTÍ, Dolors. Mestra de la nova escola de nenes, agost de 1864 [LLACTES]. Segons la premsa és una mestra amb molt bones qualitats [PRECO]. Podria ser la mateixa

Dolors Martí, germana, mestra amb títol d'elemental que exerceix a Casa Caritat [REGL].

MARTÍ PRATS, Julià. Prevere. Mestre i director de l'escola de primeres lletres del seminari. No disposa de títol de mestre, almenys el 1861 [LLACTES] [IR]. Ensenya fins al 1877.

MARTÍNEZ, Manel. El mes de juny de 1846 sol·licita la plaça de passant vacant a l'escola de Sant Felip. No sabem més fins que el març de 1849 demana un certificat de bon magisteri a l'escola que regenta [desconeixem si pública o privada]. Mesos més tard, el gener de 1850, exposa que té a casa una escola elemental completa amb 60 nens i 12 nenes i per aquest motiu demana exempció d'allotjament [ACTES]. Regenta una escola privada de primera educació. El 1852 té 49 alumnes [CV]. Podria ser el mateix Manuel Martínez que el setembre de 1855 és designat per la Junta Local com a mestre de pàrvuls a Sant Felip [LLACTES].

MASCARÓ CALDERÓ, Dolors. Filla de Miquel, hisendat de Vic, i d'Esperança, també de Vic. Germana carmelita. Directora el 1902 del col·legi del Carme (L'Escorial) ubicat al carrer dels Caputxins.

MASNOU, Pere. Natural de Vic. Escollit el febrer de 1842 per exercir d'ajudant a JiM. Membre del batalló de la Milícia Nacional [ACTES]. Ajudant a l'escola de la Galera, el 1851 cobra un salari de 2.160 r. [LL2]. Jaume Collell, en les seves memòries, el qualifica com un home que estava sempre de mal humor (p.18).

MASVIDAL, Eduard. Reverend. Mestre d'elemental al Col·legi privat d'Angla, 1877 [PRDV].

MENDILUCE BARRENA, Eusèbia. Mestra interina de nenes, novembre 1888 [LLIP], ocupa la vacant de Francesca Gasch. El 1889 ha perdut alumnes tant en quantitat en qualitat [LLACTES].

MOLIST, Pilar. Imparteix classes particulars de solfeig i piano per a senyorettes al carrer de la Riera núm. 16, 3r pis [PRVM].

MONTPIÓ, Josefa. Germana, natural de Mataró, fundadora de l'Institut de les Sagramentàries, escola privada de noies. Mor el març de 1871, als cinquanta-vuit anys d'edat [PRPA].

NADAL SOLER (DE PUJADAS), Maria. Casada amb Serapi Pujadas. Mestra interina amb títol elemental i pràctiques, substitueix a Francesca Gasch el mes d'abril de 1882 i a Jaume Baró el setembre de 1882.

NAVARRA, Agustí. Professor d'ensenyança primària a principis del segle XX del col·legi de Sant Miquel [AHUB].

NAVÉS, Francesc. Mestre, 1906 [LL3AMV]. Exerceix al 1910 [LL4].

NOGUERA TUBAU, Mateu; Titulat a Madrid el 20-IV-1841 com a mestre d'escola elemental completa. Segons un informe de la comissió local del 06-VI-1845, té molt bones aptituds per al magisteri i també experiència com a mestre a Prats de Lluçanès, d'on és natural. El setembre de 1837 és nomenat passant de la Galera [ACTES]. L'any 1849 el trobem com a encarregat de l'escola nacional auxiliar, ubicada al carrer de Sant Antoni des de 1847. És el mes de setembre que Noguera passa a dirigir-la augmentant el salari fins a 3160 rals [ACTES], fins el 1850, quan passa a ocupar el local de l'exconvent de Caputxins. En aquesta escola i el desembre de 1849, Noguera ensenya a 133 alumnes. L'any 1851 percep com a mestre regent 3.160 r. [LL2]. Ja consta com a director de l'escola auxiliar des de la seva obertura el setembre de 1847, després d'estar un any regentant la Galera [LL6]. Mor el 1856 essent mestre a Caputxins.

OLALLA, Llorenç. Mestre de l'escola elemental de Caputxins. "... D. Lorenzo Olalla... ha estado regentando la escuela de párvulos de Capuchinos... desde el dia 8 de Marzo de 1872 hasta la fecha á satisfaccion del Ayuntamiento... y del vecindario en general, habiendo observado una conducta civil y profesional bajo todos conceptos irreprochable...".[LLACTES]

S'inicia el setembre de 1882 substituint a Joan Fornells, que es trasllada a Vilanova i la Geltrú. El març de 1883 demana dirigir l'escola nocturna o d'adults [LL1]. Quan és nomenat mestre el mes de juliol de 1882, sospita que la Junta Local vol afavorir al mestre Boatella, que ha demanat trallat de Sant Bernat a Caputxins. Així, envia carta a la Junta per aturar el procés. A finals d'any protagonitza un escàndol a l'església de Sant Felip dient en veu alta paraules irreverents [LLACTES].

OLIVERES MATHEU, Caietà. Sense títol. Director d'una escola privada elemental ubicada a la rambla de les Devallades, inaugurada el dia 1 de novembre de 1879. El 1883 tenia uns 30 alumnes [LL1].

ORDEIX, Joan. Prevere. Director i professor d'una escola privada de gramàtica llatina. El 1852 té 20 alumnes [CV].

ORIOI BOSCH, Teodora. Mestra interina de pàrvules, juny 1901 [LL3].

ORRA, Martí. Substitueix els 45 dies de llicència que demana el mestre Zaldo el juliol de 1883 per a la seva escola de Sant Bernat.

OTZET, Maria. Germana, mestra interina de Casa Caritat 1860? al costat de Carme Romaguera [LLACTES].

PADRÓ , Emília. Mestra de nenes a caputxins, març de 1909 [LL3] [LL4].

PADRÓS, Josep. El juliol de 1828, essent Padrós acòlit, l'Ajuntament l'anomena passant d'escola municipal [ACTES].

PALMAROLA, Josep. Batxiller en arts, mestre al col·legi privat d'Angla, 1869 [PRPOR].

PANTOSTIER DE LARA, Maria Regla. Mestra de l'escola de nenes del 2n districte el 23 de juny de 1865, va ocupar la seva plaça pocs dies. El mes de juliol demana tres mesos de llicència per malaltia i el mes de setembre tres mesos més per l'atac del còlera morbo. El mes de gener de 1866 dimiteix. La va suplir tot aquest temps Ignàsia Juncà [LL7] [LLACTES].

PARAREDA, Antoni. Professor d'ensenyança primària a principis del segle XX del col·legi de Sant Miquel [AHUB].

PASCUAL MIQUEL, Margarita. Nascuda a Palafrugell el 12/V/1873, filla de Josep i de Rosa. Carmelita de la Caritat. Directora el 1902 del col·legi de Sant Domènec, escola fundada el 1855 i ubicada a la Rambla de Sant Domènec núm. 28 [AHUB].

PASSARELL, Mercè. Mestra interina, octubre de 1891. El mes de desembre presenta dimissió [LLIP], supleix a Rita Valls a Santa Maria. La seva plaça és ocupada per Andrea Calvo [LLACTES].

PASTOR NOÉ, Consol. Mestra interina de pàrvuls, d'agost 1886 a maig de 1887 [LLIP] Bona consideració de part de la Junta[LLACTES].

PERARNAU SOLER, Ramon. Mestre de pàrvuls a Caputxins. L'octubre de 1861 guanya oposicions i es trasllada a Vilanova i la Geltrú [LLIP] Segons les actes al març de 1859 ja actua com a mestre [LLACTES].

PÉREZ, Domènec. Germà marista. Professor de gimnàstica del col·legi de Sant Josep a principis de segle XX [AHUB].

PITXOT, Ramon. Prevere. Regenta una escola privada el 1861, no té títol de mestre [LLACTES].

PIZÁ DALMAU, Joan. Mestre interí de l'escola establerta al carrer de Sant Bernat, l'octubre de 1880 [LLACTES].

PLANAS, Josep. Estudiant de teologia al seminari, substitueix les baixes del mestre Mariano Zaldo a Sant Bernat [LL1].

PLANAS BARBANY, Joan. Mestre interí novembre 1888 [LLIP], ocupa la vacant de Zaldo a Sant Bernat [LLACTES].

PONS TORNÉ, Lluís. Mestre de la Mercè, des del març de 1860. El desembre de 1863 es trasllada a Tortosa [LLIP]. El 1861 la Junta li concedeix autorització per impartir classes particulars [LLACTES]. El juliol de 1862 protagonitza un enfrontament escrit amb Joaquim Salarich [LLREGLAM].

PUIG REGUANT, Jacint. Mestre de pàrvuls a Sant Felip, desembre de 1864 [LLIP]. Bons resultats a exàmens [LLACTES].

PUIG, Marià. El gener de 1831 és nomenat ajudant d'escola pel mestre Domènec Vila [ACTES].

PUIG, Matilde. Mestra interina suplent durant els mesos de gener, febrer i març de 1872 de l'escola elemental de nenes del 2n districte amb bons resultats [LL7].

PUJADAS CARALT, Jaume. Mestre de l'escola de música 1896 [LL7]. Director de la capella de música del Carme. Mestre de cant i música al col·legi privat d'Angla 1867,1868 [PRECO].

PUJADAS PARERA, Francesc. Mestre en propietat de l'escola superior des del novembre de 1883 fins al gener de 1889. Matricula uns 15 alumnes [LL1]. Els resultats dels seus alumnes són positius. El 1886 es queixa de la poca concurrència a la seva escola i proposa solucions. El 26 de gener de 1889 es trasllada a l'escola superior de Sabadell i el supleix Joan Bardolet fins que arriba a finals de febrer el nomenament de Màxim González [LLACTES].

PUJADAS VILA, Serapi. Mestre interí de l'escola superior en substitució de Francesc Condomines. Quan aquest dimiteix el gener de 1883, Pujadas continua l'interinatge [LL1]. El seu interinatge ja ens consta des del novembre de 1881, quan ocupa la plaça vacant de Sant Bernat fins a l'arribada del mestre en propietat Boatella l'abril de 1882, i després ocupant la plaça que deixa Marsal a l'escola superior a la primavera del mateix any. Quan el mestre Boatella es trasllada definitivament a Barcelona el maig de 1887, de nou Pujadas el supleix. Els alumnes que el mestre Pujadas presenta a exàmens generals solen tenir resultats baixos, i la Junta ho justifica dient que és culpa de la suplència [LLIP][LLACTES].

PUJOL, Josep. Llicenciat, professor de castellà i d'història al col·legi de Sant Miquel a principis de segle XX [AHUB].

PUJOL CASAS, Maria de la Concepció. Nascuda a Viladrau el 26/III/1871, filla d'Ambrosi, propietari de Viladrau, i de Carme, d'Olost. Religiosa. Directora el 1902 del

col.legi de Beates Dominiques ubicat a la Plaça de Santa Maria, fundat el 1692. Titulada mestra d'ensenyament superior a la Normal de Lleida el 1890 [AHUB].

QUADRAS, Ramon. La junta de matemàtiques l'anomena, el desembre de 1837, passant de l'escola de dibuix [ACTES].

QUADRAS CAMPS, Pere. Escultor, professor de l'escola de dibuix des de la seva creació el 1836 i fins que es jubila el 1849 [ACTES].

QUINTANA CAMPS, Joan. Prevere. Professor del col.legi d'arts del carrer de Sant Just entorn el 1919-1920, També professor de matemàtiques del Seminari i de Sant Miquel [AHUB].

RAMONEDA, Miquel. Mestre provisional d'elemental a Caputxins, gener de 1876 [LLACTES]. Professor al col.legi privat de Sant Miquel de gramàtica llatina, retòrica i poètica 1r. període de segon ensenyament, 1868 [PRECO].

REGUER DE, Eduard. Mestre de l'escola de dibuix ubicada al carrer de Sant Bernat, el gener 1883. La junta l'amonesta perquè reben moltes queixes per les faltes d'assistència del professor. L'estiu de 1886 la Junta suprimeix els seus serveis i la seva plaça la cobreix Francesc Torrents [LLACTES].

RIBÉ, Pau. Pvre. Mestre titolat. L'any 1861 coneixem que exerceix docència a l'escola d'adults i actua com a ajudant de l'escola municipal superior [LLACTES].

RIBERA GIL, Miquel. Mestre de l'escola de la Mercè, febrer de 1864. [LL2][LLIP][PRECO]. Té permís de la Junta per impartir classes particulars. Bons resultats als exàmens [LLACTES]. Mor d'una embòlia el desembre de 1867; la premsa el qualifica de bon mestre i honrat ciutadà.

RIERA OMS, Jaume. Mestre en propietat de la Mercè, març de 1871 [LLIP]. Autor d'un llibre de text titulat: *Procedimientos para la enseñanza de la aritmetica en las escuelas elementales*, 1871 [LLACTES].

RODRÍGUEZ SANS, Llorenç. Mestre interí de la Mercè, supleix la vacant de Guinart des del mes de març fins a l'agost de 1859, quan es nomena el mestre propietari [LLIP].

ROGÉS, Francesc. Veí de Girona. És proposat com a mestre a la Galera per l'alcalde Francesc Ferrer el novembre de 1840 [LL2]. Exerceix de mestre en aquesta escola la tardor de 1840 en substitució del cessionari Faz, però quan aquest retorna, Rogés abandona l'escola el gener de 1841. Dos mesos més tard demana permís per establir una escola a la plaça Major. Membre del batalló i subtenent de la 3a Companyia, demana el mes de desembre de 1842 un certificat de bona conducta que acrediti la seva estada a la ciutat de Vic [ACTES] 11/II/1850, Francesc Rogés demana certificat de bona conducta i

de bon magisteri: “... *tanto en el tiempo que dirigio el Establecimiento publico como el particular...*”. Li lliuren. Ha estat biografiat per Lluís M. Mestras, 1999.

ROGÉS, Gabriela. Mestra de nenes, regenta el febrer de 1842 una escola particular al carrer del Caçador nº 133. Per aquest motiu i per tenir a dispesa mestres, pensionistes i servents demana exempció d'allotjament [ACTES].

ROGÉS MORAGAS, Joan. Professor de matemàtiques a l'escola de dibuix, escollit per la Junta el juliol de 1842. El gener de 1843 demana permís per obrir a casa seva un establiment de segona ensenyança. No tenim més notícia d'aquesta intenció fins a l'agost de 1844, data en què de nou ho demana. L'Ajuntament hi accedeix de molt bon grat, i al mes de setembre li concedeixen el certificat d'obres. Altra volta passa un any, i el novembre de 1845 Rogés demana permís per obrir l'anomenat institut ausonense. No sabem res més fins que uns mesos més tard, a l'agost de 1846, l'Ajuntament demana que la Junta de l'escola de dibuix detallí què està passant amb l'assignatura de matemàtiques que regenta Rogés, el qual els acaba de sol.licitar un certificat de bon magisteri. Passats uns deu dies arriba a l'Ajuntament una petició del rector del seminari Jaume Soler a favor d'una proposta de Rogés. La proposta, que aclareix la Junta de l'escola de dibuix al consistori a finals del mes de novembre, consistia en la voluntat de Rogés perquè li concedissin el títol de catedràtic de l'escola de dibuix. La junta respon argumentant que aquest títol no es concedí ni a Jaume Balmes, antecessor de Rogés en el magisteri, i que a més la sol.licitud de Rogés canalitzada mitjançant el seminari és incomprendible i desmereix la pròpia solidesa de la Junta de matemàtiques. Acorden no concedir-i el que demana, així com tampoc l'exempció contributiva. El juny de 1847, Rogés dimiteix del càrrec [ACTES][Tesina].

ROIG PALAU, Ferran. Germà marista. Doctor en ciències exactes, és el gestor de l'escola de 1a i 2a ensenyança que els maristes regenten al carrer de Gurb núm. 15. En total ensenyen a principis de segle XX a uns 200 alumnes [AHUB].

ROMAGUERA, Carme. Germana beata de la caritat. Mestra i directora de l'escola de nenes Casa Caritat, el 1851 cobra 2.000 r. Ja el 1839 ensenya de planxa i flors en aquest establiment. Mestra d'escalafó el 1864 [PRECO]. El curs 1865-66 assisteixen a aquesta escola 80 nenes pobres [LL2]. El 1866 com a monja escorialesa és destinada per la superiora Paula Delpuig i la substitueix Teresa Rubió, també germana [LLIP]. Bons resultats als exàmens [LLACTES].

ROMEU, Llucià. Pintor, professor de l'escola de dibuix des de la seva creació el 1836. En fou director, des de ç al 1846 el substitueix Pere Cuadras [ACTES].

ROSSELL DURAN, Teresa. Mestra en propietat de l'escola de nenes de Caputxins (succeeix a Closa) des de l'agost de 1880 fins a la seva mort, el 15 de novembre de 1893. Ocupa l'espai que abans era pàrvuls nens de Caputxins. Molt qualificada i valorada la seva tasca per part de la comissió local. El juliol de 1883 presenta 75 nenes a exàmens generals, i l'any 1886 fa constar que té 116 alumnes. El maig de 1887, demana al consistori millorar la infraestructura de la seva aula perquè li sobra humitat i li manca ventilació i claror i amb més de cent nenes és un gran inconvenient. La Junta li permet traslladar-se al pis superior. El mes de juny de 1889 no examina a les seves alumnes per problemes de salut i el setembre de 1890 demana baixa per malaltia i proposa a Inés González Artigues, tornarà el 20 de febrer de 1891 [LL1]. Bons resultats als exàmens de 1893 [LL7][LLACTES]. El curs 1892-93, és premiada per la Diputació com a mestra de primera classe, un mes abans de morir [LLADB].

ROSSIÑOL MOLSOA, Enrica. Mestra en propietat a l'escola de nenes de Caputxins, 1902 [LL3AMV].

ROVIRA, Josep. Mestre de l'escola de música, 1896 [LL7]. Ajudant d'aquesta escola des de 1877, ja abans exercia tal càrrec sense retribució [PRDV].

ROVIRA MORAL, Joan. Germà marista. Doctor en dret i llicenciat en teologia, professor del col·legi de Sant Josep a principis de segle XX [AHUB].

RUBIÓ, Teresa (1833-) [AHUB]. Mestra elemental, Germana del Sagrat Cor de Maria. Mestra de l'escola elemental de nenes de Casa Caritat, ve de Cardona el 1866 [LL6][LLIP] Al mes d'abril de 1870 es nega a jurar la constitució per motius de consciència i és apartada del magisteri. El 1877 recupera la plaça ocupant la vacant de Josefa Closa, i el mes d'octubre pren possessió de l'escola de nenes de la Plaça de la Constitució que es trasllada a Sant Domènec [PRDV]. El març de 1879 renuncia al magisteri per motius de salut relacionats amb el clima [LLACTES].

RUBIÓ, Valentí. Conserge de les escoles municipals, mor el 23 d'abril de 1878 [LLACTES].

SABATER, Dolors. Mestra de l'escola de nenes ubicada al passeig des de 28 de juny de 1866 fins al 23 de desembre de 1871, data en la qual pren possessió per concurs d'una plaça a Tortosa [LL7]. Bons resultats als exàmens [LLACTES].

SAGRERA MASMÓN, Elvira. Mestra en propietat de nenes a Sta. Maria el 16 de maig de 1894. Casada amb el mestre Joan Fontanet. Bons resultats als exàmens [LL7][LLIP]. A finals de 1901 passa a Sant Felip per jubilació d'Artigas. La pròpia Elvira Sagrera cuidava de netejar l'escola [LL3AMV].

SANTAEUGÈNIA, Rosa (1833-). Religiosa, amb títol de mestra elemental. Mestra interina, ocupa la plaça que deixa vacant la renúncia de la mestra Pantostier el gener de 1866 i fins al mes de juny, quan és substituïda per la mestra Sabater [LLACTES]. El 1879 regenta una escola privada de nenes amb més de 100 alumnes al carrer dels Caputxins [AHUB]. El 1861 és nomenada mestra de l'escola de nenes de Taradell [PRAU]. Amb títol expedit a Madrid el 1856, exerceix el magisteri al col·legi privat de Ntra. Sra. del Roser [LL1].

SELVAS CASTANY, Soledat. Mestra en propietat (setembre de 1892) a Santa Maria, després de Lempau i Gudiol. El 1896 la trobem a Caputxins Bons resultats als exàmens. Es presenta a oposicions a finals de 1893. El mes de març de 1897, l'Ajuntament es cuestiona la continuïtat de la seva escola perquè té només tres alumnes, i el mes d'abril no en té cap. Potser per aquest motiu la mestra Selvas demana llicència per presentar-se a oposicions. La supleix Teresa Camprubí Pagés, que aconseguirà una classe amb deu nenes el mes de maig. Tot i així, la Junta no acaba d'entendre el perquè de tan poca concurrència, sobretot si ho comparen amb l'època de la mestra Rossell. Selvas guanya oposicions a Lorca el desembre de 1897. Camprubí continua com a mestra interina [LL7] [LLACTES].

SERRA, Pere. Mestre superior del col·legi Sant Miquel [PRNC].

SERRA BERENGUER, Antoni (1840-). Batxiller en arts. Director del col·legi privat de Sant Antoni situat al carrer de la Riera núm. 18, inaugurat el dia 1 d'octubre de 1874. El 1877 oferta, a més, classes de dibuix i geometria [PRDV][LL1]. El 1879 el nombre d'alumnes és de 80. Viu a la mateixa escola, l'estat de la qual és acceptable [AHUB]. Marià Callís i Collell hi imparteix classes extraordinàries de dibuix i geometria.

SEVILLA, Remei. Mestra de nenes a caputxins, deixa el càrrec el març de 1909 i la substitueix Emília Padró [LL3].

SIRVENT VILA, Josep. Mestre de la Mercè febrer de 1857 [LLIP]. El mes d'agost de 1860 demana a la Junta que li lliuri un certificat de conducta. La Junta manifesta que és impossible signar-li cap document amb bones notes [LLACTES].

SOLÀ, Marcià. Natural de Vic. Mestre i director de l'escola de música el març 1876; renuncia el maig de 1878 [LLIP][LLACTES]. El 1867 ofereix classes particulars de solfeig, cant, piano i altres instruments mentre és alumne de l'escola de música [PRECO]. Crec que era fill de Jaume Solà.

SOLÀ, Jaume. El mes de novembre de 1844 l'Ajuntament li otorga la plaça de director de la banda municipal i professor d'ensenyança pública, és a dir mestre de música pagat

pel consistori, amb sou de 180 rals. El mes de febrer de 1850 rep l'encàrrec d'acompanyar amb la banda municipal tots els actes de l'Ajuntament [ACTES]. Mestre i director de l'escola de música, abril 1859 [LLACTES].

SOLER, Bartomeu. Natural de les Masies de Taradell, el setembre de 1837 és nomenat passat a l'escola de JIM. Dos anys després, a l'octubre de 1839, l'Ajuntament el destitueix argumentant en benefici de l'ensenyança [ACTES].

SOLER, Caietà. Professor d'instrucció primària al col·legi privat de Sant Miquel, 1868 [PRECO].

SOLER, Joan. Professor de francès a l'Ajuntament [REGL].

SOLER DE MORELL ROURE, Josep. Germà marista. Llicenciat en filosofia i lletres, professor del col·legi de Sant Josep a principis de segle XX [AHUB].

SUCARRATS, Dolors. Germana. Mestra de les nenes de Sant Domènec. L'any 1883 presenta 39 nenes a examen [LL1]. Era germana escorialesa, exercia el magisteri per R.O. de 22/VII/1861 també al col·legi privat de Ntra. Sra. del Carme.

TARTER BARTRA, Miquela. Nascuda a Moià el 4/VI/1841, filla de Francesc i de Francesca de Vic. Germana de les perpètuas adoratrius. Mestra particular, l'abril de 1865 té previst inaugurar una escola elemental de nenes al passeig de Sta. Clara nº7, 2n pis [LLACTES]. Mestra elemental amb títol expedit a Barcelona el 1864, exerceix a les Sagramentàries a la dècada dels vuitanta, col·legi privat inaugurat el dia 1 d'abril de 1864. El 1902 consta coma directora del col·legi de les Sagramentàries al carrer de Sant Bernat, establert des de 1856 [AHUB].

TARRÉS, Antoni. Nomenat passant de JIM l'octubre de 1839 [ACTES]. Renuncia a la plaça d'ajudant a l'escola de Jesús i Maria [LL2].

TORELLÓ BORRÀS, Pelegrí. Mestre interí de l'escola superior, octubre 1859 [LLIP]. Desconec si és el mateix Pelegrí Torelló Borràs que publica el 1909 una monografia del municipi de Sant Sadurní d'Anoia [LLADB]. Confirmat, ho és [REGL].

Autor de: *Nuevo procedimiento del método racional para la enseñanza de la lectura*, véndese en la papelería del P. Casanovas, <1866>, 28 p [Biblioteca de Catalunya]; *Gelida: notes pera sa historia*, Imprempta de Pere Ortega, Barcelona, 1906, 61 p. [Institut Cartogràfic de Catalunya]; *Monografia històrico-pintoresca de la vila de Sant Sadurní d'Anoia*, Ajuntament de Sant Sadurní d'Anoia, 1996, 123 p. (reprod. facs. de l'edició de Barcelona: Imp. de Francisco X. Altés y Alabart, 1909) [Universitat de Barcelona].

TORRA VILA, Josep. Pvre. Mestre particular a la casa pupilatge d'Angla al 1865 [LLACTES].

TORRENTS, Francesc. Mestre de l'escola de dibuix, gener de 1883 [LLACTES].

TORRES, Pere. Mestre substituït a elemental de Caputxins, octubre de 1870. Desconeixem si va prendre possessió de la plaça, perquè quan mor Baranera el març de 1871, a Caputxins manca un mestre i la Junta hi envia Antoni Cebrian mentre el seu germà Esteve el supleix a Sant Felip. El maig de 1871 arriba per ocupar aquesta plaça Joan Fornells [LLACTES].

TORT CARDÚS, Mª Antònia. Germana beata dominica. Mestra elemental amb títol expedit a Madrid el 1860, impartia docència al col·legi privat de les beates dominiques per a nenes inaugurat el dia 1 de desembre de 1860 [LL1].

TRISTANY SERRET, Josep. Mestre superior, gener de 1858 [LL7]. A l'abril de 1858 renuncia a la plaça d'elemental de Sant Felip per motius familiars i personals. La Junta insisteix en que les causes alegades són massa imprecises, i de nou Tristany argumenta la seva dimissió per qüestions particulars com principalment la seva delicada constitució [LLIP]. Escollit per la Junta Local el desembre de 1857 [LLACTES]. El 1880 és professor d'agricultura a l'institut de Saragossa i conferenciant [ADB].

TRULLÀS, Antoni. Professor de pàrvuls i elemental al col·legi privat d'Angla 1868, 1869 [PRECO][PRPOR].

TUSQUELLAS, Francesc. Mestre de l'escola de dibuix gener, de 1883. El 1871 consta exercint ja el magisteri i el 1876 consta com a director [LLACTES].

UBACH OTZET, Rita. Nascuda a Sampedor el 23/XI/1839, filla de Simeó, alpargatero, i de Francesca. Directora el 1903 del col·legi gratuït que les germanes carmelites (l'Escorial) financen des de 1898 al carrer de Santa Teresa [AHUB] [PRVM].

VALLBONA BAUCCELLS, Miquel, Prve. L'Esquirol, 1833. Fill de Josep bracer de Corcó. Mestre i director de l'escola privada dita Sant Miquel dels Sants fundada el 10 d'octubre de 1862 [PRECO]. Mestre elemental amb títol expedit a Madrid el 1863 [LL1].

VALLE, Isidor. Dibuxant, professor del col·legi d'arts del carrer de Sant Just entorn el 1919-1920 [AHUB].

VALLEJO RODRÍGUEZ, Toribio. Mestre en propietat de l'escola superior octubre de 1889. L'abril de 1890 es presenta a oposicions i proposa de substituït a Joan Francàs. Gràcies a les oposicions aconsegeix una plaça a Torrecilla de Cameros. Així ho anuncia el mes de juliol i proposa com a suplent per la superior de Vic a Francisco Chavarria, però aquest fa saber que té plaça a Mataró [LL1][LLIP][LLACTES].

VALLS, Ramon. Estudiants. El gener de 1840 l'admeten per ocupar la plaça d'ajudant a la Galera [ACTES].

VALLS ROCA, Joaquina. Nascuda a Vic el 19/IX/1861, filla de Jaume Valls, impressor, i de Mariana Roca, de Barcelona. Mestra amb títol d'elemental el 1879, un any després va obrir una escola dita col·legi de Nostra Sra. de la Mercè a la Rambla de Sta. Clara núm. 15, 1r pis, amb capacitat per a 35 nenes [AHUB].

VALLS TUDELA, Rita. Mestra en propietat de l'escola de Santa Maria des del juliol de 1889. El dia 3 de març de 1890 sol·licita baixa per malaltia, i per recuperar-se necessita passar una temporada en un clima més atemperat. Quan arriben els exàmens generals del mes de juny, no presenta cap alumna perquè quan l'escola es va obrir de nou en nou al mes de setembre les nenes assistents eren només dues i fins a l'estiu han evolucionat a 18 i no estan preparades. Deixa l'escola el 22 d'octubre de 1891 [LL1]. Segons les actes de 1891: l'edat avançada de la mestra i les seves xacres impedeixen que les nenes prosperin [LLACTES]. L'octubre de 1891 es trasllada a Sant Martí de Provencals. El curs 1892-93, és premiada per la Diputació com a mestra de primera classe [LLADB].

VENUS, Francesc. Acròbata, conegut com a Sr. Begni, inaugura a la primavera de 1867 classes de gimnàstica al quarter de la Rambla de l'hospital cedit per l'Ajuntament, al mes de juny exhibeix els avenços dels seus alumnes. El 1868 s'hi entrenen els bombers. Professor de gimnàstica al col·legi privat d'Angla 1867 [PRECO].

VICHETO, Pere. Mestre de superior al col·legi privat d'Angla 1877 [PRDV]. El 1900 és mestre a L'Esquirol [LL7].

VILA, Domènec. Prevere. El mes de març de 1828 l'Ajuntament el nomena mestre de la nova escola municipal del carrer de la Fusina. El 1850 consta com a professor d'una escola particular regida per ell mateix [ACTES].

VILACÍS, Llorenç. Professor d'ensenyança primària a principis del segle XX del col·legi de Sant Miquel [AHUB]

VILAGUT, Marià. Mestre amb títol d'elemental, director del col·legi privat de Sant Francesc (és el col·legi de Caietà Oliveres)[REGL]. Mestre elemental exerceix el 1887 al col·legi Sant Miquel [PRNC].

VILLAR DEL, Domingo. L'any 1841 sabem que exerceix de passat d'escola municipal a Vic, signa carta el juny de 1841 destinada a la comissió local en demanda d'augment de sou [LL2]. Assolir la plaça d'adjunt a JiM el gener de 1841, era mestre de tercera classe, renuncia al càrrec el febrer de 1842 [ACTES].

YBARRA AGUNDEZ, Josefa. Mestra en propietat de Sant Bernat octubre 1898[LL7].

VIVÉ, Josefa. Germana escorialesa, autoritzada per R.O. de 22/VII/1861 per exercir el magisteri al col·legi privat de Ntra. Sra. del Carme inaugurat el dia 1 de setembre de 1861 [LL1].

VIVES, Ramon. Subdiaca. Batxiller en arts, imparteix conferències de retòrica al col·legi privat d'Angla, 1868 [PRECO].

YLLA CORTINAS, Josep. Mestre de dibuix lineal a l'escola municipal de dibuix ubicada al carrer de Sant Bernat el gener de 1883 [LLACTES]. Amb anterioritat, el gener de 1869 inaugura i dirigeix una escola particular anomenada artística al carrer de Sant Sadurní [PRPOR].

YLLA MASFERRER, Manuel (1834-) [AHUB]. Mestre elemental de caputxins l'abril de 1878. Es trasllada a Sabadell. Suposem que el trasllat es fa efectiu el 1882 i ocupa la vacant Joan Fornells que ho havia demanat, però aquest deixa buida una plaça a San Bernat que interinament serà executada per Serapi Pujadas fins que arribi el nou titular a principis de 1883: Zaldo. [LL1]. Autor d'un llibre de text de geografia imprès a la llibreria Anglada [PRVM]. Mestre constant i de qualitat [LLACTES].

ZALDO LÓPEZ, Marià. Natural de Pradoluengo (Burgos). Mestre en propietat de l'escola elemental de San Bernat, març de 1883. El mes de juliol demana una llicència de 45 dies, és substituït per Martí Orra. Des d'un bon principi es presenta com un mestre acurat i legalista. Ja a l'octubre de 1884 es lamenta d'alta morositat a la seva escola i d'alt nombre de pobres en relació als altres centres. També demana que li abonin el lloguer de l'habitació perquè l'Ajuntament li deu diners fa més d'un any. Pel que sembla, el consistori no li fa cas, i Zaldo insisteix el gener de 1885 tot recolzant-se en la legislació. El mes de maig demana dos mesos de llicència per guarir la seva salut mermada per les condicions de treball. Proposa per a substitut a Josep Planas, estudiant de teologia del seminari. Retarda el seu retorn fins al 29 de setembre perquè resta a Sanahuja, on la seva dona ha tingut un fill. El juny i juliol de l'any següent torna a estar de baixa per les mateixes causes que l'anterior, el substitueix de nou Planas. Al llarg dels cursos, Zaldo va ampliant matrícula de manera que el 1887 té 218 alumnes. El 1887 es repeteix la mateixa baixa. Ara, però, el substitueix Ramon Tey, estudiant de cinquè del seminari. Autor d'un llibre de text d'aritmètica es trasllada el setembre de 1888 a una escola de la província de Lleida, a Sanahuja.[LL1] Els primers quinze dies de setembre, a l'espera d'un mestre, cobreix la vacant de Zaldo el cursat de teologia i natural de Vic Josep Miret. També impartia docència als nens pobres de Casa Caritat [LLACTES]. El curs 1892-93 és premiat per la Diputació com a mestre de primera

classe [LLADB]. Va escriure i publicà un llibre de text “Aritmética teórico-práctica” que es venia a una pesseta l'exemplar [PRNC].

ALTRES mestres que hem descobert resseguint les circulars que la Junta enviava als mestres de les escoles privades [LLACTES]:

Desembre 1868: Germana Rita Brea; Germana Maria Tolsá de Sta. Clara.

Novembre 1869: Germana Genoveva Aznar; Rosa Munmany, també consta al LL2 com a germana beata que ensenya planxa i flors a Sant Domènec el 1839);

Novembre 1870: Enric Grau; Maria Vila, beata dominica (al LL2 consta com a mestra a Sant Domènec el 1839 de llegir i escriure Sor Maria Ana Vila);

Juliol 1871: Sor M. Lluïsa Gras.

Juliol 1884: Sor Mònica Morató, priora;

Juny 1891: Germana Miquela Godayol; Sor Concepció Cardona, priora.

Al LLREGLAM: Llorença Morera, mestra, germana que exerceix a les sagramentàries. Josefa Rifà, mestra superior, germana del Pare Coll. Júlia Ullastre Brunet, mestra, germana que exerceix al col·legi de les Beates. Eudald Armengol Palau, mestre de Casa Caritat entre 1857 i 1859.

BIBLIOGRAFIA

FONTS MANUSCRITES

Arxiu Episcopal de Vic (AEV)

Arxius parroquials de:

- Balenyà, Sant Fruitós. M/6 1861 i 1926
- Vidrà, Sant Hilari. Q. 1. Magisteri 1742-1923

Arxiu de la Secretaria del Bisbat (ASB):

- Estadística parroquial 1892

Arxiu Històric Municipal de Vic (AHMV)

Carpeta: *Col.legi de Sant Miquel dels Sants 1867-1947*, Pactes entre Miquel Vallbona i l'Ajuntament de Vic, 01/IX/1904 i 05/II/1905

Llibre d'acords 1825-1829 (inclòs)

Llibre d'acords 1830-1837 (inclòs)

Llibre d'acords 1838-1839 (inclòs)

Lligall Escoles varia. Varis anys

Lligall Escoles primàries 1840-1872

Lligall Ensenyament 1840-1850. Extra inventari

Lligall Instrucció pública. Correspondència 1882 a 1891.

Lligall Instrucció pública. "Nombramientos y renunciaciones de Maestros y vocales de la Junta 1847-1876".

Lligall "Instrucción pública. Circulares, certificados, actas y otros antecedentes. 1851-96".

Lligall Instrucció pública: reglaments, exàmens i inventaris varis. 1856-1883.

Lligall Instrucció pública 1878-1892.

Lligall Instrucció pública 1894-1926.

Lligall Ensenyament primari 1900-1937. Consta a l'inventari però no es troba.

Llibre d'actes de la junta d'instrucció pública 1907 [14-11]

Llibre d'actes de la junta d'instrucció pública 1908 [1410]: les pàgines són en blanc.

Llibre d'actes de la junta d'instrucció pública 1908 [14-9]

Llibre d'actes de la junta d'instrucció pública 1908 [14-27]

Arxiu Històric Diputació de Barcelona (AHDB)

Lligall "Diputacion provincial de Barcelona archivo"; topogràfic: 1377

Lligall "Diputacion provincial de Barcelona archivo"; topogràfic: 1375

Lligall "Diputacion provincial de Barcelona archivo"; topogràfic: 951

Lligall "Diputacion provincial de Barcelona archivo"; topogràfic: 952

Lligall "Diputacion provincial de Barcelona archivo"; topogràfic: 3267

Lligall "Diputacion provincial de Barcelona archivo"; topogràfic: 3276

Lligall "Diputacion provincial de Barcelona archivo"; topogràfic: 1374

Lligall "Diputacion provincial de Barcelona archivo"; topogràfic: 3388

Lligall "Diputacion provincial de Barcelona archivo"; topogràfic: 783

Lligall "Diputacion provincial de Barcelona archivo"; topogràfic: 2368

Lligall "Diputacion provincial de Barcelona archivo"; topogràfic: 2284

Lligall "Diputacion provincial de Barcelona archivo"; topogràfic: 2285

Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona (AHUB)

Lligall: Inspecciones a escuelas de las 4 provincias. Vacarisas-Viella (1876-1896). Top: 19/4/6/6

Lligall Pueblos del Distrito. Visitas de inspeccion (1876-1897). Top: 19/3/7/3

Lligall Inspeccion de escuelas publicas en los partidos judiciales de Falset, Gerona, La Bisbal, Palma, Inca y Figueras (1863). Top: 19/4/3/2

A Torruella de Montgrí l'escola de nenes té 132 alumnes i està regentada per una mestra religiosa de 35 anys, Sor. Teodora Buxó.

Lligall Expedientes incoados por irregularidades a maestros/as de la provincia de Tarragona y Lérida. Top: 19/2/3/2

Lligall Peticiones de reingreso maestros/as, remisión títulos, relación escuelas públicas y privadas todo el deistrito universitario, visitas de inspección, etc. 1860-1868.

Top: 19/7/1/1

Lligall Expedientes personales de maestras jubiladas de Aguilar a Cortada 1870-1897.

Top.: 19/7/6/5.

Lligall Escuelas no oficiales, provincia de Barcelona, Vic, 1902-1919, Niños. Top.: 20/3/6/8.

Lligall Escuelas no oficiales provincia de Barcelona, Vic 1902-1903, Niñas. Top.: 20/3/6/

Arxiu del Seminair de Vic (ASV)

[Marià PUIGLLAT]; *Relación sucinta del establecimiento del Colegio Privado, y de las combinaciones de la enseñanza del Seminario con las de los varios Planes del Gobierno dados desde su instalacion en el curso de 1844 a 45 hasta el presente mes de setiembre de 1859.*

.

Arxiu del Col·legi Sant Miquel (ACSM)

Caixa: *Fundació privada Col·legi Sant Miquel dels Sants.2.* Subcarpeta: Obres edifici nou c/Manlleu.

FONTS IMPRESES

Premsa

El Ausonense: 09-V-1861; 26-V-1861; 30-V-1861; 02-VI-1861; 23-VI-1861; 04-VII-1861; 18-VII-1861; 01-VIII-1861; 04-VIII-1861; 01-IX-1861; 12-IX-1861; 15-IX-1861; 22-IX-1861; 03-X-1861; 20-X-1861; 10-XI-1861; 21-XI-1861; 01-XII-1861; 05-XII-1861; 12-XII-1861; 22-XII-1861; 30-I-1862; 13-III-1862; 01-V-1862; 05-VI-1862; 08-VI-1862; 19-VI-1862; 03-VII-1862; 06-VII-1862; 10-VII-1862; 07-IX-1862; 14-IX-1862; 18-IX-1862; 01-X-1862; 09-X-1862; 16-X-1862; 12-II-1863;

El Eco de la Montaña: 09-IV-1863; 14-V-1863; 09-VII-1863; 03-IX-1863; 24-IX-1863; 08-X-1863; 29-X-1863; 29-XI-1863; 10-XI-1863; 13-XII-1863; 17-XII-1863; 29-XII-1863; 03-I-1864; 17-I-1864; 17-I-1864; 30-I-1864; 14-II-1864; 25-II-1864; 24-III-1864; 17-IV-1864; 26-V-1864; 29-VI-1864; 03-VII-1864; 17-VII-1864; 24-VII-1864; 25-VIII-1864; 28-VIII-1864; 01-IX-1864; 04-IX-1864; 08-IX-1864; 22-IX-1864; 25-IX-1864; 29-IX-1864; 02-II-1865; 19-III-1865; 13-IV-1865; 28-V-1865; 15-VI-1865; 22-VI-1865; 02-VII-1865; 09-VII-1865; 13-VII-1865; 30-VII-1865; 31-VIII-1865; 21-IX-1865; 28-IX-1865; 01-X-1865; 15-X-1865; 01-XI-1865; 09-XI-1865; 26-XI-1865; 03-XI-1865; 08-III-1866; 14-VI-1866; 21-VI-1866; 24-VI-1866; 28-VI-1866; 01-VII-1866; 05-VII-1866; 25-VII-1866; 09-VIII-1866; 16-IX-1866; 04-X-1866; 14-X-1866; 18-XI-1866; 13-XII-1866; 07-III-1867; 11-IV-1867; 21-IV-1867; 28-IV-1867; 19-V-1867; 26-V-1867; 16-VI-1867; 27-VI-1867; 29-VI-1867; 04-VII-1867; 09-VII-1867; 11-VII-1867; 14-VII-1867; 18-VII-1867; 08-IX-1867; 27-IX-1867; 29-IX-1867; 17-X-1867; 05-XII-1867; 12-XII-1867; 19-XII-1867; 25-XII-1867; 16-II-1868; 17-V-1868; 04-VI-1868; 28-VI-1868; 12-VII-1868; 16-VII-1868; 15-VIII-1868; 03-IX-1868; 13-IX-1868;

El Porvenir: 30-VI-1866; 22-VIII-1866; 29-VI-1867; 07-VII-1867; 12-VII-1867; 17-VII-1867; 31-VII-1867; 07-X-1868; 11-X-1868; 29-XI-1868; 06-I-1869; 21-I-1869;

El Pueblo Vicense; 07-XI-1868; 06-I-1868; 27-I-1869; 17-IV-1869;

El Domingo; 08-III-1874; 19-IV-1874; 20-IX-1874; 11-X-1874; 08-XI-1874; 13-XII-1874;

La Patria; 08-V-1869; 19-VI-1869; 17-VII-1869; 04-VIII-1869; 07-VIII-1869; 14-VIII-1869; 21-VIII-1869; 25-VIII-1869; 04-IX-1869; 08-IX-1869; 15-IX-1869; 06-X-1869; 16-X-1869; 20-X-1869; 05-II-1870; 09-II-1870; 23-II-1870; 04-VI-1870; 18-VI-1870; 29-VI-1870; 09-VII-1870; 13-X-1870; 12-I-1871; 22-I-1871; 23-II-1871; 05-III-1871; 09-III-1871; 25-III-1871; 06-IV-1871;

Diario de Vich; 08-VIII-1877; 09-VIII-1877; 24-VIII-1877; 26-VIII-1877; 04-IX-1877; 07-IX-1877; 11-IX-1877; 12-IX-1877; 19-IX-1877; 27-IX-1877; 04-X-1877; 31-X-1877; 23-XI-1877;

La Veu del Montserrat; 12-X-1878; 23-XI-1878; 19-IV-1879; 28-VI-1879; 27-IX-1879; 12-XI-1880; 21-VIII-1880; 28-VIII-1880;

Jaume BALMES URPIÀ; *El Criterio*, Editorial Balmes, Girona, 11ª edició, 1996.

Saturnino CALLEJA FERNÁNDEZ; *Tesoro de las escuelas*, Editorial Saturnino Calleja, Madrid [Obra reproduïda per l'editorial Edaf, Madrid, 1999, 477 p.]

Manuel Bartolomé COSSIO; *La enseñanza primaria en España*, Madrid, Rojas, 19145, 2da. edición.

Francisco GINER DE LOS RIOS; "El edificio de la escuela", *Obras completas*, Espasa-Calpe, Madrid, 1927, T. XVI.

Félix MARTÍ ALPERA; *Las escuelas rurales*, Dalmau Carles y C^a, Girona, 1911.

Pedro LOPERENA; *Cómo el Estado forma a sus Maestros en España y en el extranjero*, Casa-Editorial Araluze, Barcelona, 1921.

Pascual MADDOZ; *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones en ultramar. Artículos sobre el Principat de Catalunya, Andorra i zona de*

parla catalana del Regne d'Aragó, Curial, Barcelona, 1985, reedició facsímil, Vol I 610 p., Vol. II 647 p.

Joaquim RUBIÓ I ORS; *El libro de las niñas*, Imprenta de J. Rubió bajada de la Cárcel, Barcelona, 1860.

Joaquim SALARICH VERDAGUER; *Censo de Vich*, Impremta de Joaquim Bosch, Barcelona, 1857.

Joaquim SALARICH VERDAGUER; *Estudio Topográfico médico del Llano de Vich*. Memoria premiada por la Real Academia de Medicina y Cirugia de Barcelona con medalla de Oro y título de socio corresponsal en el concurso público celebrado en 1º de Febrero del año 1871 [Manuscrit].

Boletín Oficial del Obispado de Vich, 1858 a 1900.

Boletín Oficial de Instrucción Pública, Madrid, en la Imprenta Nacional, 1842.

Memories de un menestral vigatà. Los últims XXX anys. Ratlles dedi[c]ades per un oficial sabater que no sap escriurer á un fill seu estudiant de segon any de Teologia, Imp. Antoniana, [carrer] Gerona, 1899.

Ley de Isntrucción Pública, Tomo LXXIII, Imprenta del Ministeruio de Gracia y Justicia, 857.

BIBLIOGRAFIA

Sandra ACKER; *Género y educación*, Narcea, Madrid, 1995.

Joaquim ALBAREDA SALVADÓ; "L'escola laica a la Plana de Vic a principis de segle". Ponència de les *5es. Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Vic, 1982, p. 187 a 210.

Joaquim ALBAREDA, M. Teresa COLLELL, Antoni TORT; "Ensenyament, cultura popular i religiositat al bisbat de Vic a inicis de segle. (Dades estadístiques del bisbat dels anys 1892 i 1909)", *Actes de les 7es Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, Escola i Estat*, Eumo, Vic, 1985, p. 445 a 477.

Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ; *La Vall de Torelló en els segles XVIII i XIX*, Eumo, Vic, 1989.

J. ALBAREDA, C. MONTES; "Dues associacions per a dues societats diferenciades de l'interior de Catalunya. El Círcol Literari de Vic i el Progrés de Manlleu (segle XIX)," *Espai i Temps d'Oci a la Història, XI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Govern Balear, Palma de Mallorca, 1993, pp. 95 a 104.

Pierre ALBERTINI; *L'École en France XIX-XX siècle, de la maternelle à l'université*, Hachette, Paris, 1992, 191 p.

José ÁLVAREZ JUNCO; *Mater Dolorosa. La idea de España en el siglo XIX*, Taurus, Madrid, 2002.

Pere ANGUERA NOLLA; *La burguesia reformista. Reus en els fets de l'any 1868*, Associació d'Estudis Reusencs, Reus, 1980.

Pere ANGUERA NOLLA; *Déu, Fam i Rei. El primer carlisme a Catalunya*, PAM, 1995.

Pere ANGUERA NOLLA; *El català al segle XIX. De llengua del poble a llengua nacional*, Empúries, Barcelona, 1997.

Ramon ARNABAT MATA [et alt.]; "El carlisme en el segle XIX: ideologia i conflictivitat social", *Recerques*, núm. 34, 1997.

Ramon ARNABAT; *La revolució de 1820 i el Trienni Liberal a Catalunya*, Eumo, Vic, 2001.

Ramon ARNABAT; "Elits i control de les institucions polítiques locals durant el procés de la revolució liberal a Catalunya", *III Jornades sobre Sistemes Agraris, Organització Social i Poder Local als Països Catalans*, IIEI, Lleida, 2002, p. 283-327.

Miguel ARTOLA; *La burguesia revolucionaria 1808-1869*, Alianza, 1973.

Joan BADA; *Clericalismo y anticlericalismo*, Madrid, BAC, 2002.

Ángel BAHAMONDE (Coord.); *Historia de España siglo XX 1875-1939*, Cátedra, Madrid, 2000.

Alberto Maria BANTI; "Burguesies de les professions a l'Europa del segle XIX", *Recerques* núm. 28, pp. 23-41, 1994.

Genís BARNOSELL JORDÀ; *Orígens del sindicalisme català*, Eumo editorial, Vic, 1999.

Jean BAUBEROT, Séverine MATHIEU; *Religion, modernité et culture au Royaume-Uni et en France 1800-1914*, Éditions du Seuil, 2002.

Luis BELLO; *Viaje por las escuelas de Cataluña*, edición y estudio introductorio de Agustín Escolano Benito, Tirant lo Blanch, València, 2002.

Luis BELLO; *Viaje por las escuelas de Asturias*, KRK ediciones, Oviedo, 2003.

Joan BONET BALTÀ, Casimir MARTÍ; *L'integrisme a Catalunya. Les grans polèmiques 1881-1888*, Vicens Vives, Barcelona, 1990.

José M. BORRÁS LLOP [Coord.]; *Historia de la infancia en la España Contemporánea 1834-1936*, Fundación Germán Sánchez Ruipérez, Madrid, 1996.

José María BORRÁS LLOP; "El trabajo infantil en la industria de Barcelona según el censo obrero de 1905", a *Historia Social*, núm 33, 1999, p. 25 a 48.

José María BORRÁS LLOP; "Antes de nacer sabíamos trabajar. Absentismo escolar y trabajo infantil en el Madrid rural del primer tercio del siglo XX", *Historia Agraria*, núm. 20, abril 2000, pp. 169-194.

José Maria BORRÁS LLOP; "El trabajo infantil en el mundo rural español (1849-1936). Género, edades y ocupaciones", José Miguel MARTÍNEZ CARRIÓN; *El nivel de vida en la España rural, siglos XVIII-XX*, Universidad de Alicante, 2002, p. 497 a 547.

Mònica, BOSCH PORTELL; *Casa Carles. Evolució socio-econòmica d'una família d'hisendats gironins a la primera meitat del segle XIX*, treball de 9 crèdits del doctorat d'Història, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives de la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona, 1993.

Mònica BOSCH PORTELL; "Els hisendats com a classe dirigent", *L'Avenç* núm. 270, juny 2002, pp. 52-55.

Isabel BURDIEL, Manuel PÉREZ LEDESMA; *Liberales, agitadores y conspiradores: biografías heterodoxas del siglo XIX*, Madrid, Espasa-Calpe, 2000.

Miquel Àngel CABRERA; "El debate postmoderno sobre el conocimiento histórico y su repercusión en España", *Historia Social*, núm. 50, 2004, p. 141 a 164.

William J. CALLAHAN; *Iglesia, poder y sociedad en España, 1750-1874*, Nerea, Madrid, 1989.

William J. CALLAHAN; *La Iglesia católica en España (1875-2002)*, Crítica, Barcelona, 2003.

Jordi CANAL MORELL; *El carlisme català dins l'Espanya de la Restauració. Un assaig de modernització política (1888-1900)*, Eumo, Vic, 1998.

Jordi CANAL MORELL; *El carlismo*, Alianza, Madrid, 2000.

Montserrat CAMINAL; "L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre: els seus homes i les seves activitats (1851-1901) », *Recerques* núm. 22, 1989, p. 117-135.

Horacio CAPEL, Mario ARAYA, Manolita BRUNET, Júlia MELCON, Francesc NADAL, Luís URTEAGA, Ika SÁNCHEZ; *Ciencia para la burguesía*, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 1983.

Rosa Mª CAPEL MARTÍNEZ; *El trabajo y la educación de la mujer en España (1900-1930)*, Ministerio de Cultura, Madrid, 1986.

Pedro CARASA SOTO; *Élites. Prosopografía contemporánea*, Universidad de Valladolid, Valladolid, 1994.

Montserrat CARBONELL ESTELLER; *Sobreviure a Barcelona: dones, pobresa i assistència al segle XVIII*, Eumo, Vic, 1996.

Francesc CARRERES I CANDI; *Geografia general de Catalunya*, Edicions catalanes, Barcelona, 1980, reedició facsímil, Vol. V.

Carme CARRERAS LLANSANA; *Laureano Figuerola, nuestro pedagogo de la ilustración*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1982.

Julián CASANOVA; *La historia social y los historiadores*, Crítica, Barcelona, 1991.

Josep CASANOVAS PRAT; "L'eclosió de la història contemporània a Osona", dins *AUSA*, núm. 148-149 monogràfic titulat Cinquanta anys de cultura a Osona, 2002, p. 85 a 95.

Jordi CASAS ROCA; "La Hisenda municipal liberal a Catalunya durant la primera meitat del segle XIX", dins: *III Congrés Internacional d'Història local de Catalunya*, Barcelona: L'Avenç, 1996, p. 85-107.

Jordi CASASSAS (coordinador); *Els intel.lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*, Pòrtic, Barcelona, 1999.

Antonio CASTILLO GÓMEZ, coord.; *La conquista del alfabeto. Escritura y clases populares*, Trea, Asturias, 2002.

Santiago CASTILLO [Coord.]; *La Historia Social en España. Actualidades y perspectivas*, Siglo XXI, Madrid, 1991

Santiago CASTILLO; Roberto FERNÁNDEZ [Coord.]; *Historia social i ciencias sociales. Actas del IV Congreso de Historia Social de España*, Editorial Milenio, Lleida, 2001, 2 vols.

Carlo M. CIPOLLA; *Educación y desarrollo en Occidente*, Ariel, Barcelona, 2ª edició, 1983.

Josep CLARÀ, Pere CORNELLÀ, Joan PUIGVERT; *La Normal de Girona (1844-1994)*, Universitat de Girona, Facultat de Ciències de l'Educació, 1995.

Christophe CHARLE; *Histoire sociale de la France au XIXe siècle*, Éditions du Seuil, 1991.

Roger CHARTIER; *El mundo como representación: Historia cultural. Entre la práctica y la representación*, Gedisa, 1992.

Antoni J. COLOM CAÑELLAS; *Assaig d'Història de l'Educació a la Mallorca Contemporània*, Universitat de les Illes Balears, Palma, 1991.

Francisco COMÍN; *Historia de la Hacienda pública II, España (1808-1995)*, Crítica, Barcelona, 1996.

Rosa CONGOST; "La família Safont, el comte de Santa Coloma i la revolució liberal", *Recerques*, núm. 22, Barcelona, 1989 p. 83 a 92.

Rosa CONGOST; *Els propietaris i els altres*, Eumo, Vic, 1990.

Rosa CONGOST, Lluís TO [curadors]; *Homes, masos, història: la Catalunya del nord-est (ss. XII-XIX)*, Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona, PAM, 1999.

Rosa CONGOST, Gabriel JOVER i Giuliana BIAGIOLI [ed.], *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània. Masos, possessions, poderi*, Girona, CCG Edicions, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines i Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona, 2003.

Esther CORTADA ANDREU; "El acceso de las maestras al magisterio público en el siglo XIX: ¿Concesión o logro profesional?", a *Historia Social*, núm. 38, 2000, pp. 35 a 55.

Esther CORTADA ANDREU; *Les mestres d'escola pública a Catalunya 1857-1900. La definició d'un model pr. Esther professional entre la domesticitat i la transgressió, microfítxes*, UB, 2001.

Lluís COSTA FERNÁNDEZ; *Història de Girona*, Ateneu d'Acció Cultural, Girona, 1990.

Cosme CUENCA, Mª Fernanda FERNÁNDEZ, Jorge HEVIA; *Escuelas de indianos y emigrantes en Asturias. Rehabilitación de las escuelas de Vidiago*, Trea, Gijón, 2003.

Agustí DALMAU I FONT; *L'essència de Sant Pere de Torelló*, Ajuntament de Sant Pere de Torelló, 1994.

Paulí DÁVILA BALSERA; *La honrada medianía: génesis y formación del magisterio español*, PPU, Barcelona, 1994.

Paulí DÁVILA BALSERA; *La política educativa y la enseñanza primaria en el País Vasco, 1860-1930*, Universidad del País Vasco, 1994.

Paulí DÁVILA BALSERA; *Lengua, escuela y cultura: el proceso de alfabetización en Euskal Herria, siglos XIX y XX*, Universidad del País Vasco, 1995.

Paulí DÁVILA BALSERA [Coord.]; *Enseñanza y educación en el País Vasco contemporáneo*, Erein, Donostia, 2003.

Narciso DE GABRIEL ; *Leer, escribir y contar. Escolarización popular y sociedad en Galicia (1875-1900)*, Ediciós do Castro, A Coruña, 1990.

Benet DEL RINCÓN IGEA; *L'aportació pedagògica del mestre Rius*, PAM, 1999.

Maria del Mar DEL POZO ANDRÉS; *Currículum e identidad nacional. Regeneracionismos, nacionalismos y escuela pública (1890-1939)*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2000.

Carmen DEL RÍO DIESTRO; *Ángel F. De los Ríos. Un proyecto de escuela laica*, Servicio de Publicaciones Universidad de Cantabria, Santander, 1999.

Ángela DEL VALLE; *La pedagogia de inspiración católica*, Síntesis, Madrid, 2000.

Buenaventura DELGADO; *Historia de la infancia*, Ariel, Barcelona, 2000.

Buenaventura DELGADO; *La Institución Libre de Enseñanza en Cataluña*, Ariel Practicum, Barcelona, 2000.

Salvador DOMÈNECH DOMÈNECH; *Manuel Ainaud i la tasca pedagògica a l'Ajuntament de Barcelona*, PAM, 1995.

Eduardo DÍAZ MARTÍN [Coord.]; *Jornadas homenaje a Giner de los Ríos*, Universidad de Jaén, 1999.

Lluís DURAN SOLÀ; *Pàtria i escola: L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, Afers, 1997.

Agustín ESCOLANO BENITO; *Tiempos y espacios para la escuela*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2000.

Agustín ESCOLANO BENITO; *La educación en la España contemporánea*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2002.

Agustín ESCOLANO BENITO, José María HERNÁNDEZ DÍAZ [Coord.]; *La memoria y el deseo. Cultura de la escuela y educación deseada*, Tirant lo Blanch, València, 2002.

Fermín EZPELETA AGUILAR; *Crónica negra del magisterio español*, Unisón, Madrid, 2001.

Javier FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, Juan Francisco FUENTES; *Diccionario político y social del siglo XIX español*, Alianza, Madrid, 2002.

Lluís FERRAN TOLEDANO; *Entre el sermó i el trabuc. El carlisme català contra la revolució setembrina (1868-1872)*, Pagès editors, Lleida, 2001.

Narcís FIGUERAS i Joaquim M. PUIGVERT; *Tribulacions d'un masover fadristern*, Taller d'Història de Maçanet de la Selva, Centre d'Estudis Selvatans, 1998.

Jordi FIGUEROLA GARRETA; *Església i societat a principis del segle XIX*, Eumo, Vic, 1988.

Jordi FIGUEROLA GARRETA; "Els butlletins oficials eclesiàstics dels bisbats catalans: una publicació sovint oblidada", *Gazeta*, núm. 1, p. 149 a 162, 1994 [Actes de les Primeres Jornades d'Història de la Premsa, Societat Catalana de Comunicació].

Jordi FIGUEROLA GARRETA; *El bisbe Morgades i la formació de l'església catalana contemporània*, PAM, 1994.

Consuelo FLECHA GARCÍA; *Las primeras universitarias españolas*, Narcea, Madrid, 1996.

Josep FONTANA; *La crisis del Antiguo Régimen 1808-1833*, Crítica, 1979.

Josep FONTANA; “La fi de l’Antic Règim i la industrialització 1787-1868”, dins *Història de Catalunya*, dirigida per Pierre Vilar, Barcelona, Edicions 62, 1988, Vol. V, p. 93 a 122 [Capítol III Les Idees].

Josep FONTANA; “Revolució liberal i revolta popular (1833-1843)”, a *Història de Catalunya*, dirigida per Pierre Vilar, Barcelona, Edicions 62, 1988, Vol. V, p. 245 a 294 [Capítol VII].

Josep M. FRADERA; “El vigatanisme en la transformació de les tradicions culturals i polítiques de la Catalunya muntanyesa”, Maties RAMISA VERDAGUER; *Els orígens del catalanisme conservador i la Veu del Montserrat*, Eumo, Vic, 1985.

Josep M. FRADERA; “Entre l’abisme i la realitat: estratègies del catolicisme català”, *L’Avenç*, núm. 85, setembre de 1985.

Josep M. FRADERA; *Cultura nacional en una societat dividida*, Curial, Barcelona, 1992.

Josep M. FRADERA; *Jaume Balmes. Els fonaments racionals d’una política catòlica*, Eumo, Vic, 1996.

Josep M. FRADERA [Coordinador]; *Societat, política i cultura a Catalunya, 1830-1880*, Quaderns d’Història núm. 6, Ajuntament de Barcelona, 2002.

François FURET [et alter]; *El hombre romántico*, Alianza Editorial, Madrid, 1997.

Juan Pablo FUSI, Jordi PALAFOX; *España (1808-1896): el desafío de la modernidad*, Espasa-Calpe, 2003.

Esteve GAJA I MOLIST; *El Manlleu del segle XIX*, Manlleu, 1983.

A. GARCÍA; “L'església i el treball femení”, dins RIQUER B. (dir.) *L'època dels nous moviments socials 1900-1930*, volum 8, *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1995, p. 180-181.

Anna M. GARCÍA ROVIRA; *La revolució liberal a Espanya i les classes populars*, Eumo Editorial, Vic, 1989.

Joaquín GARCÍA PUCHOL; *Los textos escolares de historia en la enseñanza española (1808-1900)*, Universitat de Barcelona, 1993.

Anna M. GARCÍA ROVIRA; *La revolució liberal a Espanya i les classes populars*, Eumo Editorial, Vic, 1989.

Ramon GARRABOU; *Enginyers industrials, modernització econòmica i burgesa a Catalunya*, L'Avenç, Barcelona, 1982.

Rosa M. GIL TORT; “Escoles de paper, el reflex de moltes precarietats”, *Revista de Girona. L'arquitectura escolar pública*, núm. 232, Girona, 2005, p. 81 a 84.

Maite GODAYOL I PUIG; *La Universitat a Vic el 1873*, Revista AUSA, 1998.

M. Teresa GODAYOL PUIG; *Didàctica de la ciència i educació eclesiàstica al segle XIX. El Col·legi Privat de Segon Ensenyament de Vic, 1844-1899*, [Treball d'investigació], Universitat de Girona, 1999.

M. Teresa GODAYOL PUIG; “La política educativa vuitcentista a Vic”, dins *XV Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Badalona, 2001, versió CD rom.

M. Teresa GODAYOL PUIG; M. Teresa GODAYOL I PUIG; “El naixement de l'escola pública i la seva aplicació a Vic”, a *Societat i Ensenyament a Vic. El Col·legi de*

Sant Miquel dels Sants, Publicacions del Col·legi Sant Miquel dels Sants i Editorial Diac, Vic, 2004, p. 10 a 37.

M. Teresa GODAYOL I PUIG; “La construcció històrica de l’espai escolar, a *Societat i Ensenyament a Vic. El Col·legi de Sant Miquel dels Sants*, Publicacions del Col·legi Sant Miquel dels Sants i Editorial Diac, Vic, 2005, p. 14 a 30.

M. Teresa GODAYOL I PUIG; “Església i escola a Vic al segle XIX”, dins *Església, Societat i Poder a les terres de parla catalana*, Actes del IV Congrés de la CCEPC, Publicacions de la CCEPC, Cossetània, Valls, 2005, p. 543 a 558.

M Teresa GODAYOL PUIG; “Didàctica de la ciència i educació eclesiàstica a Vic durant el segle XIX”, dins *II Jornades d’Història de la Ciència i de l’Ensenyament*, Institut d’Estudis Catalans, Barcelona, 2005, en premsa.

Mª Dolores GÓMEZ MOLLEDA; *Pedro Poveda. Educador de Educadores*, Narcea, Madrid, 1993.

Ángel GÓMEZ MORENO; *Educación primaria y sociedad en la provincia de Zaragoza (1838-1857)*, Universidad de Zaragoza.

Josep GONZÀLEZ-AGÀPITO; *Bibliografia de la Renovació Pedagògica (1900-1939)*, Universitat de Barcelona, 1978.

Josep GONZÀLEZ-AGÀPITO; Salomó MARQUÈS; Alejandro MAYORDOMO; Bernat SUREDA; *Tradició i renovació pedagògica 1898-1939*, PAM, 2002.

Josep GONZÀLEZ-AGÀPITO, Salomó MARQUÈS ; “Arquitectura per a la República dels professors”, a *Revista de Girona. L’arquitectura escolar pública*, núm. 232, 2005, p. 62 a 67.

Sebastián GONZÁLEZ LOSADA; *Maestros, Alumnos y Escuelas en Huelva (1857-1900)*, Diputación Provincial de Huelva, 1999.

Jean-Louis GUEREÑA, Antonio VIÑAO FRAGO; *Estadística escolar, proceso de escolarización y sistema educativo nacional en España (1750-1850)*, EUB, Barcelona, 1996.

Manuel HIJANO DEL RIO; *Los orígenes del sistema educativo liberal. La enseñanza primaria en Málaga*, Studia Malacitana, Universidad de Málaga, 1995.

Antonio HEREDIA SORIANO; *Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. La era isabelina (1833-1868)*, Universidad de Salamanca, 1982.

José María HERNÁNDEZ DÍAZ [Coord.]; *La escuela primaria en Castilla y León*, Amarú, Salamanca, 1993.

Marició JANUÉ MIRET; *Els polítics en temps de revolució. La vida política a Barcelona durant el Sexenni revolucionari*, Eumo, Vic, 2002.

Marició JANUÉ MIRET, Borja DE RIQUER, Pere GABRIEL, Josep PICH, Isidre MOLAS; *La Diputació revolucionària 1868-1874*, Diputació de Barcelona, 2003.

Antoni JUTGLAR [Estudi preliminar]; *P.F. Monlau y J. Salarich. Condiciones de vida y trabajo obrero en España a mediados del siglo XIX*, Anthropos, Barcelona, 1984.

Eduard JUNYENT; *La Ciutat de Vic i la seva història*, Curial, Barcelona, 1980.

Jürgen KOCKA; "Estructura i cultura de la burgesia europea el segle XIX. Reflexions comparatives des d'un punt de mira alemany", *Recerques*, núm. 28, pp. 9-22, 1994.

Emilio LA PARRA, Manuel SUÁREZ [Eds.]; *El anticlericalismo español contemporáneo*, Biblioteca Nueva, Madrid, 1998.

Frances LANNON; *Privilegio, persecución y profecía. La Iglesia Católica en España 1875-1975*, Alianza Universidad, Madrid, 1990.

Javier LASPALAS; *Introducción a la historiografía de la educación*, Eunsa, Navarra, 2002.

M. Teresa LÓPEZ DEL CASTILLO; *Defensoras de la educación de la mujer. Las primeras inspectoras escolares de Madrid (1861-1926)*, Consejería de Educación de la Comunidad de Madrid, Madrid, 2003.

Manuel LÓPEZ TORRIJO, Mª Tecla PORTELA CARREIRO; *La educación en la mentalidad popular*, Universitat de València, 1997.

Luís Miguel LÁZARO LORENTE; *Prensa racionalista y educación en España (1901-1932)*, Universitat de València, 1995.

Carlos LOMAS; *La vida en las aulas*, Paidós, Barcelona, 2002.

L'Escola Nova Catalana 1900-1939. Pròleg i tria de textos de Josep González-Agàpito, Eumo, Vic, 1992.

Albert MANENT; "Llibrerías religiosas catòliques" dins *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Claret, 2000, Vol II, p. 491-492.

Joan-Lluís MARFANY; *La cultura del catalanisme*, Empúries, Barcelona, 1996.

Joan-Lluís MARFANY; *La llengua maltractada*, Empúries, Barcelona, 2001.

Joan-Lluís MARFANY; "La història de la cultura, de Catalunya estant", dins Josep M. FRADERA i Enric UCELAY-DA CAL [ed.]; *Notícia nova de Catalunya. Consideracions crítiques sobre la historiografia catalana als anys cinquanta de Notícia de Catalunya de Jaume Vicens Vives*, CCCB, Barcelona, 2005, p. 159 a 195.

Josep M. MARQUÊS; *Per les esglésies*, Diputació provincial de Girona, 2000.

Ignacio MARTÍN JIMÉNEZ; "Ser maestro en la España del siglo XIX", a *Historia Social*, núm. 33, 1999, pp. 3 a 23.

Àngels MARTÍNEZ BONAFÉ; *Ensenyament, Burguesia i Liberalisme. L'Ensenyament secundari en els orígens del País Valencià Contemporani*, Diputació Provincial de València, València, 1985.

Jesús A. MARTÍNEZ MARTÍN [dir]; *Historia de la edición en España 1836-1936*, Marcial Pons, Madrid, 2001.

Antoni MAYANS PLUJÀ; *Els arxius parroquials, municipals i notariais de la Garrotxa. Una aproximació*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1987.

Alfredo MAYORGA MANRIQUE; *La inspección educativa. Siglo y medio de la inspección educativa en España 1849-1999*, Santillana, Madrid, 2000.

Julia MELCÓN BELTRÁN; *La formación del profesorado en España (1837-1914)*, Ministerio de Educacion y Ciencia, Madrid, 1999.

Lluís M. MESTRAS MARTÍ; *Mestres d'aquell temps*, Grup de l'Empordà, Girona, 1999.

Concepció MIRALPEIX BALLÚS; *La premsa a la ciutat de Vic al segle XIX*, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1981.

M. Isabel MIRÓ MONTOLIU i Jordi PIQUÉ PADRÓ; *Materials didàctics de l'Arxiu Històric de Tarragona. Guia didàctica per a la història i l'ensenyament a Tarragona*, Gràfiques Arrels, Tarragona, 2002.

Antonio MOLERO PINTADO; *La Institución Libre de Enseñanza, un proyecto de reforma pedagógica*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2000.

Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS; *L'Escola Normal de Barcelona 1845/1972*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 2000.

Daniel MONTAÑÀ I BUCHACA, Josep PLANES I BALL; *Sant Boi de Lluçanès. Un poble de l'altiplà*, Cossetània edicions, Valls, 1997.

Mònica MUXACH i altres; *El mestre Gregori Artizà i Lapedra. Entre la pedagogia i el vi*, Lleure, Girona, 1999.

Mary NASH; *Mujer, Familia y trabajo en España (1875-1936)*, Anthropos, Barcelona, 1983.

Ramón NAVARRO; *La escuela y el maestro en la España contemporánea (1810-1939)*, Textos Universitarios "Sant Jordi", Lleida, 1998.

Antonio NOVOA; "El passat de l'educació: la construcció de noves històries", dins *Temps d'Educació* núm. 15, Universitat de Barcelona, 1996, p. 245 a 278.

Clara Eugenia NÚÑEZ; *La fuente de la riqueza. Educación y desarrollo económico en la España Contemporánea*, Alianza Universidad, Madrid, 1992.

Clara Eugenia NÚÑEZ, Gabriel TORTELLA [eds.]; *La maldición divina. Ignorancia y atraso económico en perspectiva histórica*, Alianza Universidad, Madrid, 1993.

Ramon ORDEIG I MATA; *Oristà i la seva història*, EH, Vic, 1995.

Eugenio OTERO URTAZA; *Manuel Bartolomé Cossío. Trayectoria vital de un educador*, CSIC, Madrid, 1994.

Jacques OZOUF; *Nous les maîtres d'école. Autobiographies d'instituteurs de la Belle Epoque*, Gallimard, 1973.

Mona OZOUF; *L'École, L'Église et la République 1871-1914*, Éditions Cane/Jean Offredo, Paris, 1982.

Irene PALACIO LIS ; *Mujeres ignorantes : madres culpables. Adoctrinamiento y divulgación materno-infantil en la primera mitad del siglo XX*, Universitat de València, 2003.

Josep PALLACH; *Els mestres públics i la reforma de l'ensenyament a Catalunya (1901-1908)*, Edicions CEAC, Barcelona 1978.

Gonzalo PASAMAR; *La historia contemporánea. Aspectos teóricos e historiográficos*, Síntesis, 2000.

Pere PASCUAL DOMÈNECH; *Agricultura i Industrialització a la Catalunya del segle XIX*, Crítica, Barcelona, 1990.

Alícia PASCUAL; *Leer, escribir, contar y rezar. La escuela en los pueblos de Madrid en el siglo XIX*, Consejería de Educación de la Comunidad de Madrid, Madrid, 2003.

Vicente PEÑA SAAVEDRA [Dir.]; *Os museos da educación en internet*, Xunta de Galicia, Santiago de Compostela, 2004.

Armand PETRUCCI, Francisco M. GIMENO BLAY [Editors]; *Escribir y leer en Occidente*, Universitat de València, 1995..

José A. PIQUERAS ARENAS; *El taller y la escuela*, Siglo XXI, Madrid, 1988.

Antoni PLADEVALL ARUMÍ; *La Il.lustració a Vic. Les aportacions de Francesc Veyan i Mola i Llucià Gallissà i Costa*, Editorial Galerada, Cabrera de Mar, 2000.

Antoni PLADEVALL FONT; *Centelles. Aproximació a la seva història*, Eumo, Vic, 1987.

Antoni PLADEVALL FONT; *Tona. Mil cent anys d'història*, Eumo, Vic, 1990.

Antoni PLADEVALL FONT; *El Brull. Un terme entre la Plana de Vic i el Montseny*, Institut d'Estudis de la Diputació de Barcelona, Barcelona, 1998.

Antoni PLADEVALL I FONT; *La tercera guerra carlina vista per un liberal. Extractes de la crònica de Joan Camps i Prat, de Seva (1824-1905)*, Patronat d'Estudis Osonencs, 2000.

Santi PONCE VIVET; *Transformacions agrícoles i canvi social a la Comarca d'Osona. Segles XVIII-XX*, Eumo, Vic, 1999.

Santi PONCE VIVET i Llorenç FERRER [Coord.]; *Família i canvi social a la Catalunya contemporània*, Eumo, Vic, 1994.

Santi PONCE VIVET; *Eusebi Molera i Bros. Aproximació a la figura d'un vigatà inquiet*. Lliçó inaugural de la Universitat de Vic per al curs 1996-97.

Llorenç PRATS CANALS; *La Catalunya rancia*, Altafulla, Barcelona, 1996.

Manuel DE PUELLES BENÍTEZ; *Educación e ideología en la España Contemporánea*, Tecnos, Madrid, 1999.

Jordi PUJADAS RIBALTA; *L'ensenyament en la societat arbucienca (1592-1975)*, Llibres del Segle, Gaiüses (Empordà), 1996.

David PUJOL FABRELLES; *Els orígens de l'escola catalana*, Edicions CEAC, Barcelona, 1998.

Joan PUJOL PORTET; *La Milícia Nacional de Vic durant la primera Guerra Carlina*; Patronat d'Estudis Osonencs, 2003.

Joaquim M. PUIGVERT SOLÀ; *Església, Territori i sociabilitat (s. XVII-XIX)*, Eumo, Vic, 2001.

Joaquim M. PUIGVERT SOLÀ [Ed] ; *Les visites pastorals. Dels orígens medievals a l'època contemporània*, Biblioteca d'Història Rural, Girona, 2003.

Joaquim M. PUIGVERT SOLÀ; *Josep Danés i Torras, arquitecte. Una biografia personal*, Nova biblioteca olotina, Olot, 2003.

Joaquim M. PUIGVERT SOLÀ; “La història de l'ensenyament a Catalunya al llarg del segle XX amb algunes referències malgratenques”, a *Matinals, quaderns d'història local*, 2, Publicació de l'Arxiu Municipal de Malgrat de Mar, 2004, p. 43 a 52.

Maties RAMISA VERDAGUER; *La Guerra del Francès al corregiment de Vic (1808-1814)*, Eumo, Vic, 1992.

Maties RAMISA VERDAGUER ; *Vicgrafies. Revista de biografies vigatanes*, núm. 1, CESO, Vic, juny 2005.

J.M. RAMÓN DE SAN PEDRO; “Els Safont”, *Ausa*, Vic, Vol. II, 1955-1957, p. 311 a 319.

Baldiri REIXAC; *Instruccions per la ensenyança de minyons*. Edició i estudi introductor i a cura de Josep González-Agàpito i Salomó Marquès, Universitat de Barcelona, 1983.

Ramon RIAL CARBONELL; *L'ensenyament superior a la Catalunya central entre els segles XVII i XIX*, Col·lectània Sant Pacià, Barcelona, 2003.

Carmen del RÍO DIESTRO; *Ángel F. De los Ríos. Un proyecto de escuela laica*, Servicio de publicaciones Universidad de Cantabria, Santander, 1999.

Manuel RISQUES; “La insurrecció de Barcelona pel novembre de 1842. La seva dinàmica social”, a *Recerques*, núm. 10, 1980, p. 93 a 112.

Antonio ROMERO i Rita MARISCAL; *Literatura, educación y pedagogía lingüística en la crisis de fin de siglo*, Grupo Editorial Universitario, 1999.

Ignasi ROVIRÓ ALEMANY; *Marià Puigllat i Amigó (1804-1870): de la consolidació del Tomisme a Vic a la vigatanització de Lleida*, Revista *Ausa* n.140-141, 1998.

Ignasi ROVIRÓ ALEMANY; *Diccionari de filòsofs, teòlegs, i mestres del seminari de Vic (1749-1968)*, Patronat d'Estudis Osonencs, 2000.

Julio RUIZ BERRIO [Dir.]; *La educación en los tiempos modernos*, Actas, Madrid, 1996.

Cándido RUIZ RODRIGO, Irene PALACIO LIS; *Pauperismo y educación. Siglos XVIII y XIX*, Universitat de València, València, 1995.

Miquel S. SALARICH TORRENTS, Miquel YLLA-CATALÀ GENÍS ; *Vigatans Il·lustres*, Patronat d'Estudis Ausonencs, Vic, 1983.

Miquel S. SALARICH TORRENTS; *La Veu del Montserrat (1978-1902)*, Edició a cura de Maria-Mercè Miró, Patronat d'Estudis Osonencs, Vic, 1993.

Carmen SANCHIDRIAN BLANCO; *Política educativa y enseñanza primaria en Málaga durante la Restauración (1874-1902)*, Málaga, Universidad de Málaga, 1986.

Juan Carlos SÁNCHEZ ILLÁN; "La edición del libro religioso", a *Historia de la edición en España 1836-1936*, Marcial Pons, Madrid, 2001, p. 355 a 372.

Carme SANMARTÍ ROSET; "Les dones: família i sentiment religiós", IV Congrés de la CCEPC *Església, societat i poder a les terres de parla catalana*, Universitat de Vic, 2004, p. 353 a 367.

Sonsoles SAN ROMÁN; *Las primeras maestras. Los orígenes del proceso de feminización en España*, Ariel Practicum, 1998.

Félix SANTOLARIA; *Marginación y educación; Historia de la educación social en la España moderna y contemporánea*, Ariel, Barcelona, 2000.

Carmen SARASÚA GARCÍA; "El acceso de niñas y niños a los recursos educativos en la España rural del siglo XIX", ins José Miguel MARTÍNEZ CARRIÓN; *El nivel de vida en la España rural, siglos XVIII-XX*, Universidad de Alicante, 2002, p. 550 a 609.

Joan SERRA PERALS; *Les escoles de primària de la comarca de l'Alt Empordà. Una aproximació a l'estat dels seus fons i una intervenció arxivística en els fons dipositats a l'arxiu històric comarcal de Figueres*, Treball final per a l'obtenció del títol de Màster en Arxivística, dirigit per Èrika Serna Coba, Barcelona, novembre de 1999.

Joan SERRALLONGA I URQUIDI; *Sant Quirze de Besora (De 1714 a l'actualitat)*, Eumo, Vic, 1998.

Àngels SOLÀ; "Mentalitat i negocis de l'elit barcelonina de mitjan segle XIX", dins *Orígens del món català contemporani*, Barcelona, 1986, p. 149 a 181.

Fortià SOLÀ; *Història de Torelló*, Gráficas Marina, Barcelona, 1947-1948, Vol. I 676 p., Vol. II.

Pere SOLÀ GUSSINYER ; *Educació i moviment llibertari a Catalunya (1901-1939)*, Ed. 62, Barcelona, 1980.

Pere SOLÀ GUSSINYER; "Pistes de recerca per a una Història Social de l'educació comuna en el medi rural: la comarca d'Osona (1900-1950)", a *Actes de les 5enes Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, Editorial Eumo, Vic, 1982, p. 212 a 243.

Pere SOLÀ GUSSINYER; *Cultura popular, educació i societat al nor-est català (1887-1959)*, Universitat Autònoma de Barcelona, 1983.

Pere SOLÀ GUSSINYER; "Escuelas de Asociaciones Populares. La expresión espacial de la función educativa de los Ateneos durante la Restauración", *Historia de la Educación. Revista interuniversitaria*, Salamanca, núm. 12-13, 1993-94, p. 185 a 200.

Joan SOLER MATA; *Educació i Ensenyament a Centelles (1813-1932)*, Tesi de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1991.

Bernat SUREDA; "El Boletín Oficial de Instrucción Pública y su importancia en la definición del pensamiento liberal en España", *Historia de la Educación*, núm. 2, 1983, p. 56 a 67.

Ignasi TERRADAS SABORIT; *El Cavaller de Vidrà. De l'ordre i el desordre conservadors a la muntanya catalana*, PAM, 2000.

Aida TERRÓN BAÑUELOS, Ángel MATO DÍAZ ; *Un modelo escolar integrador y reformista: la fundación escuelas selgas*, KRK, Oviedo, 1992.

Aida TERRÓN BAÑUELOS, Ángel MATO DÍAZ; *Los patronos de la escuela. Historia de la escuela primaria en la Astúrias contemporánea*, KRK, Oviedo, 1996.

Ricard TORRENTS; *A la claror de Verdaguer: nous estudis i aproximacions*, Eumo, Vic, 2005.

Jaume TRILLA; *Ensayos sobre la escuela. El espacio social y material de la escuela*, Laertes, Barcelona, 1985.

Yvonne TURÍN; *La educación y la escuela en España de 1874 a 1902*, Aguilar, Madrid, 1967.

Joan VERNET BORRÀS; *Anar a escola i a soldat a Reus i al Baix Camp durant el Sexenni Democràtic (1868-1874)*, Edicions del Centre de Lectura de Reus, 2002.

Jorge URÍA (ed.); *La cultura popular en la España contemporánea*, Biblioteca Nueva, Madrid, 2003.

Begoña URIGÜEN; *Orígenes y evolución de la derecha española: el neocatolicismo*, CSIC, Madrid, 1986.

Mª Jesús VICÉN FERRANDO, Diego AÍSA MOREU; *Fuentes documentales de la obra pedagógica de Mariano Carderera y Potó*, Escuela Universitaria del Profesorado de E.G.B. de Huesca, 1995.

Antonio VIÑAO FRAGO; *Innovación pedagógica y racionalidad científica. La escuela graduada pública en España (1898-1936)*, Akal Universitaria, Madrid, 1990.

Antonio VIÑAO FRAGO; “Construcciones y edificios escolares durante el Sexennio democrático (1868-1874)”, *Historia de la Educación. Revista Interuniversitaria*, Salamanca, núm. 12-13, 1993-94, p. 493 a 533.

Antonio VIÑAO FRAGO; “La Historia de la Educacion en España (1996)”, a *Ayer* núm. 26, 1997, p. 154 a 169.

Antonio VIÑAO FRAGO; *Tiempos escolares, tiempos sociales*, Ariel Practicum, Barcelona, 1998, 156 p.

2nes Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, Publicacions del Departament de Pedagogia, Facultat de Filosofia i Lletres, Ciutat de Mallorca, 1978, p. 82 a 84

3res Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, Escola universitària de formació del professorat, Girona, 1979.

Catálogo. Antonio Flòrez, arquitecto (1877-1941), Publicaciones de la Residencia de Estudiantes, Madrid, 2002.

VVAA; *Llengua i educació en una perspectiva històrica*, Actes de les 5es Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, Eumo, Vic, 1984..

VVAA; *Escola i Estat*, Actes de les 7enes Jornades d'Història de l'Educació als països catalans, Eumo, Vic, 1985.

VVAA; *Actes del II Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya*, L'Avenç, Barcelona, 1995.

VVAA; *Actes del III Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya*, L'Avenç, Barcelona, 1996.

VVAA; *Actes del IV Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya*, L'Avenç, Barcelona, 1999.

VVAA; *Història d'Osona*; Eumo Editorial, Vic, 1984.

VVAA; *Pedagogia del segle XX en femení*, edició a cura de Pilar Heras i Conrad Vilanou, UB, Barcelona, 2000.

VVAA; *Fonts orals. La investigació a les terres de parla catalana*, Actes de les Jornades de la CCEPC, Barcelona, 2003.

VVAA; *Arquitectura Escolar a Catalunya 1990-2001*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2003.

VVAA; *Un segle d'Escola a Barcelona. Acció municipal i popular 1900-2003*, Edicions Octaedro, Barcelona, 2003.

VVAA; "L'arquitectura escolar pública", a *Revista de Girona*, p. 54 a 91, Girona, núm. 232, 2005.

Mª Jesús VICÉN FERRANDO i Diego AÍSA MOREU; *Fuentes documentales de la obra pedagógica de Mariano Carderera Potó*, Escuela Universitaria del Profesorado de EGB, Huesca, 1995.

Francisco VILLACORTA BAÑOS; *Profesionales y burócratas. Estado y poder corporativo en la España del siglo XX, 1890-1923*, Siglo XXI, Madrid, 1989.

Ramón VILLARES; "La construcción de la España liberal: sobre las virtudes de la vida ascendente", dins *Actes del IV Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. El cor urbà dels conflictes*, L'Avenç, 1999, p. 73 a 91.

Luís VIRÓS PUJOLÀ [curador]; *Organització del treball preindustrial: confraries o oficis*, PAM, 2000.

Ana YETANO; "Congregaciones religiosas. Orígenes rurales y actuación urbana en el marco de la configuración de la Cataluña y el Euzkadi contemporáneo", I Coloquio Vasco-Catalan de Historia, 1982.

Ana YETANO; *La enseñanza religiosa en la España de la Restauración (1900-1920)*, Antrophos, Barcelona, 1987.